

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLER ANA BİLİM DALI**

**KUR'AN'DA MÜMİN-MÜNAFİK PSİKOLOJİSİ
VE
SOSYAL HAYATTAKİ YANSIMALARI**

Ökkaş ÜZÜMCÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN -2018**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**“KUR’AN’DA MÜMİN-MÜNAFİK PSİKOLOJİSİ
VE
SOSYAL HAYATTAKİ YANSIMALARI”**

**DANIŞMAN : Doç. Dr. Ahmet ABAY
JÜRİ : Dr. Öğretim Üyesi Ahmet KÜÇÜK
JÜRİ : Dr. Öğretim Üyesi Fatih TİYEK**

**Ökkaş ÜZÜMCÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN – 2018**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

“KUR’AN’DA MÜMİN-MÜNAFİK PSİKOLOJİSİ
VE
SOSYAL HAYATTAKİ YANSIMALARI”

Ökkaş ÜZÜMCÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez...../...../2018 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ahmet ABAY

Doç. Dr. Ahmet ÖZ

Dr. Fatih TİYEK

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.....

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL

Enstitü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

“KUR’AN’DA MÜMİN-MÜNAFIK PSİKOLOJİSİ
VE
SOSYAL HAYATTAKİ YANSIMALARI”

Ökkaş ÜZÜMCÜ

Danışman : Doç. Dr. Ahmet ABAY

Yıl : 2018, Sayfa: 176+X

Jüri : Doç. Dr. Ahmet ABAY (Başkan)
: Dr. Öğretim Üyesi Ahmet KÜÇÜK (Üye)
: Dr. Öğretim Üyesi Fatih TİYEK (Üye)

ÖZET

Tek yaratıcı Allah’tır. Allah, insanı bu dünyaya denemek için göndermiştir. Bu imtihanda başarılı olmanın kriteri ise, Kur’an’ı Kerim’e ve Sünnete göre bir yaşam sürebilmektir. İnsan, bu iki kaynağın rehberliğine ihtiyaç duyar. Bu nedenle amacı insanlara rehberlik etmek olan Kur’an, Mümin ve münafığın bazı özelliklerini açıklar. Olumlu karakterli olanlar övülürken olumsuz karakterli olanlar da kınanır.

Kur’an’da insanın huzur içinde yaşama arzusu ve yaratıcıya boyun eğme isteği olarak adlandırılan iman, birinin gerçekliğini doğrulamak ve bilmek demektir. Hem kendini hem de çevredekileri huzur, güven ve sükûn hisleriyle yaşatmak şeklinde değerlendirilebilecek olan iman ve taşıyıcısı Mümin, aynı zamanda Allah’ın yeryüzünde arzu ettiği insan tipinin ortaya çıkmasını gerçekleştiren, Allah’ın birliğine, İslam’ın bütün hükümlerine içten inanan, inandığı bu esasları pratiğinde ortaya koyan ve bu yolda yaşayarak diğer insanlara ulaştırmaya gayret gösteren, mücadele eden kişidir.

Yine bu çalışmamızda, münafık bir yapıya sahip olmanın, insanı dünyada ve ahirette nasıl izole edeceğini, ahirette, dünyada yaptıklarına pişman olacaklarını, bu pişmanlığın onlara fayda vermeyeceğini vurguladık. Negatif bir kişiliğe sahip olan bu insanlar, kendilerine yapılabilecek herhangi bir öneri ve tavsiyeyi kabul etmezler. Diğer insanları umursamadan bir hayat sürerler. Kendileriyle aynı konumda olanlarla arkadaşlık kurarlar. Diğer müminlerle aynı ortamda yaşamaya tahammül edemezler. Ama böyle bir hayat Allah tarafından kabul edilmez. Bu nedenle, onlar Allah tarafından sevilmezler. Diğer insanlar tarafından çok fazla sevildikleri söylenemez. Kuran’da açıkça ikiyüzlülük affedilemez bir günahıdır. Bunun için Kur’an’da, münafıkların cehennemde en alt tabakasında/seviyesinde olduğunu görürüz.

Anahtar Sözcükler: İnsan, Mümin, Münafık, Psikoloji, Sosyoloji, Sosyal Hayat.

**DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

**ABSTRACT
MATHEISIS – PROJECT**

**BELIEVER AND HYPOCRITE PSYCHOLOGY IN THE
QUR'AN AND THEIR REFLECTIONS ON SOCIAL LIFE**

Ökkaş ÜZÜMCÜ

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Ahmet ABAY

Year : 2018 , **Pages:** 176+X

Jury : Assoc. Prof. Dr. Ahmet ABAY (Chairperson)
: Assist. Prof. Dr. Ahmet KÜÇÜK (Member)
: Assist. Prof. Dr. Fatih TİYEK (Member)

The only creative is God. God, has sent human to test world for exam. The criterion for success in this exam can live according to the Holy Qur'an and the Sunnah. People, are in need of guidance of these two resources. The Qur'an, whose purpose is to guide people, explains some of the characteristics of believer and hypocrite for this purpose. Those who have positive characters are praised, while those who have negative characters are condemned.

In the Qur'an, people's desire to live in peace and submission to the creator is called the faith. The faith, means to verify the truth of someone's. The faith could be seen as to provide with serenity, peace and calmness both for himself and the others. The believer who is the bearer of belief is the person who represents on the earth the model personality that is willed by God. This belief, should give direction to his all life. All provisions of Islam Allah Union believing sincere believer he believes that the Fundamentals of laying down and living this way in practice for other people is a person struggling, working to deliver.

Again, this study, we have emphasized how having an hypocrites structure will isolate the person both in this world and in the Hereafter. In the Afterlife, they will regret what they have done in the world. But these regrets will not benefit them. These people who have a negative personality, cannot accept any suggestions and advice that can be made to them. They live a life without caring about other people. They make friendship with those who have the same position as themselves. They cannot stand being in the same environment with other believers. But a life like this will not be accepted by the God. For this reason, they are not loved by God. It cannot be said that they are loved by other people as well too much. It is clearly given in the Qur'an that hypocrisy is an unforgivable sin. In the Qur'an, we see that hypocrites lies in the bottom of hell.

Keywords: Human, Believer, Hypocrite, Psychology, Sociology, Social Life.

ÖN SÖZ

İnsan üzerine yoğunlaşan düşünürler, insan ile alakalı pek çok şey söylemelerine rağmen; insanı tanımlamak için bir tek tanım üzerinde hem fikir değillerdir. Çünkü her insan, birbirinden farklı bir anlayışa, davranış biçimine, fizikî ve ruhî portreye sahiptir. Bu çerçeveden bakıldığında insanı tanımlamanın ne kadar güç olduğu ortaya çıkacaktır.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) , insanın varoluşunu evrenin varoluşunun amacı olarak değerlendirir. Bu da bize öncelikle insanı anlamamanın zorunlu olduğunu öğretir. Çünkü kâinat insansız ruhsuz bir bedene benzer. Bu nedenle insan, âlemin ruhu ve anlamıdır. Kur'ân'a göre ise insan, ruh ve bedenden oluşan, canlılar içerisinde en üstün konuma ulaşabilen bir varlıktır. Bundan dolayı Kur'ân'da insanla ilgili konular, özellikle manevî boyutlarıyla detaylı bir şekilde ele alınır. İnsanın psikolojik yapısı, insan ile insan, insan ile âlem münasebetleri gibi konular yine ayrıntılı bir şekilde Kur'ân'da yer alır.

Tezimiz, Kur'ân âyetlerinde ifadesini bulan Mümin ve münafığın psikolojik yapısı ile bu psikolojik yapı sonucunda bireyin sosyal hayatında meydana gelen yansımaları ele almayı amaçlamaktadır.

Bunun için başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere çeşitli tefsir, kelim, hadis ve ilmî kaynaklardan yararlanılarak konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Çalışma iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada; iman ve nifakın sözlük ve terim anlamları, imanın ve nifakın kısımları işlenmiştir. İkinci aşamada ise; Mümin ve münafığın psikolojik yapısı ile sosyal hayattaki yansımaları örneklerle zenginleştirilerek incelenmiştir.

Konuyu işlerken mümkün olduğunca anlaşılır ifadeler kullanılmaya, çeşitli kaynaklardan istifade edilmeye ve bilimin kıstaslarına uyulmaya çalışılmıştır. Ayrıca konu bütünlüğünü sağlamaya da azami derecede gayret gösterilmiştir.

Bu konunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen sürede her türlü yardımını ve ilgisini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ahmet ABAY beye, yine bu çalışma sırasında ilgi ve gayretlerini esirgemeyen meslektaşlarıma şükranlarımı arz ederim.

Ökkaş ÜZÜMCÜ
Kahramanmaraş 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
ÖN SÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR.....	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı.....	2
1.3. Konu İle İlgili Önceki Çalışmalar	3
2. İMAN VE NİFAK KAVRAMLARI	5
2.1. İman Kavramı.....	5
2.1.1. İmanın Sözlük Anlamı	5
2.1.2. İmanın Terim Anlamı	6
2.1.3. İmanın Kısımları	7
2.1.3.1. Taklidi İman	7
2.1.3.2. Tahkiki İman	9
2.2. Nifak Kavramı.....	9
2.2.1. Nifakın Sözlük Anlamı	10
2.2.2. Nifakın Terim Anlamı	11
2.2.3. Nifakın Kısımları	12
2.2.3.1. İtikadi Nifak.....	12
2.2.3.2. Ameli Nifak	13
2.2.4. Kafir Münafık Mukayesesi	15
3. İMAN VE NİFAKIN TARİHSEL GELİŞİMİ	17
3.1. Mekke Dönemi, İmanın Doğuşu Ve Gelişimi.....	17
3.1.1. İslam'dan Önce Mekke'ye Genel Bir Bakış	17
3.1.2. Son Elçi'nin Doğuşu ve Peygamberliğinin Başlanması	17
3.1.3. Vahyin Kesilmesi (Fetretü'l-Vahiy)	18
3.1.4. Gizli Davet ve Daveti İlk Kabul Edenler	18
3.1.5. Daru'l- Erkam	19
3.1.6. İslam Davetinin İzharı	19
3.1.7. Müslümanlara Yapılan Eziyet ve İşkenceler	20
3.1.8. İslam'da İlk Hicret (Habeşistan'a Hicret).....	21
3.1.9. Sosyal ve Ekonomik Boykot.....	22
3.1.10. Taife Davet Hareketi	22

3.1.11.	İslam'ın Medine'de Yayılmaya Başlaması (Akabe Biatları)	23
3.2.	Medine Dönemi Ve Nifakın Doğuşu	24
3.2.1.	Hicretten Önceki Medine'ye Genel Bir Bakış	24
3.2.2.	Medine'ye Hicret ve Nifakın Ortaya Çıkışı.....	25
3.2.3.	Başlıca Nifak Hareketleri.....	27
3.2.3.1.	Bedir Savaşı ve Nifak	27
3.2.3.2.	Beni Kaynuka Savaşı ve Nifak	28
3.2.3.3.	Uhud Savaşı ve Nifak	29
3.2.3.4.	Beni Nadir Savaşı ve Nifak	31
3.2.3.5.	Hendek Savaşı ve Nifak	33
3.2.3.6.	Beni Mustalik (Müreyysi) Savaşı ve Nifak	34
3.2.3.7.	İfk Hadisesi ve Nifak	35
3.2.3.8.	Hudeybiye Anlaşması ve Nifak	38
3.2.3.9.	Hayber'in Fethi ve Nifak	39
3.2.3.10.	Tebük Savaşı ve Nifak	40
3.2.3.11.	Münafıkların Örgütlenmesi Mescid-i Dırar	42
4.	İKİ İNSAN TİPOLOJİSİ MÜMİN VE MÜNAFİK.....	45
4.1.	Mümin Psikolojisi Ve Sosyal Hayattaki Yansımaları.....	49
4.1.1.	Mümin İyiliği Emreder ve Kötülükten Alıkoyar	51
4.1.2.	Mümin Yalnızca Allah'a Tevekkül Eder	57
4.1.3.	Mümin Sabreden Kimsedir	60
4.1.4.	Mümin Diğer Müminleri Kendisine Tercih Eder (İsâr).....	64
4.1.5.	Mümin Kendisine Güvenilen Kimsedir	68
4.1.6.	Mümin Müttakidir.....	70
4.1.7.	Mümin Allah Yolunda Cesurdur	73
4.1.8.	Mümin Şükretmeyi İhmal Etmez.....	75
4.1.9.	Mümin Cömerttir	77
4.1.10.	Mümin İbadet Ehlidir	79
4.1.11.	Mümin İffet Sahibidir	82
4.1.12.	Mümin Adildir	86
4.1.13.	Mümin Merhametli ve Şefkatlidir.....	91
4.1.14.	Mümin İstişareye Önem Verir	94
4.1.15.	Mümin Hatasından Döner (Tevbe)	97
4.1.16.	Mümin Yardımsever ve Misafirperverdir	101
4.1.17.	Mümin Kâfirleri Veli Edinmez	105
4.2.	Münafık Psikolojisi Ve Sosyal Hayattaki Yansımaları.....	109

4.2.1.	Münafık İkiyüzlüdür (Riyakârlık)	110
4.2.2.	Münafığın Ruh ve Karakter Yapısı Hastalıklıdır.....	113
4.2.3.	Münafık Kibirlidir.....	115
4.2.4.	Münafık Korkaktır	118
4.2.5.	Münafık Menfaatperest ve Bencildir	121
4.2.6.	Münafık Makam ve Mala Aşırı Düşkündür.....	123
4.2.7.	Münafık Kararsızdır (Tezebüz)	124
4.2.8.	Münafık Dış Görünüşü Ve Güzel Konuşması İle Aldatır.....	128
4.2.9.	Münafık Dini Değerleri Alaya Alır Ve Kendisine Güvenenleri Aldatır	131
4.2.10.	Münafık Yalan Söyler, Yalan Yemin Eder Ve Yalan Şahitlik Eder...	135
4.2.11.	Münafık Fasittir Ve Sefihtir	138
4.2.12.	Münafığın Dostluğuna Güvenilmez.....	141
4.2.13.	Münafık Müfteridir	143
4.2.14.	Münafık Kindardır	145
4.2.15.	Münafık Kötülüğü Emreder Ve İyilikten Alıkoyar.....	148
4.2.16.	Münafık Şüphedir.....	149
4.2.17.	Münafık Hain ve Suikastçıdır	151
4.2.18.	Münafık Sözünde Durmaz	153
4.2.19.	Münafık Allah Yolunda Cimridir.....	154
4.2.20.	Münafık İbadette Üşengeç ve Gevşektir	157
5.	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	161
	KAYNAKÇA.....	163
	ÖZGEÇMİŞ	176
	AKADEMİK ÇALIŞMALAR.....	176

KISALTMALAR

(a.)	:	Aleyhi's-Selâm
(c.)	:	Celle Celâluh
(s.)	:	Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
b.	:	İbn: Oğlu
bkz.	:	Bakınız
bnt.	:	Binti: Kızı
c.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
DİA.	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Edit.	:	Editör
Hız.	:	Hazreti
H.	:	Hicri
İsam	:	İslam Araştırmaları Merkezi
s.	:	Sayı
Sdş.	:	Sadeleştirenler
ss.	:	Sayfa sayısı
Thk.	:	Tahkîk eden
tsz.	:	Basım tarihi yok
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri
Trc.	:	Tercüme eden
MS.	:	Miladdan Sonra
r.	:	Radıyallahü Anh

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Cenab-ı Allah (c.), insanoğlunu muhatap olarak almış ve ona ilahî mesajlarını peygamberler aracılığı ile ulaştırmıştır. Peygamberleri dolayısıyla ilahî mesajları kabul ve reddetme açısından genel anlamda muhataplar, iman edenler ve iman etmeyenler şeklinde iki gruba ayrılır. İman edenler örnek gösterilerek övülürken iman etmeyenler kınanarak onlardan sakınılması istenilir. Sakınılması istenilen bu iman etmeyenler guruhi ise kendi içerisinde kâfir, müşrik, münafık gibi birkaç alt gruba ayrılır. Tezimizde; bir taraftan örnek gösterilerek övülen Müminlerin psikolojik yapısı ve sosyal hayattaki yansımaları üzerinde durulurken diğer taraftan da iman etmeyen grup içerisinde İslam’a ve Müslümanlara en fazla zarar veren grup olan münafık grubun psikolojik yapısı ve bu psikolojinin sonucu olarak sosyal hayattaki yansımaları üzerinde durulacaktır.

İman, insanın kendi iç derinliğine dalarak Allah’a doğru yükselme, hayatın bütün zahmet ve çileleri arasında yaratıcıya yol bulma sırrını ihsas ettiren, insanı iş ve vazifeye bağlamak suretiyle bunlardaki derin hikmetleri ve sebepleri kavratın, ruhun en yüksek tekâmüle erişme duygusunu kazandıran bir duygu yumağıdır. Nifak ise kalben ve gizliden gizleye inanmaz iken dil ile iman ikrarında bulunmaktır. Bu nedenle nifakın anlamındaki en temel öge “dini meselelerde amel-söz uyumsuzluğu”dır.

Kur’ân’ın muhatabı insandır. Bu sebeple onun insan ve insanın tanıtılması üzerinde bu kadar durması doğaldır. Kur’ân’da kişilik psikolojisi ile ilgili birçok ifade, insanın tabiatı ve karakteri ile ilgili çok sayıda betimleme vardır. Zira insanların davranışlarını incelerken onların psikolojik yapılarını göz önünde bulundurmamak gerekir. İnsan, basit içgüdüler ile değil belli bir takım fikir ve inanç ölçüleri doğrultusunda hareket eder. Doğal içgüdü ve refleksler hariç insanın hiçbir hareketi bu çerçevenin dışında değildir. İnsanların davranışlarının birbirinden farklı olması dayandıkları dünya görüşlerinin farklı olmasındandır. Zira ahiretin varlığına inanmayarak hayat yolculuğunu ölümle biten ebedi bir son olarak kabul edenler ile hayatı bir imtihan sahası, ölümü ise bu imtihanın neticelenip değerlendirileceği ebedi hayata geçiş olarak görenlerin davranışları elbette aynı olmayacaktır.

Çalışmamıza iman ve nifak kavramının lügat ve terim anlamlarını, kısımlarını izah ederek başladık. Zira kavramların iyi anlaşılması konunun iyi anlaşılması için büyük öneme haizdir. Devamında Hz. Peygamberin Mekke’de doğuşu, Bi’setin başlangıcı, Müminlerin Mekke’de maruz kaldığı eziyet ve işkenceler ve bu durum neticesinde inançlarını daha rahat bir şekilde yaşayabileceklerin yeni bir yer arama çabası ile sonuçlanan Medine’ye hicret ile İslam’ın Medine’de devletleşmesi, İslam’ın gücü karşısında ikarını açıkça ortaya koyamayan kalbiyle inanmadığı halde dili ile inandığını izhar eden ve münafık olarak isimlendirilen yeni bir grubun ortaya çıkışı, Müslümanların arasını açmak ve moralini bozmak için bu grubun karıştığı bazı olaylardan bahsedeceğiz. Daha sonra ise çalışmamızın ana gövdesini oluşturan Mümin

ve münafığın psikolojik yapısı ve sosyal hayattaki yansımaları üzerinde durarak konuyu örnekler ile zenginleştirmeye çalıştık.

Şöyle ki öncelikle; olgun bir Müminin; iyilik etmeyi kendisine şiar edindiği, kötülükleri, güçlükleri, haksızlıkları yenmeye çalıştığı, içinin ve dışının bir olduğu, Allah yolunda çalışmaktan zevk aldığı, herkesi iyi olmaya, helal yoldan kazanmaya, temiz ve yapıcı olmaya davet ettiği, kendisinden çok başkalarını düşündüğü, her daim Allah’a tevekkül ettiği, verilen nimetlere karşı şükrettiği, başına gelen musibetlere karşı dik durup yılgınlık göstermeden sabrettiği, ibadetlerini ihmal etmediği, iffet sahibi olduğu, cömert olduğu, adaletini dost/düşman herkese sergilediği, güvenilir olduğu, işlerini idame ettirirken konuyla alakalı bilgi ve tecrübe sahibi insanlarla istişare etmeye önem verdiği, hatasından dönebilme erdemliliğini göstererek tevbeden asla vazgeçmediği, din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin yardıma ihtiyaç duyanların yardımına koştuğu, misafirperver olduğu, kâfirleri Müslüman kardeşlerine asla tercih etmediği üzerinde durduk. Daha sonra ise; kendisine yöneltilen dini hitaba olumsuz karşılık veren ve kâfirin en tehlikelisi olan Münafığın ruh halinden, bu ruh halinin İslam toplumu içerisinde ortaya çıkardığı etkilerden, ruh ve karakterinin bozukluğundan, ikiyüzlülüğünden, kibirli oluşundan, korkak oluşundan, menfaat perestliğinden, bencilliğinden, makam ve mala aşırı düşkünlüğünden, kararsız bir zihniyete sahip olmasından, aldatıcı dış görünüşünden, Müminler ve İslam ile alay etmesinden, fasid ve sefih olmasından, dostluk anlayışından, kindar oluşundan, şüpheli bir yapıya sahip olduğundan, hain olduğundan, sözünde durmadığından, cimri olduğundan, yalan söylemesinden, yalan yemin etmesinden, yalan şahitliğinden, ibadetlerde üşengeç davranmasından bahsettik ki insanlığın bu tipi örnek alması halinde içine düşebileceği bataklığın ne kadar yıkıcı olduğunu gözler önüne sermiş olalım.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmamızda genel olarak Kur’ân âyetleri esas alınmakla birlikte psikoloji ve sosyoloji biliminin verilerinden de faydalanılmıştır. Âyetlerin açıklamasında öncelikle “Kur’ân’ın Kur’ân ile tefsiri” ve “Kur’ân’ın hadislerle tefsiri” metoduna yer verilmiş, âyetler bir bütünlük içerisinde ele alınarak incelenmiştir. Yine konu araştırılırken Arapça temel eserlere, tefsirlere, hadis kitaplarına, yerli kaynak ve tefsirlere de müracaat edilmiştir.

Çalışmamızın her aşamasında, önce o başlık hakkında kısa bilgiler verilmiş, daha sonra konuyla alakalı âyetlere, hadislerle ve âlimlerin görüşlerine yer verilerek Mümin ve münafık hakkında daha önce yapılmış çalışmalardan, alıntılardan sonra kendi düşüncelerimize de yer verilmiştir.

Zikredilen âyetin nerede olduğu; âyetin hemen bitiminde parantez içerisinde sûre adı, sûre sırası ve âyet numarası belirtilmek suretiyle gösterilmiştir.

Öncelikle işlenen kavramların açıklanmasında İbn Fâris (ö. 395/1004)’in Mu’cemü Mekâyîsi’l-luga’sı, Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108.)’nin Müfredât fî garîbi’l-Şur’ân’ı, İbn Manzûr (ö. 711/1311)’un Lisanü’l Arab’ı, Seyyid Şerîf Cürçânî (ö.

816/1413)'nin et-Ta'rîfât'ı, Zebîdî (ö. 1205/1791)'nin Tâcü'l-Ârûs min cevâhiri'l-Îl-Şâmûs'u, Mütercim Asım (ö. 1235/1819)'in el-Okyânûsü'l-basît fî tercemeti'l-Kamûsi'l-muhît'i gibi çeşitli lügat kitapları temel kaynağımız olmuştur.

Bu bağlamda ele alınan başlıklar ile ilgili âyetler öncelikle; Taberi (ö. 310/923)'nin Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Îl-Şur'ân'ı, Fahreddin Râzî (ö.606/1210)'nin et-Tefsîrû'l-kebîr diye de bilinen Mefâtihu'l-gayb'ı, Kurtubî (ö. 671/1273)'nin el-Câmiû li-ahkâmi'l-Îl-Şur'ân'ı, İbn Kesîr (ö. 774/1373)'in Tefsîrû'l-Îl-Şur'ânî'l-azîm'i gibi başlıca tefsir kaynakları ile Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942)'in Hak Dini Kur'an Dili, Seyyid Kutub (ö. 1966)'un Fî Zılâli'l-Îl-Şur'ân'ı, Mevdûdî (ö. 1979)'nin Tefhîmü'l-Îl-Şur'ân'ı, Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsir'i, Celal Yıldırım'ın İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Bayraktar Bayraklı'nın Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri gibi çağımız müfessirlerinin eserlerindeki tahlil ve değerlendirmeleri ile izah edilmiştir.

Çalışmamızda anlaşılır ve akıcı bir üslup kullanılmaya çalışılmış olup gereksiz bilgi ve tekrarlardan kaçınılmaya azami derecede dikkat edilmiştir.

1.3. Konu İle İlgili Önceki Çalışmalar

Araştırmamızın asıl kaynağı İslam Dini'nin temel kaynaklarının ilki olan Kur'an'ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerdir. Bu iki temel kaynağa ilaveten Mümin ve münafıklar ile ilgili yazılan pek çok eserden ve makaleden faydalanılmış, mümkün mertebede mümin ve münafığın karşılaştırması yapılarak konuya açıklık getirilmiştir. Bu saha ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. 1399/1980 yılında İbrahim Ali Salim'in kaleme aldığı "*en-Nifak ve'l Münafikun fî Ahdi Rasulullah ve Devri'l Yehud*" isimli eser Kahire'de eş-Şab Yayinevi tarafından basılmıştır.
2. 1401/1981 yılında Hasan Abdülğani'nin "*el-Münafikun ve Şa'bü'n-Nifak*" isimli eseri Kuveyt'te basılmıştır
3. 1982 yılında Sadık Kılıç'ın kaleme aldığı "*Kur'an'a Göre Nifak*" isimli eser İstanbul'da Furkan Yayınevi tarafından basılmıştır.
4. 1987 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nin 24. Sayısında Abdurrahman Küçük'e ait "*Münafıklık Ve Dönmelik Üzerine Bir Araştırma*" ismiyle yayınlanan makalede önemlidir.
5. 1408/1988 yılında Ebu Abdurrahman el-Mısırî el-Eserî'nin şerhiyle birlikte ele aldığı Ca'fer b. Muhammed el-Firyabî'nin "*Sıfatü'l-münafik*" adlı eser Tanta/Mısır'da basılmıştır.
6. 1992 yılında İbrahim Aydın tarafından tercüme edilen Muhammed Ahmed Halefullah'a ait "*Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*" isimli eser İstanbul'da Birleşik Yayınları tarafından basılmıştır.
7. 1414/1993 yılında Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydani'nin "*Zahiratü'n-Nifak ve Habaisü'l-Münafikin fit-Tarih*" isimli eseri Şam'da iki cilt halinde basılmıştır.

8. 1996 yılında Adnan Demircan'ın kaleme aldığı "*Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar*" isimli eser Konya'da Esra Yayınevi tarafından basılmıştır.
9. 1997 yılında Abdurrahman Kasapoğlu'nun kaleme aldığı "*Kur'an'da İman Psikolojisi*" isimli eser, İstanbul'da Yalnızkurt Yayınları tarafından basılmıştır.
10. 1999 yılında Nihat Hatipoğlu'nun kaleme aldığı "*Peygamberimiz Döneminde Müşrik ve Münafık Liderler*" isimli eser, İstanbul'da Ta-Ha Yayınları tarafından basılmıştır.
11. 2000 yılında Abdullah Yıldız'ın kaleme aldığı "*Hz. Peygamber Ve Gizli Düşmanları Münafıklar*" isimli eser; İstanbul'da İz Yayınları tarafından basılmıştır.
12. 2001 yılında Ahmet Sezikli'nin kaleme aldığı "*Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*" isimli eser, Ankara'da Türkiye Diyanet Vakfı tarafından basılmıştır.
13. 2003 yılında Hamdi İşcan'ın kaleme aldığı "*Kur'an'a Göre Münafıkların Özellikleri*" isimli eser; İstanbul'da Işık Yayınları tarafından basılmıştır.
14. 2004 yılında Hasan Kurt'un hazırladığı "*İslam İnancına Göre Nifak ve Münafık*" isimli eser, İstanbul'da Nesil Yayınları tarafından basılmıştır.
15. 2006 yılında Hasan El-Arumi'ye ait "*Münafıklığın 50 Alameti*" isimli eser İstanbul'da Polen Yayınları tarafından basılmıştır.
16. 2012 yılında Ahmed Kalkan'a ait "*Nifak ve Münafık*" isimli eser, İstanbul'da İstanbul Matbacılık tarafından basılmıştır.
17. 2012 yılında Mehmet Seri Doğru tarafında tercümesi yapılan Tefvîk Yusuf El-Vai'ye ait "*Gizli Gücün Uyanışı İman*" isimli eser, İstanbul'da Nida Yayıncılık tarafından basılmıştır.
18. 2013 yılında Nureddin Yıldız'ın kaleme aldığı "*Mümin Kimliğimiz*" isimli eser, İstanbul'da Tahlil yayınları tarafından basılmıştır.
19. 2014 yılında Ramazan Gürel'in kaleme aldığı "*Din eğitimi Açısından Kur'an'a Göre Münafıklık Kavramı*" isimli çalışma, İstanbul'da Düşün Yayıncılık tarafından basılmıştır.
20. 2014 yılında Hanifi Özcan'ın kaleme aldığı "*Epistemolojik Açından İman*" isimli eser, İstanbul'da Marmara Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Yayınları tarafından basılmıştır.
21. 2014 yılında Mustafa İslamoğlu'nun kaleme aldığı "*İman Bilinci*" isimli eser, İstanbul'da Düşün Yayıncılık tarafından basılmıştır.

2. İMAN VE NİFAK KAVRAMLARI

2.1. İman Kavramı

İnsanlığın tarihiyle beraber inancın tarihini de başlatmak mümkündür. İnsan kendisinden daha üstün, daha yüce bir varlığa inanma ihtiyacı hisseden tek varlıktır. Bu sebeple varlığının *'farkında olan'* tek canlı türüdür belki de insan. İnsanın en vazgeçilmez gerçekliklerinden biridir inanç. Bu inanç, temelde tüm insanlarda aynı iken insanlığın çoğalması ve buna bağlı olarak yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağılması ile farklılaşmaya ve hakikatini kaybetmeye başlamıştır (Peker, 2012: 145). Her inanç sistemi, kendi içinde kendi itikadını oluşturur ve kendine özgü birtakım terimler geliştirir. İşte bu inanç sistemlerinin oluşturduğu terimlerden biri de 'iman' terimidir (Yaşaroğlu, 2006: XXXI, 558). Kur'ân'ın, iman edenin imanını izhar ederken üç yerde *amentü* lafzını kullandığını, hatta Hz. Peygamber'e Şûrâ Sûresi'nde doğrudan doğruya *amentü* yani *iman ettim* lafzını kullanmasını emrettiğini görmekteyiz (Yavuz, 1991: III, 28). *“(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma ve şöyle de: “Ben, Allah'ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum...”* (Şûrâ, 42/15). Şimdi iman kavramını daha iyi anlayabilmek maksadıyla bu kavramın lügat ve terim anlamlarına bir göz atalım.

2.1.1. İmanın Sözlük Anlamı

İman, “*emn*” sözcüğünden türemiştir. “*Emn*” sözcüğü; “*emân ve emânet*” manasına gelmektedir. “*Emân ve emn*” korkunun zıddı (İbn Manzûr, tsz.: XVI, 162; Zebîdî, 1965: XXXIV, 186-187), “*emânet*” hıyanetin zıddıdır (İbn Faris, 2001: 71). İmanın zıddı ise küfürdür. İman; kalp ile tasdik (Cürçânî, 1997: 31), bir kişiyi söylediği sözde tasdik etmek (Asım Efendi, 1886: IV, 549), boyun eğmek, doğrulamak, güven ve itimat etmek, itaat etmek, saygı ve tevazu göstermek, birini güven ve emniyette kılmak, karşısındakine güven vermek, şüpheye yer vermeyecek bir şekilde kesin olarak içten ve yürekten inanmak, nefsi korkudan emin kılmak (İsfahânî, 1992: 25-26; İbn Manzûr, tsz.: XVI, 160-162; Zebîdî, 1965, XXXIV, 184-187) manalarına gelmektedir.

İman; dil ile ikrar, kalp ile tasdikten ibarettir. Ameller ise iman kavramının dışındadır (Râzî, 1996: 123). Müminler iman ve tevhid bakımından eşit, amel bakımından ise derece derecedirler (Azam, tsz.: 25, 119). Tek başına bilgi ve tek başına ikrar iman sayılmaz. Eğer böyle olsaydı, münafıklar ve ehl-i kitap Mümin olurdu. Allah Teâla'yı tanıyıp kalbiyle tasdik ettiği halde imkânına rağmen ikrarda bulunmayan küfür üzere ölür (Beyazîzâde, 2000: 40). Allah, “*kalbi imanla dolu olduğu halde inkâra zorlanan hariç*” (Nahl, 16/106) buyururken kalbin tasdiki olmaksızın dille sarfedilen inkâr söylemleri, sahipleri için bir küfür sebebi sayılmamış böyle bir sonuç kalbin imanı sayesinde geçerli kabul edilmemiştir. Böylelikle kalbin iman yatağı olduğu ortaya çıkmaktadır (Maturidi, 2016: 568). Kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve amelin hepsine birden

iman denildiği gibi, tek tek bunların her birine de iman denilmiştir. Eğer kişi ikrar ve amel eder, tasdik etmezse münafık olur, ikrar ve tasdik eder fakat amel etmez ise fasık olur, şehadetten uzak olursa o zamanda kâfir olur (Cürcânî, 1997: 31).

2.1.2. İmanın Terim Anlamı

Allah'ı ve O'nun Peygamberini ikrar etmeye, Cibril hadisi olarak bilinen meşhur hadiste sayılan altı hususa inanmaya (İsfâhâni, tsz.: 26), Hz. Peygamber (s.)'e O'nun Allah Teâla'dan getirdiği kesin olarak bilinen hükümleri şüphe duymaksızın kabul edip, bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmaya (Zebîdî, 1965: XXXIV, 186) iman denilir.

Mükelleften istenen kalpten iman edip teslimiyet göstermesidir. İmanın özüne girmesi ancak kalbiyle tasdik etmesi ve boyun eğmesiyle mümkündür. İman, Allah'a boyun eğilmeden gerçekleşmez. Kalbiyle tasdik etmeden de iman sahih olmaz. Kâmil bir iman için kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve organların iman doğrultusunda amel etmesi gerekir. Kâmil bir iman, kalbin Allah'a tamamen teslim olmasını gerektirir. Dilin imanı, kelime-i şehadeti ikrar etmesidir. Organların imanı ise, İslam ahkâmını uygulamasıdır (Havva, 1989: I, 153). Bu sebeple Mümin bir kimsenin içsel, sözel veya fiili olarak ortaya koymuş olduğu her hal, Allah'ın huzurundaki kulluk durumudur. İman etmiş Mümin, yaratılıştaki hikmet ve gayesine uygun olarak hareket etmiş, kendisini yaratanı bilmiş ve tanımış, O'na ait bütün unsurları tasdik edip doğrulamış ve kendi acziyetini idrak ederek O'na kul olma konumunu belirlemiş bir varlıktır (Ece, 2013: 449).

İman, ilgi ile başlayan zihnî bir sürecin son aşaması, yani klasik bir tanımda ifade edildiği üzere, imana ulaşma istikametinde gelişen teemmül ve derin düşünme sürecinin sona erdiği bir sınır, ulaşılan bir karar ve bir hüküm noktasıdır. O halde iman, her şeyden önce epistemolojik bir kavram yani bilgiyle ilgili olan ve bilgiye dayanan bir kavram ve zihnî bir durum, fiil ile tamamlanan zihnî bir süreçtir (Özcan, 2004: 79-80). Başka bir ifadeyle iman, insanın kendi iç derinliğine dalarak Allah'a doğru yükselme, hayatın bütün zahmet ve çileleri arasında yaratıcıya yol bulma sırrını ihsas ettiren bir duygu yumağıdır. İman, insanı iş ve vazifeye bağlamak suretiyle bunlardaki derin hikmetleri ve sebeplerini kavratır. İman, insana ruhun en yüksek tekâmüle erişme duygusunu kazandırır. İmanın zayıfladığı toplumlarda itaat ve disiplin çok azalır ve zayıflar. İnsanlar arasındaki sevgi ve ilgi bağları kopar, toplumda belirsizlik egemen olmaya başlar (Dumlu, 2006: 115).

Burada inanç ile iman arasında fark olduğunu da belirtelim. İman, inananın bütün varlığına nüfuz eden ve hayatının her alanında onun düşünce ve fiiline şekil veren bir güçtür. İncanın iman haline gelebilmesi için, kendisini sevk edici bir güç haline dönüştürmesi ve insanın hayat ve fiillerine yön vermesi gerekmektedir. Çünkü inanç, inanç olarak yani sadece fikrî bir tasdik olarak kaldığı sürece iman seviyesine ulaşamaz ve insanın hayatında herhangi bir fark edilir bir etki gösteremez. İman seviyesine ulaşmayan böyle bir fikrî kanaat ise kör bir inanç olduğu için dinî bir değer taşımaz, yani dinî hayatta insana herhangi bir faydası dokunmaz. İnanç, insanı ne kadar çok derin etkilerse ona dayanan iman da o ölçüde güçlü olur. Çünkü imanı, ondan önce gelen

inanç tayin eder yani inanç, imanın muhtevasını ve fikrî boyutunu oluşturur (Özcan, 2004: 91-92).

2.1.3. İmanın Kısımları

Bazı kavramları, konunun veya durumun daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak maksadıyla sınıflandırmak/derecelendirmek elzemdir. İşte bu sebepten dolayı iman kavramı üzerine yapılan çalışmalar/mülahazalar, bu kavramı temel iki alt bölüme ayırmaktadır. Çünkü insanların dinî yaşayışları birbirinden farklıdır. Bu yaşayışların birbirinden farklı olmasının temelinde ise; insanların inançlarına, imanlarına, itikatlarına taalluk eden gerek bilgi ve gerekse sevgi seviyelerinin birbirinden farklı olmasının yattığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de kulları içerisinde Allah'tan en çok ilim sahiplerinin korktuğuna (Fatır, 35/28), bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadığına (Zümer, 39/9) işaretler vardır. Bu sebeple imanın da kısımlarının veya derecelerinin olması doğal bir hakikattir. Bu hakikati ortaya koyan ise insanı diğer canlılardan ayıran akl etmesi, düşünmesi, olaylar arasında irtibat kurabilmesidir. Bu sebeple aklın mahiyetinin iyi bilinmesi gerekmektedir (Bolay, 1989: II, 238). Akıl, zatında maddeden soyut bir cevherdir. Fiilde ise, onunla beraberdir. İnsan bedeni ile alakalı Allah'ın yarattığı ruhanî bir cevherdir. Hakkın ve bâtılın kendisiyle bilindiği kalpteki bir nûrdur. Akl eden güç, nefsi natıkadan ayrıdır. Gerçekte fail olan nefistir. Akıl ise onun aletidir. Bıçağın kesene nispeti gibidir. Eşyanın hakikatlerinin kendisiyle bilindiği şeydir. Onun yeri baştır veya kalptir. Gaip şeyleri, vasıtalarla ve hissedilir şeyleri müşahade yoluyla bilen mücerret bir cevherdir. Deve yuları devenin yoldan çıkmasına engel olmasından hareketle; insanın doğru yoldan sapmalara da engel olmasından dolayı bu güce akıl denilmiştir (Cürcânî, 1997: 154). Şimdi ise imanın kısımlarını açıklamaya çalışalım.

2.1.3.1. Taklidi İman

Lügatlere bakıldığında “k-l-d” kelimesinin; insanın, atın, köpeğin, hedy devesinin boyunlarına kolye takmak, kılıcı boynuna asmak, kılıç kuşanmak, yükünü boynuna atmak, din konusunda sorumluluğu başkasına atmak, din konusunda tartmadan başkalarının görüşlerini benimsemek, düşünceleri, kavramları tartmadan benimseme, başkasını sorumlu kılmak (İbn Fâris, 2001: 829; İsfahânî, 1992: 411; Zebîdî, 1965: IX, 67-69) gibi çeşitli anlamlara geldiği görülür. Aynı kökten gelen taklit kelimesi ise, insanın doğru ya da gerçek olduğunu düşünüp sorgulamadan başkalarına ait söz ve fiillere tabi olarak onları delil ve hüccet olmaksızın olduğu gibi kabul ederek gerdanlık misali boynuna asmasıdır (Cürcânî, 1997: 64) ki bu davranış içerisinde bulunan kişiye de mukallit denilir. Diğer bir ifade ile mukallit; aklî ve naklî bir delil olmaksızın başkasına ait söz veya fiilin doğruluğuna inanan, ona bağlanan kimse demektir (Yücedoğru, 2005: XIV, (I), 23). Mukallit delile değil, hükmü çıkaran âlime itimat etmektedir. Fakat delillerine nazar etmek ve içtihadına iştirak etmek suretiyle bir

müchtehidin reyini benimsemek taklit değil ittibadır (Karaman, 1996: 195-196).

Taklidi iman sahibi olanlar başkalarının yanlısına ortak olabilirler. Taklit ettikleri kişinin veya zümrenin peşinden giderek onlara şartlanır, her dediklerini tartışmaksızın ve araştırmaksızın kabul ederler. Bir kişi kesin delil olmadan bir şeye inandığında, buna ya keyfî olarak inanır ya da onun değer verdiği birileri söylediği için inanır. Bu ise taklittir (Yücedoğru, 2005: XIV, (I), 22-38) ki bir doğruyu sadece gerçek olduğu için bilmek değil, birileri doğru dediği için kabul etmektir. İnsanın bilgisini bilginin kaynağından, yani Allah'ın nûru olan içindeki akıldan değil, başkalarından almasıdır (Kurt, 2012: 2, 9).

Taklit konusunda yapılan ihtilaf ve münakaşalarda taassup dışında biri; kişilerin putlaştırılması ve nasların yerini beşerî söz ve görüşlerin alacağı fikrini savunan diğeri ise; bilgi sahibi olmayanların dinde hataya düşmekten taklit sayesinde kurtulabileceği fikrini savunan karşılıklı iki hâkim görüşün vardır (Karaman, 1996: 207). Bununla birlikte taklidin mutlak anlamda olumsuz bir şey olmadığı da söylenmiştir. Buna göre fikhî açıdan taklit, tahkikin hazırlayıcı bir adımıdır. İman, mutlak tasdikten ibarettir. Nasıl ki bir kimseye haber verilir de o da bunu tasdik eder, onun için habere inandı denilmesi doğruysa; mukallide de inanılması gereken esaslar haber verilir. Eğer başlangıçta mukallit bunları tasdik ederse Mümin olur. Yüce Allah'ın Müminlere vadettiği mükâfata hak kazanır. Ne var ki istidlali terk ettiği için sorumlu olur (Kurt, 2012: 10).

Taklit konusunda Kur'ân-ı Kerîm'de dikkatlerimizi celp eden âyetin tefsirinde Elmalılı Hamdi Yazır eserinde şu satırları kaydetmektedir. Hak ve hayrın ölçüsü ne eskidir nede yeni ne bilgisizliktir nede hevâdır. Allah'ın emrine ve delile dayanan ilimdir. Eski olsun, yeni olsun Allah'ın indirdiği delillere bakmayıp sadece ata olduklarından dolayı onları taklit etmek, onları Allah'a eşler koşturmak ve hakkı bırakıp hayal ve vehimlere, şeytanın emirlerine ve yoluna uymaktır ki buna taassup denir. Bu âyet gösteriyor ki, icmalî veya tafsilî hak bir delile dayanmayan taklit, din hakkında yasaklanmıştır. Belli bir bilgisizliğe, dalalete uyup taklit etmek aklen batıl olduğu gibi, şüpheli olan hususta da delilsiz taklit caiz değildir. Açıkça belli olmayan hususlarda delilsiz söz söyleme ve o yolda hareket etmek, bilmediği bir şeyi Allah'a iftira olarak söylemek ve şeytana uyup bilgisizce hareket etmektir. Bir rivâyette bu âyetin inmesine sebep olanların Yahudilerden bir grubun olduğudur. *“Allah'ın indirdiğine uyun.”* denildiği zaman bunlar *“Hayır, biz babalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona tabi oluruz. Çünkü onlar bizden hayırlı, bizden daha bilgiliydiler.”* demişler, yapılan bu teklifteki âyet ve delilleri hiç düşünmeyerek taassuba sapmışlardır. Bu bakımdan böyle taassup ve taklitçilik müşriklerin ve kâfirlerin özelliklerindendir (Yazır, tsz.: I, 483).

2.1.3.2. Tahkiki İman

Hak kelimesinden türetilen “*Tahkik*” doğru, gerçek, uygun ve yerinde olanın belirlenmesi, eşyayı gerçekte olduğu şekliyle bilmek (İsfahânî, 1992: 125; Zebîdî, 1965: XXV, 166) ve delili ile meseleyi ispat etmektir (Cürcânî, 1997: 57).

Kur’ân’ı Kerîm’de ve Hadis-i Şeriflerde akli kullanma ve tefekkürün vurgulandığı pek çok emir bulunmaktadır. Hz. Aişe (ö. 58/678) (r.) annemizden yapılan rivâyette; Hz. Rasûlullah (s.)’ı ağlar halde bulan sabah namazı için gelen Hz. Bilal (r.)’in; Ey Allah’ın Rasûlu, geçmiş ve gelecek bütün günahların affedildiği halde seni bu kadar ağlatan nedir? diye sordu. Efendimiz (s.): “(Ya Bilal!) Allah’a çok şükreden bir kul olmayayım mı? Vallahi bu gece bana öyle bir âyet indirildi ki onu okuyup da üzerinde tefekkür etmeyenlere yazıklar olsun!” dedi (İbn Kesîr, 1991: IV, 1512) ve şu âyeti Kerîmeleri okudu: “*Şüphesiz ki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akl-ı selim sâhipleri için (Allah’ın birliğini gösteren) kesin deliller vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her an) Allah’ı zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin tefekkür ederler ve ‘Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen’i her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederiz, bizi cehennem azabından koru!’ (diye yalvarırlar.)*” (Âl-i İmrân, 3/190-191).

Verilen bu emir gereği imanı, dinî ve aklî delillerle kuvvetlendirmek gerekir. Çünkü bu deliller, ileri sürülecek şüphe ve itirazlara karşı imanda direnç sağlar. Delillerle kuvvetlendirilen imana tahkiki (istidlâlî) iman denilir (Kılavuz, 1997: 33). Tahkiki iman, tefekkür ve zikir ile elde edilir. Onun için Kur’ân-ı Kerîm’in yüzlerce âyetinde zikir ve tefekkür emir ve tavsiye edilir. Tefekkürün merkezi dimağ, zikrin merkezi kalptir. Bu iki ana merkez irtibatlı olarak şer’i mecralarında geliştirilmezse insan-ı kâmil ve yakîn sahibi olma imkânı yoktur (Cebecioğlu, 2011: CCXLI, 6).

Kişi, Cenâb-ı Allah’ın kendisine vermiş olduğu akıl nimetini kullanarak ve inanmış olduğu değerleri araştırarak imanını taklit mertebesinden kurtarıp tahkik mertebesine yükseltebilme imkân ve potansiyeline her zaman sahiptir. Cürcânî; meleklerin imanını matbu iman, peygamberlerin imanını masum iman, Müminlerin imanını makbul iman, bidatcilerin imanını mevkuf iman ve münafıkların imanını da merdud iman olmak üzere beş kısma ayırır (Cürcânî, 1997: 31).

2.2. Nifak Kavramı

Kur’ân-ı Kerîm, iyiliklere koşarak yarışanları överken, kötülöklere dalanları da yerer. İnsanlardan bir kısmı dünyanın müspet tarafında yer alırken diğerkleri de menfî tarafında yer alır. Bütün peygamberler, Allah’ın haram kıldığını haram ve helal kıldığını helal kılmayan kavimleri Allah’a imana davet etmişlerdir. Peygamberlerin davetinin önünde onlara eziyet eden, onları öldüren ve iman edenlere zulüm edenler engel teşkil etmişlerdir.

Hz. Muhammed (s.) zamanına kadar insanlar kâfirler ve Müslümanlar olmak üzere iki fırka idi. Her bir fırka diğerkine karşı tavrı almıştı. Peygamberimiz Muhammed

(s.)’e gelince o, bu iki fırkadan ayrı bir fırka daha taksim etti. Bu fırka Rasûlullah (s.) zamanında münafıklar diye isimlendirilen, iman etmiş gibi gözükken ama içlerindeki küfrü ve zındıklığı gizleyen, İslam adı altında İslam’a tuzak kuran, Müslümanların ortasında, ümmetin bedenini içten içe kemiren bir kurt gibi yaşayan fırkadır (El-Arumi, 2006: 11). İslam toplumunu felç eden ve onu günden güne zayıf düşürmeye çalışan bu fırkaya Kur’ân-ı Kerîm’de özel bir isim verilmiş olup bu fırkanın tehlikesine dikkatleri çekmek için onların davranışlarından söz eden ve on bir âyetten oluşan “Münafıklar” ismiyle müstakil bir sûre de nazil olmuştur (Yaşaroğlu, 2006: XXXI, 569).

Bütün bunlara ilaveten Kur’ân-ı Kerîm sık sık bu taifenin sahip olduğu sıfatlarından bahsederek onların bu tür davranışlar içerisine girmelerinin ancak kendilerine zarar vereceğini bildirmiş ve onları tehdit etmiştir. İslam toplumunu yıkmak için bu taifenin hazırladıkları tuzaklardan da zaman zaman bahsederek Müslümanları bu taifeye karşı diri ve uyanık olmaya teşvik etmiştir. Bu sûreler, sırf bununla da yetinmeyip münafıkların psikolojik ve sosyal yapılarından da bahsetmek suretiyle İslam toplumunun, bunlara karşı nasıl tavır alacakları hususunda yol haritası belirlemiştir.

2.2.1. Nifakın Sözlük Anlamı

Nifak kelimesi “*n-f-k*” fiil kökünden türemiştir (İbn Manzûr, tsz.: XII, 236; Zebîdî, 1965: XXVI, 430-431). Nifak “muhaletet ve inkâr etmek, şeriata bir kapıdan girip öteki kapıdan çıkmak, imanını açıklayıp küfrünü gizlemek, inanmadığı halde kendisini Mümin olarak gösteren kişi, bir inanç aldatmacası ve dinsel riya, şerri gizleyip hayrı izhar etmek, için dışı muhaleteti, anlamlarına gelmektedir (İsfahânî, 1992: 502; Zebîdî, 1965: XXVI; 432;).

Nifak kelimesi ikiyüzlülük, dedikoduculuk, geçimsizlik, yalan, aldatma, hile, riya, içindekinin tersini söylemek veya söylediği şeyin zıddını gizlemek gibi anlamlarda kullanılır. Ancak nifakın sözlükteki *gizli yola girmek* manası terim anlamına daha uygun görülmektedir (Ateş, 2003: XV, 333).

Nâfikâ; Arap tavşanı, tarla faresi dedikleri hayvanın yuvalarından bir yuvanın ismidir. Bu hayvan iki yuva edinir. Birini gizler ve diğerini de izhar eder. Gizlediği yuvaya nâfikâ, izhar ettiği yuvaya da kâsiâ denilir. Bir haysiyetle ki nâfikânın tavanını ince bir şekilde yeryüzüne yakın eder. Kâsiâ dedikleri yuvası tarafından bir tehlike gelse hemen nâfikâ tarafına yönelir ve zaten nâfikânın ince olan tavanını delip dışarı firar eder. Münafık işte bu şekilde “en-nâfikâu” dan türemiştir. Zaten münafıklık, bir kâfirin küfrünü örtüp sonrada İslam’ını ve imanını izhar etmesidir (İsfahânî, 1992: 502; İbn Manzûr, tsz.: XII, 236-237; Zebîdî, 1965: XXVI, 431).

Münafığın halini ifade eden nifak kelimesi, “*nfk*” fiilinin üçlü yapısından geldiği halde, münafık kelimesi “*nfk*” fiilinin mufâa’le kalıbından gelir. Bu son derece manidardır. Zira Arap dilinde mufâa’le kalıbı müşareket (isteşlik, karşılıklık, ikililik) ifade eder. Bu kalıbın kullanılması, münafığın içinde bulunduğu ikili tavra, ikili pozisyona işaret etmek içindir. Çünkü münafık, Allah’a ve diğer insanlara karşı net bir tavır sergilemeyip ikili bir pozisyon takınmaktadır (Ünal, 1998: 368).

Gerek müsteşriklerin gerekse İslam âlimlerinin bu görüşlerinden hareketle nifak kelimesinin yer altında bir ucundan girilip öbür ucundan çıkılan yol veya tünel anlamına gelen “*en-nefak*” kelimesinden türemiş olması daha uygundur. Bununla beraber nifak teriminin aynı kökten alınmış “*köstebek yuvası*” anlamına gelen “*nâfıkâ*” kelimesiyle de anlam bakımından yakın ilişkisi vardır (Kurt, 2003: 17).

2.2.2. Nifakın Terim Anlamı

İslam’dan önce Arap toplumunda özel anlamıyla kullanılmayan bu kavramın terim anlamının daha iyi kavranabilmesi için, o devirdeki kullanımından bir misalin yararlı olacağı kanaatindeyiz. Nifakın zirveye ulaştığı Tebük Seferi’nde adı Malik b. Kays olan Ebu Heyseme, özürsüz olarak savaşa katılmamış, daha sonra pişman olup arkadan gelerek Tebük’te Rasûlullah’a yetişmiş, Rasûlullah’da onu affederek dua etmişti. Ebu Heyseme, savaşa katılmamak, Müslümanları tereddüde düşürmek, Hz. Peygamber’in yanında yer almamak, Medine’de ayrı bir topluluk kurmaya çalışmak, içeride ve dışarıda entrikalar çevirmek anlamlardaki nifaktan kurtulduğunu şu sözüyle ifade etmiştir. “İnsanları dine nifak yapmış olarak gördüğümde, (onlara uymamakla) en şereflişini ve en iyisini yaptım.” (Yıldız, 2000: 23).

Nifak, ister bir kimsenin içinde dışına ters düşen bir şey olsun, isterse içi dışının gösterdiği şeyden arınmış olsun, zahiri batınına uymayan kişinin halidir (Râzî, 2002: II, 60). Yani münafık; bazı sebepler yüzünden İslam’a girip zahiren Müslüman görünerek, içten içe inançsızlığını ve inkârını gizleyen kimsedir. Buna göre nifak; dinin bir kapısından girip başka bir kapısından çıkmak anlamını ihtiva eder. Nitekim Allah Teâlâ “... *Münafıklar fâsıkların ta kendileridir.*” (Tevbe, 9/67) kavliyle buna dikkatlerimizi çekmiştir. Fakat bu giriş ve çıkışlar normal bir giriş çıkış olmayıp, adeta kimseye görünmek ve kimse tarafından bilinmek istemeden gizlice yer altı deliklerinde dolaşmak, bu deliklerin bir kapısından girip öbür kapısından çıkmak ve delik içinde tüm sırlarını muhafaza etmek ve dilediğini yapmak mefhumlarını da çağrıştırmaktadır (Ünal, 1998: 369).

Nifakın esası kalben ve gizliden gizleye inanmaz iken, dil ile iman ikrarında bulunmaktadır. Bu nedenledir ki fasığın temel niteliklerinden biri durumundaki “dini meselelerde amel-söz uyumsuzluğu” nifakın anlamındaki en temel ögedir. Küfür ile iman belirgin hatlarla birbirinden ayrılmış değildir. İkisi arasında belirsiz alanlar da mevcuttur. Tabir caiz ise bu, elastiki algılanmaksızın küfre veya imana girecek şekilde her iki yöne uzanabilecek göze çarpıcı bir şekilde dinamik bir doğaya sahip bir kategoridir. Bazı durumlarda nifak, âdeta inancın orta yerinden neşet ettiği izlenimi vermektedir. Bir Mümin inanışına uygun tarzda hareket etmediği saman nifakın yolunda ilk adım atılmıştır bile; o hala bir Mümindir ama davranışı Allah katında son derece tiksinti uyandırıcıdır (İzutsu, 1997: 238-241).

Yapılan açıklamalara baktığımız zaman hepsinin ortak noktasının “olduğu gibi görünmeme ve yalan söyleme” olduğu görülmektedir. Münafık, Kur’ân-ı Kerîm’de, sözde imanlı olduğunu söyleyip Allah’a, Rasûlu’ne ve Müminlere karşı düşmanlığını

gizleyen kimse olarak tanımlanmaktadır. İbn Manzûr ve Zebîdî eserlerinde bu ismin İslamî bir isim olduğunu Arapların bu kelimeyi daha önceden bu manasıyla bilmediklerini söylemiştir (İbn Manzûr, tsz.: XII, 237; Zebîdî, 1965: XXVI, 431).

Netice itibariyle nifak, bazı sebepler yüzünden İslam’a girip dıştan Müslüman gözükmek, içten içe inançsızlığını ve inkârını gizlemektir. Ayrıca bu terim İslam’la birlikte cahiliyedeki kullanımından farklı olarak yeni bir anlam kazanmıştır. Münafık için bu kelimenin kullanılmasında, nifak kelimesinin sözlük anlamı ile münafığın psikolojik durumu arasında bir münasebet vardır. Nifak kavramı İslamî terminolojideki anlamını kazanırken daha ziyade kelimenin sözlük anlamlarından köstebek veya başka bir hayvanın yer altındaki faaliyeti, girişi belli çıkışı gizli olan tünel, dehliz, in vb. anlamlara istinat ettirilmiştir (Yıldız, 2000: 24).

2.2.3. Nifakın Kısımları

Kur’ân-ı Kerîm’de, münafıkların inanmadıkları halde ağızlarıyla kalplerinde olmayan düşünceleri ve inanışları söyledikleri (Bakara, 2/8; Ankebut, 29/10; Maide, 5/41; Âl-i İmrân, 3/167) ve cehennemden en alt tabakasında oldukları (Nisa, 4/145) gibi çeşitli hususlar belirtilmiştir. Nifak; *“kalbinde küfrü gizlediği halde dil ile imanı izhar etme”* anlamına geldiği için İslam terminolojisinde bu tür hal ve davranışlar içinde bulunanlar münafık olarak isimlendirilmiştir (İsfahânî, 1992: 502; İbn Manzûr, tsz.: XII, 236-237; Zebîdî, 1965: XXVI, 431).

Nifak kelimesinin, bilhassa hadis-i şeriflerde Allah’ı, dinini, elçilerini tasdik eden ve bazı dini vecibelerin ifasında gevşeklik gösteren Mümin kimseler için de kullanılması, nifakın farklı kısımlarının olabileceğini ortaya koymaktadır. Konumuza öncelikle bu ayrımın yapılmasına kaynaklık eden hadis-i şeriflerle başlayalım. Ebu Hureyre (ö. 59/679)’den rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlu (s.) şöyle buyurdu: *“Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünden döner, kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder.”* (Buhârî, “İman”, 25”, 33). Abdullah b. Amr (ö. 65/684-85)’dan rivâyet edilen diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.) şöyle buyurmuştur: *“Dört şey kimde bulunursa halis münafık olur; her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir huy kalmış olur. Bunlar şunlardır: kendisine bir şey emniyet edildiği zaman hıyanet etmek; söz söylerken yalan söylemek, ahd ettiğinde ahdini tutmamak; husumet zamanında da haktan ayrılmaktır.”* (Buhârî, “İman”, 25”, 34). Şimdi bu girişten sonra nifakın kısımları olan itikadi nifak ve ameli nifak bölümlerini izah etmeye çalışalım.

2.2.3.1. İtikadi Nifak

Nifak denildiği zaman kastedilen bu kısımdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de münafıklar ve onların vasıfları belirtilirken daima nifakın itikadi yönüne işaret eder (Temel, 1987: 9; Kalkan, 2012: 11). Nifakın bu türü kişiyi iman dairesinden çıkarır küfür bataklığına düşürür. İnsanların iç âlemi diğer insanlar tarafından bilinmediği için

bu nifak hali üzere olanlar dünyada iken her ne kadar Müslüman muamelesi görürler. Ancak âhirette Allah insanların hem dışını hem de içini bildiğinden inançsızlıkları ortaya çıkan bu tip insanlar kâfirlerden daha kötü muameleye tabi tutulacaktır (Nisa, 4/145). Çünkü küfrünü gizleyen münafık, diğer kâfirlerden daha tehlikeli olup, ikiyüzlüdür, sinsidir ve imanında mürailik yapmıştır (Sezikli, 1997: 10). Münafıklar Müminlerin arasında rahat bir şekilde dolaşabildiği için Müminlerin sırlarından ve planlarından haberdar olabiliyorlardı. Müminlerin sırlarından öğrendiklerini onların düşmanlarına ulaştırdıkları için Müminlere zarar verme ihtimali daha fazladır. Münafıklar zahiren iman etmiş göründüklerinden İslam toplumu içinde kaldıkları ve küfürlerini açığa vurup İslami yönetime başkaldırmadıkları müddetçe kendilerine dokunulmaz ve Mümin muamelesi yapılır. Rasûl-i Ekrem'e yapılan cenaze namazları kılmama emri, yalnızca Asr-ı Saadet'te kendisine bildirilen münafıklar hakkındadır. Bunların dışında kimseye birtakım hareketlerinden dolayı küfürlerini açığa vurmadıkça Müslüman muamelesi yapılmaya devam edilir. Münafıklar adeta Müminlerin kendileriyle imtihana tabi tutuldukları kişilerdir. Mekke'nin fethinden sonra Medine'nin içinde ve dışında münafıklar daha da çoğaldı. Uhud Savaşı'na katılan İslam Ordusu'nun üçte biri münafıklardan oluşuyordu ve Müminlerin moralini bozmak maksadıyla daha savaş başlamadan yolda Uhud'a giderken Medine'ye geri döndüler. Kalanların büyük çoğunluğu ise ayakları kayabilecek durumda olanlardı ki, Kur'ân böylelerine sürekli biçimde 'kalplerinde hastalık bulunanlar' der. Bunlar saf bir imana sahip olamamış ve Allah hakkında cahili zanlardan kurtulamamış kimselerdir. İşte, Kur'ân bunları tevbe etmeye çağırılmış, hal ve hareketlerini düzeltmeleri yönünde onları devamlı uyarmıştır. Kur'ân Medine'nin içinde ve dışında münafıkların bulunduğunu, hatta katmerli münafıkların bulunduğunu belirterek Müminleri bunlara karşı devamlı uyanık olmaları noktasında uyarmıştır (Ünal, 1998: 369-370): *"Çevrenizdeki bedevi Araplardan münafıklar vardır; Medine halkından da nifakta katmerleşenler, sen onları bilmezsin. Biz kendilerini biliriz. Onlara iki kez azap edeceğiz, sonra büyük bir azaba itileceklerdir"* (Tevbe, 9/101).

Münafıklar, İslam toplumu içinde can ve mal emniyetini sağlamak; evlenme, boşanma, miras ve ganimet gibi Müslümanların sahip olduğu her türlü nimetlerden istifade edebilmek için kalben inanmadıkları halde Müslümanlara karşı kendilerini inanmış olarak göstermektedirler. Bu arada bir takım gizli yollar ve entrikalarla İslam toplumunu içten yıkmak için, asıl amaçlarını ustaca gizlemişlerdir (Temel, 1987: 9).

2.2.3.2. Ameli Nifak

İmana aykırı olmaksızın sadece amelde gerçekleşen nifak, ameli nifaktır. Ameli nifak içinde olan Mümin, küfür içinde değildir ancak büyük günah işlemiştir. Bir kimsenin, Müslüman olduğu halde imanla ilgili olmamak şartıyla 'yalan söyleme, emanete hıyanetlik, sözde durmama, hile ve riya' gibi bazı münafıklık alametlerini üzerinde taşıdığı görülebilir. Bir Müminin bu çeşit nifak alametlerinden kendisini tamamen soyutlaması ve bunlardan uzak durması pek kolay değildir. Bu bakımdan bir

insanın inanç yönünden nifakı apaçık olmadıkça ihmal, tembellik ve ihtiras gibi bir takım nefsanî zaaflar yüzünden ortaya çıkan kusurları sebebiyle münafıklığına hükmedilemez. Çünkü genel anlamda münafık sözü meselenin iman-küfür yönünü ifade eder. O yüzden, bazen farkında olmadığı halde bir Müminde de münafıkların sıfatlarından bazıları bulunabilir. Yani bazı nifak alametleri İslam ile bir arada bulunabilir. Ancak Müminlerin kalpleri ve gönülleri her daim tasdik ve ikrarla doludur. (Kalkan, 2012: 11). Ameli nifakın bütün alametleri itikadi nifaka dâhilken, itikadi nifakın bazı alametleri; mesela yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmamak veya gönülsüzlük sebebiyle vaktini geçirip üşene üşene kılmak gibi ameli nifaka dâhildir (Kılıç, 1982: 33). Rasûlullah (s.) münafıkların sıfatları ile ilgili şöyle buyurmaktadır: “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğiinde sözünden döner, kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder.*” (Buhârî, “İman”, 25, 33)

Nifak, kişinin iç âleminin dış âlemine ters düşmesidir, bir çatışma içerisinde olmasıdır. Eğer bu çatışma, imanî konularda olursa buna küfür nifakı denir, eğer inanç esaslarında olmayıp sadece amelle ilgili olursa buna da amel nifakı denir. Esasen Rasûlullah (s.) bu hadiste nifaka giren bütün vasıfları saymış değildir. Sadece belli başlı olanlarına dikkatleri çekmiştir. Nitekim bir başka rivâyette nifakın üç değil dört alâmetinin olduğuna işaret eder: “*Dört şey kimde bulunursa halis münafık olur; her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir huy kalmış olur. Bunlar şunlardır: kendisine bir şey emniyet edildiği zaman hıyanet etmek; söz söylerken yalan söylemek, ahd ettiğinde ahidini tutmamak; husumet zamanında da haktan ayrılmaktır.*” (Buhârî, “İman”, 25, 34).

Hatta bu hadislerle ilgili açıklama yapanlar dinin aslını kavı (söz), fiil (iş), ve niyet olmak üzere üç esasa indirgeyerek Hz. Peygamber’in kizb ile kavlin fesadına, ihanet ile fiilin fesadına, verdiği sözden dönme (hulf) ile de niyetin fesadına işaret ettiğini ve Hz. Peygamber’in bu üç hasleti zikrederek diğer hasletlere de bir uyarıda bulunduğunu vurgularlar. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) hadiste geçen “nifak” tan kastedilenin ameli nifak olduğunu söyler. Kurtubî (ö. 671/1273) ise Ömer (ö. 23/644) (r.)’in, Huzeyfe (ö. 12/633) (r.)’ye bende nifaktan bir şey biliyor musun? şeklinde sorusu ile itikadi nifakı kastetmediği bilakis ameli nifakı kastettiği aşıkardır. Hadiste mezkûr sıfatlara nifak denilmesi, o hasletleri işlemeye karşı Müminleri korkutma ve sakındırma maksadı olmasındandır. Yoksa bu hasletleri her işleyeninin münafık olduğu anlamına gelmez (Canan, tsz.: XVI, 93-94).

İtikadi planda nifakın en bariz vasfı ikiyüzlülüktür. Münafıklar, Müminlerle karşılaştıklarında “*inandık*”, inkârcılarla karşılaştıklarında ise “*biz sizdeniz, onlarla ancak alay ediyoruz*” derler. İnançlı, iman bakımından kınanmayacak bir kimsenin, iki yönlülük yaparak yani birine başka söz başka birine de bunun aksi olan bir söz söyleyerek bu haliyle kısmen de olsa münafığa benzediğini anlıyoruz (Kılıç, 1982: 144).

Gerçekte yalan, hıyanet ve ahde vefa etmemek, ikiyüzlülük gibi şeylerden herhangi birisini işleyen kimsenin imandan küfre düştüğünü söylemek tehlikelidir, tevhidin kurallarını alt üst eder. Nifakın belirtileri, Rasûlullah dönemindeki münafıkların davranış ve karakterlerini, onların iman ile olan ilişkilerini ortaya koyma

noktasında ve belirtileriyle nifakı tanıyıp ondan kaçınıp uzak durma noktasında oldukça önemlidir. Çünkü o dönemde bu tür hareketler içinde olanlar sadece münafıklardır. Münafıkların bu niteliklerini ortaya koyan ve ameli nifaka delil olarak sürülen bu hadislerden maksat, bazı kötü amel sahibi, ibadetlerinde eksik ve ihmalkâr olan kimselerin münafık olduklarını belirtmekten ziyade, kalbinde iman olan bu kimseleri münafıklara benzemekten sakındırmak ve bu davranışlar içinde olan kimselerin münafık olabileceklerini diğer Müminlere hatırlatarak onlara karşı ihtiyatlı davranılmasını sağlamak gayesine yönelik olsa gerekir (Demircan, 1996: 12). Zira gerek Allah'ın emirlerine karşı ihmal ve tembellik şeklinde gerekse hayatın her alanında muhataplarından bazı çıkarlar sağlamak veya şerlerinden emin olmak gibi sebeplerle Mümin olduğu halde inancının aksine davranan bu tür kimseler olabilir. Bu durum bir tür nifaka benzemektedir. Ancak kalbi ile tasdik, dili ile ikrar eden ve bu yerilen fiilleri de işleyen kimsenin tekfir olunamayacağı üzerinde İslam ulemasının ittifakı vardır. Zira sahabe ve diğer seleften de bu tür davranışlar içerisinde olan eksik değildi. Rasûlullah (s.a.s) böyleleri için 'münafık oldu' ibaresini yasaklamıştır. Bunu yerine '*münafığa benzedi*' ifadesini kullanmak belki de daha uygundur (Yıldız, 2000: 89).

Şunu da belirtelim ki itikadi nifak ile ameli nifak arasında bir takım farklar bulunmaktadır. itikadi nifak içerisine giren kişi küfür içerisine girmiş demektir. Ameli nifak ise riyakârlık ve başkaları tarafından işitilsin/görölsün diye yapıldığı takdirde kişiyi dinden çıkartmaz. Ancak yapılan amelden herhangi bir sevap elde edilmez. İtikadi nifak sahibi, dini vecibeleri yerine getirirken bu vecibelerin ifade ettiği dini hükme inanmazken ameli nifak sahibi aynı vecibeleri yerine getirirken bu vecibelerin ifade ettiği dini hükme inanır. Hadiseye günah açısından baktığımızda ise itikadi nifak sahibi işlemiş olduğu günahlardan dolayı bir endişe duymaz ve kaygılanmaz, tevbe etmeyi dahi düşünmezken ameli nifak sahibi işlemiş olduğu günahlar sebebi ile gam ve keder duyar ve tevbe eder (El-Fevzân, 2008: 121).

2.2.4. Kafir Münafık Mukayesesi

Kâfir, Allah'a hem kalben inanmayan hem de bu inanmayışını diliyle açıkça ortaya koymaktan çekinmeyen bir insan tiplmesidir. Münafık ise; kâfir gibi kalben Allah'a inanmadığı halde dili ile Allah'a inandığını söyleyen bir insan tiplmesidir. Bu sebeple münafık tipi hem inkârı hem aldatmayı hem inananlarla alay etmeyi hem de inananların sırlarını onların düşmanlarına fısıldamalarını içinde barındırır. İşte bu sebeplerden dolayı Kur'ân-ı Kerîm'in açık işaretiyle bir bakıma dinsel riya olarak da tanımlayabileceğimiz itikadi nifak içinde bulunan münafıklar kâfirlerden daha fazla azap göreceklerdir. Zira Cenâb-ı Allah Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçekliği şu şekilde bildirmektedir. "*Şüphesiz münafıklar cehennemde en aşağı tabakasında dırlar.*" (Nisa, 4/145) Bu âyetten de anlaşılacağı gibi kötü olan bir mekânın en alt tabakasını işgal eden zümre elbette ki daha üst konumda olanlara nispetle en kötü, en çetin, en aşağılayıcı, en ıstırap verici vb. olaylarla karşılaşacağı herkesin malumudur. İşte böylece münafıkların âhirette çekecekleri mihnet ve meşakkatler kat kat olacaktır. İşte bütün bu sebeplerden ötürü, Allah Teâlâ onlara, kâfirlerden daha fazla azap verecektir (Râzî, 2002: VIII, 383).

Münafıkların kâfirlerin aksine Müslümanlarla iç içe yaşamalarına, aynı havayı soluyup teneffüs etmelerine, bir takım olağanüstü olaylara Kur'ân'ın ifadesiyle şimşek çakmalarına şahit olmalarına rağmen içlerindeki bu nifak tohumlarını, hasletlerini bir kenara atıp imanın o eşsiz lezzetine erememeleri ve yaşantılarında, düşüncelerinde gelgitleri yaşamaya devam ediyor olmaları içinde bulundukları durumun ne kadar vahim ve acınası olduğunu gösterir (Temel, 1987: 15-16).

3. İMAN VE NİFAKIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu başlığımızda Müslümanların çektiği sıkıntılar ve bu sıkıntılar karşısında sergiledikleri tutum ve davranışlar ile münafıkların bazı olaylarda özellikle savaşlarda ortaya koydukları tavırlardan, konuşmalardan bahsedeceğiz. Esas olarak gerek Müslümanların gerekse de münafıkların karakter yapılarını ve sosyal hayattaki iz düşümlerini ayrıntılı bir şekilde ele alacağımızdan burada sadece bir sonraki başlığımızın alt yapısını oluşturacak bilgilere temas edeceğiz.

3.1. Mekke Dönemi, İmanın Doğuşu Ve Gelişimi

3.1.1. İslam'dan Önce Mekke'ye Genel Bir Bakış

Hız. Muhammed (s.)'in hayatını ve insanlık tarihinde vücuda getirmiş olduğı inkılabı kavrayabilmek, hayatının belki de en zor ve sıkıntılı yıllarının geçtiğı Mekke'yi tanımaktan geçer. Bu sebeple öncelikle Hız. Muhammed'in Peygamber olmadan önceki Mekke'sine, Arapların yaşam tarzlarına, düşünce ve inançlarına genel olarak bir göz atalım.

İslam öncesi Mekke toplumunda, Allah inancı olmasına rağmen hâkim din müşriklikti. Yani Allah inancı yanında başka güçleri tanımak ve Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla göndermiş olduğı emirlerden ziyade insanların yapmış olduğı kanunlarla yönetilmek, Mekke Devleti'nin alamet-i farikasıydı. MS. 7. yüzyıla kadar İlahî dinlerin insanlar tarafından yozlaştırıla yozlaştırıla getirildikleri Mekke toplumu, bir "multireligion", yani bir dinler yumağı haline gelmişti. Herkes Yüce Allah tarafından yaratıldığını ikrar ediyor, O'nun evi olan Kâbe'de O'na ibadet ediyorlardı. Daha doğrusu ibadet ettiklerini sanıyorlardı. Bu bir sanı idi; çünkü Allah, onların Kâbe etrafındaki hareketlerini, dönmelerini, saygıya durmalarını, "ıslık çalıp el çırpırmaktan başka bir şey" (Enfal, 8/35) olmadığını ferman buyuruyordu. İnsanlar, heykelleştirdikleri atalarının ilkelerini kutsallaştırmış, dünyevi işlerinde Allah'ı değil bu ilkeleri göz önüne almıştır ki şirkte zaten budur (Akyüz vd, 1994: I, 125).

3.1.2. Son Elçi'nin Doğuşu ve Peygamberliğinin Başlanması

Son Elçi, Fil vakasından elli-elli beş gün sonra (Köksal, 1981: 48), İran Kısrası Enuşirvan'ın tahta çıkışının 40. yılında (Furi, 2010: 60) Rabîu'l-Evvel ayının on ikinci Pazartesi günü (Taberi, 1982: II, 309) Mekke'de Haşimoğulları Mahallesinde babası Abdullah'tan kalan evde (Sarıçam, 2005, 61) MS. 571 yılında dünyaya geldi (Fayda, 2005: XXX, 408-409).

Peygamberimiz yüce Allah'ın kendisini peygamberlikle şereflendireceğı kırkinci doğum yılında Hira dağına gitmişti (Köksal, 1981: 132). Muhammed (s.) ruhunu teskin için beşinci defa olmak üzere yine Hira Mağarası'nda yalnızlığa bürünmüştü nihâyet Ramazan ayının yirmi yedinci gününün gecesinde Hira'nın derin sessizliği içinde vahiy

meleği Cebrail peygamberimize gelerek kendisini tanıttı ve Alak Sûresi'nin ilk beş âyetini öğretti (Hamidullah, 2003: 72-74). Peygamberimiz dağdan titreyerek aşağı inip evine geldi. Daha sonra öğrendiği bu sureyi kendi kendine tekrar ediyor, Cebrail (a.)'in heybetiyle gönlü dolup taşıyor ve titriyordu. Eve gelince Hz. Hatice'ye bana uzaktan görünen şimdi yakından göründü. Sen Allah'ın elçisisin ve ben de Cebrailim diyerek üzerime bir sûre okudu dedi ve üzerinin örtülmesini istedi. Hz. Hatice de üzerini örttü ve Hz. Muhammed (s.) uykuya daldı (Taberi, 1982, II, 347). Başından geçenleri eşi Hatice'ye anlattı ve *"kendime bir şey olmasından korktum"* dedi. Hatice: *"Hayır, Allah'a yemin ederim ki o hiçbir zaman seni utandırmaz. Çünkü sen akrabaya merhamet ediyor, düşkünleri koruyor, yoksullara yardım ediyor, misafire ikramda bulunuyor, felakete uğrayanları gözetiyorsun"* Daha sonra birlikte Varaka b. Nevfel'in yanına gittiler. Varaka b. Nevfel, Hz. Muhammed (s.)'e hitaben bu gördüğün bütün peygamberlere vahiy getiren melektir dedi (Derveze, 1995: II, 134). Böylelikle son elçi olan Hz. Muhammed (s.) ilk vahiy bu şekilde almış oldu.

3.1.3. Vahyin Kesilmesi (Fetretü'l-Vahiy)

İlk âyetler olan Alak Sûresi'nin ilk beş âyeti geldikten sonra, Cebrail ve dolayısıyla vahiy gelmez oldu (Köksal, 1981: 136). Alak Sûresi'nin ilk beş âyeti ile Müddessir Sûresi'nin ilk âyetleri arasındaki bu döneme vahiy gelmediği için *"Fetretü'l-Vahiy"* denilmiştir. Bu dönem Beyhaki'nin rivâyet ettiği altı aylık bir dönemdir (Buti, 1992: 88).

3.1.4. Gizli Davet ve Daveti İlk Kabul Edenler

"Ey örtüsüne bürünen adam, kalk ve uyar. Rabbini büyük tanı. Elbiseni temiz tut. Kötü şeylerden uzak dur." (Müddessir, 74/1-5) Bu âyetlerde Hz. Muhammed'e artık ilahî tebliği insanlara ulaştırma zamanının geldiği bildirilmekte, bu görevi ifa ederken yüce Rabbisine güvenmesi istenilmekte, ayrıca maddi ve manevi kirlerden uzak durması talimatı verilmektedir (Fayda, 2005: XXX, 411). Hz. Peygamber, inen âyetleri Hz. Hatice'ye okudu ve *"Şimdi bana kim inanır?"* deyince hanımı *"Kimse inanmazsa ben inanırım"* cevabını vererek İslam davetinin yapıldığı ilk kişi ve İslam'ı da kabul eden ilk kişi olma şerefine nail oldu Hz. Peygamber'in kızları Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve o sırada henüz dört beş yaşlarında olan Fatıma'da anneleri ile aynı anda İslam'ı kabul ettiler. Hz. Hatice'nin önceki kocası Atik b. Aiz b. Abdillâh'tan olan kızı Hind, Hz. Hatice'nin yeğeni Ümeyme ve kızı, Hz. Muhammed'in halası Safiyye bt. Abdilmuttalib ve dadısı Ümmü Eymen'de İslam'a girmiştir. Hz. Ömer'in Daru'l-Erkam'da İslam'a giren kırkıncı Müslüman olduğu düşünülürse, kendisinden önce yirmi bir kadın Müslüman olmuştur (Sarıçam, 2005: 85).

Hz. Peygamber'i Hz. Hatice ile birlikte namaz kılarken gören Ali b. Ebi Talib namaz hakkında soru sormuş ve aldığı cevap neticesinde sekiz-on yaşlarında iken Müslüman olmuştur (Köksal, 1981: 151). Hiç şüphesiz şehirde Muhammed (s.a.s.)'in en yakın arkadaşı ve dostu Ebu Bekir idi. Ebu Bekir hiç tereddüde kapılmadan İslam'ı

kabul ederek bu iman hareketine katılmıştır (Hamidullah, 2003: I, 89). Peygamber'in azatlısı Zeyd b. Harise'de iman etti. Daha sonra Peygamberimizin şairi olan Hasan b. Sabit Müslüman oldu (Taberi, 1982: II, 352).

Hiz. Ebu Bekir Müslüman olduktan sonra İslam'a davette gayret göstermeye başladı ve kendisinin davetiyle Osman b. Affan el-Emevi, Zübeyr b. Avvam el-Esedî, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas ez-Zehreyan, Talha b. Übeydullah et-Teymi İslam'a girmiştir. Daha sonra Bilal b. Rabah el-Habeşi, Ebu Übeyde b. el-Cerrah, Ebu Seleme b. Abdilesed el-Mahzumi, Erkam b. Ebi'l-Erkam el-Mahzumi, Osman b. Ma'zun ve kardeşleri Kudeme ile Abdullah, Übeyde b. Haris b. Muttalib b. Abdimenaf, Said b. Zeyd el-Adevi ile hanımı ve Hiz. Ömer'in kızkardeşi Fatıma bt. Hattab el-Adeviyye, Habbab b. Eret, Abdullah b. Mesud el-Huzeli ve daha başkalarının Müslümanlığı kabul etmeleri olayı izledi (Furi, 2010: 80-81). Hiz. Peygamber'e otuz dokuz kişi inanıp Müslüman oldular. Kâbe'nin içinde namaz kılmak istediler. Ancak eza ve cefadan dolayı kılamadılar. O vakit Rasûlullah dua etti: *"Ya İlahi! İslami aşikâre eyle. Şu iki kimsenin biri ile sen onu ziyade seversin. Bu ikiden biri Ömer b. Hattab ve biri Ebu Cehil İbn Hişam'dı."* Peygamber (s.) duası Hiz. Ömer hakkında kabul oldu. Hiz. Ömer Müslüman olunca Müslümanlar o zamana kadar gizli olarak kıldıkları namazları Kâbe'de aşikâre olarak kılmaya başladılar (Taberi, 1982: II, 354-355).

3.1.5. Daru'l- Erkam

İslam tarihinde Daru'l-İslam olarak da bilinen bu ev, ilk Müslümanlardan Erkam b. Ebü'l-Erkam el-Mahzümi'ye aittir. Erkam b. Ebü'l-Erkam, Safa tepesindeki evini Hiz. Peygamber'in ikametine tahsis etmiştir (Furi, 2010: 979). Mekkeli müşriklerin gitgide artan eziyet ve işkenceleri, Rasûlullah'ı kendi evini terke zorladı (Hamidullah, 2003: I, 98). Sahabilerden biri olan el-Erkam'ın evini tebliğ maksatlarında kullanmak üzere ikametgâh olarak seçti. İslam'a davet için bu evin seçilmesinde, Kâbe'nin haremine dâhil oluşu, hac ve umre için Mekkelilerle ve dışarıdan gelen pek çok kimse ile dikkati çekmeden temas kolaylığı sağlaması gibi hususlar göz önüne alınmıştır. Hiz. Peygamber bu evde kaldığı müddetçe, bir yandan burada İslam'ın esas ve prensiplerini öğretiyor diğer yandan ilahi gerçeği arayan insanları burada İslam'a davet ediyor, bir yandan da bir avuç Müslümanın teşkil ettiği cemaat namazlarını burada kıldırıyordu. Fakat O'nun insanlara çağrısı hep açık şekilde devam etmiştir. Âkıl ve İyas b. Bukeyr, Hiz. Hamza, Ammar b. Yasir ve Suhey b. Sinan hep burada İslam'ı kabul ettiler. Daru'l-Erkam'da İslamiyeti kabul eden son kişi ise ikinci halife olan Hiz. Ömer'dir (Köksal, 1993: VIII, 520; Köksal, 1982: 225; Derveze, 1995: II, 168).

3.1.6. İslam Davetinin İzharı

Davetin açıkça ilan edilmesi yönünde inen ilk âyet: *"En yakın akrabalarını uyar!"* mealindeki Şuara Sûresi'nin 214. Âyetidir (Furi, 2010: 82). Şuara Sûresi'nde, açıkça en yakın akrabalarını uyarılması emrediliyordu. Bunun üzerine Hiz. Peygamber,

bir ziyafet tertipleyerek yakın akrabalarından kırk veya kırk beş kişiyi evine davet etti. Yemekten sonra amcası Ebu Leheb, onun konuşmasına fırsat vermeden ileri atılarak söze başladı ve “... *Kabilesine senin getirdiğin gibi kötü! Bir şey getiren kimse görmedim.*” diyerek onu susturdu. Hz. Peygamber, daha maksadını anlatmadan topluluk dağıldı. Ebu Leheb’in bu davranışı Hz. Peygamber’i çok üzmüştü (Sarıçam, 2005: 88). Bir gün yine yemek hazırladı ve akrabalarını çağırdı. Geldiklerinde yemek yenildi. Peygamberimiz onlara hitaben: “*Ben özellikle size ve bütün insanlara gönderilmiş olan Allah elçisiyim. Allah’a yemin ederim ki uykuya daldığınız gibi öleceksiniz, uykudan uyandığınız gibi diriltileceksiniz. Yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz; iyilikleriniz karşılığında iyilik, kötülükleriniz karşılığında ceza göreceksiniz. Cennette cehennem de ebedidir. İlk uyardığım da sizlersiniz*” dedi (Fayda, 2005: XXX, 411-412). Ebu Talib, “*Ey Muhammed sen söyledin biz işittik bizi bırak düşünelim*” dedi, bunun üzerine Peygamberimiz “*Ey Amcalar Ey Hısımlar Eğer âhiret izzetini isterseniz ve dilerseniz ki Hak Teâlâ bu benim dinimi aşikâre etti. Arabın ve acemin liderliği benimdir kimse var mı? Benim Peygamberliğimi tasdik edecek*” deyince orada hazır bulunan ve daha çocuk olan Ali b. Ebi Talip kendisini tasdik edeceğini söyledi bunun üzerine oradakiler gülüştüler ve dışarı çıkıp dağıldılar (Taberi, 1982: II, 356-357).

Bu sefer Hz. Muhammed, İslam’ı tüm Mekkelilere duyurmaya karar verdi. Bir gün Safa tepesine çıkarak “*Ey Fihri oğulları! Ey Adiyy oğulları! Diye seslendi. Nihâyet hepsi toplandı. Dışarı çıkmayan kimseler de “O da ne” diye bakması için adam gönderdiler. Hz. Muhammed (s.) onlara “Ben size şu vadiden veya dağın eteğinden atlılar çıkacağını ve size saldıracaklarını haber versem beni tasdik eder miydiniz?” dedi. Onlar da “Evet şimdiye kadar senin yalan söylediğini görmedik” dediler. Bu sefer Peygamberimiz “Ben size önümüzdeki şiddetli azabı haber veriyorum...” dedi. Bunun üzerine Ebu Leheb “Yazıklar olsun sana! Her gün hüsrana uğrayasın. Bunun için mi bizi topladın?” diyerek Hz. Muhammed’e hakaret etti. Bunu üzerine Cenâb-ı Allah Tebbet Sûresi’ni indirdi. Bu şekilde tüm Mekke halkı İslam’ı duymuş oldu ve İslam hakkında konuşmaya başladılar. Kadınlar, erkekler, çocuklar ve köleler İslam’ı öğrenmek üzere gruplar halinde İslam’a girmeye başladı (Buti, 1992: 103).*

3.1.7. Müslümanlara Yapılan Eziyet ve İşkenceler

Hz. Muhammed (s.a.s.), herkesi İslam’a davet etmeye başladığı zaman müşrikler onu önceleri pek ciddiyete almadılar ve onun sözlerine kulak asmadılar. Fakat müşriklerin bu lâkaydane hareketine rağmen Hz. Muhammed’in sözleri tesir ediyor ve onun etrafında toplananlar bulunuyordu. Gün geçtikçe onun bu davetini kabul edenlerin sayısı artmaktaydı (Nedvî, Ansari, 1963: I, 117). Ancak puta tapıcılığı eleştiren âyetleri okumaya, puta tapanların cehenneme gireceğini söylemeye başlayınca tebliğini büyük bir tehlike olarak görüp davetini engellemek için ellerinden geleni yaptılar (Fayda, 2005: XXX, 412). Kur’ân sûreleri ve âyetleri peşi sıra inerek bu daveti engelleyenlerin, yalanlayanların tutumlarını ortaya koyarak onları eleştirmiş ve onlara uyarıda bulunmuştur. Alak Sûresi’nin sonlarına doğru Peygamberi namaz kılmaktan alıkoyan

Ebu Cehil'in tehdit edilmesi, Kalem Sûresi'nin başlarında Peygamber'e fitnelenmiş diyen akıbetinden bahsederek uyarılması, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in öz amcası Ebu Leheb'in ve onun eşi Ümmü Cemil'in cehennemdeki durumlarının tasvir edilmesi örnek olarak verilebilir (Derveze, 1995: II, 164-181).

Hz. Muhammed bir gün mescitte otururken Ukbe b. Ebi Muayt yanına gelmiş ve onun yüzüne tükürmüştür (Taberi, 1982: II, 359). Kureyş, Hz. Muhammed (s.)'e ve ashabına karşı düşmanlığını iyice arttırmıştı. Allah Rasûlu'de onların işkencelerinden her türlü ile karşı karşıya gelmişti. Yine bir gün Ukbe Rasûlullah'ın elbisesini toparlayıp, mübarek boynuna dolayarak hırsıyla onu boğmaya çalıştı (Buti, 1992: 110).

Kureyş bütün hiddet ve gazabının zayıf ve kimsesiz Müslümanlar üzerinde denemeye çalıştılar. Bu zayıf ve kimsesiz Müslümanlara her türlü işkenceyi yaptılar, onları İslamiyet'ten çıkarmak ve eski hallerine döndürmek için ellerinden gelen her eziyeti tatbik ettiler (Nedvî, Ansarî, 1963: I, 120). Mekkeli müşriklerin zayıf ve kimsesiz Müslümanlara yaptığı bu insafsızca eziyet ve işkencelerden bir kaçına değinelim. Hz. Osman'ın amcası, Hz. Osman'ın Müslüman olduğunu öğrenince hurma yapraklarından oluşan hasıra onu sarmış ve altından duman vermiştir. Mus'ab b. Umeyr'in annesi, oğlunun Müslüman olduğunu öğrenince onu aç bırakmış ve evinden kovmuştur. Bilal, Ümeyye b. Halef el-Cumahi'nin kölesiydi. Ümeyye, Bilal'i sıkıca bağlıyor, sonra da sopa ile dövüyordu. Öğle sıcaklığında Mekke'nin kızgın kumları üstüne yatırıyor ve üzerine de bir kaya parçası bırakıyordu. Ammar b. Yasir, Mahzumoğulları'nın kölesiydi. Ammar ile annesi ve babası Müslüman olduktan sonra Ebu Cehil başta olmak üzere müşrikler onları Ebtah denilen yere çıkarıyorlar, kumlar iyice ısınınca onları bu kızgın kumlara yatırarak işkence ediyorlardı. Bu şekilde Yasir ve eşi Sümeyye işkence altında can verdi (Furi, 2010: 95-96). Habbab b. Eret'te müşriklerin zulüm ve işkencesine uğramıştır. Müşrikler Habbab'ı soyar, sırtını kızgın kumlara yapıştırır, sonra da yanmış birer kömür kadar kızgın taşları getirir, onun vücudunun üzerine koyarlardı. Hz. Süheyb'de İslam için en şiddetli işkencelere maruz kalmış, müşriklerin bu işkencelerinden kurtulmak ve hicret etmek için tüm mal varlığını Mekkeli müşriklere bırakmıştı. Bunu duyan Rasûl-i Ekrem "*Süheyb kazandı, Süheyb kazandı*" buyurmuştur. Hz. Ömer müşrik iken yine kızkardeşi Fatma ve eniştesi Said b. Bydi Müslüman oldukları için dövmüştür (Nedvî, Ansarî, 1963: I, 122).

3.1.8. İslam'da İlk Hicret (Habeşistan'a Hicret)

Müslümanlara yapılan eza ve cefaların başlangıcı bi'setin dördüncü senesinin ortalarına veya sonlarına rastlamaktadır. Önceleri hafif şekilde başlayan bu eza ve cefalar, bi'setin beşinci yılının ortalarına doğru (Furi, 2010: 97). Müslümanların Mekke'de duçar oldukları eza ve cefalar tahammül edilemez bir dereceye varmış, küffarın eza ve cefası sınır tanımaz bir hale gelmişti. Buna karşı Müslümanların kendilerini güvende hissedecekleri bir yer aramaya başlamışlardı (Nedvî, Ansarî, 1963: I, 123). Sonunda Zümer Sûresi'nin 10. âyeti zulme uğrayanlara hicret izni vermek için nazil olmuştu. Ardından Nahl Sûresi'nin 41 ve 42. âyetleri geldi. Ashabının maruz

kaldığı zulüm ve işkenceleri engellemeye gücü yetmeyen Rasûlullah, şehirde alınacak bir tedbiri ve başvuracak çaresi kalmayınca Müslümanlara: “*Şâyet yapabilirsiniz, Habeşistan’a sığının! Zira orada ülkesinde kimseye zulmedilmeyen bir hükümdar iş başındadır. Orası bir doğruluk ve hakikat ülkesidir. Allah işlerde kolaylık verene kadar orada oturup kalın*” şeklinde bu tavsiyede bulundu (Hamidullah, 2003: I, 109). Bu tavsiye üzerine aralarında Hz. Osman ve eşi Rasûlullah’ın kızı Rukıyye’nin de bulunduğu on bir erkekle dört kadından oluşan kabile dinlerini muhafaza için Allah’a sığınarak Hristiyan olan Necaşi Ashame’nin ülkesi olan Habeşistan’a hicret etmek üzere yola çıktılar (Buti, 1992: 132).

3.1.9. Sosyal ve Ekonomik Boykot

İslamiyet, Mekke sınırlarını aşarak diğer kabileler arasında da yayılmaya başlamış Habeş ülkesine hicret eden Müslümanlar; Necaşi Ashama’dan himaye ve hürmet görerek emniyet ve huzura kavuşmuş Hz. Hamza, arkasından da Hz. Ömer Müslüman olmuş ve Hz. Muhammed (s.) ve Müslümanlara büyük destek ve yardımcı olmuşlardı. Müşriklerin; İslam davasından vaz geçmediği takdirde öldürülmek üzere Peygamberimizin kendilerine teslimi için Ebu Talib’e yaptıkları teklifler de neticesiz kalmıştı (Köksal, 1981: 310). Bütün bunlara ilaveten bir de Haşimoğulları ile Muttaliboğulları Hz. Muhammed (s.)’i korumak ve müdafaa etmek üzere sözleşmişlerdi. Hz. Muhammed (s.)’i öldürmek yerine başka bir zulüm yoluna başvurdular. Müşrikler Kinaneoğulları yurdunda Muhassab denilen yerde buluştular. Hz. Muhammed (s.)’i öldürmek için kendilerine teslim etmedikleri müddetçe Haşim ve Muttalib oğullarıyla kız alıp vermemeye, alışveriş etmemeye, oturmamaya, aralarına karışmamaya, evlerine girmemeye ve onlarla konuşmamaya yemin ettiler. Yapılan bu yemin ve anlaşma Bi’set’in yedinci yılında yani MS. 617 yılında Bağıyd b. Amir b. Haşim tarafından yazıldı ve Kâbe’nin içine asılarak kutsallık atfedilmiş oldu. Ebu Leheb hariç Haşimoğullarıyla Muttaliboğulları Muharrem hilali gecesi Ebu Talib’in bulunduğu mahalleye hapsedilmiş oldular (Furi, 2010: 114-115). Müslümanlar dindarlıklarından kâfirler ise onları koruduklarından bu şekilde sosyal ve ekonomik boykota maruz bırakıldılar (Buti, 1992: 125-126).

3.1.10. Taife Davet Hareketi

Hz. Hatice’nin ve Ebu Talib’in vefatı birkaç gün içinde peş peşe meydana gelmiş, Hz. Muhammed (s.)’in kalbini hüznü ve elem duyguları kaplamıştı (Furi, 2010: 122). Ebu Talib’in yerine Mekke liderliğine Ebu Leheb geçmiş ilk zamanlarda Hz. Muhammed (s.)’i akrabalık bağlarından dolayı himaye eden Ebu Leheb daha sonra bu himayesini kaldırmış ve Hz. Muhammed’i toplum dışı ilan ederek onu toplumdan soyutlamıştır (Hamidullah, 2003: I, 115).

Mekke’de kendisini koruyacak bir hami kalmayınca Mekkeli müşrikler; Ebu Talib’in sağlığında yapamadıkları zulüm ve işkenceleri Hz. Muhammed (s.)’e yapmaya

başlamış ve ona göz açtırmamışlar, Müslümanlara yönelik zulümlerini daha da arttırmışlardı. Hz. Muhammed, Bi'set'in onuncu yılında yanına azatlı kölesi ve evlatlığı olan Zeyd b. Harise'yi de alarak davetine icabet etmelerini, kendisine kol-kanat germelerini ve kavmine karşı kendisine yardımcı olmalarını umarak Taif'e gitti (Köksal, 1981: 343; Sarıçam, 2005: 108). Hz. Muhammed (s.) Taif'te yaklaşık on gün kaldı. Taif eşrafının her birine gidip İslam'ı anlattı. Onlar da: *“Çık git memleketimizden!”* dediler. Ona karşı ayak takımını kışkırttılar. Taif'ten çıkarken ayak takımı ve köleler Hz. Muhammed'i takip ediyorlar, ona küfürler savurup bağrışıyorlardı. Taş atmaya ve çirkin sözler söylemeye başladılar. Hz. Muhammed'in nalınları kana bulandı ve Zeyd b. Harise ile beraber Utbe ve Şeybe b. Rebia'nın bahçesine sığındılar. Duvara yaslanarak bir asmanın dibine oturdu kalbi sükûnete kavuşunca kimsenin kendisine iman etmemesine üzüldüğünden ellerini açıp dua etti. Hz. Muhammed'i bu şekilde gören Utbe ve Şeybe'nin merhamet duyguları kabarmış ve köleleri Addas'ı bir tabak üzümle yanlarına gönderdiler (Furi, 2010: 130). Addas tabağı Hz. Muhammed'in önüne koyduğunda O *“Bismillah”* diyerek alınca Addas *“bu sözü bu beldelerin halkı söylemezler”* demiş ve bunun üzerine Hz. Muhammed Addas'a İslam'ı anlatmış ve bu topraklarda sadece Ninovalı Addas Müslüman olmuştur (Köksal, 1981: 345-346).

3.1.11. İslam'ın Medine'de Yayılmaya Başlaması (Akabe Biatları)

İslam, Medine'ye Akabe Biatları ile yayılmaya başlamıştır. Akabe biatlarının yapıldığı yer Mekke'de Mescid-i Haram'a yaklaşık 3 km. uzaklıkta ve Mina hudutları içindedir. Hac sırasında şeytan taşlanan Cemerat bölgesinde Cemre-i Akabe ismiyle anılan büyük şeytanın taşlandığı yere yakın etrafı tepelerle çevrili küçük kuytu bir vadidir (Önkal, 1989: II, 211).

Zilkade ayında Taif'ten Mekke'ye dönen Hz. Muhammed (s.) hac mevsimi olmasından dolayı Mekke'ye gelen hacılara İslam'ı anlatmak için amcası Abbas'ı ve amcaoğlu Ali b. Ebi Talib'i de yanına alarak Ukaz, Mecenne ve Mina panayırlarına gitmiş ancak burada İslam'ı anlattığı kabilelerin hiç birinden olumlu bir cevap alamamıştır (Furi, 2010: 134-140). Hz. Peygamber, MS. 620 yılında Akabe'de Medineli Hazrec kabilesinden altı kişi ile ilk görüşmesini yaparak onlara İslam'ı anlatmış ve onlar da İslam'ı kabul etmişlerdi. Hz. Peygamber, bu görüşmede onlardan kendisini Yesrib'e götürüp himaye etmelerini ve böylece İslam dinini yaymasına yardımcı olmalarını da istedi (Önkal, 1989: II, 211). Bir sonraki sene MS. 621 yılında yine hac mevsiminde bu sefer ilk Akabe Biatında hazır olan altı kişiden Cabir b. Abdillâh hariç beş Hazreclinin de aralarında bulunduğu onu Hazrecli olmak üzere on iki Müslüman daha önce sözleştikleri gibi Akabe denilen yerde Hz. Muhammed (s.) ile buluştular ve savaş farz kılınmadan önce kadınların bey'atı denilen *“hiçbir şeyi Allah'a ortak koşmamak, hırsızlık ve zina yapmamak, çocukları öldürmemek, iftira atmamak, Hz. Peygamber'in emirlerine itaat etmek”* üzere biat ettiler. Birinci Akabe Biatı olarak isimlendirilen bu biattan sonra Medineli Müslümanlar kendilerine İslam'ı anlatacak birini istediler bu istek üzerine Hz. Peygamber Mus'ab b. Umeyr'i onlara Kur'ân

okumak, İslam'ı anlatmak ve dinde bilinçlendirmek için Medine'ye gönderdi (İbn Hişam, 1955: II, 433). Medine'de Es'ad b. Zürene'nin evinde misafir olarak kalan Mus'ab, bir yıl boyunca Medine'de İslam'ı anlattı. Mekke'ye geldiklerinde Mina'da Cemre-i Ula'nın yani birinci cemrenin bulunduğu Akabe yakınındaki dağ yolunda teşrik günlerinin ortasında gece karanlığında Hz. Muhammed ile bir biat/sözleşme yapıldı (Furi, 2010: 150-153). Medineli Müslümanlar, kendi eşlerini ve çocuklarını nasıl koruyup ve himaye ediyorlarsa Allah'ın Rasûlu'nü de o şekilde koruyup himaye edeceklerine dair söz verdiler. Bunun üzerine Allah Rasûlu'de onların bu sözlerine güvence veren sözler verdi. Böylelikle tarihe İkinci Akabe Biatı olarak geçen bu biat gerçekleşmiş oldu (Hamidullah 2003: I, 157-158). Bu antlaşmadan sonra Rasûlullah'ın hicrete izin vermesi üzerine ilk defa Ebu Seleme b. Abdülesad ile Amir b. Rebia ile hanımı Leyla bt Ebu Hasme Yesrib'e göç etti (Fayda, 2005: XXX, 414; Nedvî, Ansârî, 1963: I, 146). Zilhicce ayında gerçekleşen İkinci Akabe Biatı'ndan sonra Hz. Muhammed (s.) Muharrem ve Safer aylarını da Mekke'de geçirdi. MS. 622 yılında Rabiülevvel ayında Hz. Ebu Bekir ile beraber yatağına Ali b. Ebu Talib'i bırakarak gece karanlığında gizlice yaklaşık olarak on üç yıllık peygamberlik mücadelesinin ardından Mekke'den ayrılarak Medine'ye hicret etti (Sarıçam, 2005: 112).

3.2. Medine Dönemi Ve Nifakın Doğuşu

3.2.1. Hicretten Önceki Medine'ye Genel Bir Bakış

Rivâyete göre Medine'ye ilk önce gelip yerleşen Amalika kavminden ismi Yesrib olan bir kimse olduğu için o zamandan itibaren Medine “*Yesrib*” adı ile anılır. Yesrib ismi ise “*Serb*” kökünden türeyip “*Zarar vermek, karıştırmak, kötölemek, başa kakmak, bozmak*” gibi anlamlara gelmektedir (Köksal, 1981: I-II: 42-43).

Medine'nin dinî yapısına baktığımızda en büyüğü müşrikler olmak üzere çeşitli grupları içinde barındırdığını görmekteyiz. Yahudilik dinine mensup olanların yanı sıra sayıları az olmakla birlikte Hristiyanlar da mevcuttur. Arapların büyük çoğunluğu ise müşrikti (Derzeve, 1995: III, 25; Demircan, 1996: 27-28).

Medine'ye yerleşen Yahudiler, Araplara karşı kendilerinin İsrail ırkından gelmiş olmaları dolayısıyla seçilmiş bir millet olduklarını söyleyerek övünüyorlar, onları son derece küçümsüyorlar, onları yabani, basit, düşük, geri kalmış manasında “*Ümmî*” olarak adlandırıyorlar, onların mallarını kendilerine mubah görüyorlar ve “*cahil Arapların mallarını almaktan dolayı bize günah gelmez diyerek*” (Furi, 2010:183), ahir zamanda gelecek peygamber ile bir olup Ad ve İrem halkını öldürdükleri gibi Arapları da öldüreceklerini söyleyerek onları tehdit ediyorlardı (İbn Hişam, 1955: I, 428-429).

Asıl vatanları Yemen olan Evs ve Hazrec kabileleri ise Me'rib seddinin yıkılmasından sonra muhtemelen MS. 2. veya 3. yüzyılda önce Tihame'ye, oradan da kuzeye Medine'ye göç ederek Medine'nin çevresine yerleşmişlerdir. Yesrib'e geldikten sonra bir müddet Yahudilere tabi olarak yaşamaya başlayan Evs ve Hazrec kabileleri, bu Yahudiler tarafından siyasal ve ekonomik baskılara, hatta bazen onur kırıcı çirkin

davranışlara dahi maruz kaldılar. Bunun üzerine akrabaları olan Gassanilerden yardım istediler. Bu yardım sayesinde Yahudilerin başkanlarını öldürüp Medine’ de üstünlüğü ele geçirerek (MS. 492) şehrin iç kısımlarından Yahudileri çıkarıp kendileri bu iç kısma yerleştiler. Fakat hemen peşi sıra Yahudiler, kardeş bu iki kabile arasında eski düşmanlıkları yeniden canlandırmaya başladılar ve onları 120 yıl devam eden iç savaşların çıkmasına sebebiyet vererek birbirine düşman ettiler (Sarıçam, 2005: 128-129; Köksal, 1981: I-II: 43-44; Çubukçu, 1992: VI, 340). Bu savaşlar sonunda Evs ve Hazrec kabileleri iyice zayıflamışlar ve Yahudiler, Yesrib’de ki eski konumlarını yeniden elde etmişlerdi (Ünlü, 1992: I, 37; Hasan, 1985: I, 123).

3.2.2. Medine’ye Hicret ve Nifakın Ortaya Çıkışı

Hiz. Muhammed (s.) MS. 622 yılında Medine’ye hicret ettikten sonra Yesrib isminin “*Zarar vermek, karıştırmak, kötölemek, başa kakmak, bozmak*” gibi kötü anlamlar taşımasından dolayı halkın Medine’ye Yesrib demesini hoş görmemiş ve o “Medine” dir demiştir (Köksal, 1981: I-II: 42-43).

Mekke’de içinden gelen İslam’a giriyordu. Hem de tehlikelere göğüs gererek, eziyetleri ve işkenceleri göze alarak. Bu dönemde Müslüman adını alanlar bu imanlarında samimiydiler (Ateş, 1991: II, 386). Ancak hicretten sonra İslam’ın bir devleti olup Müslümanlar güç sahibi olunca, kimi de yeni bir tavır olan gizli inkârın içine girmiştir. İşte daveti kabul etmiş gibi görünerek yeni çağrıya gizlice, kapalı kapılar ardında tuzak kurmaya çalışan İslam davasına en fazla düşmanlık besleyenler “münafıklar” idi. İslam’ın nurunu her ferdin eşit şekilde hazmedemediği bilinen bir gerçektir. Yine birçoklarının çoğunluğa uyarak mecburen İslam’a girdikleri de ortadadır. İşte Medine’nin münafıklarıyla Medine’nin etrafında yaşayan Esel ve Gatefon gibi kabilelerin İslam’ı akledemeyen bedevi fertlerinin büyük bölümü bu kesimi oluşturmaktadır (Halefullah, 1992: 107). Hiz. Peygamber’in Medine’ye hicretini müteakip hicretin Medine’de doğurduğu durum ve şariat neticesinde meydana gelen münafık grup ile ilgili âyetler Mekke’de yoktu (Kutub, tsz.: I, 57; Derveze, 1995: III, 75; Haşimî, tsz.: 98). Münafıkların tavırları, haberleri, niyetleri ve onlara yapılan eleştirileri anlatan âyetler öyle çoktur ki, medenî sûrelerin çoğu özellikle de uzun sûrelerin ve orta uzunlukta olan sûrelerin hepsi onlardan az veya çok bahseder. Bu da nifak hareketinin hemen hemen Medine dönemi boyunca devam ettiği anlamına gelir. Şurası da var ki, bu hareket Medine döneminin birinci yarısından sonra zayıflamaya başlamıştır (Derveze, 1995: III, 77-78).

Münafıkların üstlendiği pozisyonun önemini anlamak için bu sırada, özellikle Medine döneminin başlarında, onların konumlarını tespit etmek yerinde olacaktır. Evs ve Hazrec kabileleri Medine’de Yahudilere karşı koyabilmek için aralarında bulunan husumeti, anlaşmazlığı ortadan kaldırarak bir kral etrafında birleşmeye karar vermişler ve bu krallık için de Abdullah b. Übey’in ismi üzerinde karar kılmışlardı. Rasûlullah’ın hicreti ile beraber Abdullah b. Übey b. Selül bu Medine başkanlığının elinden alındığı görüşünde idi. Bu sebepten dolayı kalbinde Hiz. Muhammed’e karşı şiddetli bir

düşmanlık besliyordu. Abdullah b. Übey müşrik olarak kalmasının mümkün olmadığını, bazı dünyevî menfaatlerden mahrum olacağını anlayınca Bedir Savaşı'ndan sonra Müslüman oldu. Ama kalbinde yine küfrünü gizliyordu. Rasûlullah'a hile ve tuzak kurmaya fırsat bulur bulmaz hemen buna teşebbüs ediyordu. İbni Übey'in başkan olması halinde bazı mevki ve makamlardan mahrum kalan bazı arkadaşları da plan ve programlarını uygulamada ona yardımcı oluyorlardı (Furi, 2010: 182-183).

Mekkeli müşrikler, Medine'ye hicret eden Müslümanların mallarına el koymuş ve savaş sebebi sayılacak birtakım davranışlar içerisinde girmişlerdi. Mekkeli müşrikler, Bedir Savaşı'ndan önce henüz müşrik olan Abdullah b. Übey'e hicretten sonra Ensar'ın reisi sıfatıyla mektup göndererek şöyle dediler: *“Siz adamımızı himaye ediyorsunuz. Allah'a yemin ederiz ki; ya onunla savaşırsınız veya onu memleketinizden çıkarırsınız; yoksa topluca üzerinize yürürüz, erlerinizle savaşır, kadınlarınızı da cariye olarak alırız.”* Bu mektup İbni Übey'e ulaşır ulaşmaz Mekke'deki müşrik dostlarının emirlerini yerine getirmek için harekete geçer ve kendisi gibi olanlar ile bir araya gelir. Bu haber Hz. Muhammed'e ulaşınca Allah'ın Elçisi: *“Kureyş'in tehdidi size çok tesir etti. Herhalde kendi kendinize tuzak kurmanızdan daha tehlikeli olamazlar. Siz oğullarınız ve kardeşlerinizle çarpışmak mı istiyorsunuz?”* demesi üzerine hemen dağılıverdiler. O gün İbn Übey, arkadaşlarında bir zayıflık ve Hakk'a meyletme görmüş ancak kendisi Kureyş ile ilişkilerini gizlice sürdürmeye devam etmiştir (Furi, 2010: 195-196).

Bir gün Hz. Muhammed (s.) hasta olan Sa'd b. Ubade'yi ziyaret için evine giderken yolda Abdullah b. Übey'i yanında Müslümanlardan, müşriklerden ve de Yahudilerden bazı kimseler olduğu halde otururken gördü bunun üzerine Allah Rasûlu yanlarına giderek selam verdi ve yanlarına oturdu. Orada bulunanlara Kur'ân okudu, onları Allah'a davet etti, onlara Allah'ı hatırlatıp uyardı, iyi olanların cennete gideceğini müjdelerken kötü olanların cehenneme gideceğini söyleyerek onları korkuttu. Hz. Muhammed konuştuğu müddetçe İbn Übey hiçbir şey söylemedi Allah Rasûlu sözlerini bitirince: *“Ey şu konuşan kişi! Eğer söylediklerinde gerçeksen onlardan daha güzel bir şey olamaz. Fakat sen evinde otur. Sadece evine gelenlere bunları anlat. Sana gelmeyenlerin, söylediklerinden hoşlanmayanların toplantılarına gidip onları rahatsız etme”* diye çıkışınca Abdullah b. Revaha *“Ey Allah'ın Rasûlu! Sen bize meclislerimize ve evlerimize her zaman gelebilirsin. Allah bize ikram ettiği doğru yola kavuşmamıza sebep kıldığı bu sohbetini ve Kur'ân'ı dinlemeyi vallahi biz çok severiz”* dedi. Daha sonra orada bulunan Müslüman, Yahudi ve müşrikler birbirleriyle söz dalaşına girdiler Hz. Muhammed (s.) onları teskin etmeye çalıştı sonrada Sa'd b. Ubade'yi evinde ziyarete gitti. Hz. Muhammed'i hüznü bir şekilde gören Sa'd: *“Vallahi Ey Allah'ın Elçisi yüzünde gördüğüm bu hüznün sebebi hoşlanmadığın bir söz işittiğinden dolayı mıdır?”* deyince Allah Rasûlu olan biteni Sa'd'a anlattı ve Sa'd'da: *“Ey Allah'ın Elçisi ona yumuşak davran. Şüphesiz ki biz onun başına taç giydirmek için boncukları düziyor haldeyken Allah seni bize Peygamber olarak gönderdi. O, seni elinden mülkünü zorla almış görüyor.”* dedi (İbn Hişam, 1955: I, 587-588).

3.2.3. Başlıca Nifak Hareketleri

İslam davetine karşı münafıklar aynı şekilde mücadele etmemişlerdir. Bunlardan bazıları nifaklarını sınırlı tutmuşlardır. Bu tip insanlar, karşısındakini hoşnut tutarak onların sevgilerini kazanmak isteyen tiplerdir. Bunu özellikle yöneticilere ve servet sahiplerine karşı yaparlar ki neticede onlardan emin olabilsinler. Nifakın en basit ve en hafif şekli budur. Kapsamlı nifak ise; din, devlet ve millete ihanet gibi önemli konularda yapılan nifaktır (Halefullah, 1992: 107).

Bedir Savaşı'na kadar Münafıklar blok halinde ortaya çıkmamıştır. Bu döneme kadar blok veya grup şeklinde isimlendirilecek şekilde olmamakla birlikte belirli birkaç kişiyi nifak içerisinde olduğunu söyleyebiliriz. Müslümanların Bedir'de kesin zafer kazanmasından sonra bu blok teşekkül etmiştir. Müslümanların art arda elde ettikleri zaferler silsilesi, müşrikler bloğunun değişime uğrayarak münafıklar bloğu haline gelmesine sebep olmuştur. Abdullah b. Übey ve adamları açıkça Rasûlullah'ın karşısına çıkmaya güç yetiremiyordu. Çünkü böyle yapacak olsa Müslümanların kuvveti karşısında zayıf kalacaklarından etrafındaki kimseler kendisini terk ederlerdi. Hakiki Müslüman olmayı da münafık nefsi kaldıramıyordu. Onun için değneği tam ortasından tuttu ve Müslüman gibi görünerek kendine bağlı olanların yanında kalmalarını sağladı (Gadban, 1982: I, 251).

3.2.3.1. Bedir Savaşı ve Nifak

H. Muhammed (s.), H. 2. yılda yani MS. 624 yılında Ebu Süfyan b. Harb'in sevk ve idare ettiği 50.000 dinar sermayeli 1000 deveden oluşan Kureyşlilere ait büyük bir ticaret kervanı ile Şam'dan döndüğünü haber alınca (Köksal, 1981: I-II, 73), Hazrec'ten 170, Evs'ten 61 ve Muhacirlerden 83 kişi olmak üzere 314 kişi bu orduya katılmıştı (İbn Hişam, 1955: I, 706). Bedir'de iki ordu arasında yapılan savaş, müşriklerin feci bir yenilgiye uğramaları, Müslümanların ise büyük bir zafer kazanması ile neticelendi. Bu savaşta sekizi Ensardan altısı muhacirlerden olmak üzere on dört Müslüman şehit olurken Mekkeli müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüş ve yetmiş kişi de esir olarak alınmıştır (Köksal, 1981: I-II, 160-171).

Müslümanlara zafer müyesser olunca Rasûlullah (s.) Medine'ye sevinçli haberi hemen ulaştırmak üzere Abdullah b. Revaha' yı yukarı Medine halkına, Zeyd b. Harise'yi ise aşağı Medine halkına müjdeci olarak gönderdi. Savaş sırasında Yahudilerle münafıklar aldatıcı propagandalar yapmışlar, hatta H. Muhammed'in öldürüldüğü şeklinde bir de dedikodu çıkartmışlardı. Münafıklardan biri Rasûlullah'ın devesi Kusva'ya binmiş olan Zeyd b. Harise'yi görünce: "Muhammed öldürülmüş! İşte şu deve onun devesi! Bu da Zeyd! Korkudan ne diyeceğini bilmiyor. Şaşkın şaşkın geliyor." Demişti. Müjdeciler gelince Medine halkı onların etrafını sararak haberleri öğrenmek istediler. Müslümanların kesin zafer kazandıklarını öğrenince herkesi neşe ve sevinç kaplamış, Medine'nin her tarafı tekbir ve tehlillerle inlemişti. Bu zafer müşriklerle iş birliği yapan Yahudilere de pek ağır geldi. İçlerinden biri: "*Mekke*

eşrafının başına gelen bu halden sonra yerin altı üstünden daha hayırlıdır” demişti (Furi, 2010: 229; Berki, Keskiöğlu, 1966: 226-227).

3.2.3.2. Beni Kaynuka Savaşı ve Nifak

Tarihleri zulüm, hıyanet ve ahde vefasızlıkla dolu Yahudiler, tabiatlarına uygun olarak hareket etmeye devam etmişlerdi. Hileler, tuzaklar, kışkırtmalar, fitne çıkarmalar yoluyla Müslümanların saflarında sarsıntı meydana getirmeye başlamışlardı (Furi, 2010: 238-239)

Hiz. Muhammed, bir gün Beni Kaynuka Yahudilerini Beni Kaynuka çarşısında topladı ve onlara: *“Ey Yahudi Topluluğu! Kureyşin başına gelen bela ve felaketlerin bulaşmaması için Allah’tan korkun. İslam’ı kabul edin. Zira biliyorsunuz ki ben, Allah’ın gönderdiği bir Nebiyim. Siz bunun böyle olduğunu kendi kitabınızda görüp duruyorsunuz; o halde Allah sizi bununla bağlamış vaziyettedir.”* dedi. Bunun üzerine Yahudiler: *“Ey Muhammed! Sen ancak kendi millet ve halkını bilirsin. Kendilerine mağlubiyeti tesadüfen tattırdığın harp sanatını bilmeyen bir halk ile karşılaşmış olman seni yanıltmış olmasın?.. Allah’a yemin ederiz ki eğer seninle savaşacak olursak bizim ne yiğit erler olduğumuzu görüp öğreneceksin”* dediler. Ve bunun üzerine Âl-i İmrân Sûresi’nin 12. ve 13. âyetleri nazil oldu (İbni Hişam, 1955: II, 47; Hamidullah, 2003: I, 576).

Araplardan bir kadın Beni Kaynuka çarşısında bir Yahudi kuyumcusuna gelerek bir takım ziynet eşyaları almak istemiş. Yahudiler kadının yüzünü açmasını istemişler ve onunla eğlenmişler, ancak kadın yüzü kapalı oturmakta ısrar edince bu sefer Yahudilerden bir tanesi kadının arkasından elbisesinin eteğinin ucunu bir dikenle beline ilıştirmiş, kadın ayağa kalkınca mahrem yerleri açılmış ve Yahudiler bu manzara karşısında gülüşmüşlerdi. Kadının bağırıp yardım istemesi üzerine Müslümanlardan biri gelerek olaya müdahale etmiş ve bu işi yapan Yahudi kuyumcu ile döğüşmüş ve onu öldürmüştü. Oradaki Yahudilerde Müslümanın üzerine üşüşerek onu öldürmüşlerdi. Böylece Beni Kaynuka Yahudileri ile Müslümanlar arasında kan dökülmüş oldu (Berki, Keskiöğlu, 1966: 235-236).

Daha sonraları Hiz. Muhammed (s.) Beni Kaynuka Yahudilerinin tutum ve davranışlarından şüphelenmeye başladı. Bunun üzerine Cenâb-ı Allah *“(Antlaşma yaptığıın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez.”* (Enfal, 8/58) âyetini indirince, Allah Rasûlu Beni Kaynuka üzerine savaş emri verdi. Kaynukalılar kalelerine sığındılar 15 gün süren muhasara sonunda Allah onların kalplerine korku düşürdü ve Kaynukalılar teslim olmayı kabul ettiler. Teslim olmaları üzerine hepsinin elleri omuzlarına bağlandı. O sırada oradan geçen Münafıkların reisi Abdullah İbn Übey *“Çözün onları!”* dedi. Münzir *“Rasûlullah’ın bağlattığı bir cemaati nasıl çözeriz. Vallahi boyunları vurulmadıkça onlardan hiç kimse çözülemez”* dedi. İbn Übey, Hiz. Muhammed’in yanına gitti. *“Ey Muhammed benim müttefikime lütuf ve iyilik et!”* dedi. Hiz. Muhammed onun bu söylediklerini duymazdan gelince İbn Übey aynı sözleri tekrar etti.

Bu sefer Allah Rasûlu yüzünü çevirdi. İbn Übey elini Hz. Muhammed'in gömlek yakasından içeri soktu. Hz. Muhammed buna kızdı, rengi değişti. Ona *"Bırak benim yakamı! Yazıklar olsun sana bırak benim yakamı!"* dedi. İbn Übey *"Bırakmam Vallahi! Beni Hadaik ve Buas günlerinde kızıl ve karalara karşı koruyan bir sabahta kesip biçmek istediğin bu müttefiklerimden 400 zırhsız, 300 zırhlı kimseye lütuf ve iyilik etmedikçe bırakmam! Ben, vallahi bu kadar insanların yüzünden felaketin aleyhe dönebileceğinden korkuyorum"* dedi. Bunun üzerine Allah Rasûlu *"Çözünüz onları, Allah onlara ve onlarla birlikte olanlara lanet etsin!"* diyerek Kaynuka oğullarının öldürülmesinden vaz geçerek Medine'den Şam'a sürülmelerini emretti. Avf oğullarından Ubade b. Samit'de Abdullah b. Übey gibi öteden beri Kaynuka oğullarının müttefiki idi. Onları bıraktırmak için Hz. Muhammed'in yanına gelmişti. *"Ey Allah'ın Rasûlu ben, Allah'ı, Rasûlünü ve Müminleri dost tuttum. Şu kâfirlerin müttefikliğinden ve dostluğundan uzaklaştım"* diyerek onlarla olan müttefikliğini ve dostluğunu bıraktı (Köksal, 1981: I-II, 237-239; İbn Hişam, 1955: II, 47-49).

3.2.3.3. Uhud Savaşı ve Nifak

Uhud, nifak hareketlerinin tomurcuklanmaya başlamasının ve münafıkların hilelerinin çoğalmasının ilk merhalesini teşkil eder. Bu sebeple nifak grupları Uhud gibi bir Savaşı dört gözle bekliyorlardı. Nitekim Mekkelilerin Medine'ye hücum haberi gelince Yahudilerin ve münafıkların sevindikleri görülmektedir (Sezikli, 1997: 64).

Kureys'ten bazıları Ebu Süfyan'a bu ticaret kervanının kazancının Bedr'in öcünü almak için kullanılmasını teklif ettiler ve aralarında yapılan istişare sonucunda öyle olmasına karar verdiler. Mekke müşrikler etrafa şairler göndererek bir seferberlik ilan ettiler, Arap kabilelerini bir intikam savaşına katılmaya davet ettiler (Köksal, 1981, III-IV: 50-51). H.3. senesi Şevval ayında yola çıkarken yanlarına kadınlarını da aldılar ki onları savaşa teşvik etsinler ve savaştan firar etmesinler (Kutub, tsz.: II, 425). Bu sebeple Uhud Savaşı, Müslümanlara karşı hazırlanan bir intikam savaşıdır (Algül, 1986: I, 3880).

Hz. Muhammed (s.) Mekke müşriklerin savaş hazırlıkları yaptıklarını öğrenince, görüş sahibi Müslümanları ve Müslüman görünenleri ya da Kur'an'ın nitelemesiyle münafıkları toplayarak onlarla istişare etti. Hz. Muhammed Medine'de kalarak düşman ordusu olan Kureys'i dışarıda tutacak şekilde bir savunma pozisyonu almaktan yanaydı. İbn Übey'de Hz. Muhammed (s.) ile aynı görüşteydi (Heykel, 2000: II, 108; Hasan, 1985: I, 149; İbnu'l-Esir, 1986: II, 143; Gadban, 1982: I, 254-255). Fakat Bedir'e katılmayanlar, gençler ve savaşmayı isteyenler şehir dışında yapılacak bir savaş istiyorlardı. Peygamber, bu çoğunluğun sesine uydu ve şehir dışında yapılacak bir savaşa karar verdi. Zırhını giydi, kılıcını kuşandı. Ancak şehri müdafaa etmek isteyenler, diğerlerini yumuşatmış, fikirlerinden caydırılmıştır. Ancak Peygamberimiz *"Bir Peygamber giydiği zırhını harp etmeden geri çıkarmaz. Eğer sabrederseniz her biriniz vazifenizi yaparsanız, Allah zaferi bize ihsan edecektir buyurdu."* (Yıldız, 1989: II, 459-460; İbnu'l-Esir, 1986: II, 144).

İbn Übey, Hz. Peygamber'i Medine dışında savaştan vazgeçiremeyince iki kademeli nifak eylemine girmeye niyetlendi. Bu doğrultuda ilk olarak, Hz. Peygamber'in yoldan geri döndürdüğü 600 silahlı Yahudi'yi, İbn Übey kendi müttefiki olarak Medine'nin dışında toplanan İslam ordusunun içerisine yerleştirmeye çalıştı. İkinci olarak da İbni Übey, nifak grubunu teşkil eden 300 münafığın ordunun içinde kalmasını sağlayarak fitne çıkarıp, Müslümanların harbe gitmelerini engelleme yoluna girdi (Sezikli, 1997: 69-73).

Rasûlullah Medine'de insanlara namaz kıldırması için geride Abdullah İbni Ümmü Mektum'u vekil bıraktı. Cuma namazından sonra 1000 kişilik bir kuvvetle yola çıktı (İbn Hişam, 1955: II, 62). O gün Uhud'a kadar ilerlemeyip geceyi Şeyheyn denilen yerde geçirdi. Sabahleyin şafakla beraber Uhud'a vardı ve savaş için en elverişli yeri seçti (Yücel, 1982: 115). Yolda İbn Übey *"Ben meydan savaşına taraftar değilim. Medine'den çıkılmamasını istedim. Muhammed çoluk çocuğu dinledi bizim reyimize bakmadı"* diyerek 1000 kişilik İslam ordusunun 700 kişiye inmesine sebep oldu (Hasan, 1985: I, 180; Gadban, 1982: I, 255-256). Abdullah ibnü Haram, İbni Übey'i geri çevirmek için arkasından gidip *"Gelin ya Allah yolunda savaşın, yahutta müdafaada bulunun"* dediysede onlar *"Eğer sizin savaşabileceğinizi bilseydik dönmezdik"* dediler Abdullah ibnü Haram onları ikna edemeyeceğini anlayınca tekrar savaş meydanına döndü (Kutub, tsz.: II, 426-427).

Savaş bittikten sonra Hz. Muhammed (s.) Medine'ye dönerken yüzü yaralı, kalbi mahzun idi. O'nu en çok üzen ise, Medine'deki münafıkların, Yahudilerin ve müşriklerin bu mağlubiyete son derece sevinmeleri olmuştu. Müslüman her evden feryad ve figan yükselirken onlar adeta bayram ediyorlardı. Kendisine dost görünen bu kimselerin hareketleri Peygamber'e mağlubiyet açısından daha ağır geliyordu. Müslümanların zayıf düştüklerini ve perişan olduklarını görünce Yahudi ve münafıkların, Müslümanlara karşı harekete geçmeleri ihtimali de vardı (Berki, Keskiöglü, 1966: 251).

Münafıklar, kendilerinden ayrılarak uzak bir yolculuğa çıkanlara öldükleri veya öldürüldükleri zaman bunun onlara sırf sefere çıkmaları ve savaşa katılmaları sebebiyle geldiğini zannediyor ve bunu insanları cihattan uzaklaştırmak için bir vesile ediniyorlardı (Râzî, 2002: VII, 143; Taberi, tsz.: I, 303-304; Yazır, tsz.: II, 451, 463; Kutub, tsz.: II, 534; Zuhaylî, 2005: II, 391). Nitekim Münafıklar Medine'de müslümanların çektikleri acılara kulak tıkadıkları gibi bununla da yetinmeyip savaşta ölen Müslümanların ailelerinin yanına gelerek onların üzüntülerini daha da arttırmak için *"Eğer onlar Müslümanlarla birlikte savaşa çıkmamış olsalardı ne ölür ne de öldürülürlerdi."* demişlerdir. Münafıklar bu tutumlarıyla Müslümanları cihattan alıkoymak amacını gütmektedirler. İbn Übey kendi oğlunun yanına gelerek *"Beni dinleyip Uhud'a gitmeseydin bu felaketler başına gelmezdi."* demiş oğlu ise İbni Übey'e *"Allah'ın, Rasûlüne ve Müslümanlara yapmış olduğu şeylerde hayır ve hikmet vardır"* şeklinde karşılık vermiştir. Uhud Savaşı sadece meydan savaşı değil aynı zamanda vicdanlarla girilen bir savaştır. Bu savaşın meydanı cephelerin en genişidir. Çünkü Uhud'da savaş sadece savaş meydanında yapılmamış savaştan önce savaş

başlamış ve savaş meydana bittikten sonra Medine’de de devam etmiştir (Kutub, tsz.: II, 419).

Hatib b. Ümeyye halis münafıklardandı. Onunda oğlu olan Yezid b. Hatib Uhud’da ağır yaralanmıştı ve Medine’de ölüm döşeğinde yatarken Müslümanlar gelip onun şehadetini kutlar ve cennetle müjdelirken babası olan Hatib b. Ümeyye, “Siz oğlumu kandırdınız ve şimdide ölümüne sebep oldunuz. Vallahi! Sizler aldaniyorsunuz. Şu miskini de nefsi aldattı.” diyerek orada bulunan Müslümanlara çatmıştır (Köksal, 1981: III-IV, 236-237).

Savaştan sonra Hz. Muhammed (s.) Cuma hutbesini okumak için ayağa kalktığında İbn Übey her zaman yaptığı gibi ayağa kalkıp Hz. Muhammed’i öven sözler söyleyecekken Müslümanlar “*Otur Ey Allah’ın düşmanı! Sen, buraya layık değilsin. Sen yapılmayacak şeyi yaptın*” dediler. Ensardan Ebu Eyyüb ve Übade b. Samit İbni Übey’i yaka paça tutarak mescitten dışarı attılar. Dışarıda Muavviz ile karşılaşp olayı ona anlatınca, Muavviz: “*Yazıklar olsun sana dön de Rasûlullah senin için Allah’tan af ve mağfiret dilesin*” deyince İbni Übey “*Vallahi benim için af ve mağfiret dilemesini istemiyorum*” demiş bunun üzerine de (Münafikun, 63/5-6) âyetleri nazil olmuştur (Köksal, 1981: III-IV, 252-253). Münafıklar, “*Muhammed’in vaadi tahakkuk etmedi, Peygamber olsaydı bu musibetler olur muydu?*” gibi şüpheler ortaya atmaya çalıştıklarından burada Mümin halkın fikirlerinin bozulma ihtimali de vardı (Yazır, tsz.: II, 461).

Yine Uhud Savaşı’ndan döndükten sonra gerek İslam saflarında Abdullah İbni Übey’in özrünü kabul edip onu savunacak, bunlar Müslümandır ve bunlarında kendilerine has durumları olabilir gerekçesiyle onların yoldan dönüşüne mazeret bulacak kimselerin çıkması pekela mümkündü. Fakat Kur’ân bu ifadeyle onların nifakını apaçık bir beyanla ortaya çıkarmaktadır. Münafık toplumun en tehlikeli durumu, Uhud’da ortaya çıkmıştır. Uhud’da inen âyetler münafıklar ile Müminleri birbirinden ayırmış ve münafıkların küfre daha yakın olduğunu bildirmektedir. Müminlerin koymuş oldukları bu kesin tavır; münafıkların kendilerini gizlemelerine, Müminlerin saflarına yaklaşma ve özür dileme girişimlerine, Müminlere karşı meydan okumaktan vazgeçip gizli çalışmak üzere planlarını değiştirmelerine sebep olmuştur (Gadban, 1982: I, 258).

3.2.3.4. Beni Nadir Savaşı ve Nifak

Beni Nadir Yahudileri, hicretten evvel iki Arap kabilesi olan Evs ve Hazrec arasında meydana gelen Hadaik ve Buas savaşlarında Beni Kurayza ile birlikte Evs’in safında yer alarak onları desteklemişti (Özkuyumcu, 2006: XXXII, 275).

Ka’b b. Eşref’in öldürülmesi ve Kaynuka Yahudilerinin başına gelenler diğer Yahudi kabilelerinin korkmasına ve sessizliğe bürünmelerine sebep olmuştu. Fakat Uhud Savaşı’ndan sonra cesaret kazanmışlar düşmanlık ve hıyanetlerini açıkça ortaya koymaya başlamışlardı. Mekke’deki müşriklerle ve Medine’deki münafıklarla gizlice irtibat kurmaya, Müslümanların zararına ve kendi menfaatlerine yarayacak faaliyetler

içerisine girmeye başlamışlardı. Reci ve Bi'ri Maune facialarından sonra cüret ve cesaretleri daha da artıncaya kadar Hz. Muhammed (s.) sabretti (Furi, 2010: 297).

Bi'ri Maune faciasından kurtulanlardan Amr b. Ümeyye ed-Damri, olayı Rasûl-i Ekrem'e haber vermek üzere Medine'ye dönerken yolda kendilerine saldıranlardan olduklarını zannettiği Beni Amir kabilesinden iki kişiyi öç almak için öldürdü. Ancak Allah Rasûlu, bu iki kişiye eman ve dokunulmazlık vermişti. Amr b. Ümeyye'nin bundan haberi yoktu. Olayı Allah Rasûlu'ne haber verince Hz. Muhammed *"Sen ne kötü bir iş yaptın. Öldürdüğün bu iki kişi benim eman ve dokunulmazlık verdiğim iki kişidir. Şimdi onların diyetlerini ödemem gerekir."* dedi. Hz. Muhammed (s.) ile Nadir oğulları arasında çarpışmamak ve diyet halinde de birbirlerine yardım etmek üzere anlaşma vardı. Hz. Muhammed, bu diyetin ödenmesinde yardım almak için yanına Ebubekir, Ömer ve Ali'yi de alarak Beni Nadir Yahudilerinin yanına gitmişti. Onlar diyeti ödemedi yardımcı olacaklarını söylemişler ancak bu sırada aralarında Muhammed'i on kişilik bir arkadaş grubuyla savunmasız olduğunu ve onu öldürmenin tam zamanı olduğunu konuşmaya başlamışlardı. Allah Rasûlu bir evin dibine oturduğu halde damdan üzerine kaya yuvarlayarak suikast girişiminde bulunmaya karar vermişler ancak Cebail bu olayı Allah Rasûlüne haber vermiş ve Hz. Muhammed hemen oradan uzaklaşarak Medine'ye tekrar dönmüş ve ashabına hemen hazırlık yapmalarını Beni Nadir Yahudilerinin üzerine gideceklerini haber vermiş bu sırada Muhammed b. Mesleme'yi de Beni Nadir Yahudilerine göndererek 10 gün içinde Medine'den ayrılmasını aksi halde boyunlarının vurulacağını iletmesi için haberci olarak göndermişti (Köksal, 1981: III-IV, 74-78). Yahudiler, önce şehri terketmek için hazırlıklara başladılarsa da Abdullah b. Übey b. Selül, Suveyd ve Dais'i Huyeyy b. Ahtab'a göndererek: *"Yerlerinizde kalıp kendinizi müdafaa edin. Memleketinizi terk etmeyin. Benim iki bin kişilik bir kuvvetim var. Sizin kalenize girip sizin için canlarını verirler. Siz çıkarılırsanız biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin aleyhinize kesinlikle kimseye itaat etmeyiz. Eğer sizinle savaşılırsa size yardım ederiz. Beni Kurayza ve Beni Gatafan'da size yardım eder."* dedi. Bu habere inanan Huyeyy b. Ahtab, yerlerinden çıkmayacaklarını ve savaşa hazır olduklarını söylediler. Savaş hazırlıklarını tamamlayıp H. 4. yılının Rebülevvel ayında yola çıkan Hz. Peygamber, önce Beni Kurayza'nın üzerine giderek onlarla bir tarafsızlık antlaşması yaptı. Ardından Beni Nadir'in oturduğu yeri kuşattı. 15 gün sonra kuşatmanın şiddetinden bunalan Beni Nadir Yahudileri, hem İbn Übey'den hem Kureyzaoğullarından hem de Gatafanlılardan bekledikleri yardım gelmeyince ihanete uğradıklarını anladılar ve develerinin yüklenebildiği kadar yükü Medine'den ayrılma talebinde bulunarak anlaşmayı kabul ettiklerini Hz. Muhammed'e iletiler. Hz. Muhammed, silahlarını bırakmaları şartıyla çoluk-çocuklarını da yanlarına alarak Medine'den ayrılmasına izin verdi (İbn Hişam, 1955: II, 191; Furi, 2010: 298). İbni Übey, Allah Rasûlu'ne ve Müslümanlara karşı ihanet içerisine giren Beni Nadir Yahudilerini desteklemek için söz vererek Müslümanlara ihanet etmiştir.

3.2.3.5. Hendek Savaşı ve Nifak

Selman-ı Farisî'nin teklifi ve Hz. Muhammed (s.)'in emriyle Medine'yi savunmak için hendek kazıldığı için bu savaşa “*Hendek*” ismi, Kureyş müşrikleri ile Gatafanlıların, Yahudilerin ve daha başka Müslüman olmayan güçlerin İslam'ı ve Müslümanları ortadan kaldırmak için iş birliği içine girmesine istinaden Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle “*Ahzab*” ismi verilmiştir (Köksal, 1981: V, 202).

Ebu Süfyan b. Harb'ın komutasında 10.000 civarında bir güçle hicretin beşinci senesi Şevval ayında Medine kuşatılmış ve bu kuşatma 20 günden fazla sürmüştür. Hz. Muhammed (s.) ise 3.000 askeriyle Selman-ı Farisî'nin teklifi üzerine Arapların daha önce hiç bilmediği bir savaş taktiğiyle şehre hendek kazarak şehri müdafaa etmeye karar vermişti (İbn Hişam, 1955: II, 214-217). Bu karar üzerine Hz. Muhammed (s.) onar kişilik gruplar oluşturarak şehrin doğu kısmına hendek kazılmasını emretmiş, bu emir üzerine bütün ashab canla başla hendeği kazmaya başlamıştı (Berki, Keskioglu, 1966: 268-269).

Kureyş ise 4.000 kişilik bir kuvvetle Medine yakınlarına gelmişti. Gatafan kabilesi kendisine tabi olan diğer Necid'li kabilelerle beraber 6.000 kişilik bir kuvvetle Medine civarına gelmişlerdi ve iki kuvvet Medine'nin Uhud Dağı eteklerinde Zenbi Nakma denilen yerde birleşerek 10.000 kişiye ulaşmıştı. Müminler kalabalık bir düşman ordusunu karşılarında gördüklerinde, gördükleri bu durum ancak onların imanlarını ve teslimiyetlerini arttırmış ve “*İşte Allah ve Peygamberi'nin bize vaat ettiği zafer budur. Allah ve Peygamberi doğru söylemiştir.*” (Ahzab, 33/22) demelerine vesile olurken aynı durum münafıkların ve kalplerinde hastalık bulunanların “*Allah ve Rasûlu bize aldatmadan başka bir vaat etmemiş*” (Ahzab, 33/12) demelerine vesile olmuştur (Furi, 2010: 307). Çünkü hendekte toplanan İslam cemaatinin hepsi, Allah'ın ve Rasûlu'nün emrine sımsıkı bağlanıp Allah yolunda her türlü güçlüğü seve seve göğüs geren ve katlanan kimselerin sahip olduğu imanî olgunluğu sahip değillerdi. Kur'ân'ın deyimiyle Müslümanlar arasında iman ve iradeleri zayıf bir takım insanlar ve münafıklar da bulunuyordu. Bunun için Medine'yi saran orduların çokluğu ve kuvveti Müslümanlar arasında iman ve iradeleri zayıf bir takım kimselerle münafıkların gözlerini korkutmuş, yüreklerini titretmişti (Köksal, 1981: V, 242). Bunların üzerine birde Beni Kureyza, Mekkeli müşriklerle anlaşarak Müslümanlara ihanet etmiş böylelikle Müslümanlar hem önde Mekkeli müşriklere karşı hem de arkada Beni Kureyza Yahudilerine karşı tedbir almak zorunda kalmıştı. Beni Kureyza Yahudilerinin ihanetini duyan Müslümanlar ise tedirgin olmaya başlamıştı (Sarıçam, 2005: 188). Bu durum müslümanların karşılaşabileceği en sıkıntılı, en kritik bir durumdu. Çünkü Müslümanlarla Beni Kureyza arasında Müslümanların arkadan vurulmasına engel olabilecek hiç bir şey yoktu. Müslümanların önlerinde ise terkedemeyecekleri Mekkeli müşriklerin ve onların ittifak kurdukları Gatafanlılardan oluşan 10.000 kişilik düşman ordusu vardı. Medineli Müslümanların çoluk-çocukları Yahudi hainlerin yakınında korunmasız ve himayesizdi. Fakat İslam Ordusu içinde münafıklar da bulunuyordu. Bunlar türlü türlü söylentilere

yol açıyorlardı. Eşleriyle çocuklarının tecavüze hedef olduklarını bahane ederek savaş meydanından çekilmek istiyorlardı (Berki, Keskiöğlu, 1966: 271-272).

Beni Kureyza'nın ihanet etmesi Hz. Muhammed (s.)'e çok ağır gelmişti. Allah Elçisi elbisesine bürünüp uzandı. Uzun bir müddet bekledi. Bu ihanet tüm Müslümanlara çok ağır gelmişti. Daha sonra Allah Rasûlu ayağa kalktı ve: *"Allahu Ekber! Ey Müslüman topluluğu! Allah'ın fethi ve zaferini müjdelerim"* dedi. Daha sonra yeni gelişen olaylara karşı plan hazırlamaya başladı. Kadın ve çocuklara ansızın yapılabilecek baskına engel olabilmek için Medine'ye nöbetçiler gönderdi. Gatafan'ın reislerinden iki kişi ile Medine mahsulünün üçte biri karşılığında anlaşmayı ashabıyla istişare etmiş ancak ashab bu konuda *"Allah bizi seni bize göndererek aziz kıldıktan sonra mallarımızı onlara vermeyiz"* diyerek onay vermemiş, bunun üzerine Allah Elçisi bu düşüncesinden vazgeçmiş, daha sonra Gatafan kabilesinden Nuaym b. Mes'ud gelerek Müslüman olduğunu söylemiş ve Nuaym Gatafanlılar, Beni Kureyza Yahudileri ve Mekkeli müşriklerin birbirlerine karşı güvenlerini zedeleyen müthiş ve zeki planıyla düşman kuvvetleri arasına tefrika girmiş ve düşman kuvvetleri yirmi küsur günden sonra muhasarayı kaldırarak dağıldılar. Hendek harbi aslında bir sinir harbiydi, psikolojik bir savaştı. Bu savaşta büyük bir çarpışma olmamıştı, ancak İslam tarihinin müşriklerin zilletiyle sonuçlanan en kesin galibiyetlerden biriydi (Furi, 2010: 312-314). Münafıklar, Hendek Savaşı'nda çekilen sıkıntılara ve musibetlere dayanamayıp çeşitli söylentiler yaymış, Müslümanların morallerini bozmaya çalışmış, İslam Ordusunu zayıflatmak için ayrılmaya teşebbüs etmiş ancak bunların hiç birinde başarılı olamamışlardır.

3.2.3.6. Beni Mustalik (Müreysi) Savaşı ve Nifak

Huzaa kabilesinden olan Mustalik oğulları Medine'den yaklaşık dokuz konaklık bir mesafede ikamet ediyorlardı. Hicretten sonra Müslümanlarla müşrikler arasında çatışma çıktığında Huzâa'nın birçok kolu, önceden Hâşimoğulları ile yaptığı bir dostluk anlaşması sebebiyle Hz. Peygamber'e yakın davranırken Mustalîk yine Kureyş'in tarafını tutmuştu. Kureyş, bütün müttefiklerini harekete geçirerek Hendek Gazvesi için hazırlıklara giriştiğinde Benî Mustalîk reisi Hâris b. Ebû Dırâr, Müreysî suyu başında karargâh kurup Müslümanlara karşı çevredeki kabileleri de kışkırtarak asker toplamaya başladı (Önkâl, 2006: 361). Böyle bir söylenti Hz. Peygamber'in kulağına gelince bu haberin doğruluğunu araştırmak için Büreyde b. Hasib el-Eslemi'yi görevlendirdi. Büreyde, haberin doğru olduğunu öğrenip bunu Hz. Muhammed (s.a.s)'e iletince alel acele 700 kişiden oluşan bir ordu hazırlandı. Şimdiye kadar hiçbir savaşta yer almayan münafıklar da bu orduda yer almışlardı (Furi, 2010: 326). Netice itibarıyla Müstalik oğulları ile yapılan bu savaşta Müstalikoğullarından 10 kişi öldürülmüş, bütün erkek, kadın ve çocukları esir edilmiş, 2000 deve ve 5000 küçükbaş hayvan da ele geçirilmişti (Köksal, 1981: V, 35-36). Ordu Müreysi kuyusu civarında konakladığında Hz. Ömer'in Beni Gıfar'dan ücretle tuttuğu seyisi Cahcah b. Mes'ud ile Beni Avf b. Hazrec'in müttefikleri Sinan b. Veber el-Cüheni su almak için gittikleri kuyunun başında münakaşa

ederek kavga etmişler (Furi, 2010: 330-331) ve Sinan yaralanmış, her ikisi de kendi topluluğunu yardıma çağırmak maksadıyla “*Yetişin ey Ensar!, Yetişin ey Muhacir!*” diye bağırınca Ensardan ve Muhacirlerden bir topluluk olay yerine intikal etmiş Hz. Peygamber olayı duyunca “*Siz hala cahiliye adetlerini mi güdüyorsunuz*” diyerek müdahale ederek barışı sağlamış. Ancak olay tam da münafıkların reisi olan Abdullah b. Übey’in istediği kıvama gelmişti. İbn Übey, olay yerinde Ensarı kışkırtmış ve daha da ileri giderek “*Besle kargayı çıkarsın gözünü! Bu maceranın mesuliyeti size aittir. Muhacirleri himaye etmekle bu belalar başınıza geldi. Muhacirler artık sizi çekemez oldular. Sizi kendi emirlerine tabi görmek istemeye başladılar. Fakat istesenez şimdi bile onları terkedersiniz. Onlarda Medine’den çıkıp gitmeğe mecbur olurlar.*” (Berki, Keskioglu, 1966: 263) *Vallahi, eğer Medine’ye dönecek olursak en izzetli ve en kuvvetli olan en zelil ve en zayıf olanı oradan muhakkak çıkarıp sürecektir...*” şeklinde sözlerini sürdürdü. Zeyd b. Erkam, bu işittiklerini Hz. Ömer’inde bulunduğu bir ortamda Hz. Muhammed’e haber verince Hz. Ömer “*Bırak kafasını vurayım*” diyerek hareket edecekken Peygamber “*Muhammed kendi arkadaşlarını öldürtüyor dedirtmem*” diyerek engel olmuştur. Samimi bir Müslüman olan Abdullah, babası İbn Übey’in söylediği bu sözleri işitince, Hz. Peygamber’in yanına gelerek “*Eğer babamın ölüm fermanını verirsen onu benden başkası öldürmesin, zira buna tahammül edemeyip bir kâfirin yerine bir Müslümanı öldürmekten korkarım*” demiş bunun üzerine Peygamber (s.) “*hayır ona karşı yumuşak davranırız*” demiştir (Furi, 2010: 331-332). Medine’ye dönüş yolunda Akik vadisine gelindiğinde İbn Übey’in oğlu Abdullah, ilerleyip babasının önünü keserek devesini çöktürdü ve: “*İzzet ve kuvvetin Allah ve Rasûlu’ne ait olduğunu ikrar ve itiraf edinceye kadar senden ayrılmayacağım*” dedi. İbn Übey: “*Bu kadar insanın arasında beni Medine’ye bırakmayacak mısın?*” deyince Abdullah sözünü tekrarladı. İbn Übey “*Benim boynumu mu vuracaksın?*” deyince Abdullah: “*Vallahi dediklerimi tekrar etmezsen evet vuracağım*” deyince İbn Übey oğlunun ciddi olduğunu ve sözünü yerine getireceğini görünce: “*Şehadet ederim ki, İzzet ve kuvvet Allah’a, Rasûlu’ne ve Müminlere aittir*” demek zorunda kaldı ve Hz. Peygamber’in izin vermesi üzerine İbn Übey Medine’ye girdi (Köksal, 1981: V, 44-50). Münafıkların resisi kimin aziz ve kimin zelil olduğunu itiraf ederek bu hakikati tüm Müslümanlara haykırdı böylelikle münafıkların kurduğu bir tuzak daha işlevsiz hale getirildi.

3.2.3.7. İfk Hadisesi ve Nifak

İfk olayındaki en mühim nokta, fitne kaynağının münafıklar özellikle de onların lideri olan Abdullah b. Übey olmasıdır. Fitne ve fesat münafıkların içinde kalıp İslam saflarına sirâyet etmediği müddetçe tehlike ve ehemmiyet arz etmezken İslam saflarına sirâyet edip ateşin kuru ağaç dallarını yakıp yuttuğu gibi gerçek Müslümanları da birer birer yutmaya başlarsa işte o zaman münafıklar büyük bir tehlike arz ediyor demektir (Gadban, 1982: II, 13).

İftiraya yol açan ve hemen hemen bütün kaynaklarca Hz. Aişe’den aynı şekilde nakledilen olay şöyle meydana gelmiştir: Hz. Peygamber savaşa çıkacağı zaman

hanımları arasında kurra çeker ve kurra kime çıkarsa sefere o eşi gelirdi. Müstalikoğulları Gazvesi'nde kurra Hz. Aişe'ye çıkmıştı. Rasûl-i Ekrem Mustalik Gazvesi'nden dönerken bir gece bir yerde konakladı ve gece yarısından sonra sabaha karşı harekete hazırlandı. Hareket emri verildiğinde eşi Aişe, konakladıkları yerde tabii ihtiyacını gidermek için ordugâhtan uzaklaşmıştı (Furi, 2010: 332). Geri gelirken gerdanlığın düşmüş olduğunu farkeder ve kendisini bekleyecekleri düşüncesiyle dönüp aramaya koyulur. Konak yerine geldiğinde diğerlerinin hareket ettiğini görür ve hem yokluğunu anlayınca aramaya çıkacakları hem de ordudan birinin arkada kalıp konaklanan yerde bir şey unutulup unutulmadığı kontrol ettiğini bildiğinden elbisesine bürünüp beklemeye başladı ve bu arada uyuyakalır. Bu savaşta artçı olarak Safvân b. Muattal es-Sülemî görevlendirilmişti. Safvan görevi gereği ordunun konakladığı yere geldiğinde bir karartı görür, yakınına geldiğinde ise karartının Hz. Aişe olduğunu anlar, onu uyandırır ve devesine bindirip beraber yola koyulurlar, kafiye ancak kuşluk sığağında mola verdikleri zaman ulaşabilirler (İbn Hişam, 1955: II, 297-298; Taberi, 1982: II, 433-434; Algül, 1986: I, 424; Fayda, 2000: XXI, 507-508; Köksal, 1981: V, 62; Karaman, vd., 2008: IV, 59). Söz konusu gecikme başlangıçta kötüye yorumlanmamış, hatta kimsenin dikkatini bile çekmemişken, İslamiyet'i istemeyerek kabul eden münafıkların reisi Abdullah b. Übey ile adamları, Rasûl-i Ekrem'in ve kayınpederi Hz. Ebu Bekir'in aralarını açmaya, onları Müslümanlar nezdinde küçük düşürmeye yönelik "*Aişe mazurdur ki Safvan Rasûl-i Ekrem'den güzelce ve hem yiğittir*" sözleri, bazı Müminlerin de katılmasıyla kısa zamanda yayılmaya başlamış, ordugâh ıstırap ve üzüntüyle çalkalanmış ve iç huzursuzluklara yol açan önemli bir olay halini almıştır (Hasan, 1985: I, 169; Furi, 2010: 333).

Bir nifak daha çıkarmak maksadıyla bu olayı çok iyi değerlendiren Abdullah b. Übey b. Selül ve Hazrec kabilesinden bazı kimseler bu olayı dillerine dolamışlar bununla birlikte Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsase ve Hamme binti Cahş'da konuyu dillerine dolamıştı. Peygamber hutbeye çıktı ve bu konuda ne yapacağını insanlara sorunca, Evs ve Hazrec kabilesi arasında -eski davalar yeniden gündeme geldi- tartışma başladı. Fitne o kadar alevlendi ki Müslümanlar neredeyse çarpışacaktı. Peygamber minberden indi ve olayı fazla ilerlemeden sona erdirdi (İbnü'l-Esir, 1986: II, 183; Taberi, 1982: II, 434).

Hz. Aişe, iki gece bir gün devamlı ağlamış ve ağlamaktan yüreği parçalanacak hale gelmişti. Neticede Rasûlullah konuyu açarak kendisine soru yönelttiği zaman: "*Vallahi ben bilirim ki siz, halkın dedi-kodusunu işittiniz ve nefsinizde büyütüp ona inandınız. Şimdi ben size suçsuzum desem benim sözümü tasdik etmezsiniz. Eğer bu işi yaptım desem ki, Allah kat'ı surette benim beri olduğumu biliyor, muhakkak beni tasdik edersiniz. Vallahi, bu durumda size söyleyecek bir şey bulamıyorum, ancak kendime Yusuf'un babasını örnek alıyorum ki o Yusuf'un kardeşleri Yusuf'un kanlı gömleğini getirdiklerinde "şimdi işim güzellikle sabretmektir ve söylediklerinize karşı da sığınağım Allah'tır demiştir*" şeklinde karşılıklıta bulunmuştur (Gadban, 1982: II, 16-17). Rasûlullah oturduğu yerden ayrılmadan ona vahiy geldi. Elbisesiyle örtündü. Bana gelince Allah'a yemin ederim hiçbir şeyden korkmadım ve aldırış bile etmedim. Çünkü

böyle bir şeyden uzak olduğumu çok iyi biliyordum. Rasûlullah'tan vahiy hali kalkınca “*Müjdeler olsun Ya Aişe! Allah senin bu konuda tertemiz olduğuna dair hükümler bildirdi*” dedi. Rasûlullah halkın arasına çıktı, onlara bir hutbe okudu ve hemen Nur Sûresi'nin 11 ve 12 inci âyetlerini okumaya başladı (İbnü'l-Esir, 1986: II, 184-185; İbn Hişam, 1955: II, 301-302).

Bu ifk olayı bütün İslam ümmetine uzun tarihinin en çetin tecrübelerinden birini yaşatmıştır. Rasûlullah ve zevcesi Aişe'nin, Ebu Bekir Sıddık ve zevcesinin ve Safvan İbn Muattal'in kalpleri bir ay üzüntü ve dayanılmaz bir ızdırap içinde kalmıştır. Bu iftirayı atanlar “*Usbe*” denilen hedefi olan toplu bir grup (Kutub, tsz.: X, 390-399). Münafıklar, Müslümanları gerçek üstünlük alanı ve her cephede karşıtlarına karşı zaferlerinin asıl faktörü olan maneviyat cephesinden vurmayı planlamışlardı (Mevdûdî, 1997: III, 503-504).

Münafıkların bu olayla amaçladıkları pek çok hedefleri vardır. Bu hadisede itham edilen kişi, her ne kadar sadıkların sadığı Hz. Ebu Bekir (r.)'in sadık kızı Hz. Aişe (r.) olsa bile, nesiller boyunca tekrarlanan gelen bu tür olayların asıl hedefi Müslüman liderler ve yönetici kadroları yıpratıp çökertmektir. Bu ifk hadisesinde münafıkların amaçlarını anlattıktan sonra Müslümanların bu ve benzeri olaylar karşısında nasıl bir tavır takınmaları gerektiği konusunda da bilgi vermek yararlı olacaktır.

a) Müslümanların ithamı gerektirecek şüpheli konumlarda bulunmaması gerekir. Her Müminin özellikle de yönetici/lider kısmının dost ve düşman nazarında hedef olduklarını bilmeli ve elinden geldiği kadar şüpheli konumlara girmemelidir.

b) Asılsız ve güvenilir olmayan her türlü olay, haber, gerçek bir Müslüman gözünde merduttur. Bu tür haberleri yaymak Müslümanı yalancı durumuna düşürür. Özellikle başkalarının itham edileceği konularda şahit getirilmelidir.

c) Ümmetin hastalığı çoğu zaman kendi içinden doğmaktadır. Ümmet içindeki en tehlikeli hastalık ümmetin liderlerine ve ıslah edici davetçilerine karşı güvenin sarsılması, onlara karşı yıkıcı tenkitlerin yöneltilmesi, ırzları, şerefleri ve itibarlarına dil uzatma teşebbüsünde bulunulmasıdır. Müslüman bir kişinin veya emirin hakkında şayiye yaymaya alet olan her Müslüman, onlarında en azından kendisi kadar dinlerine bağlı olduklarını, din ve takva yönünden, kendisinden aşağı olmadıklarını düşünmelidir. Haklarında kesin hüküm sabit olmadıkça ithamlardan kaçınmak gerekir.

d) Heva-i nefse uyarak şayiaları yaymamak ve şayialara alet olmamak gerekir. İfk hadisesinde biri heva-i nefesine uyarak şayiaları yayan ve diğeri şayialara karşı tavır koyan iki kız kardeşin örnekleri vardır. Zeynep bt. Cahş, Hz. Aişe'nin böyle bir olayda bulunmayacağına inanmakta, Hamne bt. Cahş ise, kız kardeşi Zeyneb'i Hz. Aişe'ye karşı desteklemek için nefesine uyarak kapıkapı dolaşmış ve bu şayiayı yaymıştır.

e) İftira edilen kimse, kendisine yapılan bu iftiraya başka bir iftirayla karşılık vermemelidir. Kendisine haksızlık edilmiş olsa bile, suçsuzluğu ortaya çıkana kadar, başkalarının ırzına dil uzatmamalıdır (Gadban, 1982: II, 12-17; Zuhaylî, 2005: IX, 427; Köksal, 1981: V, 75).

f) İslam toplumunda erdeme uygun olan davranışlar ancak açıkça ve takdir edilerek konuşulmalı, sohbet konusu edilmelidir. Çirkin ve kötü davranışlar ise yalnızca gerektiği kadar dile getirilmeli ve erdem ölçülerine göre değerlendirilmeli, gerektiğinde mahkum edilmeli gerektiğinde ise ıslah edilmelidir (Karaman, vd., 2008: IV, 61).

Böylece Medine-i Münevvere semasını bir aydır kaplayan şek, şüphe, endişe ve sarsıntı bulutları dağılmış, münafıkların reisi bir daha başını doğrultamayacak derecede rezil rüsvay olmuştur. Bundan sonra ne zaman bir dedikodu çıkaracak olsa kabilesi hemen İbn Übey'i kınıyor, ona şiddetle karşı çıkıyorlardı (Furi, 2010: 335).

3.2.3.8. Hudeybiye Anlaşması ve Nifak

Hiz. Muhammed (s.) ve ashabının Medine'ye hicret edeli altı sene olmuş, bu süre zarfında Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve birçok seriyye ve gazveler yapılmıştı. Bir gün Allah'ın Rasûlu gördüğü bir rüya üzerine hep birlikte Kâbe'yi ziyaret edeceklerini ashabına müjdeledi. Bu haberi duyan Müslümanlar sevindi ve umre için hazırlıklar yapılmaya, etrafa haberler salınmaya başlandı (Yücel, 1982: 141). Hazırlıklar tamamlanınca Allah Rasûlu, haram aylardan olan Zilkade ayında yanlarına sadece yolculukta alınan kılıçlarını alarak yola çıktı. Yola çıkarken umre niyeti ile Mekke'ye gidildiğini göstermek için Zulhuleyfe denilen yerde yanlarına aldıkları yetmiş deveyi kurbanlık olduklarını göstermek için işaretlediler ve burada telbiyeler getirerek, umreye niyetlenip yola koyuldular (Furi, 2010: 340). Mekke'ye yaklaşıldığında Hudeybiye denilen yerde konakladılar. Ancak burada bulunan kuyunun suyu tamamiyle çekilmiş ve içinde su da kalmamıştı. Su sıkıntısının baş göstermesi üzerine Hiz. Muhammed (s.) bir kova suyla abdest aldı ve ağzını çalkaladığı suyu kovanın içine boşalttı. Sonra çantasından bir ok alıp, kuyuya inilmesini, kovaadaki suyun kuyuya boşaltılmasını ve bu okunda kuyuya saplanmasını istedi. Bunun üzerine sahabilerden bir tanesi çukura inip kovayı kuyuya boşaltmış, oku çukurun dibine saplamış ve çukurdan su fişkırmaya başlamıştı. Sahabiler suya kanarken Evs b. Havli, İbn Übey'e "*Allah iyiliğini versin Ey Hubap! Şimdiye kadar şu rastladığın şeyden daha şaşılacak bir şey görmüşlüğüne var mıdır?*" diye sorunca İbn Übey "*Evet, ben bunun gibisini görmüşümdür*" dedi. Evs ise "*Allah senin belanı versin, senin görüşünün de belasını versin!*" dedi ve durumu Allah Rasûlu'ne ilettilti. Allah Rasûlu İbn Übey'i çağırarak "*Ey Ebu Hubap! Bu gün gördüğün şeyin benzerini nerede görmüştün*" diye sorunca İbn Übey "*Hiçbir zaman bunun gibisini görmedim*" demiş, Allah Rasûlu ise "*Öyle ise söylediğin sözü ne için söyledin*" deyince İbn Übey "*Allah'tan bağışlanmamı isterim*" demiş, bunun üzerine mecliste bulunan İbn Übey'in oğlu Abdullah "*Ey Allah'ın Rasûlu babam için Allah'tan bağışlanma dile*" diye rica etmiş, Allah Rasûlu'de, İbn Übey için Allah'tan bağışlanmasını dilemiştir (Köksal, 1981: VI-VII, 131-134, 152-153).

Hiz. Muhammed (s.), umre niyetiyle geldiklerini savaşmak istemediklerini iletme için Mekkeli müşrikler ile Hiz. Muhammed arasında elçiler gelip gitti. Nihâyet son olarak Hiz. Osman elçi olarak Mekke'ye gönderildi. Hiz. Osman Mekke'ye gidip umre için geldiklerini savaş niyetinde olmadıklarını haber verdi. Ancak Mekkeliler Hiz.

Osman'a "*Sen Kâbe'yi tavaf yapacaksan yap biz Muhammed'e ve arkadaşlarına izin vermeyiz*" dediler Hz. Osman ise "*Allah Rasûlu tavaf yapmadan ben tavaf yapmam*" diyerek tekliflerini reddetti (Sarıçam, 2005: 198). Hz. Osman'ın dönmesi gecikince ve bir de Allah Rasûlu'ne Hz. Osman'ın öldürüldüğü yönünde bir haber ulaşınca, Allah Rasûlu haram aylarda hemde Mekke'de öldürülen Hz. Osman'ın intikamını almak üzere Müslümanlardan bir ağacın altında biat aldı. Tüm Müslümanlar ölünceye kadar savaşmak için biat ettiler (Furi, 2010: 345; İbn Hişam, 1955: II, 316). Yapılan bu biat "*Rıdvan Biatı*" olarak tarihe geçmiş olup Kur'ân'ın Fetih Sûresi'nde bu biate katılanlar övülmektedir. Ancak daha sonra Hz. Osman hakkındaki haberin asılsız olduğu anlaşılmış ve Hz. Osman'da dönüp Peygamber'in yanına gelmişti. Mekkeli müşrikler, Hz. Muhammed'in savaşmak maksadıyla gelmediği kanaatine ulaşınca Süheyl b. Amr'ı göndererek "*Hudeybiye Anlaşması*" adıyla meşhur olan barış anlaşmasını yaptılar (Berki, Keskiöğlu, 1966: 287-288).

Rıdvan Biatı'na orada hazır olan Müslümanların hepsi katılmış olmasına rağmen münafıklardan Ced b. Kays devesinin arkasına gizlenerek biat etmekten kaçınmıştır (İbn Hişam, 1955: II, 316; Furi, 2010: 345). Kureyş müşrikleri, münafıkların reisi İbn Übey'e isterse kendisinin Kâbe'yi tavaf edebileceğine dair bir mektup gönderdi. Mektup İbn Übey'e ulaştığında yanında samimi bir Müslüman olan oğlu Abdullah'ta vardı babasına "*Babacığım! Sana Allah'ı hatırlatır, and veririm. Rasûlullah tavaf etmeden sen tavaf edipte bizi her yerde rezil mi edeceksin?*" deyince İbn Übey tavaf etmekten vaz geçmiş ve "*Rasûlullah tavaf etmedikçe ben de tavaf etmem*" demiş daha sonra bu sözü duyan Allah Rasûlu, memnun kalmıştır (Köksal, 1981: VI-VII, 179).

3.2.3.9. Hayber'in Fethi ve Nifak

Düşmanların belki de en şiddetlisi olan Mekkeli müşriklerle Hudeybiye Barış Anlaşması yapılmış, bölgede emniyet ve güvenin sağlanması, huzurun hâkim olması, Allah'ın davasının yayılması ve etraftaki kabilelerin Allah'a davet edilmesi için diğer iki kanat olan Yahudiler ve Necid kabilelerinden de gelen veya gelebilecek tehlikelerin bertaraf edilmesi gerekliydi. Zira Hayber bir desise ve tuzak üssü olarak askeri kışkırtma ve savaş tahriklerinin yapıldığı, organize edildiği bir merkez haline gelmişti. Hatta Hendek Savaşı'nda bir araya gelen Arap kabilelerinin Müslümanlar aleyhine kışkırtılması, onların hıyanete teşvik edilmesi, münafıklarla, Gatafanlılarla ve bedevî Araplarla irtibata geçilerek onların savaşa hazırlanması gibi faaliyetleride Hayber Yahudilerinin gerekli cezaya çarptırılmaları gerekli kılıyordu. İşte tam da bu sebeple Allah Elçisi Muharrem ayının sonlarına doğru Hayber Yahudilerinin üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi (Furi, 2010: 369-370).

Münafıkların reisi Abdullah b. Übey hemen Hayber Yahudilerine: "*Muhammed size doğru geliyor. Tedbirinizi alın. Mallarınızı kalelerinize doldurun. Onunla çarpışmak için dışarı çıkarsınız. Ondan hiç korkmayın. Çünkü sizin hazırlığınız da sayınız da çoktur. Muhammed'in cemaati hem az hem de silahsızdır. Silahları olsa bile pek azdır.*" diyerek haber saldı (Köksal, 1981: VI-VII, 135-136). Yaklaşık 20 gün kadar

devam eden Hayber Seferi, Hz. Peygamber'in İslam Ordusu'nun sancağını Hz. Ali'ye vermesi ve onunda kahramanlık gösterip *Hayber Fatih*i ünvanını almasına sebep olan son kale Kamûs Kalesi'nin fethi ile tamamlanmış oldu (Yücel, 1982: 159). Hayber'de Yahudilerden aralarında Hz. Peygamber'i zehirlemeye kalkan Zeyneb'in babası Haris'in de bulunduğu 93 kişi öldürülmüştür. Müslümanlar ise 15 şehit vermiştir (Sarıçam, 2005: 231).

3.2.3.10. Tebük Savaşı ve Nifak

Tebük, Medine-Suriye ticaret yolu üzerinde Medine'ye 700 km uzaklıktadır. Tebük Gazvesi esnasında büyük güçlükler ve sıkıntılarla karşılaşıldığından bu zaman için Kur'an'da "sâatü'l-usra" (güçlük zamanı) tabiri geçer. Bu sebeple orduya "ceyşü'l-usra", gazveye "Gazvetü'l-usra" adı verilmiştir. Gazve sırasında münafıkların çıkardığı fitne ve fesadı anlatan, iç yüzlerini ortaya koyan âyetlerin inmesi dolayısıyla "Gazvetü'l-fâdıha" da denilir (Yiğit, 2011: XL, 228).

Suriye'den gelen bazı tüccarlar, Bizans İmparatorunun Hristiyan Arap kabilelerinin de desteğini yanına alarak Müslümanlara karşı savaş hazırlığına başladığına dair bazı haberleri Medine'ye getirdiler (Sarıçam, 2005: 241). Bunun üzerine Rasûlullah, Bizans İmparatorluğu ile savaşa gitmek için Müslümanların hazırlanmalarını istedi. Bu davranışı ile Hz. Muhammed, Bedevîlerin muhayyile ve tasavvurları üzerinde "*Muhammed Bizans İmparatoru ile savaşmaya gidiyor!..*" şeklinde psikolojik bir şok tesiri uyandırmak istiyordu. Zekat verecek olanların zekatlarını erken ve peşin vermeleri istendi. (Hamidullah, 2003: I, 336-337). Zenginlerin fakirlere yardım etmeleri istendi. Zenginler elerinden geleni yaparak fakirleri ve imkânları olmayanları savaş için donattılar (Taberi, 1982: II, 492). Bunları diğer sahabiler az çok tasaddukta bulunarak takip ettiler. Kadınlarda bilezik, küpe ve yüzüklerini Allah yolunda harcanması içi bağışladılar. Münafıklardan başkası bu yardımlardan geri kalmamıştır (Furi, 2010: 440). Ancak savaş için hazırlık emrinin verildiği dönem halkın geçim sıkıntısı içinde kıvrandığı, sıcakların bütün şiddetiyle devam ettiği, memleketlerde kuraklığın ve kıtlığın hüküm sürdüğü, hurma mahsülünün iyice yetiştigi, halkın meyvalarının ve meyva ağaçlarının gölgeleri altında oturmaktan hoşlandıkları ve böyle sükûnetli hali bırakıp açlık ve susuzluk çekecekleri uzun bir sefere çıkmak istemeyecekleri bir dönemdi (İbn Hişam, 1955: II, 516; Köksal, 1981: IX, 155).

Medine toplumu savaş için emir aldıktan sonra genel olarak dört gruba ayrıldı. Müslümanların büyük çoğunluğu sefer emrini alır almaz hemen harekete geçmiş ve savaş hazırlıklarına başlamıştı. Müslümanlardan bazıları savaşa çıkmak noktasında isteksiz davranarak işleri ağırdan almıştı, diğer bir kısmı ise savaşa imkânları yetersiz olduğu ve onlara imkân da sağlanamadığı için ağlamaya ve üzölmeye başlamışlardı. Çeşit çeşit davranışlar ve ruh hali içirisine giren Müslümanları öven veya onları ikaz eden âyetler inmiştir. Münafıklarda savaşa çıkmamak için Hz. Muhammed (s.) gelerek

geçerli bir mazeretleri olmadığı halde savaşa katılmamak için mazeret ileri sürmüşler. Yine bazıları da hiçbir mazeret ileri sürmeden savaştan geri durmuşlardır.

Savaştan önce münafıklar özellikle münafıkların reisi İbn Übey Müslümanların moralini bozmak, bahane üretmek, Müslümanları savaştan ve de Allah Rasûlü'nün emrine itaatten uzaklaştırmak için ellerinden geleni yapmışlardır. Hatta Allah Rasûlü'nü küçümser ifadeler bile kullanmaya yeltenmişlerdir. Bunlardan biri de Beni Seleme'den Cedd b. Kays'tır. Hz. Peygamber Cedd b. Kays'a *"Nasıl Rumlarla savaşa hazır mısın"* diye sorunca Cedd b. Kays cevaben *"Ya Rasûlullah, bana müsaade etsen de başımı belaya sokmasan kavmim bilir ki ben kadınlara düşkün biriyim Beni Asfar kadınlarını görünce sabrımın tükenmesinden korkarım"* demiştir (İbn Hişam, 1955: II, 516). Yine Münafıklardan bir cemaat birbirlerine *"Şu sıcakta sakın cihada çıkmayınız"* dediler. Hiçbir özürleri olmadığı halde Tebük Seferi'ne katılmamak için seksenden fazla münafık Hz. Muhammed'den izin istedi ve Hz. Muhammed'de onlara izin verdi (Taberi, 1982: II, 493).

Hz. Muhammed Medine dışında seniyyetü'l-veda denilen yerde ordusunu konaklattığında İbn Übey'de taifesi ile beraber Zübab denilen yerde karargâhını kurmuştu. Ne zaman ki Allah Rasûlu orduya ilerleme talimatı verdi (İbn Hişam, 1955: II, 519), İbn Übey *"Muhammed Rumlar'la savaşmayı oyuncak sanıyor. Ben onun ve arkadaşlarının iplere bağlandığını görür gibiyim"* diyerek görüşünü ortaya koydu ve yetmiş seksen taraftarıyla birlikte Medine'ye döndü (Yiğit, 2011: XL, 229). Ancak münafıklardan bazıları ganimetten pay almak ve sefer esnasında nifak çıkarmak için sefere katıldılar. İslam ordusu Hıcr denilen yere ulaştığında yanlarındaki su tükenmişti. Müslümanlar arasında bulunan münafıklardan bazıları *"Eğer Muhammed, gerçekten bir Peygamber olsaydı, Musa Peygamberin kavmine Allah'tan yağmur dileyip yağmur yağdırdığı gibi, o da Allah'tan yağmur diler, yağmur yağdırırdı"* dediler. Hz. Muhammed bu münafıkların söylediklerini duyunca *"Demek onlar böyle söylediler deyip Allah'ın sizi yağmurla sulayacağını umarım"* demiş daha sonra ellerini kaldırmış ve dua etmiştir. Allah Rasûlu daha ellerini indirmeden gök kararmaya başlamış ve yağmur yağmaya başlamıştı. Bu olayı gören münafıklar ise *"Buradan gelip geçen bir bulutun işidir"* demişlerdir (Sezikli, 1997: 149-150). Hıcr'den ayrılıp bir konak ileride konaklamak için durulmuş sabah olunca Allah Rasûlü'nün devesi Kusva'nın kaybolduğu anlaşılmış ve ashap onu aramaya başlamıştı. Zeyd b. Lusayt adında bir münafık *"Muhammed ki kendisinin Allah'ın Rasûlu olduğunu ve göklerden gaber verdiğini söyler ancak daha kendi devesinin nerede olduğunu dahi bilmez deyince"* Hz. Muhammed (s.) *"Ben sadece bana haber verilene bilirim gaybı bilmem"* şeklinde cevap vermiş daha bu konuşma bitmeden Allah (c.) Kusva'nın yerini Peygamberine bildirmiş ve Allah Rasûlu *"Kusva şu vadinin içinde ve vadinin içindeki şı'b'da ve şı'b'ında şöyle şöyle olan tarafında bir ağaç, onu yularından tutmuş bulunuyor. Haydi gidin şimdi onu alıp gelin"* demiş sahabilerden bazıları denilen yere gitmişler ve denilen yerde Kusva'yı bulup getirmişlerdir (Köksal, 1981: IX, 165-195; Yücel, 1982: 200-202; İbn Hişam, 1955: II, 522).

İslam ordusu Tebük'te 20 gün kadar konaklamış, Beni Asfar'dan hiçbir ordu savaş meydanına gelmeyince İslam ordusu Tebük'ten hiçbir tehlike ile karşılaşmadan tekrar Medine'ye dönme yolunu tutmuş. Dönüş yolunda ordu bir vadinin içine girdiği sırada Hz. Muhammed yanındakilerle beraber bir tepenin yanında yüzleri örtülü münafıklardan on iki kişinin suikast girişimi ile karşı karşıya gelmişti. Hz. Muhammed bu suikast girişimine karşı koyması için Huzeyfe'yi görevlendirmiş ve nihâyet Allah (c.) Huzeyfe'ye onların isimlerini ve niyetlerini bildirmiş o da sopa ile onlara vurarak kendilerinden uzaklaştırmıştır. Bu sebeple Huzeyfe'ye Rasûlullah'ın sırdaşı denmiştir (Furi, 2010: 443). Tebük savaşında gerek Müslümanların ve gerekse münafıkların sergiledikleri psikolojik ve sosyolojik tutumları bir sonraki bölümümüzde daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

3.2.3.11. Münafıkların Örgütlenmesi Mescid-i Dırar

Münafıklara uyguladığı özel ve hususi yöntemlerde bütün gayesi, onların İslam toplumundan koparak ayrı bir grup ve bir güç haline gelmesini önlemek olan Allah Rasûlu, bu amaçla münafıkların örgütlenmesine ve savunma birliği kurmasına da şiddetle engel olmuştur. Hz. Peygamber'in bütün amacı münafıkları İslam toplumunun dışına çıkmadan ve toplumdan koparmadan vahiyle bildirilen nifakları ve kendi yanlış tavırlarıyla toplum içinde itibardan düşürüp kendi itibarlarını yine kendilerine çiğnetmekti (Yıldız, 2000: 201-202). Bu amaçla Rasûlullah münafıkların örgütlenmelerini engelleme tedbirlerinden biri olarak toplandıkları ve bir nevi karargâh olarak kullandıkları Yahudi asıllı Süveylim'in evini Talha b. Übeydullah'ı ashabından bir grub ile birlikte göndererek yaktırmıştı (Gadban, 1982: II, 284; Demircan, 1996: 103). Yine Allah Rasûlu Medine'de, mescitte bir grup münafığın birbirine kapanarak fısıltıyla konuştuklarını gördüğünde onların derhal mescitten çıkarılmalarını emretmiştir. Bunun üzerine şiddetli bir şekilde mescitten çıkarılmışlardır (İbn Hişam, 1985: II, 206-207). Rasûlullah münafıkların bir araya gelip kulis yapmalarına engel olduğu gibi silahlanmalarına ve savunmalarına da engel olmak istiyordu. Çünkü onlar da İslam toplumunun içinden birer fert olarak telakki ediliyor, Müslüman olarak görülüyorlardı (Yıldız, 2000: 202).

Nifak, kurumlaşmış nifak davranışlarıyla hareket eder ve bu davranışlar etrafında örgütlenerek topluma karşı birtakım faaliyetlerde bulunur. Münafıklar bu örgütlenme faaliyetlerinden biri olarak Mescid-i Dırar denilen bir mabet(!) inşa ettiler (Okumuş, 2002: 204-205). Bu mescidi münafıklardan on iki kişi Ebu Amir er-Rahib'e danışarak inşa etmişlerdir (İbn Hişam, 1955: II, 530). Bulunduğu her yerde nifakı tahrikten geri kalmayan Ebu Amir, Rum Meliki Harekl'in yanındayken Medine münafıklarına kendisi için bir silah deposu, gözetleme ve irtibat bürosu görevini ifa edeceği bir kale, güçlerinin yettiği kadar kuvvet ve silah hazırlamaları ve bir mescit inşa etmelerini için bir mektup yazdı (Yıldız, 2000: 201). Bu mektup üzerine münafıklar Hz. Peygamber, Tebük Seferi'ne çıkmadan önce sırf bir fitne yuvası olmak üzere Dırar Mescidini yapmışlar ve Rasûlullah'a gelerek: *“Ya Rasûlullah! Soğuk ve yağmurlu*

gecelerde kendimize yakın ve rahatlık olsun diye bir mescit inşa ettik, gelip bize orada namaz kıldırmanızdan çok memnun olacağız”, dediler. Allah Rasûlu’de kendilerine: “Şimdi ordunun teçhizi ile meşgulüm, Tebük’ten dönünce inşallah, gelir size namaz kıldırırım”, buyurdu (İbn Hişam, 1955: II, 529; Derveze, 1995: III, 103-104; Temel, 1978: 88-89; Ateş, 1971: 426-427). Rasûlullah ile konuşmalarından da anlaşılacağı üzere münafıklar bu mescidi yapmalarına; yaşlılar, hastalar ve bazı önemli işi olanlar yağmurlu gecelerde Mescid-i Kuba’ya veya Mescid-i Nebevi’ye gelemiyorlar, cemaate katılamıyorlar, cemaat sevabına erişemiyorlar şeklinde gerekçeler göstermişlerdir (Algül, 1986: I, 32; Haşimî, tsz.:120-103). Münafıkların yaptığı bu mescit İslam tarihine Mescid-i Dırar adıyla geçmiştir. Dırar mescidinin inşasıyla birlikte nifak artık örgütlenme yoluna girmiştir (Demircan, 1996: 99).

Ebu Amir’in Medine’deki münafıklara bir mescit yapmaları yönündeki bu talimatı, Hz. Peygamber’in Tebük Seferi için hazırlığa girdiği döneme rastlamaktadır. Bu sebeple Ebu Amir’in Medine’deki münafıklarla olan irtibatının nifak açısından değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

a) Yer altı faaliyetlerini yürüten Kuba’daki münafıklar yer üstünde görünüp mescit kuruyorlar ve Hz. Peygamber’i davet edip kendi faaliyetlerini gizleyecek olan mescidin küşadını yaptırmak istiyorlar. Bunun nedeni ise faaliyetlerini ibadetgâhta daha rahat yapabileceklerine inanmış olmalarıdır.

b) Münafıkların amaçları Allah Rasûlü’nün getirmiş olduğu kitabı inkâr etmek, O’na ve İslam’a dil uzatarak bu mescidi Müslümanların aleyhinde kullanmak.

c) Münafıkların Hz. Peygamber’e namaz kıldırması için teklifte bulunmaları çok manidardır. Çünkü Hz. Peygamber, nifakın zirveye çıktığı bir dönemin sıkıntısının tesiriyle mescide gitmeyeceğini söyleyecek olsa, münafıklar ayaklanacak İslam toplumu içinden parçalanacak, hatta iç savaş çıkma tehlikesi bile olabilecekti. Zira ortada kesin bir delil, ilahi bir uyarı yoktu.

d) Hicretle birlikte takva üzere kurulu bir mescit varken münafıkların ikinci bir ibadet yerini ihtiyaç gösterip Mescid-i Dırar’ı inşa etmeleri eylemlerine dinî bir görünüm vermeleri içindir. Zira o dönemlerde mescidin ibadet yeri olmasının yanında idari ve siyasi fonksiyonları da vardı. Münafıklar Kuba mescidinde bulunan Müslümanlara zarar vermek, onların birliklerini bozmak, fitne ve fasat çıkarmak için bu mescidi inşa etmişlerdir (Zuhaylî, 2005: VI, 40; Sezikli, 1997: 159-164; Berki, Keskioglu, 1966: 361-362).

Hz. Peygamber Tebük Seferi’nden dönerken Medine yakınlarındaki Zievan denilen köye geldiğinde Dırar Mescidi’ni yapan münafıklar, vaktiyle verdiği sözü hatırlatarak Rasûlullah’ı içinde namaz kılması için yapılan mescide götürmek istemişlerse de bu sırada gerek mescidi yaptıranlar gerekse de mescidin mahiyeti hakkında Tevbe Sûresi’nin 107 ve 108. âyetleri nazil olmuştur (Algül, 1986: II, 32). Bu ilahi ikaz üzerine Rasûlullah Malik İbn Duşşum ve Maan İbn Adiyy’i göndererek bu fitne ve fesat ocağını yaktırdı, yıktırdı. Böylece münafıkların bu desiseleri de akamete uğramış oldu (İbn Hişam, 1955: II, 530; Temel, 1978: 91; Ateş, 1971: 427).

Yıkılmış binanın manzarası şüphe, sıkıntı ve istikrarsızlığın manzaralıdır. Biri maddi diğeri zihinseldir. Fakat ikisi de Kur'an'ın muciz üslubu ile çizilen tabloda ve her zaman hayat gerçeğinde buluşmaktadırlar. Akidesi sarsıntıda olan vicdanı ürpermez bir suçlu hiçbir zaman istikrar ve huzur bulamaz. Daima perdesinin yırtılma korkusu ile yaşar, istikrar ve huzur ondan çok uzaktır (Haşimî, tsz.: 104). Görünürde binası yıkılmış olan bu mescit aslında İslam düşmanlarının oyun ve entrikalarını gizleyen bir varlık olarak yaşamaktadır. Dıştan Müslüman veya İslam dostu görünüp, perde arkasından İslam'ı bozmak, değiştirmek, yıkmak için akla hayale gelmeyen entrikaları çevirenler o mescitte barınırlar. Manen yaşamakta olan bu mescit; bazen dindar görünüp dini kendisine maske yaparak, bazen dinde araştırma yapıyormuş gibi görünerek, bazen Müslümanların hiçbir kusuru ve eksik tarafı olmadığını ileri sürüp onları uyutmaya çalışarak faaliyetini sürdüren İslam düşmanı teşekküllerin karargâh kurduğu yerdir. Bu mescit yer değiştirebilir şekil ve renk değiştirebilir ama mevcudiyetini muhafaza etmiştir ve etmektedir (Kutub, tsz.: VII, 402; Râzî, 2002: II, 180).

4. İKİ İNSAN TİPOLOJİSİ MÜMİN VE MÜNAFİK

İnsan üzerinde yoğunlaşan düşünürler, insan ile alakalı pek çok şey söylemelerine rağmen; insanı tanımlamak için tek bir tanım üzerinde ittifak etmiş değillerdir. Çünkü her insan, birbirinden farklı bir anlayışa, davranış biçimine, fizikî ve ruhî portreye sahiptir. Bu çerçeveden bakıldığında insanı tanımlamanın ne kadar güç olduğu ortaya çıkacaktır (Aslan, 2006: VI, 49-50).

Evren insan için yaratılmıştır. Bu nedenle öncelikle insanı tanımak/anlamak gerekir. Çünkü insan âlemin ruhu ve anlamıdır. O olmadan âlem ruhsuz bir bedene benzer (Karacoşkun, 2007: VII, (II), 85). Nitekim ontolojik açıdan insana bakıldığında onu diğer canlılardan ayıran en belirgin özelliğin düzenli ve sistemli bir hayata sahip olması olduğu görülür (Aslan, 2006: VI, 50). Epistemolojik açıdan insana bakıldığında ‘*düşünen bir canlı*’ olarak karşımıza çıkarken, politik açıdan bakıldığında ‘*toplumsal bir canlı*’ olarak karşımıza çıkan insana bir ressam gözüyle bakılacak olsa, ‘*gören*’ bir canlı olarak düşünülecekken, bir müzisyen gözüyle bakıldığında ‘*duyan*’ bir canlı olarak düşünülebilecektir. Meseleye dinî açıdan yaklaşılacak olsa insan ‘*Tanrı’nın buyruklarına boyun eğmesi gereken bir varlık*’ olarak düşünülürken, Marksist söylem açısından insana bakıldığında ‘*eyleyen/değiştiren bir varlık*’ olarak düşünülebilecektir (Hanoğlu, 2014: XII, (II), 174).

Kur’ân’ın muhatabının insan ve hedefinin de insan hayatının yaratılış amacına uygun olarak düzenlenmesi olduğu dikkate alınırsa insan ve insanın tanıtılması konusu üzerinde Kur’ân’ın bu kadar çok durmasının doğal olduğu görülür. Bu, aynı zamanda Kur’ân’ın kendi ifadesiyle, insanı en iyi tanıyanın Allah Teâla olmasının da doğal bir sonucudur. Kur’ân’ın insana bakışını anlamak için Kur’ân’da insanın yaratılışından ve yaratılış amacından bahseden âyetlerle, psikolojik ve sosyolojik tahliller yapan âyetlerini iyi irdelemek gerekir. Çünkü Kur’ân’ın tebliğ ve eğitim prensipleri bu temeller üzerine kurulmaktadır (Şanver, 2001: X, (I), 140-141). Kur’ân; kalbiyle, duygularıyla, zaaflarıyla, kıskançlıklarıyla, zorbalığıyla, iddialarıyla, zanlarıyla dolayısıyla insanın yaratılış sürecinden, fitratının değişik yönlerine, psikolojik hallerinden, fitratının değişen ve değişmeyen yönlerine kadar insanın bütün yönlerinden bahsederek insanı insan olarak ele almakta, onun derinliklerine nüfuz etmekte ve insanın değerini kabul ederek ona şahsi sorumluluk yüklemektedir (Kasapoğlu, 2011: II, (I), 4). Bu bağlamda kişilik ve karakterin anlamlarına değinmekte fayda mülhaza ediyoruz.

Kişilik/Şahsiyet: Psikolojide kapsamı en geniş olan kavramlardan bir tanesidir kişilik. Bir insana ait olan ve onu tanımlayan her özellik, o insanı tanımada ve anlamada kaynaklık etmektedir. Bu nedenle kişilik, insanı başkalarından ayıran ve onu kendisi yapan tüm duygu, düşünce, inanç ve davranış özelliklerinin uyumlu bir bütünü olarak algılanmaktadır (Katipoğlu, 2012: V, 343).

Kişilik, husn-kubh, hayır-şer ikilemlerinden oluşur. “*İnsana kişiliğini kazandıran, bu ikilem arasındaki çatışma ve sürtüşmelerin yarattığı kaygı ve bu kaygıdan kurtulmak için gösterdiği çaba, seçtiği yöntem ve yoldur.*” Günümüzde kişilik

daha ziyade, doğuştan getirilen eğilimlerin ve bireyin çevresine kendine özgü uyumunu belirleyen kazanılmış niteliklerin bir bütünü olarak görülmektedir (Karacoşkun, 2007: VII, (II), 74).

Karakter: İnsan, Allah’a kullukla sorumlu olan bir varlıktır. Bu sorumluluğu gereği gibi yerine getirebilmesi için Allah ona pek çok özellik lütfetmiş ve onu diğer varlıklara üstün kılmıştır. Kulluk vazifesini gerçekleştirmesi için insana verilen nimetlerin başında karakter gelmektedir. Yunanca bir kelime olan ve Arapça’da “şahsiyet”, Türkçe’de ise “kişilik” kelimeleriyle ifade edilen karakter, genel anlamı ile insanı insan yapan ve diğer varlıklardan ayıran fitrî yapı, özel anlamı ile de bir insanı diğer insanlardan ayıran kişisel özellikler bütünü olarak değerlendirilebilir (Pişgin, 2014: XXII, (I), 185).

Karakter eğitimi aynı zamanda ahlak eğitimi sayılır. Karakteri güçlü olan nice insanın kişiliği zayıf olabilir. İş hayatında aktif, dinamik ve başarılı olan bir kişi, eğer kişiliği zayıf ise yalan söyleyebilir, haksızlık yapabilir veya ailesine ve çocuklarına şiddet uygulayabilir. Arzu edilen hem karakterin hem de kişiliğin pozitif yönde olmasıdır. Kişilik ve karakterin kemal derecesine ulaşması ise ancak din ve moral eğitimi ile makes bulur. Ancak şu unutulmamalıdır ki ruhsal kişilik ve karakter portreleri biyolojik karakter ve kalıtım unsuru gibi kalıcı ve süreğen değildir. İyi bir eğitim, moral ve terbiye ile en olumsuz bir kişilik bile değişebilir. Tarih sayfalarına baktığımızda Hz. Ömer’in, cahiliyye sırasında Hz. Muhammed (s.)’e duyduğu kin ve nefret daha sonra iman ile birlikte muhteşem bir sevgiye dönüşmüştür. Üstelik Hz. Ömer’in hilafeti döneminde adalet ve kişilik Hz. Ömer’in şahsiyetinde bütünleşmiştir. “*Adalet mülkün temelidir*” sözüyle de Hz. Ömer hatırlanmaktadır (Katipoğlu, 2012: V, (XXIII), 342-343).

Karakter kavramına sebat ve metanet (dayanıklılık) kavramlarında dahil edilebilir. Sağlam bir karaktere sahip olan kimse, doğru bildiği ve inandığı bir şeyi çeşitli engellere ve tehlikelere rağmen sabır ve metanetle yerine getirmekten geri durmaz. Toplumda “karakterli” ve “karaktersiz” insanlardan söz edilir. Davranışlarında toplumun doğru olarak kabul ettikleri yargılarına ve ahlakî kurallarına uygun tarzda hareket eden kimselere karakterli, tam tersi hareket eden kimselere ise karaktersiz kimseler denilmektedir (Apaydın, 2001: 46).

Şahsiyet ile karakterin en önemli farkı, şahsiyetin bir kişiyi tanımlayan ve hem doğuştan gelen hem de sonradan kazanılan özellikleri ihtiva etmesi, karakterin ise kalıtsal etkiler, soydan gelen özellikler ve olgunlaşmanın bütününden oluşmasıdır. Buna göre karakter, şahsiyet kavramına dâhildir. Karakterli insan davranışlarını toplumun değer yargılarına uygun biçimde yönetebilen, değerler sistemini içselleştirmiş olan kimsedir (Hökelekli, 2010: XXXVIII, 297). Bu sebeple insana saygınlık kazandıran dürüstlük, cömertlik, çalışkanlık, başarı, özveri ve diğerkâmlık gibi değerler kişiliğin üzerine ilave edildiğinde ancak bir anlam ifade eder. Yani kişilik “1” ise değerler sağına ilave edilen sıfırlar mesabesindedir. Nasıl ki solundaki sayı silinince sıfırlar bir anlam ifade etmez, kişilik ve şahsiyet olmadan da bu değerler bir anlam ifade etmez. İşte bu anlamda kişilik, insanın sahip olduğu insanî kuvvetleri dengeli bir

biçimde kontrol edebilmesidir. Kişiliğin temel kaynağı ise dindir ve dinin fitrata uygun olarak geliştirdiği vicdandır. Dinden soyutlanan kişilik anlayışında ortaya çıkan bireyselleşme ahlakın etkisini, sosyal ve manevi müeyyidesini azaltmaktadır. Ahlak anlayışı dinî değerlerden uzaklaştıkça bireyselleşen insanların kutsallık duygularını zaafa uğratarak onları şahsiyet/kişilik bunalımına sokmaktadır (Yılmaz, 2011: CCXLV, 5).

İnsanın davranışları, ruhsal özellikleri ve bunun dışa yansımaları açısından Kur'ân'da her türlü insanı bulmak mümkündür. Darda Allah'ı hatırlayıp, genişlikte şımararak unutanlar (Yunus, 10/21; Hud, 11/9-10), inkârcı tipierin ruh halleri (Müddessir, 74/49-51), bir tehlike karşısında korkanlar (Enfal, 8/6), ikiyüzlülerin davranışları (Tevbe, 9/42), inatçı inkârcıların ruh yapıları (En'am, 6/7; Hicr, 15/14-15), ihtiyarlıktaki davranış bozuklukları (Hac, 22/5), heyecan, öfke ve pişmanlık sırasındaki fizyolojik değişiklikler (Zariyat, 51/29; Zümer, 39/23) görülebilir. Kur'ân'ın ifadelerine göre insan istikrarsız, değişken, zayıf, hırslı ve huysuz bir tabiata sahiptir (Nisa, 4/128; Neml, 27/14). İnsan zayıf yaratıldığından dolayı Allah, insanın yükünü hafifletmek ister (Nisa, 4/28). Yine Kur'ân'a göre; insan acelecidir, aceleci bir tabiatta yaratılmıştır (Enbiya, 21/37; İsra, 17/11), sabırsızdır, çabuk şikâyet eder (Mearic, 70/19-21), nankördür (Adiyat, 100/6-8; Fecr, 89/15-16; Abese, 80/17), mala ve dünyalığa (menfaatine) aşırı düşkündür (Adiyat, 100/6-8; Kıyamet, 75/20-21). İnsan eli sıkı ve cimridir (İsra, 17/100; Teğabün, 64/16-17), rahatına düşkündür (Tevbe, 9/86), kendine aşırı güveni olan, şımarık ve kibirlidir (Beled, 90/5; Saffat, 37/35). İnsan aldanıcı (A'raf, 7/22), taklitçi (Maide, 5/104; Zuhuf, 43/22; A'raf, 7/28), unutkan (Bakara, 2/286; Taha, 20/115), bilgisizce tartışan (Hac, 22/3, 8-9; Yunus, 10/36, 39, 66), karamsar ve ümitsizlik eğilimi taşıyan (İsra, 17/83; Fussilet, 41/49; Rum, 30/36) bir yaratılışa sahiptir (Şanver, 2001: X, (I), 142-144).

Bencil bir kişiliğe sahip olduğu ileri sürülen insanın, aynı derecede iş birliğine açık, yardımsever bir kişiliğe de sahip olduğu iddiası, insanın çok katmanlı ya da prizmatik bir biyopsikolojik tabana ait olduğuna da işaret eder (Hanoğlu, 2014: XXII, (II), 177). Dolayısıyla Kur'ân, insanın zaafılarını ve olumsuz yönlerini ifade ederken, onun tamamen aciz olduğunu, hiçbir olumlu ve üstün yönünün olmadığını kastetmemektedir. Zaten ilk insan olan Âdem'in yaratılmasından sonra meleklerle, ona secde etmelerinin emredilmeside, insanın soyu olan Âdem'in meleklerden daha üstün kılındığının bir göstergesidir (Fazlurrahman, 2000: 51). Bu sebeple Kur'ân'da bütün yaratıklar arasında en büyük önem insana verilmiştir. Çünkü bu kadar olumsuz yönlerinin yanında insanın yaratılışı onun gereksinimi olan her şeyin yaratılmasından sonra gerçekleşmiş ve insan yeryüzünde bulunan bütün varlıkların üzerine halife kılınmıştır (İsra, 17/70).

İnsana kendisini diğer varlıklardan ayıran, onu üstün kılan ve yaratılış amacının gereklerini yerine getirmesine yarayan birtakım özellikler verilmiştir. Esasen Kur'ân'ın da onaylayabileceği ve çağdaş fikri akımlar veya anlayışlarca üzerinde ittifak edilen bir hümanizmde, insan tabiatındaki ve onun üstünlüğünü ortaya koyan en temel nitelikleri genel olarak şöyle sıralamak mümkündür:

1- İnsan “asil bir varlık”tır. Yani bütün varlıklar arasında bağımsız bir “benlik” ve soylu bir “öz”e sahiptir.

2- İnsan “irade” sahibidir. Bu, ona varlığının iki belirleyicisi olan “özgürlük” ve “seçme” özelliği kazandırmaktadır.

3- İnsan, “bilen” ve öğrendiklerini “kavrayan” bir varlıktır. Bunlar, onun belirgin üstünlüklerindendir.

4- İnsan, varlığının bilincinde olan bir varlıktır. O, kendisi hakkında bilgi sahibi olan tek varlıktır. Kendisini inceleme, tanıma, değerlendirme yapabilme ve böylece kendisini değiştirebilme imkânına sahiptir.

5- İnsan, yapıcı, üretici ve yaratıcı bir varlıktır.

6- İnsan, amacı, idealleri ve beklentileri olan bir varlıktır. Yani insan, “olanla” yetinmemekte, bunu “olması gereken”e çevirebilmektedir. Bu yüzden değiştirebilen, çevrenin şekillendirdiği değil, çevreyi şekillendirebilen ve bunlara kendi damgasını vurabilen bir varlıktır. Yani o, “ide”sini sürekli “gerçeklik”e çevirebilen aktiviteye sahiptir. Böylece insan, tekâmül seyrini kendisinin belirlediği kemale doğru hareket halindedir.

7- İnsan, değerlerin sözkonusu olduğu ve rol oynadığı ahlaki yönü olan bir varlıktır.” (Şanver, 2001: X, (I), 151-152).

İdeal kişilik ve karakter ancak Kur’ân ve Sünnet referansıla muttasıf olan Müminlerde görülür. Zira bu iki kaynağı hayat ölçüsü olarak kabul eden ve ona göre bir yaşam tarzı benimseyen ve yaşamını bu doğrultuda idame ettiren Müminlerin biyopsikososyal yapısı son derece itidallidir ve sıratı müstakim üzeredir. Böylesi bir kişiliğe sahip olanların Kur’ân-ı Kerîmde övüldükleri görülmektedir. Fert ve toplumların sağlıklı ve güvenli olması, dolayısıyla tüm insanlığın huzur ve saadete ulaşması ancak bu kişilikteki insanlarla olabilir. Aksi halde Mümin kişiliğinin ve vasıfların olmadığı toplumlarda her türlü fesad görülebilir. Kamu ahlakını yozlaştıran eylem veya söyleme ait tüm kınana hadiseler Mümin olmayan ve güven vermeyen toplum katmanlarında daha da yaygındır (Katipoğlu, 2012: V, (XXIII), 344).

Kur’ân’ın konusu (objesi) insan ve cemiyettir. Bu durumda gâyet tabii insanı idare eden psikolojinin kuralları ve cemiyete yön veren sosyolojinin kanun ve ilkeleri Kur’ân’ın temel konuları arasında olacaktır. Kur’ân, dünyada vardır ve insan için gelmiştir. Dünyada iken, insanı huzur ve saadete götürmek ve cemiyeti de sulha sükûnete erdirmek gayesini takip eder. Ne insanı rahatsız edip onu tedirgin etmek gibi bir niyet ve tasavvuru vardır ve ne de cemiyeti sarsıp onun bünyesine bitmeyen bir zelzele getirmek onun hedefleri arasındadır. Kur’ân, insanların zaaflarına hitab edip onların ihtiraslarını tahrik etmek, kin ve nefretlerini bilelemek yerine, onların zaaflarına karşı çıkmak ihtiraslarına ket vurmak, kin ve nefretlerine taviz vermemek gibi bir yolu seçmiştir (Daryal, 2000: 247-249).

İnsan, sosyal bir varlık olması özelliği ile âdeta içinde yaşadığı çevrenin ürünüdür. Bunun için insan duygusal ve zihinsel bir yapıya sahip olarak gelişmeye hazır bir vaziyette dünyaya gelir. İçinde yaşadığı sosyokültürel çevre onun belleğini, kişiliğini

inşa eder. Çevre, insan-toplum, insan-tabiat ilişkilerinde de yönlendirici bir rol oynar. Bunlara ilave olarak ona dünya görüşü de kazandırır (İpek, 2014: XIV, (III), 229).

Kur'ân, insanı düşünce açısından olgunlaştırmayı, tutum ve davranışlarında ölçülü ve dengeli kılmayı hedefler. İnsanın gerek birey gerekse toplum olarak mutlu ve uyumlu olmasını gaye edinir. Kur'ân mesajlarının içeriği, sadece insanı bilgilendirmek için değil, onun karakterini şekillendirecek tarzda düzenlenmiştir (Kasapoğlu, 2011: II, (I), 17). Ve Allah insana, kendisini ve diğer varlıkları geliştirebilme/değiştirebilme özelliği vermek suretiyle de onu diğer varlıklardan imtiyazlı hale getirmiştir. Bu sebeple belirli bir dinin hâkim olduğu sosyal ve kültürel bir çevrede hayata gözlerini açan bireyler, bu dinin değerlerini benimseme ve içselleştirmede ve bunları tutum ve davranış olarak dışa yansıtmada, aynı dini gelenek ve toplum ortamında yer almaları bakımından bazı ortak özellikler geliştirebilirler. Fakat aynı zamanda gerek kişilik ve gerekse çevre şartlarından kaynaklanan bazı bireysel farklılıklara da sahip olabilirler. İnsanı insan yapan ve fazilete erdiren özellik, onun şahsiyeti; yani kişiliğidir. İnsanlar dehaya hayrandır, ancak karakterin peşinden giderler (Karacoşkun, 2007: VII, (II), 74-92).

Kur'ân'ı Kerîm'in perspektifinden bakıldığında insanlar genel manada iman edenler ve etmeyenler diye de iki guruba ayrılmaktadır. İman eden insanlara Mümin adı verilirken iman etmeyenler için genel olarak kafir ismi kullanılmaktadır. Biz kişilik ve karakter analizi yaparken özellikle Mümin kişiliğinin yanında genel kâfir portresi içerisinde yer alan münafık kişiliği ele alacağız.

4.1. Mümin Psikolojisi Ve Sosyal Hayattaki Yansımaları

İnsan, birçok gerçeği keşfetmesine ve faaliyeti yapmasına imkân sağlayan bir kısmını doğuştan getirdiği bir kısmını da yaşarken kazandığı birtakım güçlere sahiptir. İnsan sahip olduğu bu gücü belirli bir hedefe yöneltmediği müddetçe bu gücün farkına varamaz (El-Vâî, 2012: 11), hayatını anlam katamaz. Toplumlar varlıklarını sürdürürken maddi ve manevi unsurlar etrafında kenetlenirler. İşte bu unsurlardan bir tanesi olan belki de en önemlisi olan “dîn”, (Eren, 2007: XI, (I), 133) bireysel ve toplumsal açıdan çok geniş bir çerçevede işlev gören insanların iç dünyalarındaki ahenk ve davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemede denge sağlayıcı bir role sahiptir (Karacoşkun, 2004: IV, (II), 23). İman, insanlıkla beraber yeryüzüne gelmiş bir hakikattir. İnsanlık ilk anından bu deme hep inana gelmiştir. Bu itibarla inanç, hayatın en vazgeçilmez gerçekliklerinden biri olmuştur. Bu inanç, temelde tek bir inanç iken insanlığın yeryüzüne dağılması ve çoğalması ile çeşitlenmeye ve gerçek manasından saptırılmaya başlanmıştır. Çünkü yeryüzünde vazifesi/sorumluluğu olduğunun farkında olan' tek canlı türüdür belki de insan (Peker, 2012: 145). Bu sebeple dünyanın neresine gidilirse gidilsin mutlaka insanlığının, kendisinden daha üstün, daha kuvvetli olduğuna inandığı birtakım varlıklara ve birtakım nesnelere tapındığını görmek mümkündür. Bundan doalyıdır ki her inanç, kendi sistemi içerisinde kendi itikadını

oluşturmakta ve kendine özgü bitakım terimler üretmektedir. İşte bu inanç sistemlerinin oluşturduğu ortak terimlerden bir tanesi de ‘iman’ terimidir (Dumlu, 2006: 115).

İnanan, ancak inandığı temel ilkelerden haberdar olmayan, bu sebeple inandığı temel ilkelerin kendisine hiçbir yaptırım gücünün hissedilmediği toplumlarda bir çözülme, savrulma ve bağları gevşemiş bir din anlayışı görülmektedir (Yücedoğru, 2005: XIV, (I), 20). Dolayısıyla dine ve Allah’a inanma meselesi, İslam’ı kabul etmeyi ve onda sadakat göstermeyi ifade eden bir ciddiyet meselesidir. İnanma olayı dinde ciddi olanla çıkar besleyen arasındaki ölçüyü ifade etmektedir. Sahip olduğu inançta ciddi olan Mümin, yüklendiği sorumluluğu bilerek mal ve canıyla, dinini koruyan ve dininin ilkelerine sarılan kişidir (el-Behy, 1995: 76).

Kur’ân-ı Kerîm’de insanları ilgilendiren en önemli kavramlardan bir tanesi iman, diğeri ise salih ameldir. Diğer bütün kavramlar bu kavramların etrafında dönüp dolaşır. Aslında Kur’ânî kavramları birbirinden kesin çizgilerle ayırmak pek mümkün değildir. İman kavramının Kur’ân-ı Kerîm’de çok önemli bir yeri vardır. İman kavramı hem Mekkî hem de Medenî âyetlerin mihenk taşıdır. Hemen hemen her sûrede imanın bir yönüne ya doğrudan ya da dolaylı olarak değinilmektedir (Dumlu, 2006: 114-115).

Allah katında imandan daha yüce ve daha üstün hiçbir şey olmadığı için hiçbir kul iman dışında sahip olduğu bir şeyden dolayı lütuf görmez. Ancak insanlar Allah indinde imanları nispetinde farklılık gösterirler, iltifata mazhar olurlar. Cenâb-ı Hakk: *“Allah yanında en üstün olanınız, (Allah’ın buyrukları dışına çıkmaktan) en çok korunuzdur”* (Hucurat, 49/13) buyurmaktadır. Allah’ın bütün mahlûkatı yaratmasındaki gayesinin, Mümin olan insanı ortaya çıkarmak olduğunu bilen insanda, Müminin sahip olduğu bu üstünlüğü anlayabilecektir. Allah mikro âlemden makro âleme, oldukça önemli bir yaratılış gayesinden daha bahseder ve: *“O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı.”* (Mülk, 67/2) buyurmak suretiyle bir bakıma insanın yaratılış amacına dikkatleri çekerek insanın Kur’ân kozmolojisinde odak noktada olduğuna vurgu yapmaktadır. *“De ki: “Allah’ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızık kim haram kılmış?” De ki: “Bunlar, dünya hayatında Müminler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.”* (Araf, 7/32) şeklinde buyurmak suretiyle de iman eden insanın diğer insanlara üstün olduğuna, hem bu dünyanın hemde âhiretin onlara ait olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu âyetlerin devamı olarak da: *“Bedeviler “İman ettik” dediler. De ki: “İman etmediniz. (Öyle ise, “iman ettik” demeyin.) “Fakat boyun eğdik” deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi.”* (Hucurat, 49/14) şeklinde buyurarak iman henüz bazı kalplere yerleşmemiş olduğunu fakat yerleşmek üzere olabileceğini belirterek her iman ettim diyen insanın da bir olamayacağına dikkatlerimizi çekmektedir (Havva, 1989: I, 195).

Ruhları eğitip yetiştirmeyi hedef alan Kur’ân, insan ruhu üzerinde fazlasıyla ve genişçe bilgi verir. Çünkü bu kitabın ilk ve en önemli vazifesi, insan ruhunu eğitmek ve belli bir yöne kanalizasyon etmek (Kutub, tsz.: 15). Kur’ân-ı Kerîm, *“Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirmeden Allah, onlarda bulunanı değiştirmez.”* (Ra’d,

13/11) şeklinde buyurarak insanın gerçek değişiminin, insan gayret ettiğinde ve kendi içini değiştirmeye çalıştığında gerçekleşeceğini bildirmektedir (el-Vâî, 2012: 11-12).

İnsan doğası, “*Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene...*” (Şems, 91/7-8) âyetinden de anlaşılacağı üzere iyilik ve kötülüğe dönük yönelimlerinin her ikisini de kendisinde barındırarak var olmuştur. İnsan irade gücüyle iyi yahut kötü durumlardan birine yönelir. İnsanın yapması gereken, iyiyi kötünden ayırt edebilecek düzeyde algıda seçicilik göstermesidir. Bu seçiciliğin gerçekleşmesi, temelde insanın doğasında var olan potansiyeli gerçekleştirmekle ve Peygamberler vasıtasıyla gelen ilahî hükümlere inanç beslemekle mümkün olur (Karacoşkun, 2007: VII, (II), 88).

Kur’ân’da vasedilen Allah-insan ilişkisinin merkezinde yer alan iman, insanı iki temel noktaya odaklar. Bunlardan birincisi insanın yaratılış gayesi, ikincisi ise Allah’ın; her şeyi bilen, gören ve duyan oluşudur. Bu iki gerçeğe odaklanan insan, her şeyi mutlak anlamda bilen, kudretli ve hesaba çekici bir yaratıcının gözetiminde kulluk vazifesini icra ettiği şuuru elde eder. Bu aşamadan itibaren iman derûni bir irfana, teslimiyet ise irfanı besleyen bir terakkiye bürünür (Pişgin, 2014: XXII, (I), 196). Nitekim bu inanç, insanlara büyük ve yüce gayeler göstererek bu hedeflere erişilmesini onlardan istemiştir. Yüz seneden beri birbirleriyle savaşan insanlara artık yeter savaş etmeyin çağrısında bulunarak onlara birbirinizi canınızdan çok sevin demiş ve bunu da gerçekleştirmiştir. Kısa bir zaman sonra bu insanlar ortaya çıkan bir savaşta yaralanıp son nefeslerini verirlerken bir yudum suyu yüz seneden beri savaş ettikleri din kardeşlerinden ayrı içmemişler ve o, daha yaralı diyerek suyu onlara göndermiş ve kendileri bir yudum suya hasret çekerek can vermişlerdir. Bu insanlar imanlarını zirvelere taşımasını bilmişlerdir. Kısa zamanda ortaya çıkan bu değişim insan idrakini zorlayan bir nitelik taşır (Daryal, 2000: 249).

İlk kısımda da temas ettiğimiz üzere imanın kısımları mevcuttur, dolayısıyla taklidi imandan tahkiki imana çıkabilmek için belki de gerek psikolojik ve gerekse sosyal hayatta karşılaştığı sıkıntılara karşı bir Müminin tavrını belirlemesi ve bu doğrultuda hareket etmesi kaçınılmaz bir gereksinimdir. Burada sayılan ve ileride gelecek olan hususlara inanan, iman eden bir Müminin psikolojisine ve bu psikolojinin bir gereği olarak sosyal hayattaki belirtilerine/iz düşümlerine kısaca değinmeye çalışalım.

4.1.1. Mümin İyiliği Emreder ve Kötülükten Alıkoyar

Kur’ân literatüründe ‘*emr-i bi’l-ma’ruf ve nehy-i ani’l- münker*’ şeklinde geçen bu terim, Türkçeye ‘iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak’ şeklinde çevrilmiştir. Kur’ân ve hadislerin üzerinde önemle durduğu bu terim, toplumların sürekliliğini sağlama bakımından hayati bir öneme sahiptir. İyilik ve kötülük bütün toplumlarda bilinen bir olgudur. Ma’ruf; aklen ve şer’an güzel görülüp kitaba ve sünnete uygun olan, münker ise; aklen ve şer’an çirkin görülüp kitaba ve sünnete aykırı olan (Bilmen, tsz.: I, 431) yani Allah’ın razı olmadığı, haram ve günah olan, (Taberi, tsz.: I, 278) insan

düşüncesinde ki kötünün karşıtı her şeydir (el-Behy, 1995: 237). İyiliği ve kötülüğü farklı mihenk taşlarıyla açıklamaya çalışmak, Allah'ın ipinden başka ölçü ile ölçmeye kalkmak, isteklere ve nefse ait arzulara uymaktır (Yazır, tsz.: II, 407).

Tevhidî inanca sahip bir kişi, sosyal hayatta İslam'ın hem dikey hem de yatay boyutları arasındaki ilişkiyi iyi bir şekilde kavrayarak yaşam biçimini bu ilişki çerçevesine göre düzenlemek durumundadır. “İman” ve “salih amel” olarak tezahür eden bu iki alan birbirinden bağımsız ve kopuk değil, aksine birbirini tamamlayan, biri diğeriyle anlam kazanan iki alandır (Durmuş, 2003: III, (I), 17). Bireyleri sağlam ve temiz bir birlikteliğe sahip olan toplum ancak ayakta durabilir. İslam toplumunun temel özelliği, hayırlı bir toplum olmasıdır. İslam toplumunun hayırlı bir toplum olabilmesi, iyiliği emreden ve kötülükten alıkoyan aktif/dinamik bir toplum olma şartına bağlanmıştır (Abay, 2012: 73). Bu emri yerine getirdiği müddetçe İslam toplumu hayırlı bir toplum olarak kalacaktır. Aksi halde hayırlı bir toplum olma özelliğini yitirecektir. Bu bağlamda iyiliğin ve de kötülüğün ne olduğunun, iyilik ve kötülüğe karşı Müminlerin nasıl bir tavır takınmaları gerektiğinin iyi anlaşılması elzemdir. Zira iyilik ve kötülük kavramları net bir şekilde anlaşılmadan bu görevin hakkıyla yerine getirilmesi mümkün olmayabilir. Şimdi bu kavramı kısaca açıkladıktan sonra Kur'ân ve sünnetten örnekler vererek Müminin tavrının nasıl olması gerektiğini belirlemeye çalışacağız.

Bir Müminin tavrının ne olacağını ise; Hz. Peygamber (s.)'in şu buyruğunda bulmak mümkündür: *“Sizden her kim bir kötülük görürse onu eliyle düzeltsin; buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin; buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin ki bu imanın en zayıf halidir.”* (Müslim, “İman”, 78/49; Tirmizî, “Fiten”, 11/2173; Ebu Dâvûd, “Salatü'l-İydeyn”, 248/1140; İbn Mace, “Fiten”, 20/4013).

Diğer bir hadis-i şerifte ise Hz. Muhammed (s.) şöyle buyurmuşlardır: *“Bana hayat bahşeden Allah'a yemin ederim ki; siz ya iyilikleri emreder, kötülükleri önlersiniz, ya da Allah kendi katından üzerinize bir azap gönderir. O zaman dua edersiniz fakat duanız kabul edilmez.”* (Tirmizî, “Fiten”, 9/2170). Bu itibarla, Mümin kimse duyarlı olmalı ve sadece yaşadığı toplumda değil diğer toplumlarda da meydana gelen olaylara ilgisiz/alakasız kalmamalı ve: *“Bana ne, her koyun kendi bacağından asılır”, “Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın”* dememelidir (Dumlu, 2006: 112). Zira Hz. Peygamber bu konuda Müminlere şöyle ikaz etmektedir. *“Yeryüzünün herhangi bir yerinde bir kötülüğün işlendiğine şahit olan gördüğü şeyin kötü olduğunu söyleyerek onu inkâr ederse o kötülüğü görmemiş gibi olur. Her kimde yeryüzünde işlenen o kötülüğü görmediği halde onu duyduğunda ondan hoşlanır ve onu inkâr etmez ise onu görmüş gibi olur.”* (Ebu Dâvûd, “Melahim”, 17/4345). Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de şöyle buyrulmaktadır: *“Öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz (topluma sirâyet eder ve hepsini perişan eder). Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir.”* (Enfal, 8/25).

Hz. Ebu Bekir (r.) *“Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez.”* (Maide, 5/105). Âyetininin yanlış anlaşılacak emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l- münker görevinin Müminler tarafından ihmal edilebileceği

endişesiyle; Ey İnsanlar! Sizler bu âyeti okuyor ancak yanlış anlıyorsunuz. Biz Hz. Peygamber (s.)'in, insanlar, zalimi görüp elinden tutmazlarsa, Allah'ın, hepsine ulaşacak umumi bir bela göndermesi yakındır dediğini işittik. Keza ben, Rasûlullah (s.)'ın: *“İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu halde, seyirci kalır, müdahale etmezse, Allah'ın hepsini saran umumi bir bela göndermesi yakındır”* dediğini işittim demek suretiyle olaya açıklık getirir (Ebu Dâvûd, “Melahim”, 17/4338; Tirmizî, “Fiten”, 8/2168; İbn Mace, “Fiten”, 20/4005).

Toplumlarına adaleti ve iyiliği emretmeyip onları kötülüklerden alıkoymayan bir toplum ne kötü bir toplumdur. Kötülüğü gördükleri halde onu eli, dili veya kalbi ile bozup inkâr etmeyen kimseler yaşasalar bile ölü gibidirler (Gazâlî, 2002: II, 772). Bir toplumda büyük günahlar, büyük ahlaksızlıklar işlenebilir. Ancak o topluluk içinde işlenen bu ahlaksızlıkları ve büyük günahları önleyecek ve topluma sirâyet etmesini engelleyecek aktif ve dinamik bir grup, din adına hizmet vermelidir. Bir paratoner görevi gören bu mümtaz şahsiyetlerden oluşan grup sayesinde gelen musibetler savrulmuş dolayısıyla da o topluluk kurtulmuş olur. Ancak böyle bir grup yoksa o zaman bela ve musibetler bir yere takılmadan gelebilir (Canan, tsz.: I, 232-233).

Allah'ın varlığı, birliği ve eşsizliği esasına dayalı olan iman ve bu imanın oluşturduğu olumlu karakter özellikleri; insanı, yaratılış amacını gerçekleştirme konusunda yeni bir adım atmaya sevk eder. Bu adım; imanla edinilmiş kişilik özelliklerini koruyan, geliştiren ve onların somut ahlakî neticelerini yaşam kalıpları içinde ortaya çıkaran ibadetlerdir. Bu bağlamda insanın kalp dünyası ile yapıp ettikleri arasında kuvvetli bir inşâ ilişkisinin bulunduğunu ve amelin olumlu veya olumsuz yapısına göre insan karakterinin şekillendiğini ifade etmek yerinde olacaktır (Pişgin, 2014: XXII, (I), 205).

İnanan ve inandığı değerlere gönül bağlayan bir Mümin, yerine getirdiği ibadeti yaşadığı ölçüde onun gereği olarak bu ibadeti topluma da anlatmak yükümlülüğündedir. Zira bir ibadeti yapmak nasıl farz ise *'emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker'* emrinin gereğince o ibadeti başkalarına da anlatmak ve öğretmek te o şekilde farzdır. Ancak *'emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker'*i emrinde ve nehyinde mülayim ve anlayışlı olan kimseler ile (Gazâlî, 2002: II, 817) ilim sahibi, tecrübe sahibi, hitab sahibi, halkın ihtiyaçlarını takdir etme yeteneğine sahip kimseler yapabilir (Bilmen, tsz.: I, 430). Bu meyanda Hz. Lokman (a.s.)'ın oğluna tavsiyesi önemlidir. *“Ey oğlum, namazı dosdoğru kıl, ma'rufu emret, münkerden sakındır ve sana isabet edene karşı sabret. Çünkü bunlar, azmedilmesi gereken işlerdendir.”* (Lokman, 31/17).

Cenabı Allah'ta Rasûlünü teskin etmek maksadıyla şu âyetleri indirmiştir: *“...Ehline namazı emret ve onda kararlı davran. Biz senden rızık istemiyoruz, biz sana rızık veriyoruz. Sonuç takvanındır.”* (Taha, 20/132). Konuya bu âyetler çerçevesinde toplumsal açıdan bakıldığında hiç şüphesiz Kur'ân'ın temel hedeflerinden birinin, yeryüzünde adil ve ahlaki temellere dayanan yaşanabilir toplumsal bir düzen kurmak olduğunu görmek mümkündür (Fazlurrahman, 2000: 135).

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle denilmektedir: *“Mümin erkekler ve Mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar...”* (Tevbe, 9/71). Bu

âyette Cenâb-ı Allah Müminleri iyiliği emrederler, fenalıklardan da alıkoyarlar şeklinde vasıflandırmıştır. Dolayısıyla emr-i bi'l-ma'ruf ve nehyi an'il-münkeri terk edenler bu vasıflarını kaybederler (Gazâlî, 2002: II, 758). Bu vasfı kaybetmemek için Mümin her zaman hayrı şerre, marufu münkere, hakkı batıla tercih etmeli ve bu hususta gayretkeş olmalıdır. (Kutub, tsz.: II, 384).

Bunun için iyiliği teşvik, kötülüğü engelleme, bu ümmet için bir büyük dini görevdir. Bu görev yerine göre farz-ı ayındır, yerine göre de farz-ı kifayedir (Bilmen, tsz.: I, 430).

Her Mümin gücü nisbetinde Allah'a isyan olan işleri engellemeye gayret etmelidir. Bu sebeple '*emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l- münker*'in mertebesi üçtür. "Birinci mertebe olan el ile mücadele Müminlerin işleri ile vazifelendirilmiş olanlardır. İkinci mertebe olan dil ile mücadele ilim sahibi olanların vazifelerindendir. Üçüncü mertebe olan kalp ile buğz etmek ise aciz olanların mertebesidir. Zira bunlar kalp ile buğz etmekten başka bir şeye güç yetiremezler" (Konyalı Mehmet Vehbi, 1339-1341: III, 156).

Kur'ân ve Sünnet Müminlerden, iyiliği emredip kötülükten vazgeçirmeye çalışma ödevini yerine getirmelerini istemektedir. "*Bunlar, tövbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, oruç tutanlar, rükû ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Müminleri müjdele.*" (Tevbe, 9/112).

İslam toplumunun temel özeliği hayırlı bir toplum olması bu görev sebebiyledir. Bu özelliğe sahip bulunması ise iyiliği emreden kötülükten sakındıran dinamik bir toplum olmasından kaynaklanır (Abay, 2012: 73). İyiliği teşvik etmek, kötülükten sakındırmak, bu ümmetin etiketidir, kalitesinin göstergesidir. Peygamberimiz adeta bugünleri görürcesine: "İsrailoğulları'nda ilk bozulma şöyle oldu: Adam biriyle karşılaşır ve ona: 'Be adam! Allah'tan kork, böyle yapma, helal değildir'derdi. Ertesi gün tekrar onunla karşılaşır ama onunla oturup yemekte içmekte sakınca görmezdi. Onlar böyle yapınca Allah da kalplerini birbirine vurdu." Sonra şu âyeti Kerîmeleri okudu: "*İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü. İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!*" (Maide, 5/78-79). Ve sözüne şöyle devam etti: "*Vallahi ya iyiliği emreder ve kötülüğü engellersiniz, zalimin elini tutar, onu hakka çekersiniz, haktan yana olmaya mecbur edersiniz, ya da Allah kalplerinizi birbirine kırdırır ve onlara lanet ettiği gibi size de lanet eder.*" (Ebu Dâvûd, "Melahim", 17/4336; İbn Mace, "Fiten", 20/4006) şeklinde buyurarak bu vazifenin bireysel ve toplumsal açıdan önemine dikkatlerimizi çekmiştir. Bu husustaki ilahi emir, âyeti Kerîmede şöyle beyan edilmiştir: "*Sizden, hayra davet eden, iyiliği emredip kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.*" (Âl-i İmrân, 3/104). Hayra davet etmek Kur'ân ve sünete davet etmektir (İbn Kesir, 1994: IV, 1330-1334).

Güneş için ısıtmamak ve aydınlatmamak nasıl imkânsız ise kâmil ruhlar için de hakka ve hayra tebliğ etmekten bigâne kalmak öyle imkânsızdır. Bu zor ve meşakkatli

işe iman ve takva kuvvetiyle, sonra sevgi ve ülfet kuvvetiyle mukavemet eden bir topluluk elbette bulunacaktır (Kutub, tsz.: II, 386). Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur: *“Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder, kötülükten sakındırırsınız...”* (Âl-i İmrân, 3/110) âyetinde zikredilen en hayırlı ümmet ile peygamberin çağdaşlarından İslam'a ilk giren arkadaşları mı yoksa İslam ümmetinin tamamı mı kastedilmiştir? Haddizatında hayırlı olmanın gerekçesi âyetin kendisinde de belirtildiği gibi iyiliği emretmek ve de kötülükten sakındırmaktır (Abay, 2012: 73). İşte bu sebeple bizim de âyet-i Kerîmede buyurulan “en hayırlı ümmet” beyanının muhtevasına girebilmemiz için, Rasûlullah Efendimiz gibi iyiliği, fazileti ve hayrı yaşayıp emretmemiz, kötülük ve şerrin de haricinde kalıp bundan nehiy etmemiz gerekmektedir. İslam'a davet edenlerin insanları davet ettikleri şeyi bilen ve dinin farzlarını yerine getiren kimselerden olması gerekmektedir (Zuhayli, 2005: II, 302). Zira Cenâb-ı Hak, diğer bir âyet-i Kerîmede de: *“(İnsanları) Allah'a çağıran, salih amel işleyen ve 'Ben Müslümanlardanım' diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?”* (Fussilet, 41/33) şeklinde buyurarak bu üstün, yüce vazifenin kendi katındaki kıymetini bildirmektedir. İslam toplumunun iyiliği emredip kötülükten sakındırması, iki yönlü bir faaliyettir. Bu yönlerden biri, İslam toplumunun kendi içindedir. İslam toplumunun fertleri, kendi toplumlarında bu görevi yerine getirirler. Her fert, kendi toplumuna karşı duyarlıdır ve çevresinde olup bitenlere lakayt kalamaz. Toplumunda iyiliğin yaygınlaşması için çalışır. Öyle ki, yoldan gelip geçenlere eziyet eden bir taşın kaldırılıp atılması bile, imanın bir şubesi olarak değerlendirilmiştir. İyiliği emredip kötülükten sakındırmanın diğer yönü ise, dışa yöneliktir. İslam, iyiliğin insanlık toplumunun tamamına hâkim olmasını ve kötülüklerin de tamamından kalkmasını ister. Bu sebeple, diğer toplumlara zarar verecek davranışlara da engel olmaya çalışır. Hatta başka toplumlarla savaşın temelinde de bu espri yatmaktadır. Müslüman toplum, sırf hâkimiyet alanını genişletmek ya da maddi çıkar elde etmek için başka toplumlara savaş açmaz. O halde İslam toplumunun en hayırlı olmakla nitelenmesi, boşuna değildir. Ancak güçlü bir iman olmadıkça bunun sağlanması imkân dışı olduğundan âyet, İslam ümmetinin “Allah'a iman ettiğini” belirtmektedir (Konyalı Mehmet Vehbi, 1339-1341: III, 156; Şimşek, 1999: 179-181).

İnsanlara iyiyi tavsiye etme ve onları kötülüklerden alıkoyma noktasında örneğimiz Hz. Peygamber'dir. Onun kötülüklerden sakındırmadaki ilk prensibi, hata yapan kişinin yüzüne vurmadan onun yanlışını düzeltme yoluna gitmesidir. Allah Rasûlu bir kişide gördüğü davranışı düzeltirken, o insanın şahsiyetini/kişiliğini incitmemeye özen gösterir, hatasını toplumda yüzüne vurarak ve onu toplumda teşhir ederek mahcup etmekten sakınırdı (Algül, 1986: II, 107). Nitekim bir defasında nefsanî hislerine hâkim olamadığından dolayı zina etmek için izin isteyen bir genç Hz. Peygamber (s.)'in huzuruna geldiğinde sahabeler hemen onu sıkıştırmaya ve terslemeye kalkışmışlardı. Ancak Rasûlullah (s.) onlara müsaade etmemiş, genci yanına oturtmuş ve sırasıyla, “Ey delikanlı! Annenin veya kız kardeşinin zina etmesine razı olur musun?” demiş. Genç: “Canım feda olsun, hayır, olmam.” diye cevap vermiş. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.), “O hâlde hiç kimse annesi veya kız kardeşiyle zina

edilmesine razı olmaz. Zira senin zina etmek istediğin kadın, ya birisinin annesi veya kız kardeşi olacaktır.” buyurmuş. Hz. Peygamber: “Peki, kızın için böyle bir şey düşünür müsün?” Genç: “Hayır, ya Rasûlallah!” demiş. Hz. Peygamber: O, insanların da kızları için zinadan hoşlanmayacaklarını belirtti ve aynı şekilde halası ve teyzesi için de aynı soruları sordu. Zina yapmak isteyen genç bu sayılanların hepsine de “istemem ey Allah’ın Rasûlu” şeklinde cevap verdi. Aldığı cevaplar üzerine Hz. Peygamber: “İnsanların da bu mahremleri hakkında zinaya razı olmayacaklarını” ifade etti. Daha sonra Hz. Peygamber elini gencin göğsüne koyup: “Ya Rabbi! Bunun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu muhafaza et!” diye dua etti. Genç ikna olmuş ve onun duasıyla itmi’nâna kavuşmuş olarak Rasûlullah’ın huzurundan ayrıldı (Müsned, V, 257/22112).

Toplumu ilgilendiren meseleler toplumun huzurunda gündeme alınmalı ve kimseyi rencide etmeden genel hitap şekli kullanılmalıdır. Zira önemli bir meseleden bahsederken farkına varılmadan birtakım kimselerin kişiliği rencide edilerek İslam’dan soğutulmuş olunabilir. Cenâb-ı Allah’ın, peygamberleri olan Hz. Musa ile Hz. Harun’u dine davet için Firavun’a gönderdiğinde onlara: “*O’na yumuşak sözle söyleyiniz. Belki hatırlar veya korkar.*” (Taha, 20/44) demesi muhataba karşı nasıl davranılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü insan psikoojisi ve dolayısıyla insan şahsiyeti/kişiliği yumuşak ve güzel sözden daha fazla etkilenir. Yaşadığımız toplumda tasvip etmemiz mümkün olmayan birçok davranışa şahit olduğumuz bir gerçektir. Müminler bu gibi durumlara düşmekten önce kendisini korumalı, daha sonra da yanlış davranış ve alışkanlık içinde olan insanları bu hallerinden vazgeçirmeye çalışmalıdır. Bunun için Müminin önce nasihatını kendisi tutması ve çelişkiye düşmemesi gerekir (Gazâlî, 2002: I, 817). Başkalarına yaptığı nasihate uymayanların, kıyamet gününde acıklı bir azaba uğrayacaklarını Peygamberimiz şöyle haber veriyor: “*Kıyamet gününde bir adam getirilir, ateşe atılır, ateş içinde değirmen taşı gibi dönmeye başlar. Cehennem halkı onun etrafını çevirirler: Ey falan! Sen bize iyilikleri emreder fenalıkları yasaklar değil miydin? diye sorarlar. O da: Evet öyle, ama ben size emreder kendim yapmazdım, sizi yasaklar kendim yapardım.*” şeklinde cevap verir (Buhârî, “Bed’ü’l-Halk”, 10; Müslim, “Zühd”, 51/2989).

Mutarraf İbni Abdullah (ö. 95/713)’ın “yapmadığım bir şeyi söylemem” dediğini duyan Hasan Basri (ö. 110/728) “Hangimiz dediğimizi yapıyoruz” diyerek karşılık vermiş ve “şeytan böylece size galip gelmek ister bunun sonucunda da hiçbir kimse iyiliği emretmez, kötülüktende alıkoymaz” demiştir. Mükellef olan insana iki şey emredilmiştir. Biri; günahı terk ederek başkalarının da günah işlemesine engel olmaya çalışmak, diğeri ise; iyilikleri yapıp başkalarının da iyilikleri yapmasına yardımcı olmak. Kötülüğü işleyen kimsenin, her ne kadar kendisi o günahı işliyor olsa dahi işlediği günahı başkalarını nehyetmesi vaciptir. Çünkü kötülüğü işlememek nasıl onun üzerine vacip ise, o kötülüğü işletmemeye çalışmak da onun üzerine aynı şekilde vaciptir. İki vacipten birini terketmek onun üzerinden öteki vacibi kaldırmaz. Zira böyle bir kimse icra edeceği emr-i bi’l-ma’rufa mukabil sevabını alacaktır, şahsi günahına gelince o şahsı ilgilendirir. Örneğin şarap içmeyen bir kimse şarap içmekten men

edebilir. Şarap içenden, şarap içmeyi men etmek sakıt olur denilemez (İbn Kesir, 1991: IV, 1331; Gazâlî, 2002: II, 777-778; Konyalı Mehmet Vehbi, 1339-1341: III, 156; Canan, tsz.: I, 246, VI, 340).

Bütün bunlardan hareketle; bir Mümin sahip olduğu imanın emirlerini içselleştirmeli, onları özümsemeli ve bu emirlerin gereği olarak içinde bulunduğu toplumun aksayan yönlerine çözüm üretme gayreti içine girmelidir. Bozulan ve değerler sistemini yitiren bir toplum sağlıklı bireyler üretemeyecek ve bir kısır döngü içerisinde kendi sonunu hazırlayacaktır.

4.1.2. Mümin Yalnızca Allah’a Tevekkül Eder

Tevekkül; Allah katında olana güvenmek, insanların ellerindekinden ümit kesmektir. Vekil ise; müvekkilinin aczinden başkası için tasarrufta bulunan kimsedir (Cürânî, 1997: 67, 249). Vekâlet kime verildi ise ona vekil, vekâleti verene de müvekkil denilir. Bu durum müvekkilin vekile inandığı, onu bir kusur ile itham etmediği ve onda bir kusur ve acziyet bulunmadığına kanaat getirdiği müddetçe devam eder (Gazâlî, 2002: IV, 476).

Tevekkülde önemli olan bütün sebepleri gerektirdiği şekliyle yerine getirdikten sonra sonucu sadece Allah’tan beklemektir. Zira iman etmek, Allah’ı tek yetki sahibi bilmeyi, her şeyi O’nun elinde görmeyi gerektirir. Gerekli sebepleri yerine getirmeden tevekkül etmek tevekkülün mantığına aykırıdır. Nitekim devesi ile beraber gelen bir adamın Ey Allah’ın Rasûlu! Deveyi bağlayıpta mı tevekkül edeyim yoksa bırakıpta mı tevekkül edeyim? sorusuna Hz. Muhammed (s.)’in, “Deveni bağla ondan sonra tevekkül et.” (Tirmizî, “Kıyame”, 60/2517) buyurması yine; “Sonra da, “Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm ancak Allah’ındır. Ben O’na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O’na tevekkül etsinler” dedi (Yusuf, 12/67) âyeti tevekkülden önce tedbir alınması gerektiğine delil olarak sayılmıştır. Burada Hz. Yakup, oğullarına ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmektedir.

Tevekkül, Allah Teâlanın takdir ettiği ve kâinatı o kanunlara göre yürüttüğü sebeplere sarılmaya aykırı değildir. Ancak gerekli sebeplere başvurup gerekli tedbirleri aldıktan sonra insanlardan hiç bir şey beklememek yine sebeplere güvenmemek ve çıkan sonucu sadece Allah’tan bilmek tevekkülün olmazsa olmazıdır. Hz. Yakup: “Doğrusu onu götürmeniz beni üzer, siz ondan habersiz iken onu kurt yer, diye korkuyorum.” (Yusuf, 12/13) şeklinde oğullarına uyarıda bulunarak tedbirini almıştı. Ancak insan unsurunun olduğu yerde hata yapma, yanlış yapma olasılığı her zaman ihtimal dâhilinde olduğundan alınan tedbirlere veya başvurulmuş sebeplere rağmen sonuç farklı çıkabilir. Bu şuur ve inanç sayesinde müvekkil, gerekli sebeplere ve tedbirlere başvurmaya rağmen sonucun umduğu şekilde çıkmaması halinde ilahi takdirin böyle tecelli ettiğini bilerek kendisini veya sebepleri suçlamaktan kaçınır; iyimser ruh halini korumayı, moral çöküntüsünden kurtulmayı başarır (Hatip, 2007: I, (III-IV), 45).

“Bir de üzerine, sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler. Yakub dedi ki: “Hayır! Nefisleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi. Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Anlattıklarınıza karşı yardımı istenilecek de ancak Allah’tır.” (Yusuf, 12/18). Sevgili oğlunun acıklı haberi kendisine ulaşınca derin bir üzüntü hali içerisine giren Hz. Yakub, buna rağmen Allah’a tevekkülünü dile getirerek yüksek bir metanetle ümidini korumuş, kendini kaybedecek denli alt-üst olmamış, anında meselenin iç yüzüne vakıf olarak oğullarına “Hikayeniz yalan ve uydurma” dır (Mevdûdî, 1997, II, 447) demiş ve gösterdiği bu tevekkül, rıza ve teslimiyetin bir örneği olmuştur.

Mümin tedbirlere veya sebeplere kutsiyet atfetmez. Dolayısıyla tevekkül, beden ile kesbi, kalp ile tedbiri terkedip bir paçavra gibi yere atılmak ve bir et parçası gibi tablaya konmak değildir (Gazâlî, 2002: IV, 484). *“...bir işe karar verdiğin zaman Allah’a tevekkül et. Çünkü Allah, mütevekkil olanları sever.”* (Âl-i İmrân, 3/159) âyetinden anlaşıldığı üzere “mütevekkil” vasfını kazanabilmek için insanın; önce kendi iradesini ortaya koyması, gereken her şeyi yapması, Allah’ı devre dışı bırakmaması, kul olduğunu itiraf etmesi, işinin hayır ve başarı ile sonuçlanması için Allah’tan yardım istemesi, O’na sığınması ve O’nun yardımına güvenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla insan; iradesini, gücünü ve çalışmasını ortaya koymadan mütevekkil olamaz (Karagöz, 2015: 656)

Bedir Gazvesi’nde tevekkülün güzel neticesini görmek mümkündür. Müslümanların cesaretini kırmak için çıkarılan düşman seriyesine karşı tedbir alındığı ve akıncı çıkarıldığı, düşmanın harp için hazırladığı kervanı engellemek isteyerek köklü tedbir alınmaya çalışıldığı; Yahudilerin olay çıkarabileceği gözönüne alınarak gerekli tedbire başvurulduğu; düşmanla işbirliği yaparak onlara alet verebilecek olan kabilelerle sulh andlaşmaları yapılarak onların düşmanla ittifaklarının önlenmesi; gerek düşman seriyeleri ve gerekse Bedir’deki kuvvetli güç hakkında önceden öncü kuvvetlerle bilgi toplanması; Bedir’e varıldığında hava durumuna uygun olarak stratejik bir yerin tesbit edilerek askerin yerleştirilmesi; su havuzunun yapılarak yağın yağmur suyunun biriktirilip su ihtiyacının temin edilmesi; düşman kuvvetinin önde gelenlerinin öldürülmeğe çalışılması, elden gelen bütün tedbirlere başvurulduktan sonra Allah’a tevekkül edilip gözyaşı dökülerek dua ve niyazda bulunulması, Peygamber Efendimizin tevekkül anlayışını apaçık bir şekilde gözlerimizin önüne sermektedir (Şen, 1981: 180).

Hiz. Muhammed (s.) ile Nadir oğulları arasında çarpışmamak ve diyet halinde de birbirlerine yardım etmek üzere anlaşma vardı. Hiz. Muhammed bu diyetin ödenmesinde yardım almak için yanına Ebubekir, Ömer ve Ali’yi de alarak Beni Nadir Yahudilerinin yanına gitmişti. Onlar, diyeti ödemedi yardımcı olacaklarını söylemişler ancak bu sırada kendi aralarında Muhammed’in on kişilik bir arkadaş grubuyla savunmasız halde olduğunu ve onu öldürmenin tam zamanı olduğunu konuşmaya başlamışlardı. Allah Rasûlu bir evin dibine oturduğu halde damdan üzerine kaya yuvarlayarak suikast girişiminde bulunmaya karar vermişler (Köksal, 1981: III-IV, 74-78) ancak Allah ellerinin ona ulaşmasını engellemiş sonra Cebrail bu olayı Allah Rasûlüne haber vermiş ve Hiz. Muhammed hemen oradan uzaklaşarak Medine’ye tekrar dönmüş bunun üzerine, *“Ey iman edenler! Allah’ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el*

uzatmaya (tecavüze) kalkışmıştı, Allah (buna engel olmuş) onların ellerini sizden çekmişti. Allah'a karşı gelmekten sakının. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler." (Maide, 5/11) âyeti indirildi (Zuhayli, 2005: III, 396-397).

İslam'ın ilk yıllarında Müminler zayıf, sayıları azdı. Ancak düşmanları olan müşrikler ise sayıca daha fazla ve daha güçlüydüler. Müminlerin bu azlığına ve güçsüzlüğüne rağmen tüm şer odakları ittifak ederek hep birlikte inananların üzerine saldırmışlardı. Zienmar Savaşında Rasûl-i Ekrem ve arkadaşları "Asfan" denilen vadide öğle namazlarını kılmak için konaklamışlar, düşmanları olan müşrikler bunu görmüş, ancak yerlerinde durarak Müminlerin üzerine saldırmamışlardı. Daha sonra onların üzerine neden saldırmadıklarını düşünerek pişmanlık duymuşlar ve tekrar aynı şekilde namazda savunmasız olurlarsa inananların üzerlerine saldırma planları yapmışlardı. Ancak Cebrail (a.) ikinci namazında gelerek Hz. Muhammed (s.)'e korku namazı ile ilgili *"(Ey Muhammed!) Cephede sen de onların (Müminlerin) arasında bulunup da onlara namaz kıldırдыңın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun..."* (Nisa, 4/102) âyetleriyle korku namazını öğretmiş ve inananlar ikinci namazını bilmünavebe kılarak düşmanların saldırısından kurtulmuşlardı. İşte Cenâb-ı Allah bu şekilde dilediği zaman inananları düşmanlarından korumuştur. (Bilmen, tsz.: II, 738, Yazır, tsz.: III, 179-180).

Zatu'l-Rika Gazvesi'nde Sa'lebe oğulları ile Muharrib oğulları Rasûlullah (s.)'i öldürmek istemişler. Muharrib oğullarında Gavres b. el-Haris Rasûlullah konaklama yerlerinden birinde uykuda iken yanına yaklaştı ve Rasûlullah (s.)'in silahını alarak şöyle dedi: "Seni bana karşı kim koruyabilir?" Rasûlullah (s.): "Allah" dedi. Bunu üzerine kılıç adamın elinden düştü ve Allah'ın Rasûlu kılıcı alarak "şimdi seni benden kim koruyabilir?" dedi. Adam: "sen sorgulayanların en hayırlısı" dedi. Hz. Muhammed (s.): "Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlu olduğuma şahitlik eder misin?" Adam: "Seninle savaşmamak ve sana karşı savaşacak bir toplulukla birlikte olmamak üzere sana söz veriyorum." demesi üzerine Allah Rasûlu adamı serbest bıraktı. Adam kavmine dönünce "ben insanların en hayırlısının yanından geliyorum" dedi (Zuhayli, 2005: III, 399).

Hadislerde bildirildiğine göre Rasûlullah (s.) buyurdu ki: *"Eğer siz Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz, sabah aç çıkıp akşam tok dönen kuşlar gibi, sizi rızıklandırırdı."* (Müsned, I, 30, 52; İbn Mâce, "Zühd", 14; Tirmizî, "Zühd", 14). Eğer insanlar, yararlı şeylerin elde edilmesi ve zararların def'i hususunda Allah'a kalben tam olarak tevekkül etseler, O'na tamamen dayanıp güvenseler ve uygun sebeplere sarılsalar, yuvalarından çıkıp dönmeleriyle rızıklandırırdı gibi Allah insanları da en basit sebeplerle bile rızıklandırır. *"Allah'a karşı gelmekten sakının. Müminler yalnız Allah'a tevekkül etsinler."* (Maide, 5/11) Allah Teâla bu âyette tevekkülü takva ile beraber zikretmektedir. Emredilen sebeplere sarılmaksızın tevekkül bir miktar tevekkül ile karışmış olsa bile sırf acizliktir. Hz. Ömer bir topluluğa uğradığında onlara "sizler kimsiniz?" şeklinde bir soru yöneltti. Onlar ise "Bizler tevekkül'de bulunanlarız" dediler. Bu cevap üzerine Hz. Ömer, "Hayır siz mütevekkil değil hazır yiycilersiniz. Size mütevekkilin kim olduğunu haber vereyim mi? Diyerek sözlerine şöyle devam etti.

Mütevekkil kişi toprağı sürüp tohumu eker sonra Rabbisine tevekkül eder” (Beyhaki, 1990: II, 81/1215) Dolayısıyla insanın çalışmayı bırakıp, tembellik ederek, kendisinin yapması gereken işleri Allah’a havale etmesi doğru bir tevekkül anlayışı değildir. Tevekkül bir Müminin zengin olmasına rağmen az bir borcu olduğunda bu da neki ben bu borcu öderim dememesi, yine fakir bir Müminin de çok borcu olsa ben bu borcu ödeyemem dememesidir (Gazâlî, 2002: IV, 483). Tevekkül konusunda Hz. Ömer (r.)’in veba olduğu söylenen bir yere girip girmeme ile ilgili tarihi olaydaki “Allah’ın kaderinden, yine O’nun kaderine kaçıyoruz. Sen develerini bir tarafı çorak, bir tarafı otlak bir yere götürsende, onları hem çorakta hem otlakta otlatırsan, ikisinde de Allah’ın kaderiyle otlatmış olursun.” sözü de tevekküle farklı bir bakış açısı kazandırmaktadır (Gazâlî, 2002: IV, 525-526).

4.1.3. Mümin Sabreden Kimsedir

Bela ve musibet açısından, Allah’tan başkasına şikayeti terketmektir (Cürcânî, 1997: 137). Bu kavramlar İbrahim Sûresi’nde أَجْزَعْنَا أَمْ صَبَرْنَا (sızlansakta veya sabretsek) şeklinde birbirinin zıddı kavramlar olarak geçmektedir (İbrahim, 14/21).

Sabır, Müminin en önemli özelliklerinden bir tanesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah (c.)’ın sabredenleri sevdiği “Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever.” (Âl-i İmrân, 3/146), sabredenlerin yanında olduğu “Allah’a ve Rasûl’üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.” (Enfal, 8/46), güçlülere göğüs geren Müminlere mükâfatlarını hesapsız olarak vereceği “(Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: “Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (âhirette) bir iyilik vardır. Allah’ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir.” (Zümer, 39/10) haber verilmektedir.

Yine Kur’ân, hayatta insanın başına gelen musibetlerin birer imtihan olduğunu, bu imtihanı sabırlı olanların kazanacağını “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi. (Ey insanlar!) Sizi birbiriniz için imtihan aracı kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin, hakkıyla görendir.” (Furkan, 25/20) bu sebeple Müslümanların Allah’tan sabır dilemeleri gerektiğini “Sen sırf, Rabbinizin âyetleri bize geldiğinde iman ettiğimiz için bize hınç duyuyorsun. Ey Rabbiniz! Üzerimize sabır yağdır ve Müslüman olarak bizim canımızı al.” (Araf, 7/126) ve kendilerinin sabırlı davrandığı gibi birbirlerine de sabrı tavsiye etmeleri gerektiğini “Ancak inanıp yararlı iş işleyenler, birbirlerine gerçeği tavsiye edenler ve sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır.” (Asr, 103/3) vurgular.

Peygamber Efendimiz sabrın çeşitlerini ve faziletlerini “Sabır üçtür: Musibetlere karşı sabır, kullukta sabır ve günah işlememekte sabır. Kim, kaldırılıncaya kadar musibete güzelce sabrederse Allah ona üç yüz derece yazar. Her iki derece arasında sema ile arz arasıkadar mesafe vardır. Kim de itaatte sabrederse Allah ona

altı yüz derece yazar. Her iki derece arasında yeryüzü ile yedi kat dibi arası kadar mesafe vardır. Kim de masiyete/günaha karşı sabrederse Allah ona dokuz yüz derece yazar. İki derece arasında yer ile Arş arası kadar mesafe vardır.” (Müsned, III, 321, 399) buyurarak açıklamaktadır. Yine Hz. Peygamber “*Sabır (hastalık, zarar, deprem, su baskınları, ölüm vb. gibi hadiselerin) sarsıntı tesiri yaptığı ilk anda gösterilen tahammüldür.*” (Buhârî, “Cenaiz” 32; Müslim, “Cenaiz” 8) şeklinde buyurmuştur. İşte bu sebeple sabır, başa gelen bir musibet anında birden öfkeye kapılarak daha sonra pişman olunacak işler yapmayı engelleyen, kişiyi teskin ve teselli eden yegâne vasıtaadır. Nefse haz veren şeylerden uzaklaşmak demek olan sabrı edinen kimse, musibetlerden etkilenmez. Çünkü kişi; belaya sabretmekle, kazaya razı olur. İslam’ın esası rıza, imanın esası ise sabırdır. Yani sabır, belayı rıza ile karşılamaktır (Özköse, 2009: 21).

Rıza güzel ahlakın bir parçasıdır. Güzel ahlak, insanı temizler, arındırır. Onun için, iyi bir davranışta bulunan kişi, kendini rahat hisseder, manen kötülüklerden arındığına inanır. Tıpkı, maddi hayatta temizlenmeye ihtiyaç hissettiği gibi manevi hayatta da kötülüklerden kurtulmaya insanın ihtiyacı vardır (Altıntaş, 1997: XXXVI, (I), 15). Erzurumlu İbrahim Hakkı; sabır, acı fakat faydalı bir ilaçtır, içimi her faydayı toplayıcı ve her zararı uzaklaştırıcıdır, akıllı olan nefsinin zorlar ve o faydalı ilacı içer, bir saatlik acı, bir senelik tatlılık verir deyip o ilacın acısına dayanır dedikten sonra sabrı İbadet ve taat üzerine sabretmek ve devamına ısrar etmek, yasak edileni yapmamak hususunda sabretmek, dünyanın lüzumsuz, manasız olaylarına karşı sabretmek, dünyanın musibet, felaket ve belalarına karşı sabretmek şeklinde dört kısma ayırır (Hakkı, 1974: 140).

Gazâlî (ö. 505/1111) ise içinde bulunulan konumlara göre sabrın çeşitli isimler aldığını aktarır. Bu bağlamda sabır, mide ve ferc şehvetlerine karşı olursa *iffet*, bir felakete karşı tahammül olursa buna doğrudan *sabır*, zenginliğe karşı olursa *nefis hâkimiyeti*, savaş anında gösterilen metanet şeklinde olursa *şecaat*, öfke ve hiddeti yenme konusunda olursa *hilm*, vakar, teenni, zamanın musibet ve felaketlerinden birine karşı olursa *gönül genişliği*, görüp duyduklarını muhafaza bakımından olursa *sır tutma*, geçim sıkıntısına karşı olursa *zühd*, aza karşı sabrediliyorsa *kanaat* adını alır. Cenâb-ı Allah bütün bu bölümleri bir araya toplayarak hepsine birden sabır demiştir (Gazâlî, 2002: IV: 125-126).

İslam’da övülen ve tavsiye edilen sabır, iman ve salih amelle hak ve hayır yolundaki sabırdır ki bu şecaat, sadakat, mertlik şiarıdır. Yoksa her kötülüğe katlanmak, her zillete boyun eğmek, pislikler içine düşüp her ne pahasına olursa olsun ondan çıkmaya, kurtulmaya çalışmamak, çabalamamak, batıda ve fenalıkta ne olursa olsun saplanıp kalmak ve şerre rıza göstermek demek olan *atalet*, zillet ve meskenet ile çöküşten ibaret bulunan duygusuzluk değildir. Çünkü meşru olmayan şeylere karşı sabretmek caiz değildir (Yazır, tsz.: IX, 434).

Hayat inişli çıkışlıdır, bazen insanın başına öyle musibetler gelir ki insan, zaman zaman bu musibetlerin etkisiyle öyle bir ruh haline girer ve daralır ki içinde bulunduğu bu sıkıntılı, bunalımlı ruh halinden asla kurtulamayacağını düşünür. Böyle felaketler başa geldiği zaman heyecana kapılmadan ve şikâyet etmeden musibetlere karşı

tahammül edebilen ve karamsarlığa kapılmayan Müminler, yüce yaratıcının takdirine teslimiyet gösterip bütün bunların birer imtihan olduğunu düşünür ve sabreder. Nitekim Cenâb-ı Allah “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.*” (Bakara, 2/155) âyetinde korku, açlık, yoksulluk, yakınların ölümü, ürün kaybı gibi musibetler karşısında sabreden, hayır ve şerrin Allah’tan olduğuna inanarak her halukarda gönlünü Rabbine bağlayan, O’na teslimiyet gösteren, işlerin sonunda Allah’a döneceğine inanan ve devamlı bu anlayış ve inancın gölgesinde yaşam süren mütmain gönüllü Müminleri ise lutfuyla, rahmetiyle ebedî kurtuluşla mükafaatlandıracağını haber vermektedir (Çelik, 2010: 276).

Nihâyetinde acılar, ümitsizlikler ve sıkıntılar karanlıklarından kurtularak aydınlığa çıkar. Zira Hz. Muhammed (s.) “*Sabır aydınlıktır.*” (Müslim, “Taharet”, 1/223); Tirmizî, “Deavat”, 86/3517; Nesâî, “Zekât”, 1; İbn Mâce, “Taharet”, 5/280; Ahmed b. Müsned, V/342, 343) buyurmaktadır.

Sabırlı olmak Kur’ân-ı Kerîm’de, bütün peygamberlerin özellikleri arasında sayılırken yine sabrın peygamberlerin vazgeçilmez bir ahlakı olduğuna da işaret edilmektedir. Bu bağlamda Cenâb-ı Hak; “*İsmail’i, İdris’i ve Zülkifl’i de hatırla. Bunların hepsi sabredenlerdendi.*” (En’am, 21/85) buyurarak bütün peygamberlerin sabırlı kimseler olduğunu bildirmekte, “*(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme...*” (Ahkaf, 46/35), “*Her kim de sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir.*” (Şûra, 42/43) âyetleriyle de sabrın, azim ve sebat gösteren peygamberlerin niteliklerinden olduğunu açıklamaktadır. İman edenler; inkâr edenlerden gelen eziyetlere, alaylara, sıkıntılara katlanır, fedakârlıktan ayrılmaz, Allah Teâla’ya karşı sorumluluğunun bilincinde olur, onun emirlerine ve yasaklarına riâyet ederek sebreder ise, münafikların hileleri onlara hiçbir zarar vermez. “*Size bir iyilik dokunursa, bu onları üzer. Başınıza bir kötülük gelse, ona sevinirler. Eğer siz sabırlı olur, Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, onların hileleri size hiçbir zarar vermez. Çünkü Allah onların işlediklerini kuşatmıştır.*” (Al-i İmaran, 3/120). Kur’ân’ın bu açıklamaları, düşmanların hilelerine karşı “sabır ve takva” ile yardım istemeyi iman edenlere öğretmekte ve hareket tarzını ifade etmektedir (Derveze, 1997: IV, 194-195; Bilmen tsz.: I, 444). Bu itibarla kendilerine kötülük yapanlara sabırla muamele edip, kötülüğe kötülükle karşılık vermemek Müminlerin özellikleri arasındadır. İslam Dini’nin gereklerini yerine getirmek, bir takım zahmet ve eziyetlere katlanmayı, nefsin meşru olmayan istek ve arzularına karşı koyabilmeyi gerektirir ki bu da nefse zor gelmektedir. İşte bu zorlukları yenmenin sırrı, sabırdır. Şimdi ise İslam tarihinde sabır örneklerine bir göz atalım.

Rasûlullah (s.) secdede iken etrafında Kureyşten bazı kimseler vardı. O sıralarda Ukbe b. Ebi Muayt elinde yeni boğazlanmış bir devenin işkembesi ve döl yatağı ile geldi. Elindeki Rasûlullah’ın sırtına attı. Artık Rasûlullah başını secdeden kaldıramadı. Bunun üzerine hemen Fatıma gelip yetiştı. Babasının üzerindeki pislikleri alıp bu işi yapanın üstüne attı. Hz. Peygamber Mekke sokaklarında dolaşırken Mekkeli müşrikler yerden toprak alarak onun üzerine attılar. Saçı başı toz toprak içinde eve

gelen Hz. Muhammed'i gören kızı ağlayarak üzerini temizledi. Allah Rasûlu ise kızına "ağlama kızım şüphesiz Allah onların bana yaptıklarına engel olacaktır" diyerek teselli etmiştir (Buti, 1992: 110).

Ümeyye b. Halef, Ukbe b. Ebi Muayt'e Muhammed ile çok geziyorsun bundan dolayı sana darıldım deyince Ukbe, ben onun dinine girmedim ki şeklinde cevap vermiş Ümeyye ise o zaman onun yüzüne tükür demiştir. Bunun üzerine Hz. Muhammed bir gün mescitte otururken Ukbe yanına gelmiş ve onun yüzüne tükürmüştür (Taberi, 1982: II, 359).

Habbab b. Eret'de müşriklerin zulüm ve işkencesine uğramış, Müşrikler Habbab'ı soymuş, sırtını kızgın kumlara yapıştırmış, sonra da yanmış birer kömür kadar kızgın taşları getirmiş, onun vücudunun üzerine koymuşlar, Hz. Süheyb'de İslam için en şiddetli işkencelere maruz kalmış, müşriklerin bu işkencelerinden kurtulmak ve hicret etmek için tüm mal varlığını Mekkeli müşriklere bırakmış, Rasûl-i Ekrem bunu duyunca "Süheyb kazandı, Süheyb kazandı" buyurmuş, Hz. Ömer müşrik iken yine kızkardeşi Fatma ve eniştesi Said b. Bydi Müslüman oldukları için dövmüştür (Nedvî, Ansarî, 1963: I, 122),

"Bir kimse sabretmek isterse Allah ona sabır verir. Hiçbir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha kapsamlı bir ihsanda bulunulmamıştır." (Buhârî, "Rikak" 20, "Zekât" 50; Müslim, "Zekât" 124/1053; Ebu Dâvûd, "Zekât" 28/1644; Nesâî, "Zekât" 85; Tirmizî, "Birr ve's-Sıla" 77/2024; Darimi, "Zekât" 17). Hadisinden hareketle İslam'ın bidâyetinde Müslümanlardan bazıları Mekkeli müşrikler tarafından reva görülen burada anlattığımız ve de anlatamadığımız nice eziyet ve işkencelere sabrederek şehadet mertebesine ulaşmış, bazıları da yaşayarak İslam'ın Mekke'de galip olmasına şahitlik etmiştir. Dolayısıyla sabır; Allah'ın dinini yaşamada sebat göstermek, bu uğurda başa gelen sıkıntılara aldırış etmeden Allah'tan yardım istemektir. Zira isyan etmenin inananlardan kimseye hiçbir faydası olmayacaktır. Ancak kulun başına gelen belaları, Yüce Allah'a açması, sabra aykırı değildir. Aykırı olan, Allah'a şikâyet değil, Allah'tan şikâyet etmektir. Nitekim Eyyub (a.), amansız hastalıklara yakalandığında, *"Bana sıkıntı dokundu, Sense merhametlilerin en merhametlisisin Allahum!"* diye dua etmiştir. Yüce Allah da onu *"Sabırlı kul"* diye nitelemiştir (Sad, 38/44). Hz. Yakub (a.) ise, *"Ben gam ve kederimi, güçsüzlüğümü yalnızca Rabbime arz ediyorum."* demiştir (Yusuf, 12/86). Bu konuda Peygamberimiz ölçüyü şöyle koymuştur: *"Bir hayırla karşılaşan Allah'a hamdetsin. Hayrın dışında bir şeyle karşılaşan ise yalnızca kendini kınasın!"* (Müslim, "Birr", 55) evet, başa gelenleri karşılarken kula düşen efendisinin hükmüne razı olmaktır (Akpınar, 2009: (CI), 7-8).

Sabır, her ferahın, her başarının anahtarıdır. Baştaki darlığın, sıkıntının geçmesi için Allah'ın yardımını çekecek sebeplerin birincisidir. Sabırsız olanlar her zaman darlık içindedir. Genişlik zamanında eldeki nimetin kıymetini bilmezler, gözleri daima başkasındadır. Az bir yokluk görünce tahammül edemez, hemen isyanlara oynarlar. Bir darlığa düşmüş olanlar, Allah'a kalbini bağlayarak, bunun da Allah'ın izniyle geçeceğine iman eder ve Allah'ın yardımını, mutluluk ve ferah gününü temiz kalp ve olgun iman içinde beklerse sonuç kurtuluş olur. Bunun için nefisleri sabra alıştırmalı,

gerek ibadetleri yerine getirmede, gerek İslam'ı anlatmada gerekse kişiyi aşan bela ve musibetler karşısında sabır gösterilmelidir (Altıntaş, 2009: (CI), 19).

Hız. Eyyub malının, evladının yok olması ve hastalığa karşı sabrıyla, Hız. Yakub çocuğu Yusuf'un kaybolmasına karşı sabrıyla, Hız. Nuh halkını 950 sene davet ederken ortaya koyduğu sabrıyla, Hız. İbrahim ateşe atılırken dininde sebatı ile ortaya koyduğu sabrıyla, Hız. Musa Firavun'un tehditlerine karşı gösterdiği sabrıyla, Hız. Muhammed (s.) peygamberlikle geçirdiği tüm hayatıyla tüm insanlara örnek olmuştur.

4.1.4. Mümin Diğer Müminleri Kendisine Tercih Eder (İsâr)

İsâr, tercih etmek, bir şeyi diğerinden üstün tutmak, ikramda bulunmak, malını cömertçe vermek (İbn Manzûr, tsz.: IV, 5) gibi anlamlara gelir. Cürcânî ise Ta'rifat'ında isârı, "Bir kimsenin, başkasına fayda sağlama ve zararı ondan savmada, onu kendisine tercih etmesidir, ona öncelik vermesidir." şeklinde tarif eder ki bu, kardeşlikte son noktadır (Cürcânî, 1997: 46). Bir ahlâk değeri olarak incelendiğinde ise isâr; bir kimsenin sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması ve onların yararı için fedakârlıkta bulunması şeklinde karşımıza çıkar (Karaman, 2011: CCXLI, 35). Ancak diğer erdemli davranışlarda olduğu gibi isârın da belirtilen ahlakî değeri kazanabilmesi için dünyevî çıkar ve menfaatler değil Allah'ın rızasını ve hoşnutluğu gözetilmelidir. Çünkü iyilik karşılığında teşekkür veya övgü bekleyen kişi cömertlik değil alışveriş yapmış olur (Gazâlî, 1989: III, 569-573; Pusmaz, 2011: (XXV), 82).

Mümin bir kimse kendi ihtiyacını arka plana iterek diğer bir Müminin ihtiyacını gözetmesinin anlamı, kuşkusuz başkasını kendisinden daha fazla düşünmesi demektir. Yani insanın doğuştan getirdiği ve genlerine kodlanmış olan kendini koruma içgüdüsü, terbiye edilerek insani bir meziyete dönüşmektedir. Bir anlamıyla insan, bilgi ve becerisini toplum içerisinde nasıl geliştiriyorsa, ahlaki gelişimini de isâr ile tamamlıyor ve zirve noktasına ulaştırıyor demektir (Çağlayan, 2012: 305). Zira mal ve servet oldukça çekici ve tatlıdır. İnsan, paraya çok tutkun ve düşkündür. Maddenin aşağıya çekip kendine yapıştığı bir insan yükselemez. Malın kirlettiği ruh ve kararttığı kalp, manevi gerçekleri göremez, ilahi sırları idrak edemez. Bunun için ruhun temizliği ve kalbin arındırılması gereklidir. Her hastalık kendi cinsinden bir şeyle tedavi edilir ilkesinden hareketle maldan gelen hastalık yine malla tedavi edilir (Kasapoğlu, 1997a: 23). İşte bu sebeple Cenâb-ı Allah Ku'rân-ı Kerîm'de şöyle buyurur. "*Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*" (Haşr, 59/9). Bu âyette, içinde bulundukları dinî, ahlakî, ekonomik, siyasal vb. nedenlerden bütün mal varlıklarını ana yurtları Mekke'de bırakarak din ve vicdan hürriyeti uğruna Medine'ye göç etmek zorunda kalan Hız. Peygamber'i ve muhacirleri şefkatle kucaklayıp, inanılmaz bir sosyal dayanışma örneği

sergileyen Medineli Müslümanlar (ensar) faziletleri, şerefleri, cömertlikleri, muhtaç olmalarına rağmen kardeşlerini kendilerine tercih etmeleri sebebiyle övgüyle anılmaktadır (Durmuş, 2003: III, (I), 19).

İslam, her şeyin maddeyle ölçülemeyeceğini, maddî kazancın tek başına huzur, güven ve kardeşliği sağlayamayacağını vurgulamaktadır. Toplum bünyesinde fakirle zengin arasındaki mesafeyi kapatmayı, hiç değilse kısaltmayı planlamaktadır. Amaç ise, sosyal hayatı bütünleştirip sağlam temele oturtmak; fertle toplum arasında kopmaz bağın bulunduğunu ve insanın yalnız kendisi için çalışmadığını, topluma vermesi gereken birçok hakların bulunduğunu ortaya koymaktadır (Yıldırım, 1986: XXII, 6089-6090).

Psikolojinin verilerine göre ruh sağlığının esası insanın sosyal hayata katılması ve topluma faydalı olduğunu hissetmesine bağlıdır (Kasapoğlu, 1997a: 24). İşte bu sebeple İslam, kolektif yaşanan bir dindir. Onun hedefi, iyi huylarla bezenmiş, kötü huylardan arınmış erdemli bir birey modeli/insan-ı kâmil örneğini oluşturmaktır. Salt nefsi ve menfaati için çalışan insanlar, pragmatist anlayışın esiri olan ve dünyayı kendi çıkarından ibaret olduğunu zannedenlerdir. (Sancaklı, 2006: (XVII), 29).

Kur'ân, toplumu meydana getiren fertlerin birbirleriyle ilgilenip hep beraber mutlu bir hayat sürmelerini öngörür. Bu, Kur'ân'ın temel hedeflerinden biridir. Paylaşma şuuruna ermemiş, hep kendini düşünen, kendi çıkarları peşinde koşan, hiç başkalarını düşünmeyen bir kimse Kur'ân nazarında noksandır. Çünkü Kur'ân, paylaşmayı imanın vaz geçilmez şartlarından biri saymıştır (Pusmaz, 2011: (XXV), 78). Paylaşmanın en güzel örneklerinden biri olan zekat, toplumsal katılımın en canlı örneklerinden biridir. Zekat; insanı cimrilikten, hasislikten kurtarır, fedakârlık ve diğer kâmlığa alıştıırır (Durmuş, 2003: III, (I), 17).

Hz. Peygamber, ganimet olarak elde edilen Nadiroğullarının mallarını Ensar'ın yardımına muhtaç, araziden ve maldan yoksun ilk Muhacirler arasında paylaştırarak onları Ensâr'a yük olmaktan kurtarmak istemiştir. Ensâr, Hz. Peygamber'in bu paylaştırmasından hoşnut olmuş ve gönüllerinde bir burukluk, haset, kıskançlık hissetmemiştir (Haşr, 59/8). Bir rivâyete göre Hz. Peygamber Ensar'a "Dilerseniz mallarınızdan ve evlerinizden Muhacirlere pay verir, bu ganimette de onlara ortak olursunuz. Dilerseniz bu ganimeti sadece Muhacirlere verip, evleriniz ve mallarınız size kalsın" dedi. Bunun üzerine Ensar "Hem evlerimizden ve mallarımızdan onlara hisse veririz, hem de bu ganimeti tamamen onlara bırakır, paylaştırılmasında kendilerine ortak da olmayız" dediler. Âyetler, Nebi (s.)'nin ilahi ilham yoluyla sergilediği bu tutumu teyid etmekte ve haklarından vazgeçen Ensar'ı, övmektedir (Derveze, 1995: V, 528-530; Râzî, 2002: XXI, 407; Kurtubî, tsz.: XVII, 198-199, 215-216).

Muhacirlerin kavuştukları makamlar, bazı durumlarda elde ettikleri imkânlar ganimet gibi sırf onlara ayrılan mallar konusunda içlerinde hiçbir kaygı ve endişe taşımazlar (Haşr, 59/7). Kişinin ihtiyacına rağmen başkasını kendisine tercih etmesi üstün bir erdemlilikler. Ensar bu konuda insanlığın eşine rastlamadığı bir dereceye ulaşmıştır. Onlar her defasında ve her durumda insanların geçmişte ve günümüzde alışageldikleri sınırları harika bir şekilde aşmışlardır (Kutub, tsz.: XIV, 384-385).

Muhacirler, Ensar'ın bu üstün fedakârlıklarını her zaman takdir etmişlerdir: Hz. Ömer (r.), İbn Mülcem tarafından yaralanıp ölüm döşğinde iken kendisinden sonra gelecek olan halifeye tavsiyeleri arasında Ensar'ı da zikrederek: “Onlara da hayırlı olmasını tavsiye ederim. Onlar daha önce Medine’yi yurt edinmiş, imanı gönüllerine yerleştirmiş olan kimselerdir. Bunların iyilik yapanlarının iyiliklerini kabul etmesini, kötülük yapanları da affetmesini tavsiye ederim.” demiştir (Râzi, 2002: XXI, 411-412; İbn Kesîr, 1993: XIV, 7811;). Şimdi birkaç örnekle îsârın sosyal hayata nasıl yansıdığını görelim.

Enes b. Mâlik (r.) demiştir ki: Peygamber (s.) Bahreyn toprağından (yani oranın cizye ve haracından kesip ayırmak yoluyla herbirinin hissesini tayin edip) kendi isimlerine yazmak için Ensar'ı çağırdı. Ensar: Bize ayırıp verdiğin şeyin benzerini Kureyş'ten olan Muhacir kardeşlerimize de ayırıp verinceye kadar vallahi olmaz (yani kabul etmeyiz), dediler. Bunun üzerine Peygamber: Bu mal Allah'ın dilediği bu usul üzere Kureyş Muhacirlerine de aittir buyurdu. Ensar, Muhacirler'in durumu hakkında ısrar ederek bunu Peygamber'e söylüyorlardı. Sonunda Peygamber, Ensar'a hitaben: Benden sonra siz Ensar topluluğu yakın bir gelecekte başkalarının size tercih edilmesini göreceksiniz. O takdirde sizler (havz başında) bana kavuşuncaya kadar sabrediniz! Buyurdu (Buhârî, “Cizye”, 4).

Haşr Sûresi'nin dokuzuncu âyetinin iniş sebebi hakkında birkaç rivâyet zikredilir. Bunlardan bir tanesi; bir adam gelerek “Ya Rasûlallah! Açlıktan zayıfladım, tahammülüm kalmadı, diye şikâyet etti. Rasûlullah (s.) onu karnının doyurulması için hanımlarının yanına gönderdi. Hanımları: “Bizim yanımızda sudan başka bir şey yoktur” dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.) yanında bulunanlara: “Şu aç kim yiyeceğine ortak eder yahut kim konuk eder?” buyurdu. Ensar'dan bir kişi ayağa kalktı: “Ben!” diye cevap verdi ve misafir ile evine, eşinin yanına gitti ve: “Haydi Rasûlullah (s.)'in misafirini ağırla!” dedi. Fakat kadın: “Çocukların azığından başka evimizde bir şey yok ki!” diye cevap verdi. Kocas: “O yemeğini getir, ışığını yak, çocuklarını da uyut!” dedi. Kadın da akşam yemek yenileceği sırada yemeğini hazırladı, ışığını yaktı; çocuklarını da uyuttu, sonra kalktı, kandili düzeltir gibi oynayıp söndürdü. Bu suretle karı-koca kendilerini misafire yemek yiyor gibi göstermeğe çalıştılar. Misafir karnını doyurdu. Karı-koca ikisi de aç gecelediler. Sabah olunca ev sahibi Rasûlullah (s.)'e gitti. Rasûlullah onu görünce şöyle buyurdu: “Bu gece Allah sana güldü yahut karı-koca sizin güzel hareketinize hayret etti ve Allah azze ve celle: “Kendileri zaruret içerisinde bulunsalar bile başkalarını kendilerine tercih ederler” mealindeki âyetini indirdi.” (Buhârî, “Menâkıb-ı Ensar Bahsi”, 1527; Buhârî, “Tefsiru Sûre”, 59).

Diğeri ise; Rasûlullah (s.)'in ashabından birisine bir koyun başı hediye edildi. O, kardeşim filan ve onun çocuklarının buna ihtiyacı daha çoktur, diyerek o başı onlara gönderdi. Herbiri o başı diğerine gönderip durdu, sonunda elden ele yedi ev dolaştı ve nihâyet ilk sahiplerine geri döndü. Bunun üzerine: “Kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi (başkalarını) öz nefislerine tercih ederler” buyruğu nazil oldu (Kurtubî, tsz.: XVII, 217).

Hız. Aîşe oruçlu iken bir yoksul kendisinden yardım istedi. Evinde ancak bir yufka ekmek vardı. Azatlı cariyesine: “Onu yoksula ver.” dedi. Cariye: “İftar edeceğin başka bir şey yok.” deyince, Hız. Aîşe (r.): “Onu dilenciye ver.” dedi. Cariye der ki: “Hız. Aîşe’nin emrini yerine getirdim. Akşam olunca ev halkından biri veya bir insan bize yufka ekmeğe sarılmış bir koyun eti hediye etti. Müminlerin annesi Aîşe (r.) beni çağırıp: ‘Bunu ye, bu senin ekmeğinden daha iyidir’ dedi.” (Muvatta, “Sadaka”, 5).

Peygamber Efendimiz Hız. Aîşe validemizin odasında vefat etmiş ve vefat ettiği yere defnedilmişti. Daha sonra Hız. Ebu Bekir’de vefat edince oraya defnedilmişti. Hız. Peygamber’in yanında bir kişilik yer kalmıştı ve Hız. Aîşe validemiz de onların yanına defnedilmek istiyordu. Çünkü burada medfun olanlar sevgili eşi Hız. Peygamber (s.) ile babası Hız. Ebu Bekir idi. Fakat Hız. Ömer şehadetine sebep olan sû-i kasta uğrayınca oğlu Abdullah ile Hız. Aîşe validemize haber göndererek, şâyet izin verirse Rasûl-i Ekrem’in yanına defnedilmek istediğini bildirmişti. Hız. Aîşe validemiz de oraya defnedilmekten ferâgat ederek defnedilecek son yer olan kendi yerini Hız. Ömer’e vermiş, böylece onu kendisine tercih etmek yüceliğini göstermişti (Buhârî, “Cenaiz”, 96).

Yine MS. 622 yılında gerçekleştirilen Hicret esnasında Mekke müşriklerinin Hız. Peygamber’i öldürme teşebbüslerinin haber alınması üzerine Hız. Ali’nin hiç korkmadan, tereddüd etmeden, ölümü göze alarak o geceyi Allah Rasûlu’nün yatağında geçirmesi böyle bir îsârdır (İbn Hişam, 1955: III, 8-9).

Yine Ebu Talha el-Ensârî isimli bir sahâbi Uhud Savaşı’nda çok ok attığından iki yahut üç (yay) kırmıştı, deriden kalkarı ile vücudunu Hız. Peygamber’e siper etmiş, Hız. Peygamber insanları görmek için başını uzattığında Ebu Talha kendisine: “işte göğsüm, senin göğsünün önünde (siper) dir!” diyerek Rasûlullah’ı korumuş ve bu uğurda elini oklara siper ettiği için elinden yaralanması özverinin en güzel örneklerinden biridir (Buhârî, “Menakıb-ı Ensar Bahsi”, 18/1533).

Geçmişte ecdadımızın da yukarıda verdiğimiz bu örnekleri kendileriyle özdeşleştirerek göstermiş olduğu pek çok îsâr örneğine rastlamak mümkündür. Kendisi siftah ettikten sonra gelen müşteriye “komşum henüz siftah etmedi” diyerek komşusuna gönderme erdemliliğini gösteren esnafın tutumu bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir (Sancaklı, 2006: (XVII), 51).

Dünyevî hazlarda ve menfaatlerde başkasını kendine tercihin sebep ve kaynağı, Müminin dinî hazlara erişip imânın yakîn derecesine yükselmesi; aynı zamanda Allah’a ve Peygamberine karşı aşırı sevgi beslemesi; meşakkate karşı dayanma gücünü kendi ruhunda bulmasıdır. Kendi nefsinin arzularını ön plânda tutup yalnız kendisi için çalışıp kazanan kişilerden böylesine bir fedakârlık ve âlicenâplık elbetteki beklenemez. Zira insanın maddeye aşırı tutkusu onu maddenin kulu ve kölesi haline getirir ve ona ulaşmak için her türlü kuralı çiğnemekte bir sakınca görmez. Allah’a dosdoğru imân ise, insanı bu esaret ve kölelikten kurtarıp insanlığın hizmetine sevkeder ve her türlü fedakârlığı, yardımlaşmayı, zayıfları korumayı ilham eder ve toplumun kopmaz bir parçası olduğunu en anlamlı şekilde öğretir (Yıldırım, 1986: XII, 6092-6093).

4.1.5. Mümin Kendisine Güvenilen Kimsedir

Lügat bakımından sıdk; hükmün vakıya uygun olması demektir. Hakikat ehlinin ıstılahında; helak yerlerinde gerçeği söylemektir. Sıdk, ancak yalanın kurtardığı bir yerde doğruyu söylemendir. Sıdk; hallerinde aldatma, inancında şüphe ve amellerinde kusur olmamasıdır (Cürcânî, 1997: 138). Sıdk, kendisindeki kuvvetten dolayı bu şekilde isimlendirilmiştir. Zira onun zıddı yalandır. Yalanın kendisinde kuvvet yoktur. O batıldır. (İbn Fâris, 2001: 565).

Âyet ve hadislerde iman anlatılırken çoğunlukla salih amellerle birlikte zikredilir. Sadece diliyle “inandım” demek imanın göstergesi olarak yeterli değildir. Çünkü kalpte mevcut olan iman ışığının hiç sönmeden parlaması, giderek gücünü artırması ancak salih amellerle mümkün olabilir. Kalpteki iman, kişiyi sosyal hayatta güzel davranışlar işlemeye sevk etmelidir. Böylece doğruluk, güzel ahlâk, sevgi ve kardeşlik gibi fert ve toplum hayatının birleştirici unsurları Müminin davranışlarında görülür. Düşünce ve kalp aleminden eylem ve hareket alemine çıkamamış olan iman, meyvesiz bir ağaca benzer. İman, meyvesini yani sosyal boyutunu kaybettiği zaman insanlar toplumsal dinamiklerini yitirmeye başlar dolayısıyla birliktelikler de bozulma ve çökmeye doğru gider (Oral, 2014: XXVII, (II), 159).

Kur’ân’da insani münasebetlerin temelini teşkil eden sözlü iletişimde gerçekliğin gözardı edilmemesi emredilmektedir (Yaşar, 2015: 436). İslam terbiyesi Müslümana doğruluğun bütün faziletlerin başı ve üstün ahlakın esası olduğunu öğretmektedir. Müslüman hile yapmaz, aldatmaz ve ihanet etmez. Çünkü doğruluğun gereği; temizlik, insaf ve vefakârlıktır. Hile, aldatma, ihanet ve kibir değildir. Müslüman toplum, sevginin ve nasihatın hâkim olduğu ve fertlerine iyilik, doğruluk ve refahın galip geldiği bir toplumdur. Orada aldatana, hilebaza, hokkabaza, inkârcıya ve sözünde durmayana yer yoktur (Haşimi, 2007: 152-153). İşte bu sebeple Peygamber Efendimiz (s.) *“Size doğruluğu öğütlerim; çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Doğruluğu şiar edinen kimse Allah katında sıddık diye yazılır. Yalan söylemekten sizi men ederim; çünkü yalan söylemek günaha, günahda cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye nihâyet Allah katında kezzab diye yazılır.”* (Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Birr”, 103-105, Müsned, I, 3, 5, 7, 8, 9,11) buyurmuştur.

Doğruluk, etrafı nefse ağır gelen şeylerle çevrilmiş bir alandır. İnsanın bu alanda ihtiyaç duyduğu bir şey varsa tıpkı peygamberlerin, hikmet sahiplerinin, toplumun ıslahını görev edinmişlerin, din ve siyaset davetçilerinin uğruna katlandıkları gibi zorluklara katlanması gerekir. Kişiyi, insanlığın zirvesine çıkaran, insanlığın kemaline erdiren durumlardan biridir fazilet. Yaşam araçlarından bir araç olmadığı gibi mal, mülk kazanma vesilesi de değildir fazilet. Fazileti, malının çoğalmasına veya müreffeh bir hayata ulaşmak için araç gören, şüphesiz onu hakir görmüş, onu aşağılamıştır. Zira onu tüccarın maliyla, ustanın malzemesiyle aynı kefeye koymuştur (el-Menfelûtî, 2013: IV, (II), 258). Toplumdaki ilişkiler sevgi, saygı ve güvene dayanır. Doğruluk ve doğru söylemek toplumu kaynaştırırken, doğruluğun zıddı olan yalan ve yalancılık ise insanlar arasındaki saygı ve güveni ortadan kaldırır, hakların kaybolmasına, adaletin yerini

zulmün almasına sebep olur (Oral, 2014: XXVII, (II), 167). Müslüman, sosyal hayatta karşılaşacağı zorluk ve meşakkatlerden dolayı doğru yoldan çıkmaz. Çünkü Müslümanın hayatında doğruluk isteğine bağlı değil Allah ve Râsûlü'nün imandan sonra emrettiği yüksek bir mertebesi olan husustur (Haşimi, 2007: 222). *“Allah doğruluklarıyla sadıkları mükâfatlandırarak, münafıkları ise dilerse cezalandıracak veya tevbelerini kabul edecektir”* (Ahzap, 33/24).

Kur'ân'da Müminlere, “sadıklar” denilmiştir. Bu âyette geçen “sadıklar” dan kastedilem Müminlerdir. Mümin olmayan insanlar da konuştukları zaman doğru konuşabilir, verdiği haberler vakıya uygun olabilir, söz ve sözleşmelerine uyabilir, iş ve işlemlerinde dürüst olabilirler. Ancak bir insanın “sadık” vasfını alabilmesi için her şeyden önce “Mümin” vasfını alması gerekir. Çünkü Kur'ân'da, Müminlere “sadıklar” ismi verilmiştir (Karagöz, 2001: XXXVII, (I), 115). Şu âyet buna örnektir: *“Müminler; Allah'a ve Peygamberine iman eden, sonra (imanlarında) şüphe etmeyen, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda çalışan kimselerdir. İşte bunlar sadıklardır.”* (Hucurat, 49/15). Kur'ân'ı Kerîm'de sıdıkiyet makamını elde etmiş olmalarından dolayı övgüye mazhar olmuş, insanlığa model olarak sunulmuş örnek insanlar bulunmaktadır. Bunlar; İbrahim (a.), İsmail (a.), İdris (a.), Yusuf (a.) ve sonuncusu da Hz. Meryem (r.) validemizdir (Yaşar, 2015: 437).

Mekke'den Medine'ye hicret ederek Medineli Müslümanlarla orada ilk İslam toplumunu teşkil eden Muhacirler, Yüce Allah tarafından “sadık” sıfatıyla isimlendirilmişlerdir (Kasapoğlu, 2010: I, (I), 138). *“O mallar, şu göçmen fakirlere aittir ki, onlar yurtlarından ve mallarından sürülüp çıkarılmışlardır; Allah'ın lütuf ve rızasını ararlar, Allah ve elçisine canlarıyla mallarıyla yardım ederler. İşte doğru olanlar olanlardır.”* (Haşr, 59/8). Doğruluk çıkılması gerçekten zor bir mertebedir, oraya Allah için ihlaslı olan takva sahibi Müslümanlardan başkası çıkamaz. Bu makamın yüksekliğine ve çıkılmasının zorluğuna *“Öyle ise emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.”* (Hud, 11/112) âyetinin Peygamberimize etkisinden daha iyi bir delil bulunmaz. Doğruluğun boyutunu ve ifade ettiği mananın büyüklüğünü kavrayan Rasûlullah (s.) *emrolunduğun şekilde dosdoğru ol* âyeti inince kendisine çok büyük tesiri olmuştur. İbn Abbas bu âyetin tefsirinde bütün Kur'ân'da Rasûlullah'a bu âyetten daha ağır ve daha şiddetli gelen bir âyet inmemiştir demiştir. Bu yüzden ashop kendisine ihtiyarlık sana erken geldi dediklerinde *Hud ve Vakıa Sûresi beni ihtiyarlattı* (Tirmizî, “Tefsir”, 56) buyurarak *“emrolunduğun gibi dosdoğru ol”* âyetine işaret etmiştir. Rasûlullah kısa ve öz sözlerinden biri de “Rabbimiz Allah'tır deyip sonra doğrulukta devam edenler” âyetine mutabık olarak Sufyan b. Abdullah Sakafî'ye buyurduğu şu sözüdür. “Allah'a iman ettim de sonra dosdoğru ol” (Müslim, “İmân”, 62) bu hadisi Sufyan gelip Ya Rasûlallah bana İslam'da öyle bir söz söyleki başkasına sormayayım diye sorduğunda buyurmuştur. Bu yüzden İmam Müslim doğruluk babına “İslam evsafını toplayan husus” ismini vermiştir. Bütün hayırlı hasletler ve salih ameller doğruluktan çıkar. İnsanın herkese aynı şekilde hilesiz

ve renk değiştirmeden muamele etmesi doğruluğun önde gelen şartlarından (Haşimî, 2007: 222-223).

Gazâlî eserinde sıdkın altı çeşidinden söz eder. a) Lisanda yani konuşmada sadakattir ki doğru sözlü olmaktır, b) Niyet ve iradedeki sadakattir ki ihlastır, c) Karar vermede, azimde sadakat, d) Kararında durma hususunda sadakattir ki azimde vefakarlıktır, e) Amelde sadakattir ki için dışa uymasıdır, f) En aziz ve üstün derecesi dinin makamlarında sadakattir ki havf, reca, tazim, zühd, rıza, tevekkül, muhabbet gibi manevi hallerdeki sadakat ve doğruluktur (Gazâlî, 2002: IV, 694-701).

Doğruluk, İslami sosyal hayatın ötesinde beşer için güzelliğe, başarıya ulaştıran temel değerdir. İslam'ın esası, imanın temel özelliği sıdk olduğu gibi insanlığı kurtaracak olumlu gelişmelere taşıyacak motivasyon kaynağı sadece ve sadece sıdktır. Yüksek ahlakın devamı onunla olur, ilerleme ve gelişmenin eksenini sıdk ve sadakattir mümkündür. İslam dünyasının uzun yıllar medeniyetin sürükleyici, yönlendirici gücü olmasına rağmen son birkaç yüz yılda içine düştüğü, her yönüyle geri kalmışlığının çareleri sıdk, ihlas, sadakat ve sebatır (Yaşar, 2015: 438-439).

4.1.6. Mümin Müttakidir

Takva; bir şeyi başka bir şey ile uzaklaştırmaktır (İbn Fâris, 2001: 1061) başka bir ifade ile kişinin kendisini Allah Teala'dan uzaklaştıran her şeyden sakınmasıdır (Cürcânî, 1997: 64). Müfessirler, dinî bir mefhum olarak “Allah korkusu” kavramını daha ziyade takva ismiyle tanımlar. Takvanın gerçeği, her ne kadar zikrettiğimiz şeylerse de o, Kur'ân'da aslî manası bazan iman, bazan tevbe, bazan taat, bazan günahı terk ve bazan de ihlâs olmak şeklinde yer almıştır (Râzî, 202: I, 444). V-k-y kökünden türetilmiş, en primitif etimolojisinde bir şeyi başka bir şeye karşı “korumak”, “muhafaza etmek” ya da “savunmak” manalarına gelen takvanın Kur'ânî anlamı; “hürmet ya da saygıdan kaynaklanan bir Allah korkusu, bir Mümine yakışmayan eylemlerden ve bunun uzantısı olarak âhiretteki cezasından kişinin kendisini koruması” manalarına gelir (Ohlander, 2012: XXIII, (I), 19).

Ömer b. el-Hattab (r.) Übeyy b. Kab'a takva'nın ne demek olduğunu sormuştur. O da “sen hiç dikenli yola girmedin mi?” demiştir. Hz. Ömer, “girdim” deyince “ne yaptın?” diye tekrar sormuştur. Hz. Ömer, “paçalarımı sıvadım ve kendimi korudum” deyince Übeyy b. Kab, “İşte takva'nın manası budur” cevabını vermiştir. Şair İbnu'l-Mu'tez bu anlamdan hareket ederek şu beyitleri söylemiştir: “Bırak günahları küçüğüyle büyüğüyle. İşte takva budur. Dikenli bir yolda, gördüğünden sakınarak yürüyen kimse gibi davran, küçük günahı önemsiz görme. Çünkü dağlar çakıl taşlarından oluşur.” (Kurtubî, tsz.: I, 405-406). Hz. Ali'ye takva sorulunca: Celil (Allah) 'den korkmak, Tenzil (Kur'ân) ile amel etmek, kalil (az)'e kanaat etmek, rahil (göç) gününe yani ölüme hazırlanmak, diye ifade etmiştir. Ömer b. Abdilaziz'de, takva, Allah'ın yasaklarını bırakmak, emirlerini yerine getirmektir. Bundan sonra Cenâb-ı Hakk'ın nasib ettiği iyilikler de hayır üstüne hayırdır demiştir. Takva, Cenâb-ı Hakk'ın seni sakındırdığı yerlerde değil emrettiği yerlerde seni bulup görmesidir diye tarif

edenler: Allah’a karşı geleceksen seni görmeyeceği yerde karşı gel yahut mülkünden çıkıp başka yer varsa oraya git, ya da Allah’tan başkasının rızkını ye! Diye asileri ikaz ederek bu hallerin imkânsızlığına işaret etmişlerdir (Öğütçü, 1963: II, (VI-VII), 15-16). Takva kalp duyarlılığı, şuur bilenmişliği, sürekli korku, kesintisiz çekingenlik ve yolun dikenlerinden yani arzu ve ihtiras dikenlerinin, istek ve emel dikenlerinin, korku ve vesvese dikenlerinin, boş umut ve asılsız korku (fobi) dikenlerinin ve daha birçok dikenlerin cirit attığı yoldan uzak durma titizliğidir (Kutub, tsz.: II, 77-78).

Bütünleşmiş ahlakî davranıştaki gayet nazik dengeye Kur’ân, *takva* adını vermiştir. En yüksek anlamda takva, tamamen meczolmuş ve bütünleşmiş insan şahsiyeti ve bütün olumlu parçaların birleştirilmesi ile meydana gelen kararlılık (sebat) demektir. Takva, bir kimsenin kendisini davranışlarının zararlı veya kötü neticelerinden koruması demektir. Takva eğer Allah korkusu ise bu korku hem bu dünya hem de öbür dünya için hassas bir sorumluluk hissinden kaynaklanan bir korkudur (Fazlurrahman, 2000: 66-68). O halde muttaki; Allah yanında makbul biri olmak için günahları, fuhşu, kötülüğü ve batıl inancı bırakan kişidir. Bu kişinin takvayla birlikte salih amele yönelmesi, tek olan Allah’a inanıp onun emrine uyması gereklidir. Bâtılı bırakıp uzaklaşma anlamında kullanılan takva kavramı, Allah rızasının şartı olan inanca uygun olumlu davranışı inançla bir arada yürütme şeklinde kullanılmıştır. “...Eğer iman eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız sizin için büyük bir mükâfat vardır.” (Âl-i İmrân, 3/179), “...Eğer iyilik eder ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisa, 4/128), “...Eğer arayı düzeltir ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir.” (Nisa, 4/129). Birinci âyetteki iman, ikincideki ihsan, üçüncüdeki ıslah tümüyle takvanın karşılığı olarak kullanılmıştır. Takva kelimesi terk ve uzaklaşma anlamını ifade ederken olumlu bir davranışı da belirtmektedir. Kur’ân, insanın iyi kabul görmesi için tek başına takva ile yetinmiş olmakla birlikte, takvaya yararlı ve olumlu davranış olan salih ameli de eklemektedir (El-Behiy, 1995: 204-206). Kur’ân-ı Kerîm’ de takva kavramı üç mertebede zikredilir:

1- Ebedi olarak cehennem azabından korunmak için şirk, küfür ve nifaktan korunarak kâmil bir imana sahip olma. Kelimetü’t-Takva’ya yani Tevhide sarılma. “*Hani o inkârcılar kalplerinde, taassubu, cahiliye taassubunu ve tarafgirliğini yerleştirdikleri sırada, Allah ve Rasûlunun ve Müminlerin gönüllerine huzur ve güven duygusunu verdi. Onların takva sözünü tutmalarını sağladı. Zaten onlar bu söze layık ve ehildirler, Allah her şeyi hakkıyla bilendir*” (Fetih, 48/26) diye buyurulmuştur. Buradaki takva kelimesi Tevhid cümlesidir.

2- Kişinin iman sahibi olduktan sonra büyük günahları işlemekten, küçük günahlarda ısrar etmekten kendisini alıkoyarak emredilen farzları ve diğer dini vecibelerini yerine getirmesi, günahlardan/haramlardan ve diğer yasaklardan kaçınması. “...Kendilerine peygamberler gönderdiğimiz memleketlerin halkı iman etseler ve takva sahibi olsalardı elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık. Fakat onlar peygamberlerimizi ve âyetlerimizi yalanladılar. Biz de onları kazandıkları günahlar sebebiyle cezalandırdık.” (Araf, 7/96) buyuruluyor. Ayrıca Rasûlullah (s.)’de

“Kul, zararlı şeylerden çekinmek için, pek mahzurlu olmayan şeyleri terketmedikçe müttakilerin derecesine ulaşamaz.” buyuruyor (İbn Mâce, “Zühd”, 24).

3- Bütün her şeyi ile Allah’a yönelmek, kişiyi Allah’tan alıkoyacak her şeyden uzak durmak. *“Ey iman edenler! Allah’tan ona yaraşır bir şekilde korkun ve ancak Müslümanlar olarak can verin”* (Âl-i İmrân, 3/102) buyurulmaktadır (Yazır, tsz.: I, 169). Rasûlullah (s.)’in *“bir yarım hurma ile de olsa, sadaka vererek, kendinizi cehennemden koruyunuz.”* (Buhârî, “Zekat”, 9, 10; Müslim, “Zekat”, 62; İbn Mâce, “Zekat”, 28) hadisindeki “itteku” ifadesinin anlamı; nefsi yarım hurma ile de olsa sadakayı kalkan edinerek, cehennemin ateşine karşı muhafaza etmektir (Soysaldı, 1996: I, 23).

Sevgili Peygamberimiz, ilahi emir ve yasakların, helallerin ve haramların belli olduğunu, Müslüman’ın neyi yapıp neyi yapmayacağı konusunda yeterince bilgi sahibi olması gerektiğini, yine aynı şekilde şüpheli şeylere karşı ise tedbirli ve duyarlı olması gerektiğini bildirmiştir. *“Şurası muhakkak ki haramlar apaçık bellidir. Helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanların çoğu bunu bilmez. Bu durumda kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de ırzını da korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur. Tıpkı koruluğun çevresinde sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa girebilecek durumdadır. Bilesiniz ki, her hükümdarın bir koruluğu vardır. Allah’ın koruluğu da haramlarıdır. Bilesiniz ki beden de bir et parçası vardır. Eğer o sağlıklı olursa bedenin tümü sağlıklı olur. Eğer o bozulursa, bedenin tümü bozulur. Bilesiniz ki o kalptir.”* (Buhârî, “İman”, 39; Müslim, “Müsakat”, 109).

Takva ancak onu anlayıp akleden kimsede bulunur demiştir İmam Şafii. Allah’ım, senden hüdâ, takvâ, ifâ ve ğınâ isterim şeklinde dua etmiştir Hz. Muhammed (s.). İnsanoğlunun temel bir hâlet-i ruhiyesi olan korku, sadece dünya-âhiret mutluluğu için değil bizzat hayatın sürdürülebilmesi için de gereklidir. Korku; kişinin yaşadığı duruma göre dikkat, ürperti, çekinme, irkilme, kaygı, saygı ve dehşet şekillerinde ortaya çıkabilir. Kur’ân korkuyu dinî hayat açısından en mühim kavramlardan sayar; çünkü imanla korku arasında doğrudan bir ilişki vardır. Korku, hem kişiyi imana ileten bir olgudur hem de iman ettikten sonraki hayatına kişi bu korku sayesinde çekidüzen verir (Sülün, 2011: XIX, 19). Takva, Müminin düşünce, amel ve ahlak alanında sahip olması gereken bir bilinç düzeyine işaret eder. Bu bilinç sahibini dönüştüren, değiştiren, an be an kemale erdiren, onu yanlış şeyler yapmaktan alıkoyan aktif bir bilinçtir. Şüphesiz ki Müminin takvası sadece onun kişisel hayatında doğru şeyler düşünmek ve yapmakla sınırlı değildir. Bu takvanın gereği olarak Müminin içinde yaşadığı topluma karşı birtakım sorumlulukları yerine getirmesi gerekir ki buna “sosyal takva” diyebiliriz (Çınar, 2011: XIX, 28).

Sosyal takvaya birkaç örnek vermemiz gerekirse; öz kızını cahiliyenin ayrımcı geleneğine kurban eden Ömer, burnu kesik bir köleye itaat etmeye razı olacak kıvama takva mikyası sayesinde ulaşmıştır. Ebu Zer, cahiliye alışkanlığının etkisiyle ‘kara kadının oğlu’ diye ayıpladığı Bilal’dan takva ölçüsüne başvurarak özür dilemiştir. Hem de başını mescidin eşiğine koyup, ‘Bilal gelip yüzüme basmadıkça başımı kaldırmam’

diyerek (Okumuş, 2011: XIX, 16). Zor şartlarda takvayı en güzel biçimde sergileyenlerin başında İbrahim (a.) gelir. Ateşe atıldı. En yakınları kendisine cephe açtı. Yusuf (a.) dünyanın geçici zindanını ahiretin ebedi zindanına tercih etti. Zalim olmak yerine mazlum olmayı yeğledi. Baki olanı fani olana tercih etti. Ebu Hanife, takva yolunda çok çile çekti. Kendi dönemindeki otorite, idare adına fetva vermesini talep edince Ebu Hanife reddetti. Bunun üzerine zindana atıldı. Yüzünden kan fışkıncaya dek kırbaçlandı. Buna rağmen takvayı öne sürdü, otoriteye boyun eğmedi. İmam Malik'te bu yolun yolcularındandı. Talakla ilgili bir konuda döneminin idarecisine karşı muhalif görüş beyan etti. Merkebe bindirilip vazgeçmesi talep edildi. Son kararı şuydu: Beni bilen bilir, bilmeyen varsa Malik b. Enes; Fetvamı tekrarlıyorum. Baskı ve ikrahla talak düşmez. İmam Şafii'de takva sahibi ulemandı. İdarecilerin heva ve hobilerine göre fetva vermediği için dağlarda yaşamaya zorlandı. Ahmed b. Hanbel'e takva yolunda reva görülen işkence ciltleri dolduracak niteliktedir. Kendisine reva görülen işkence filleri çökertecek kadar gaddardı. Hepsine tahammül etti. Yusuf Buveyti, İmam Şafii'nin "O, benim lisanımdır, dediği müctehittir." Takvayı elden bırakmayınca, boynuna 20 kg'lık bir ağırlık asılıp ayakları da zincire vuruldu. Buna rağmen bildiği hakikatleri söylemekten geri kalmadı. Büyük İslam hukukçusu Serahsi, Kral Hakan'a gerçekleri hatırlattığı için kuyu tipi bir hücreye atılmıştı. 30 ciltlik el-Mebus isimli eserini öğrencilerine orada yazdırdı (Candan, 2011: XIX, 31-33).

4.1.7. Mümin Allah Yolunda Cesurdur

Cesaret; öfkelenip köpürme ile korkma arasında gadabi kuvvet için hasıl olan bir durumdur ki insan onunla, gitmesi gereken işlere gider. Mesela Müslümanların bir katından fazla olmadıkları takdirde kâfirlerle savaşması gibi (Cürcânî, 1997: 129). Şecâat, yürek genişliği ile tehlikeli işlerden sakınmamaktır. Eski âlimler şecâati, nefsin sabır ile kuvvetlenmesi şeklinde tarif ederken, bazıları buna kalbin sebatını da ilave ederler. Hâkimler şecâati üç şekilde ele alırlar. Bunlardan birincisi; düşmanla karşılaşıldığında saflardan korkusuzca çıkıp vuruşmak, ikincisi; askerde kırılma ve çöküş durumu ortaya çıktığında sabit ve sakin olup hâlini muhafaza etmek, üçüncüsü ise; yine kendi tarafının askerleri arasında zaafiyet müşahade ettiğinde hasmın hücumunu savmaya gayret edip askerleri güzel bir üslup ile cesaretlendirmektir (Sucu, 2011: VI, (II), 889).

Gazâlî şecâatin sıfatları arasında; lutufkarlık, yardıma koşma, sebatkârlık, kadirbilirlik, vakur olmayı sayarken şecâatin ifrat tefritleri arasında yer alan reziletleri ise, korkaklık, kibir zilleti olarak sayar (Gazâlî, tsz.: 98-101). İbn Miskeveyh (ö. 421/1030), yiğit olmadığı halde yiğit gibi davrananların da olduğunu belirtir. Bunun örneği mal ve menfaat uğruna savaşları yöneten ve tehlikelere atılan kimselerin yiğitler gibi davranmasıdır. Aslında bu onun yiğitlik tabiatından değil açgözlülük tabiatı nedeniyledir. İbn Miskeveyh, bu gibi durumlarda daha çok atılganlık gösterenlerin çok yiğit değil daha obur ve açgözlü olarak ifade edilmeleri gerektiğini belirtir. Zira bu

kimselerin yiğitliği mal ve menfaat uğrunadır. Yiğit kimse, iyi işlerdeki güçlülere önem vermez, kötü işlere sabreder, halkın büyük gördüğü işleri küçümser, daha üstün bir işi seçerek ölümü bile göze alır, elde edemediği şeye üzülmez, felaketlerle karşılaştığı zaman sarsılmaz, öfkelenildiği zaman gereken ölçüde, gereken kimseye ve gerekli zamanda öfkelenir, öç alması da aynı şartlara göre olur (Akyol, 2013: IX, (XXXVI), 49).

“Şüphesiz Allah, Müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşsalar, öldürürler ve ölürlers...” (Tevbe, 9/111). Allah ile kulları arasındaki ilişkinin doğasını belirleyen İslam, bunu bir “mukavele” olarak tanımlamaktadır. Bu keyfiyet, inancın sadece metafizik bir kavram olmayıp aslında hayatlarını ve mallarını Allah’a satmak karşılığında ölüm sonrası hayatta da Allah’ın kendisine cennet vereceği vaadini kabul etmek suretiyle kul tarafından yapılan bir mukaveledir (Mevdûdî, 1997: II, 274). Aslında bu alışverişte bir ücretin belirlenmiş olması Yüce Allah’ın Müminlere yönelik rahmetidir. Yoksa onlara canlarını ve mallarını bağışlayan zaten Yüce Allah’tır. Yeryüzüne peygamberler gönderildiğinden Allah’ın dini insanlara duyurulduğundan beri gelmiş geçmiş her Müminin boynunun borcudur cihad. Bu her zaman için yürürlükte olan bir kanundur. Bu kanun uygulanmadan hayatta denge sağlanamaz. Bu, kanunu terketmekle hayat kesinlikle düzelmez. Zira Hak, kendi yolunda hareket etmek zorundadır. Batıl ise, hakkın yoluna dikilmek zorundadır. Daha doğrusu batıl, hakkın yolunu kesmek zorundadır. Allah’ın dininin, insanlığı kulların kulluğundan kurtarıp onları tek ve ortaksız Allah’a kul yapmak için harekete geçmesi kaçınılmazdır (Kutub, tsz.: VII, 410-411).

“İman edip hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp (onlara) yardım edenler var ya; işte onlar gerçek Müminlerdir.” (Enfal, 8/74). Birçok kimse inkâr fırtınası içinde nefis ve şehvetine mağlup olarak bir ömür tüketmeye çalışırken, peygamberlik güneşinin aydınlatıcı ve ısıtıcı füyuzatına kalb ve kafasını açan bir avuç bahtiyar insanın ortaya koydukları fedâkârlık ve ferağat-i nefis, kıyamete kadar inanan bütün insanlara örnek ve model olarak miras kalmıştır. Herkes Rasûlullah (s.) Efendimize muhalefet edip düşmanlığını açığa vurmaktan çekinmezken, Müminlere işkence etmekte birçok beyinsiz yarışırken, onlar misal aramadan kendilerini nübuvvetin rahatlatıcı kucağına atmasını bildiler. İnandıkları din uğruna aç kaldılar, işkence gördüler, eza ve cefalara maruz bırakıldılar; ama bütün bunlar onların ancak imân ve teslimiyetini artırmaya yaradı. Allah ve Peygamber’in hoşnutluğuna ermek için yakınlarını, evlerini ve mülklerini terketmekte tereddüt göstermediler. Önce Habeşistan’a, sonra Medine’ye hicret ettiler. Dâvanın büyüklük ve yüceliğini kavrayıp himmetlerini biraraya getirdiler, İmân aşkıyla din kardeşliğini kurdular. Vasitanın küçüklüğüne bakmayarak küfrün, ahlâksızlığın ve azgınlığın karşısına çıkıp bir set oluşturmaya çalıştılar. Sonunda Allah’ın dilediği en kalıcı medeniyet bayrağını insanlık burcuna diktiler (Yıldırım, 1986: V, 2413-2414).

Hiz. Osman, Müslüman olduğunda hurma yapraklarından oluşan hasıra sarılmış ve altından duman vermiştir. Mus’ab b. Umeyr aç bırakılmış ve evinden kovulmuştur.

Bilal, sıkıca bağlanmış, sonra da sopa ile dövülmüş, aç bırakılmış, güneşin sıcağında oturtulmuş, kızgın kumlar üstüne yatırılmış, üzerine bir kaya parçası bırakılmış, boynuna bir ip takılmış, sonra da çocuklara teslim edilerek Mekke'nin dağlarında dolaştırılmıştır. Ammar ile annesi ve babası Ebu Cehil başta olmak üzere müşrikler tarafından Ebtah denilen yere çıkarılmış, kumlar iyice ısınınca kızgın kumlara yatırarak işkence edilerek Yasir ve eşi Sümeyye işkence altında can vermiştir. Ammar da ağır işkencelere tabi tutulmuştur (Furi, 2010: 95-96). Habbab b. Eret elbiseleri soyularak sırtı kızgın kumlara yapıştırılmış, sonra da yanmış birer kömür kadar kızgın taşlar getirilerek, onun vücudunun üzerine koyulmuştur. Hz. Süheyb'de İslam için en şiddetli işkencelere maruz kalmış, müşriklerin bu işkencelerinden kurtulmak ve hicret etmek için tüm mal varlığını Mekkeli müşriklere bırakmıştır. Hz. Ömer müşrik iken yine kızkardeşi Fatma ve eniştesi Said b. Bydi Müslüman oldukları için dövmüştür (Nedvî, Ansarî, 1963: I, 122). Yine Hz. Ebu Bekir, Utbe b. Ebi Rebia tarafından Kâbe'nin yanında feci bir şekilde dövülmüştür. Halid b. Saîd babası tarafından önce dövülmüş, daha sonra hapse atılarak aç ve susuz bırakılmıştır. Talha b. Übeydullah ve Zübeyr b. Avvam da kendi ailelerine mensup şahıslar tarafından işkenceye tabi tutulmuşlardır. Ebu Fukeyhe'nin ayağına bir ip takılmış, çakılların üzerinde sürüklenmiştir. Lübeyne şiddetli bir şekilde dövülmüştür. Üç yıl boyunca sosyal ve ekonomik boykota da maruz bırakılmışlardır (Sarıçam, 2005: 92). Bütün bu eziyet ve işkenceler hiçbir Müslümanı Allah yolundan geri çevirmemiştir. Müslümanlar bu husustaki cesaretlerini kararlılıkla ortaya koymuştur.

Yerinde kullanılan bir cesaret, insan için en önemli duygulardan biridir. Bilgi ve tecrübe birikimini de kullanarak cesaretle iş yapan kimse enerji doludur, aşk ve şevkle çalışır. Dünyasında ümit, heyecan, şevk ve gayret gibi duygular hükmeder. Etrafa ve olaylara bakışı müsbettir. Böyle biri geleceğini gayet parlak olarak tahayyül eder ve öyle olması için çok ciddi bir gayret içinde olur. Cesur insanlardan meydana gelen bir toplum son derece dinamiktir. O toplumun fertleri hemen her alanda teşebbüs güçlerini kullanırlar. Hatta bulundukları yerler dar gelir, dünyanın her tarafına açılırlar. Böyle bir toplum, zaman zaman mağlubiyet bile yaşasa, sonunda galip gelmesini bilir (Eren, 2017: IX, 97-98).

4.1.8. Mümin Şükretmeyi İhmal Etmez

Şükür; nimeti tasavvur edip onu ortaya çıkarmaktır (İsfahânî, 1992: 265). Şakir, rahatlık ve refah halinde şükredendir. Şekûr ise bela ve musibet halinde şükredendir (Cürcânî, 1997: 131). Sehl b. Abdullah (ö. 283/896)'a göre şükür; kişinin gizli ve açık bütün hallerinde masiyetten sakınmak ve gönül hoşnutluğu ile itaat etmek hususunda bütün gayret ve çabasını ortaya koymaktır. Ebû'l-Feyd Zünnûn el-Mısri (ö. 245/859)'ye göre ise şükür; senden daha üstün olana itaat ile dengin olana mükâfat ile daha aşağı durumda olana ise iyilik ve lütufta bulunmakla olur der (Kurtubî, tsz.: II, 94-95).

Şükür; hamd de övmek anlamındadır. Ancak hamd; bir nimet karşılığında olabileceği gibi, nimet karşılığında olmaksızın da olur. Hamd daha geneldir. Şükür ise

daha hususi bir anlam ifadeeder. Bir de hamd, sadece dil ile olur. Şükür ise dil ile olduğu gibi, kalp ve azalarla da olur (Pusmaz, 1999: XXXV, (III), 65). Hamd, söz konusu iyiliğin kendisine yönelik olma şartı aranmadan bir kimsenin mutlak manada lütfkârlığının ve iyilikseverliğinin dile getirilmesidir. Hamd (övgü) birini lâayık olduğu şeyle nitelemek demektir. Bu sebeple hamd, sadece Allah’a yönelik olarak münasip görölmüştür. Şükürün hikmeti, Allah’ın nimetinin etkisinin kulun dilinden “itiraf ve övgü”, kalbinde “şâhitlik ve muhabbet”, organlarında da “itaat etme ve boyun eğme” olarak ortaya çıkmasıdır (Oral, 2015: II, (IV), 347-351).

İbrahim (a.) Peygamberin sünnetleri daha çok İslamî sünnetlerin bir benzeri ya da onların ilk modelleridir. Bunun kemâl derecesi, Hz. Muhammed (s.) ile vücut bulmuştur. O halde Allah’ın insanlara olan üstün nimetlerinin başında onlara ilahî belgeleri okuyan, kitap ve hikmeti öğreten ve daha bilmedikleri nice şeyleri belleten, bütün bunlarla beraber onları her türlü kir ve pastan temizleyen bir peygamberin gönderilmesi gelir. O halde Allah’a olan bağlılığımız, kalbimizin idraki ve O’nun büyüklüğüne karşı uyanıklığıyla ölçölür (Yıldırım, 1986: I, 391).

“Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah size niye azap etsin ki? Allah, şükürün karşılığını verendir, hakkıyla bilendir.” (Nisa, 4/147). Yüce Allah, şükreden Mümini azaplandırmayacağına, O’nun kullarını azaplandırmasının mülkünü artırmayacağına, yaptıklarına cezayı terk etmesinin de hâkimiyet ve saltanatını eksiltmeyeceğine dikkat çekmektedir. Mekhul der ki: Dört şey var ki, onlar kimde olursa lehinedir. Üç şey de vardır ki, bunlar kimde olursa aleyhinedir. Lehine olan dört şey; Şükür, iman, dua ve istiğfardır. Aleyhine olan üç hususa gelince: bunlar mekr (hilekârlık), bağı (haddi aşmak) ve neks (ahdi bozmaktır) (Kurtubî, tsz.: V, 537).

“Cinler, Süleyman için dilediği biçimde kaleler, heykeller, havuz gibi çanaklar ve sabit kazanlar yapıyorlardı. Ey Davud ailesi, şükredin! Kullarımdan şükredenler pek azdır.” (Sebe, 34/13). Davud (a.) ailesine sözü edilen birçok nimetler verilmişti. Onlar ilâhî lütf ve kereme fazlasıyla nail olmuşlardı. Bunun için Rasûlullah (s.) Efendimiz: “Üç şey var ki onlar kime verilmişse, gerçekten Davud ailesine verilenin bir benzeri ona da verilmiş demektir: Hoşnutluk halinde de öfkeli durumda da adaletten ayrılmamak; fakirlik halinde de zenginlik günlerinde de tutumlu ve dengeli olmak; gizli ve açık hallerde Allah’tan saygı ile korkmak” buyurmuştur (Yıldırım, 1986: X, 4933).

Hz. Aişe (r.) şöyle anlatıyor: Allah Rasûlu’nun her işi hayret verici idi. Bir gece yanıma geldi, hatta cildini cildime dokundurdu ve sonra şöyle buyurdu: “Ey Aişe, bu gece bana Rabbime ibadet etmek için izin verir misin?” Bunun üzerine ben “Ey Allah’ın Rasûlu! Ben senin yakınlığını severim, isteklerini de severim, Rabbime ibadet etmeni de severim, izinlisin” dedim. (Ben bunu söyleyince) Rasûlullah kalktı, odadaki su ibriğinin yanına gitti, abdest aldı, suyu da çok dökmedi, sonra namaz kılmaya başladı. Ağlıyordu, hatta ağlamaktan sakalı ıslandı. Sonra secde etti ve ağlamaya devam ediyordu. Ağlamasından yer ıslanmıştı. Sonra yan tarafına yattı ve yine ağlıyordu. Sonra Bilal geldi, kendisini sabah namazına çağırıyordu. Bilal onun ağlamasını görünce “Ey Allah’ın Rasûlu! Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde seni ağlatan şey nedir? Bunun üzerine Hz. Peygamber “Ey Bilal! Şükreden bir kul

olmayayım mı? Nasıl ağlamayayım? Allah Teâlâ bu gece bana “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır” (Âl-i İmrân, 3/190) âyetini indirdi” dedikten sonra şöyle buyurdu: “Yazıklar olsun bunu okuyup da bunun hakkında düşünmeyene!” Diğer bir rivâyette ise “Vay bunu çeneleri arasında çiğneyip de bunun üzerinde düşünmeyenlere! buyurmuştur (Buhârî, “Teheccüd”, 6; Müslim, “Münâfikûn”, 79-80; Tirmizî, “Salât”, 187; İbn Mâce, “İkâme”, 200).

4.1.9. Mümin Cömerttir

Cömertlik; bir şeyi gönülden vermek, çokça vermek gibi anlamlara gelir (İbn Fâris, 2001: 213), yani bir şeye karşılık olmaksızın, uygun ve gerekli olan şeyi başkasına kazandırmanın temelidir. (Cürcânî, 1997: 78). Türkçede eli açık olmak şeklinde de ifade edilen cömertlik, başka bir ifadeyle kişinin sahip olduğu imkânlardan başkalarına meşru ölçüler dahilinde ve Allah rızasını gözeterek yardımda bulunmasını sağlayan ahlaki bir erdemdir (Yaşaroğlu, 2016: 96).

Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) Bakara Sûresi’nin ikinci âyetinde Allah’a samimiyetle inanan Müminlerin başlıca özellikleri sayılırken iman ve namazın peşi sıra infakın zikredildiğini söyleyerek bu âyetin farz ve mendup olan bütün infak çeşitlerini kapsadığını ifade eder (Râzî, 2002: I, 464-465). Cömertlik, insanî bir duygu olmasının yanı sıra aynı zamanda ilahî bir ahlakıdır da. Zira Kur’ân’da cömertlik, öncelikle Allah’ın sıfatları arasında gösterilmiştir. Allah’ın isimleri arasında yer alan “el-Kerîm” (Topaloğlu, 2002: XXV, 287) ve Zü’l-Celâl ve’l-İkram özellikle Cenâb-ı Hakk’ın kullarına yönelik lütuf ve ikramını vurgular (Topaloğlu, 2013: XLIV, 515).

İyilik ve cömertliğin önündeki en büyük engel ise insanın dünya sevgisi ve ilgisi ile dünya nimetlerine dört elle sarılmasıdır. Mal ile kirlenen ruh; para sevdasıyla kararan kalp, altın ve gümüşün ışıltısı ile kamaşan göz ve karışan zihin, insani gerçeklere ve ilahî sırlara perdelidir. Her hastalığın tedavisi kendi cinsinden şeylerle olduğu için madde ve maldan gelen hastalık yine onlarla tedavi edilebilir (Yılmaz, 2016: CXX, 4).

İbadet bir takım fiili ritüellerden ibaret değildir. Kulluk niyeti ve kastıyla yapılan diğer fiiller de ibadet olarak isimlendirilebilir. Bir Müslümanın insani ilişkilerinde mütevazı, sevecen ve müşfik olması, cömertliği, dürüstlüğü, hoşgörülü tavrı vb. de mutlaka ibadet gibi önemlidir ve sahibine sevap kazandıracaktır. Dolayısıyla Müslümanlar sadece fiili ibadetleriyle değil aynı şekilde iyilik ve güzel ahlâk namına sergiledikleri tutumlarından dolayı da sevap kazanacaktır (Kılıç, 2009: XIII, (I), 92-93).

Allah, toplum hayatının normal bir şekilde devamını sağlamak için kimini zengin, kimini fakir, kimini güçlü, kimini zayıf vs. yaratarak, birbirine muhtaç hale getirmiştir. “De ki: “Ey mülkûn sahibi olan Allah’ım! Sen mülkü dilediğine verirsın. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin.” (Âl-i İmrân, 3/26). Bir toplumda herkes aynı ekonomik statüde olsa o zaman o toplumun varlığını

devam ettirmesi imkânsız olurdu. Zira herkes zengin olduğunda toplumda alt hizmet ve görev olarak kabul edilen işleri kim yapacaktı? (Köylü, 2011: XXXI, 28-29).

İnsanoğlu bu âlemde kendisine emanet ve âriyet olarak verilen mal ve mülkü kendisinin sanır. Mal üzerindeki süreli tasarruf hakkını mülkiyet ve sahiplik zanneder. Kur'ân, hayra sarf edilmiş kalıcı mala “el-bâkiyâtü's-sâlihât” adını verir (Kılıç, 2009: XIII, (I), 90). Güzeller; tozsuz, passız, parlak ayna ararlar; çünkü o ayna karşısında yüzlerinin güzellikleri ve üzerlerindeki süsler ortaya çıkar. Güzel, güzelliğini nasıl ayna olmadan göremezse; iyilik sahibi cömertte cömertlik yüzünü ancak yoksula bakmakla gösterebilir. Bu yüzden güzel güzelliğini ortaya koyan aynaya minnet borçlu olduğu gibi cömert zengin de fakire minnet borçludur (Mevlana, 2012: I, 2743-2745).

“Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever.” (Âl-i İmrân, 3/ 134). Âyet-i celilede, takva sahiplerinin üç özelliği zikredilmektedir ki bunlardan birincisi cömertliktir. Cömertlik konusunda Hz. Peygamber (s.): “Cömert insan Allah’a yakındır, cennete yakındır, insanlara yakındır; cehennemden ise uzaktır. Cimri kişi ise Allahtan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır; cehenneme ise yakındır. Muhakkak ki cömert olan cahil kişi, Allah’a, âbid olan bir cimriden daha sevimlidir.” (Tirmizî, “Birr”, 40) buyurur. Geçim konusunda endişelenmeye gerek kalmadığına, zira tüm canlıların rızkının Allah’a ait olduğuna Allah’ın dilemesi ve takdiri dışında hiçbir şeyin meydana gelemeyeceğine inanan bir kişinin güçlü bir ruh sağlığına sahip olacağı söylenebilir (Köylü, 2011: XXXI, 35-36). Bu durum Kur’ân’da şöyle açıklanmaktadır: “Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.” (Zuhruf, 43/32). İslam, paylaşmayı maddi ve manevi hayatımızın tamamını kapsayacak şekilde ele almış ve bunu dinî-ahlaki bir görev olarak ortaya koymuştur (Yaşaroğlu, 2016: 95). Hz. Peygamber’e hangi sadakanın daha değerli olduğu sorulduğunda, “Yaşama sevincin yerinde ve mala düşkün olduğun zenginliği arzulamakta ve fakirlikten korkmakta bulunduğun zamanda verdiğin sadakadır” (Buhârî, “Zekât”, 11) diye cevap vermiştir.

Allah Teâla’nın lütfu keremiyle Hz. Peygamber cahiliye kötülüklerinden uzak durarak yetişme çağını idrak etmiştir. Öyle ki o; güzel ahlâk, asalet, soy, hilm, cömertlik, iyi komşuluk doğru sözlülük, emaneti gözetme vb. bakımdan içerisinde yaşadığı toplumun en iyi durumda olanıydı (Kılıç, 2009: XIII, (I), 87). Her konuda olduğu gibi cömertliğin hayata yansması hususunda da en güzel örneği Rasûlullah (s.) ortaya koymuştur. Abdullah b. Abbas’da Efendimizin cömertliğini şöyle anlatır: Allah Rasûlu insanların en cömerdi idi. Ramazan ayında ise cömertliği daha da artardı. Çünkü Cebrail, her sene Ramazan’da gelir, ayın sonuna kadar beraber olur, Efendimiz ona Kur’ân’ı arz ederdi. İşte bu günlerde, esmek için engel tanımayan bereketli rüzgârdan daha cömert davranırdı (Buhârî, “Savm”, 7; Müslim, “Fezâil”, 50). Yine Enes b. Mâlik, Câbir b. Abdullah, Hz. Âişe gibi Peygamberi yakından tanıyan sahâbiler,

Rasûlullah'ın kendisine ihtiyacını bildiren hiçbir kimseyi eli boş geri çevirmediğini belirtmişlerdir.

Hiz. Osman'ın, Tebük Ordusu'nu donatmadaki öncülüğü ve Medine'ye hicretten sonra içme suyu sıkıntısı yaşandığı bir dönemde 35.000 dirheme satın aldığı Rûme Kuyusu'nu vakfetmesi (Buhârî, “Fedailü ashabi'n-nebî”, 7), Hiz. Ebu Bekir'in, halifeliği zamanında yaşanan bir kıtlıkta 1000 deve yükü buğday, kuru üzüm ve zeytinyağı ile dönen kervan malının tamamını muhtaç durumdaki Müslümanlara dağıtması, Talha b. Übeydullah'ta olan 50.000 dirhem alacağını bağışlaması, civardaki yerleri satın alıp Mescid-i Harâm'ı genişletmesi ve Harem'in sınır taşlarını yeniletmesi, Mescid-i Nebevî'yi yeniden inşa ettirirken kendi malından 10.000 dirhem harcaması (Yiğit, 2007: XXXIII, 442), Abdurrahman b. Avf, 500 deve yükü tutan büyük bir kervanı bir defada bağışlaması, bir günde otuz köleyi azad etmesi, (Önkâl, 1988: I, 157) Hiz. Zeynep'in Hiz. Ömer zamanında kendisine tahsis edilen yıllık 12.000 dirhemi elini bile sürmeden fakirlere dağıtması onların sahip oldukları cömertlik ve hayır duygusunu açıkça göstermektedir (Hamidullah, 2013: XLIV, 358).

4.1.10. Mümin İbadet Ehlidir

İbadet; mükellefin nefsinin hevasının aksine Rabbi için ta'zim olarak yaptığı her şeydir (Cürçânî, 1997: 150). İbadeti, insanları kendi kendilerinin olmaktan çıkarıp toplum içinde toplum denilen bütünden ayırmaksızın ayrı ayrı teker teker fertler halinde devamlı olarak eğitip yetiştiren ve böylece onları toplum menfaatlerine yönelten, toplum hizmetine hazırlayan, fakat şekil ve görünüşü itibarıyla birbirine benzemeyen hareket ve faaliyetler bütünüdür diye tarif etmekte mümkündür (Daryal, 1972: (XXV), 30).

Din, insanoğlunun ayrılmaz bir parçası olarak onun yaratılışından beri varlığını sürdüren ve onun yaşamında önemli etkileri vardır. Bunun en önemli belirtileri arasında evrensel olarak görülen ve merkezi bir yer işgal eden ve şu veya bu şekilde tecrübe edilen ibadetlerdir (Kuşat, 2011: II, (XIII), 22). Kur'ân dilinde kul demek olan “abd” kelimesi ile kulluk emirlerini yerine getirmek olan “ibadet” aynı köke (=ayn+ba+dal) dayanır (Kürkçüoğlu, 1968: VII, (LXX-LXXI), 52). “İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözetendir).” (En'am, 6/102). (Allah) göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu hâlde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun? (Meryem, 19/65).

Dindarın ibadetleri yerine getirmesi her şeyden önce iradî bir faaliyettir. Dini emirlerin yerine getirilmesinde irade, harekete geçirici bir rol oynar. Hergün beş defa namaz kılmak, gün boyunca yeme içmeyi terk ederek oruç tutmak ve buna bir ay devam etmek, maddi külfetine ve yolculuk sıkıntılarına katlanarak hacca gitmek, gönlündeki mülk edinme ve sahip olma arzusuna rağmen zekât vererek Allah rızası için malının bir kısmını elden çıkarmak bir irade işidir. (Certel, 1998: I, (III), 153). Müslümanın

gönlünde bu bilinç ve şuur yer edince bir olan Allah'a kulluk şuurunda yaptığı her şey ibadet sayılır. Allah'a kulluk insanın kâinatı imarında, yeryüzünde yapacağı davet ve metodunun hayata tatbikinde ve hatta yapacağı her harekette kendini gösterir (Haşimî, 2007: 34).

İslamî ibadetlerin ilk ve en önemli işlevi, kul ile Allah arasında sağlam ve daimi bir bağın kurulmasını temin etmektir. İnanan insan, inanıp bağlandığı üstün yaratıcıya karşı içinde duyduğu azim, saygı, sevgi, bağlılık, teslimiyet ve şükran duygularını fiilen ifade edip göstermek ve inancını birtakım pratiklerle realize etmek üzere ibadet etme ihtiyacı duyar. İbadetler, inanan insanla Allah arasında iman bağı ile derinden kurulan ilişkinin dış dünyaya akseden tezahürleri ve dini hayatı kuvveden fiile dönüştüren uygulamalar bütünüdür. Her ibadet, Allah'a ruhen bir yöneliş ve vuslatını devam ettirebilmesi için lutfettiği bir randevudur (Certel, 1998: I, (III), 149-150). İbadet, insanlar arası ilişkilerde kişilerin birbirlerini tanımalarını, birbirlerine güvenmelerini, dini bir toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşmasını sağlayan, dindar kişinin samimiyet derecesini (dini gücünü) ortaya koyan bir davranıştır (Şentürk, 1985: 229). Fafreddin Râzî, ibâdetin fazilet bakımından üç derecesinin bulunduğunu söyler:

Birinci derece: Mükâfat elde etmek veya cezadan kurtulmak maksadıyla Allah'a ibâdet etmek. Bu maksatla yapılan ibadetin derecesi çok düşüktür. Çünkü istenen sadece mükâfat elde etmek ve cezadan kurtulmaktır. Amaç vasıta haline getirilmiştir. Değerler yer değiştirdiğinden ötürü bu fil değersiz kalmıştır.

İkinci derece: Allah'a kullukta bulunarak, O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınarak şeref kazanmak maksadıyla ibâdet etmektir. Bu, birinci dereceden üstündür. Maksat Allah'ın dışında başka birşey olduğundan bu da tam değildir.

Üçüncü derece: İnsanın Allah'ın ilâh, kendisinin de O'nun kulu olduğu bilinciyle ibâdet etmesidir. Ulûhiyet büyüklüğü, ubûdiyet ise tezellülü gerekli kılar. Bu bilinçle yapılan ibadet, en üstün dereceye çıkmıştır. Nitekim namaza niyet ederken, sevap kazanmak, cezadan kurtulmak için değil, "Allah rızası için" diyerek niyet etmekteyiz (Râzî, 2002: I, 250). İşte imanı diri tutan bazı ibadet örnekleri: Gerçek Müminlerin kalpleri namazda Allah'ın huzurunda bulunmanın heybetiyle titrer. Bu yüzden durulur ve derinden ürperir. Bu ürperti oradan azalara, duygu ve hareketlere akseder. Zihinleri kurcalayan tüm meşguliyetler yok olur. Allah'ın yüceliğini idrakine vardıkları, O'na kulluğun verdiği huzuru hissettikleri için başka bir şeyle uğraşmazlar. Vicdanları her türlü kirden aranır. İşte bu noktada boşlukta yüzen zerre, ana kaynağı ile buluşur. Şaşkın ruh yolunu bulur, ürkek kalp sığınağını bulur. Bu anda Allah'ın dışındaki bütün değerler eşyalar ve şahıslar gözlerinde küçülür (Çelik, 2010: 291)

"*Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.*" (Ankebut, 29/45). Namaz vasıtasıyla sık sık ruhen Allah'ın huzuruna çıkmak sayesinde oluşan murakabe hissi, insanı sadece kötülüklerde pasifize etmekle kalmaz, aynı zamanda ahlaki bir dönüşümü de beraberinde getirerek iyiliği işlemeye de sevk eder (Certel, 1998: I, (III), 153). Müminler namazı her halükârda kılarlar. "*Eğer (bir tehlikeden) korkarsanız, namazı yaya olarak veya binek üzerinde kılın.*" (Bakara, 2/239). Bu durum Müminlerin

özelliklerndendir. Ancak münafiklar namaz kılmamak için bahane ararlar veya toplum içinde olmadıklarında, tek başlarında olduklarında namazı terk etmeye cesaret ederler. Ashabdan İmran b. Husayn, kendisinde nasur (basur) illeti bulunduğunu söyler. Allah'ın Elçisi ona *“Ayakta namaz kıl, bunu yapamazsan oturarak kıl, bunu da yapamazsan yan üstü yatarak kıl”* buyurmuştur. *“Namazı kıldınız mı gerek ayakta gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın.”* (Nisa, 4/103). Nitekim Rasûlullah (s.) Efendimiz, geceleri kalkıp yalnız başına namaz kılarken kıyâmı uzattığı gibi, secdeleri de uzatırdı (Nesâî, “Nisâ”, 1; Müsned, III, 128, 199, 285). Eğer imkân varsa savaş anında dahi namazı terk etmemek gerekir. Nitekim Peygamberimiz (s.) ve seçkin sahabeleri savaşta bile namazı terk etmemişlerdi. *“Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur...”* (Nisa, 4/101). Dünyada iken cennetle müjdelenenlerden olan Hz. Ömer (r.), kanlı bir suikaste uğramıştı. O yüce insan, yarısından kanlar akarken namazını kılmış, namazı terk etmeyi aklından bile geçirmemiştir (İbn Kesîr, 2000: VII, 228). *“Ahirete iman edenler, ona da inanırlar. Onlar namazlarını vaktinde kılarlar.”* (En'am, 6/92).

“...Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.” (A'raf, 7/156). Zekat, insandaki mülkiyet güdüsünün aşırı derecede güçlenmesinden doğan cimrilik temayülünün aşılp, bunun yerine olumlu bir kişilik özelliği olarak cömertliğin kazanılmasına vesile olur (Certel, 1998: I, (III), 153). *“...Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar...”* (Ahzap, 33/35). Sadaka vermek imanın bir gereğidir. Zira sadaka vermekte bir sınır yoktur. Bazen bir müsülümâna selam vermek sadaka iken, bazen bir Müslümanın halini sormak bir sadakadır, bazende malının yarısını, hatta tamamına yakınına vermekte bir sadakadır. *“Az da olsa gücünüz yettiği kadar sadaka veriniz.”* (Buhârî, “Zekat”, 21). *“Yarım hurma ile de olsa; kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz, o kadarını da bulamayanlar güzel bir sözle bile olsa kendilerini korusunlar.”* (Buhârî, “Zekat”, 9, 10; “Edeb” 34; Müslim, “Zekat”, 66-67). *“Güzel bir söz”* (Buhârî, “Edeb” 34; Müslimi, “Zekat”, 56); *“her meşru ve güzel bir iş sadakadır.”* (Buhârî, “Edeb”, 33; Müslim, “Zekat”, 53) *“Her tesbih bir sadaka, her hamd bir sadaka, her tehlil (la ilahe illallah demek) bir sadaka, her tekbir sadaka, iyiliği tavsiye etmek sadaka, kötülükten sakındırmak sadakadır...”* (Müslim, “Misafirin”, 84, “Zekat” 56; Buhârî “Sulh”, 11; “Cihad”, 72). Sevgili Peygamberimiz (s.a.v), Sahabe-i Kiramdan, Tebuk Seferi'ne çıkan orduya yardım etmelerini istemiş, bunun üzerine Hz. Osman b. Affan, dar durumda olan orduya 1.000 dinarlık mali yardımda bulunmuşken Hz. Ömer malının yarısını infak ederek bu konuda herkesi geçtiğini zannetmiş fakat Hz. Ebu Bekir, tüm malını Allah yolunda infak etmiştir. (İbn Kesîr, 2000: V, 64).

“Müminler ancak o kimselerdir ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir. O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.” (Enfal, 8/2). *“Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.”* (Ra'd,

13/28). İman zevkini; akıl, irâde, idrâk ve vicdan yoluyla alıp benliğine yediren Müminin beş ana vasfı vardır ki, diğer insanlarda bunların tamamı birarada bulunmaz.

1- Allah anıldığında kalbleri ürperir. Artık böylesi Allah ile görür, O'nunla işitir, O'nunla tutar ve O'nunla yürür.

2- Allah'ın âyetleri okununca, onların imanını artırır. Öyle ki, her âyet bir tasdik ve bilgiye kapı açar; her belge, ilahî kudret ve sünnetullahı yansıtır. Her tasdik ve yeni bilgi imana güç ve kuvvet verir; her belge imanın zevk ve heyecanını artırır.

3- Onlar her halükârda Rablerine güvenip dayanırlar. Kendini bu düzeye getiremeyen kişinin Allah'a olan güveni zayıf, itikadı sarsıktır.

4- Onlar namazlarını dosdoğru kılarlar. Şüphesiz ki, yukarıda belirtilen üç sıfatı kendinde toplayan bir Mümin için zevklerin en güzeli, Allah'a kulluğun en anlamlı yanı olan namaz kılmaktır.

5- Rızık olarak kendilerine sunduğumuzdan (Allah için Allah yolunda) harcarlar. Gerçekten yukarıdaki dört vasfı ruhunda taşıyan Mümin; mal ve makamı, servet ve ihtişamı, şöhrat ve bencilliği birer âdi araç olarak görür; bunların hepsini gayeler gayesi olan ilahî rızaya uygun şekilde kullanır (Yıldırım, 1986: V, 2324).

"Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: "Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)" Onlar da "Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik" derler. Melekler, "Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!" derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir." (Nisa, 4/97). Mekke'de bulunan Habib b. Damre, bu âyeti duyunca oğullarına: "Ben zayıf ve biçarelerden değilim, beni Medine'ye götürün..." demiş onun bu isteği üzerine oğulları bir tahterevan bulup babalarını ona koyup Medine yolunu tuttular. Ten'im mevkiine gelince vefat edeceğini anlayan Habib, sağ elini sol eline vurarak, "Allahım! Şu senin, şu da Rasûlünün; Rasûlün sana ne ile biy'at ettiyse, ben de öyle biy'at ediyorum!" dedi ve övgüye değer bir şekilde ruhunu teslim etti. Aşab-ı Kiram onun bu halini duyunca, "Medine'ye erişseydi mükâfatı tamam olurdu..." diyerek kendilerine göre yargıda bulundular. Bunun üzerine *"Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidilecek çok yol ve geniş yer bulabilir. Kim de evinden, Allah'a ve Peygamberine hicret niyetiyle çıkar da (yolda) ölüm kendisine yetişirse, şüphesiz ki onun mükâfatı Allah'a aittir. Allah çok bağışlayan ve çok merhamet edendir."* (Nisa, 4/100) âyeti indi (Yıldırım, 1986: III, 1438-1439).

4.1.11. Mümin İffet Sahibidir

Namus, istikamet, haram olanlardan geri durmak, ırz sahibi olmak, bedeninin korunması için gerekli olan şeyleri almak kullanmak ve gerekli olmayanlardan uzak durmak, cinsel işlerde ahlak kurallarına bağlılık, anlamlarına gelen (Asım Efendi, 1886: II, 814), iffeti Cürcânî ise; şehvi kuvvetin bir durumu dur ki bu kuvvetin ifratı olan fücür (azma) ile onun tefriti olan humud (sönme) arasında ortadadır. İffetli kişi, şeriata ve mürüvvete uygun olan işlere giren kimsedir, şeklinde tarif eder (Cürcânî, 1997:

154). Yani iffet; nefiste şehvetin galip gelmesini engelleyen haldir (İsfahânî, 1992: 339).

Klasik İslam düşünürlerine göre iffet, dört temel ahlakî erdemden biridir. Bu erdemler, adalet, hikmet, şecâat ve iffet şeklinde bir bütünlük arz eder. Kindî (ö. 252/866 ?), “iffet, bedeninin korunması ve geliştirilmesi için gerekli olan şeyleri sağlama, gereksiz olan şeylerden uzak durma davranışıdır” der. İbn Miskeveyh “behîmî nefis (şehvî güç) ihtiraslara yönelmeksizin “akıllı nefis”in kontrolü altına girerse ve böylece dengeli davranmayı başarırsa iffet erdemi ortaya çıkar” der. (Kasapoğlu, 2003: III, (III), 48).

İnsanın arzularını, tutkularını aklının ve inancının kontrolünde tutarak, Allah ve insanlar nezdinde kendisini küçük düşürecek davranışlardan sakınmasını sağlayan erdem olarak ifade edilen iffet (Aydeniz, 2013: (XIX), 101), başkasının namusuna göz dikmemek, kendi namusuna başkalarının da yan bakmasına fırsat vermemektir (Aksu, 2013: (XIX), 85). İsfahânî, “Kişi; el, dil, kulak ve göz gibi âza ve cevârihini yanlışlardan korumadıkça, tam olarak iffetli hale gelemmez. İnsan dilini alay, aşağılama, gıybet, dedikodu ve lakap takmaktan; kulağını da kötü ve çirkin şeyleri dinlemekten uzak tutmalı” demektedir. Dilde ve düşüncede iffet, kişinin imanının derecesini gösteren ahlakî bir duruştur. Bunun aksi, yani dil ve düşüncedeki iffetsizlik de imandaki zaafa işaret etmektedir. (Gülçür, 2013: (XIX), 54-55).

İmanın şubelerinden biri olan hayâ iffetten doğar. Hayâ, “çirkin şeylerden kaçınmaya sevk eden ve hak sahibinin hakkı konusunda taksirden, yani her türlü hukuk ihlalden meneden ahlakî bir tavır” olarak nitelenir (Güler, 2013: (XIX), 18).

Hz. Peygamber’in şu hadisi konumuza ışık tutmaktadır. “*Hayâ imandandır ve hayâlî olan kimse cennettedir. Hayâsızlık ise kalbin katılığındandır; kalbi katı olan da cehennemdedir.*” (Buhârî, “İman”, 16). Zira Hz. Peygamber (s.) devamlı olarak “*Ya Rabbi! Senden hidâyet, takva ve iffet diliyorum*” (Müsned, I, 389, 439) şeklinde dua ederdi. Kur’ân bir Müminin ideal kişilik özelliklerini, belirgin karakterlerini sayarken, cinsel güdüye ilişkin Müminde ortaya çıkan karakter özelliğini saymadan geçmez. Hz. Yusuf’un yanı sıra (Yusuf, 12/24), Hz. Meryem’de iffet konusunda Müminlere örnek gösterilmiş (Enbiya, 21/91; Tahrim, 66/12), Hz. Şuayb’ın kızlarının iffetli davranışları (Kasas, 28/23-25) ve Hz. Musa’nın iffetine düşkünlüğüne değinilmiştir. Âyetlerden, Hz. Peygamber’in hadislerinden ve İslam ahlakına dair eserlerden anlaşılan; Müslüman kabul edilmek için sadece tevhid ilkesine iman etmenin ve birtakım ibadetlerin yerine getirilmesinden başka iffet, hayâ, edeb gibi faziletlerin de kişide olması gerektiğidir (Aydeniz, 2013: (XIX), 101).

İffet; gündelik hayatın çok içinde bir kavram, insanın yükseklerde bir yere bağlılığından ileri gelen sebeplerle heva ve heveslerine kapılmasına izin vermeyen, tutkularına mesafe koymasını haklı kılan türde, itina ile korunması gereken bir özü anlatır. Buna karşılık gündelik hayat içinde bir tanımı arandığında, özellikle ve sadece kadının ahlakî seciyesine bağlanacak şekilde açıklanıyor. Bunun dinî bir dayanağı yok. Dinî metinlerde iffetten konu açıldığında akla ilk gelen isimlerden biri Hz. Yusuf olmaz mı? (Aktaş, 2013: (XIX), 41). İşte bu nedenle cinsel ahlakın Kur’ân’da, “fercin hıfzı”

şeklindeki nitelenmesi, Nur ve Ahzab Sûrelerinde, erkeğe ve kadına ayrı ayrı vurgu yapılarak anlatılır. Cinsiyet unsuru dikkate alınarak “ıffetli kadın karakteri” ve “ıffetli erkek karakteri” inanan insanlara edinilmesi salık verilen bir kişilik özelliği olarak sunulur. (Kasapoğlu, 2003: III, (III), 59).

Hız. Yusuf'un hayatı, üç gömlek etrafında örölmüş gibidir. Çocukluk dönemini hatırlatan kanlı gömleği onun mazlum ve mağduriyetini; Mısır sosyetesinin en önde gelen kadınlarından biri olan Züleyha'nın fitnesine karşı güçlü iradesiyle direnirken arkadan yırtılan gömleği ıffet ve ismetini; kardeşleri vasıtasıyla babası Hız. Yakub'a gönderdiği gömleği ise olgunluk ve iktidar dönemindeki istikametini simgeler (Yıldız, 2006: 13). Tek isteği Allah ile olan ahlakî ilişkisinin bozulmaması olan Hız. Yusuf, cinsel doyum ve etkinlik için bütün gerekli koşulların eksiksiz biçimde hazır olduğu, kontrol edilmesi neredeyse imkânsız koşullar altında, ahlak dışı cinsel ilişkiden uzak durmaya çalışmakla kalmayıp, bu yüzden uğrayacağı diğer sıkıntıları da göğüslemeye hazır olduğunu kanıtlayarak iyiliği ve mutluluğu, kendini ahlak dışı cinsel doyumun kucağına bırakmakta değil; ıffetli kalmakta aramaktadır (Kasapoğlu, 2003: III, (III), 64). Gayri ahlakî tutum ve davranışların, haz költürünün neredeyse bir hayat tarzı haline getirildiği küresel dünyada; edepleriyle, ıffetleriyle nezih bir şekilde yaşamak isteyen Müminler, özellikle Mümin gençler Hız. Yusuf'un ıffet ve ihlas sembolü tutumunu kuşanarak haramlardan kaçınmalı ve böylece peygamber ahlakını bir model olarak insanlığa sunabilmelidir. (Yıldız, 2006: 132). Şehvetin kulu ve esiri olmak, kölelikten daha zelil bir durumdur. Gerçekten de ıffet, insanı tutkularının baskısından kurtaran ve onu özgür kılan hayat iksiridir (Güler, 2013: (XIX), 9).

İslam tarihi bizlere ıffet ve namus kavramını idrak edememiş kişi ve toplumların, bu değere sahip Müslöman kişi ve toplumlara yaptıkları saldırılardan bahsetmektedir. İşte bunlardan bir tanesi de Hız. Peygamber döneminde meydana gelmiş doğrudan ıffeti hedef alan İfk Olayı'dır. Abdullah b. Übeyy ve yandaşlarının bu saldırı ile amaçları muhtemelen İslam'ın en büyük serveti olan yüksek manevî üstünlüğü sarsmak ve Muhacirle Ensar ve Ensar'ın iki kabilesi olan Evs ile Hazrec arasında bir iç savaş çıkarmaktı (Aksu, 2013: (XIX), 85). “İffetli, hiçbir şeyden habersiz, Mümin kadınlara zina iftirasında bulunanlar, gerçekten dünya ve âhirette lanetlenmişlerdir. Onlara büyük bir azap vardır.” (Nur, 24/23).

Rasûlullah (s.) “Kim hakkını talep ederse bunu imkân nispetinde ıffetle (günahlara girmekten sakınarak) istesin.” yine hak sahibine: “Sen hakkını ister tam ister eksik olsun ama ıffetle (günahlara girmekten sakınarak) al” (İbn Mâce, “Sadakat” 15, 2421) buyurması kişinin hakkını talep ederken haramlardan tam sakınması, bunun mümkün olmadığı takdirde imkân nispetinde sakınmaya gayret göstermesi, dolayısıyla hakkını meşru bir şekilde talep etmesi anlamına gelmektedir.

“Âdemoğlu malım, malım der durur. Ey Âdemoğlu! Dikkat et! Yiyip-içip tükettiğinden, giyip eskittiğinden ve sadaka olarak verip âhirete yaptığın yatırımından başka ne malın var?” (Müslim, “Zühd”, 3-4; Tirmizî, “Zühd”, 31, Tefsir, 102/1; Nesâî, “Vesaya”, 1) şeklindeki hadislerinde insandaki mal tutkusunun çok güçlü olduğuna işaret eder. Buna bağlı olarak gelişen dilencililiği, yüzsüzlük ve onursuzluk olarak niteler

el emeği ve çalışmayı da över. ‘Asalaklık’, ‘başkalarının sırtından geçinme’ anlamına gelen dilencilik insanın onur sıfatını/şerefini ayaklar altına alan bir tutum olduğunu da: “Sizden birinizin dağa giderek bir arkalık odunu yüklenip satarak ihtiyacını karşılamasıyla şerefini kurtarması -verilir veya verilmez ayrı bir şey ama- insanlardan istemekten daha hayırlıdır.” (Buhârî, “Müsakat”, 13, “Zekat”, 50, “Büyu”, 15; Müslim, “Zekat”, 107; İbn Mâce, “Zekat”, 25) hadisiyle açıkça ortaya koyar. Dilencilik yapmak isteyen bir sahabiye de uyarıp onun basit bir iki eşyasını açık arttırmayla satarak kendisine sermaye sağlayıp bir ip ve balta alarak odunculuk yapmaya yönlendirir. Bu zâtın bu yolla geçimini temin etmeye başladığını gördükten sonra da: “İşte bu kıyamet günü dilencilik onursuzluğu/lekesi ile Allah’ın huzuruna çıkmadan hayırlıdır” (Ebu Dâvûd, “Zekat”, 26; İbn Mâce, “Ticarat”, 25) buyurarak onurlu duruşu gösterir. Rasûlullah (s.), istemekten sakınanı Allah’ın iffetli kılacağını, müstağni davranarak elinde olanla yetineni zengin edeceğini, sabretmek isteyenine sabır vereceğini ve sabırdan daha hayırlı ve engin bir lütuf olmadığını söyler (Buhârî, “Zekat”, 50; Müslim, “Zekat”, 124).

Bireysel ve toplumsal hayatta görülen tüm hasbî faaliyetlerin ve güzel alışkanlıkların temelinde geniş anlamda iffet eksenli ahlak anlayışı yatar. İffet, insanın hem bireysel hem de toplumsal ahlakını ilgilendirir. Bilindiği gibi insanın kendi iç dünyasından ve Allah ile olan ilişkilerinden doğan davranışlar bireysel ahlak adını alırken, insanın diğer insanlara ve varlıklara karşı yapmakla yükümlü ve sorumlu olduğu görevler toplumsal ahlak adını alır. (Güler, 2013: (XIX), 19).

Arşiv kayıtlarımız iffete verilen önemin güzel örnekleri ile doludur. Elimizdeki belgelerde dikkati çeken hususların başında devlet memuru olarak alınacaklarda ehl-i iffet sahibi olmaları şartının aranması gelmektedir. Özellikle gümrükte çalışacak olanların erbab-ı iffet ve ehliyet sahibi kişilerden seçilmesi istenmektedir. Haremeyn’i teftiş edecek olanların ilim sahibi iffetli kimselerden seçilmeleri, aranan şartların en başında gelmektedir (Aydeniz, 2013: (XIX), 101). İslam medeniyeti vakıfları yoluyla bu meseleyi çözmüştür. Bunun yanında Osmanlılar döneminde zarâfet ve nezaketin, insan onuruna verilen değerın göstergesi sayılabilecek zimem defterleri ve sadaka taşları gibi iki güzel uygulama örneği de tarihin altın sayfalarında yerini almıştır. Zimem defterleri, veresiye defterleri demektir. Ramazan ayında zenginler tebdîl-i kıyafet yaparak bakkal, manav, kasap gibi dükkânlardan veresiye alış-veriş yapıp borcunu hesabına yazdıran fakirlerin borçlarını ödeyerek defterden sildirirler, “Allah kabul etsin” diyerek çekip giderlerdi. Böylece ne fakir borcunu ödeyen zengini tanır ve bilir ne de zengin borcunu ödediği fakiri tanır ve bilirdi. Sadaka taşları da Osmanlı zarâfetinin bir simgesidir. Mahallelerin belli yerlerine yerleştirilen içine para konulabilecek şekilde oyukları bulunan sadaka taşlarının oyuklarına zekât yükümlüsü ya da infâkta bulunmak isteyen zengin parasını yerleştirir, fakir gelir ihtiyacı kadarını alır giderdi. Böylece ihtiyacı olup da birisinden isteyemeyen insanlar buradan yararlanırlardı (Köse, 2013: (XIX), 7-8).

Görebildiğimiz kadarıyla, Rasûl-i Ekrem’in hadislerinden yola çıkarak iffeti, cinsel arzu (şehvet) konusunda iffet, göz, kulak, dil, el ve kalbin iffeti, malî-iktisadî konularda iffet diye üç alt başlık halinde ele almak mümkündür. Akıl ve kalp iffetinin

yok olmasıyla birlikte sûizan, tamahkârlık ve başkasının elindekine göz dikmek ortaya çıkar. Bu durumun hasede, hasedin düşmanlığa, düşmanlığın çatışmaya, çatışmanın da çoğu kez katle yol açtığı bilinir. Dilin iffetli olmaması halinde alay, tecessüs, gıybet, nemîme (koğuculuk) gibi günahlar işlenir. Gözün iffetli olmaması halinde harama ve bayağı arzuları kışkırtan dünya hayatının zinetine nazar edilir. İffetin kulakta yok olmasıyla da çirkin şeyler işitilir (Güler, 2013: (XIX), 19-20). Dil ve düşüncede iffetin insanda temel ve güzel bir ahlak haline gelmesinin önünde birtakım engeller bulunabilir. Kısaca temas etmek gerekirse bu engellerin en tehlikelileri; iman eğitimindeki zayıflık, kişinin ahlakını bozacak seviyede olan basın ve yayın, kötü arkadaş çevresi, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker'in önemsenmemesi, cehaletin yaygınlaşması, sınırsız özgürlük safsatasına dayandırılan açıklık ve saçıklıktır. Dil ve düşüncede iffet ise, kişinin hayır ve şerri ayırabilmesini, faziletler ve rezaletler arasındaki farkı rahatlıkla görebilmesini sağlayan bir dinamiktir. (Gülçür, 2013: (XIX), 53).

4.1.12. Mümin Adildir

Adalet istikamet (doğruluk, doğru davranış), doğru hareket etmek, doğru konuşmak, günden ve yalandan kaçınmak anlamındadır. Terim olarak ise; dinen, yapılması tehlikeli olan şeyden kaçınmakla hak yol üzerinde doğru olmak anlamına gelen adalet büyük günahlardan kaçınmak ve küçük günahlar üzerinde ısrar etmemektir ki bunun salâhı, fesadından çok olur. Zira adalet: nefiste meydana gelen bir melekedir ki, nefsi büyük günahlara yaklaşımdan, küçük günahlar üzerinde ısrar etmekten ve çirkin işlerden meneder (Cürcânî, 1997: 151).

Adalet kelimesi; bireysel ve sosyal yapıda hakkaniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan bir erdem, bir hukuk ilkesidir (Kara, 2013: (XXXIV), 140). İbn Miskeveyh'e göre insan nefsinin bilgi, öfke ve şehvet gücünden; hikmet, şecaat ve iffet gibi üç erdem doğar. Adalet ise bu üç erdem insanın ahlaki yapısında gerçekleşmesiyle kazanılan ve hepsini kuşatan dördüncü temel erdemdir. İşte bu erdemlere sahip olan kimse adaletli kimse diye adlandırılır (Altıntaş, 1998: II, 242) ki Ebu Yusuf bir şahsın adalet sahibi sayılmasının ölçüsünü şöyle açıklar: "Büyük günah işlemez, küçük günahta ısrar etmez, kusurları örtmesi açığa vermesinden, doğrusu yanlışından daha fazla olur, şahsiyeti (mürûet) zâhirdir hem dindarlığından hem de şahsiyetinden dolayı doğruyu konuşur, yalandan kaçınır" (Yaran, 2013: (XVIII), 6).

Cehalet, korkaklık ve iffetsizlik gibi aşağılık niteliklere sahip olan kimseden de zulüm doğar ki o kimse de zalim diye adlandırılır (Altıntaş, 1998 II, 242). İşte insanlık tarihi, bu zalimlerin kendi menfaat ve hevaları uğruna, insanlığa yaptıkları nice zulüm ve işkenceye şahit olmuştur. Bugün de hala şahit olmaktadır. İnsan topluluklarında görülen nizam ve asayiş, her zaman normal ve tam tekmil olarak devam etmemiş, zayıf kuvvetlinin esiri olmuş, hak kuvvetlinin elinde kalmıştır. Bunun neticesinde ahlak sükût, hukuk tefessüh etmiş, Allah unutulmuş, onun işine karışılarak şirk ve dalalet yoluna sapılmıştır (Cerrahoğlu, 1993: XXIX, (II), 18).

Azgınlık, haksızlık ve zulmün zıddı olan adalet, insaf, haklılık ve doğruluk manalarını kapsayan bir denkleştirme noktası ve istikamet olarak iki tarafında denklik denilen bir denkleşme manasına gelir. Ve bundan dolayı adalet ve adalet düsturlarına mizan da denilir (Buladı, 2002: XXXVIII, (I), 24) ki adalet, kâinatın nizamıdır. Amel ve ibadette vacip gibi sayılan ahlakî bir fazilettir. Şüphe yok ki her hakkın başı yüce Allah'ın hakkı olan ilahlık haklarıdır. İlahlık hakkının ilki Allah'ın birliğine inanmaktır. Çünkü ortak ve benzeri bulunanın son derece saygı ve yüceliğe hakkı olamaz. Bundan dolayı adaletin başı Allah'ın birliğine inanmaktır (Yazır, tsz.: V, 3117). İslam'a göre adaletsizlik insanın şirke dayalı bir inanç ve davranış içerisine girmesiyle Allah-insan arasında, insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde ve hiç de azımsanmayacak bir düzeyde kişi ile kendi nefsi arasında meydana gelir (İbn Manzûr, tsz.: XXII, 373).

Kur'ân'da adalet kavramı; sözde adalet (Enam, 6/152), hükümde adalet (Nisa, 4/58), Allah'ın emrine uygun olarak salah'ın ve felah'ın esbabına tevessülde adalet (Bakara, 2/123), barışta adalet (Hucurat, 49/9), şahitlikte adalet (Talak, 65/2), ticari ilişkilerde adalet (Enam, 6/152; İsra, 17/35), Allah'a eş koşmamak (Enam, 6/1) şeklinde kullanılmıştır (Altıntaş, 1998 II, 241). Kur'ân-ı Kerim'in sunmaya çalıştığı adalet bütün beşeri faaliyetleri kuşatan ve beşeri tasavvurun üstünde mutlak olan ilahi adalettir. Bu adalet evrenseldir; belli bir ırka, soya, kavme münhasır değildir. İnancından dolayı hiç kimsenin istisna edilmediği mutlak adalettir. *“Allah din uğrunda sizinle savaşmayan, sizi yurduunuzdan çıkarmayan kimselere iyilik yapmanızı ve onlara karşı adil davranmanızı yasak kılmaz; doğrusu Allah adil olanları sever”* (Mümtehine, 60/8). Bu bakımdan İslam'ı insanlara zorla kabul ettirmek diye bir şey söz konusu olmayıp sadece İslam'ın insanlara tebliğine engel olan engeller ortadan kaldırılır (Cerrahoğlu, 1993: XXIX, (II), 19-20).

Hiç şüphe yok ki İslam ahlakının temeli ve Müslümanın şiarı adalettir. Bunun içindir ki terki caiz ve mümkün değildir. Hatta o kadar ki dinin yasak ettiği yalan söylemenin bile caiz olduğu (düşmana karşı) düşmanla muharebe anında bile adaletle muamele edilmesi emredilmektedir (Yazır, tsz.: VI, 4371). Nitekim Halife Hz. Ebu Bekir, kuzeye sefere çıkmak üzere olan Hz. Usame Ordusuna *“Siz, cephedeki düşmanla çarpışacaksınız. Evvela İslam'a çağırın. Giderken, yolda, kiliselere çekilmiş papazlar, savaş dışında kalan halk, ihtiyar, kadın ve çocuklara raslayacaksınız sakın onlara dokunmayın!”* talimatını vermiştir.

Adalet herkesi kuşatan bir gerçekliktir, onun insanlara olan mesafesinin ölçütü sadece hak ve haklılıktır. Güçlülerin affedilmesi, zayıfların cezalandırılması zulümdür. Mahzun oğullarından hırsızlık yapan bir kadının affedilmesi için Üsame b. Zeyd, Hz. Peygamberle konuşup onun bağışlanmasını istemişti. Bu teklif üzerine Hz. Peygamber *“Allah'ın tayin ettiği hadler hakkında şefaet etmek mi istiyorsun? Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fatıma bile hırsızlık yapsaydı, mutlaka onun da elini keserdim* (Buhârî, “Fedailü's-sahabe”, 18, “Enbiya”, 54, “Hudud”, 12; Müslîin, “Hudud”, 8-9; Ebu Dâvûd, “Hudud”, 4; Tirmizî, “Hudud”, 6; İbn Mâce, “Hudud”, 6; Darimi, “Hudud”, 5) şeklinde buyurarak bu alandaki sosyal erozyona dikkat çeken Hz.

Peygamberin, “Benim kızım bile yapsa, ona da aynı cezayı uygulardım” sözü, “herkes için adalet” anlayışını açıkça ortaya koyarak (Kasapoğlu, 2012: V, (X), 84) kişinin düşüncesinde, davranışında ve sözünde sırat-ı müstakimi takib etmesi; diğer yönden de başka insanlara yönelik olarak, insan aklı ve ilahi şeriatce belirlenen her hakkı hak sahibine vermesi, diğer bir ifade ile kişinin hep Allah’ın istediği güzellikleri sergilemesi gerekir (Elmalî, 1997: III, 328). Bir işe menfaat ve iltimas karıştığı zaman, haksızlık ve zulüm bunu takip eder. İnsanın hırs ve arzularının azgınlaşması, toplumun aleyhine adaletle çelişen bir durum olduğu gibi, toplumun, kişinin fitrat ve kabiliyetlerinin aleyhine azması da sosyal bir bozulmadır. Şahsi çıkarlar ve insanlar arasındaki ayrıcalık, adaletle çelişen bir durumdur. Kur’ân’ın öngördüğü adalet, öylesine hassas bir ölçüdür ki insanın kendine ve yakınlarına menfaatini, duygu ve hislerini devre dışı bırakır (Cerrahoğlu, 1993: XXIX, (II), 20). Şahsi menfaatlerini, kişisel çıkarlarını ön plana alanlar, bir bakıma topluma ters düşerler. Bu gibi insanlardan oluşan bir toplum, zamanla parçalanıp dağılmaya, en azından güvensizlik havasında boğulmaya mahkûmdur. Onun için ilahi bir kitap olan Kur’ân, ferdi toplumun bir parçası olarak kabul etmiş ve toplumda sosyal adalet ve insan haklarının gerçekleşmesi için her insana bu hususta uyması gereken bazı kurallar koymuştur (Turgay, 1999: I, 41).

Rasûl-i Ekrem (s.), Medine’ye hicret eder etmez hicretin ilk yıllarında kurduğu Medine Site Devleti’nin ilk anayasasında şöyle bir esas getirmiştir: “*Takva sahibi Müminler, kendi aralarında mütecevize ve haksız bir fiil ikasını tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da Müminler arasında bir karışıklık çıkarma kastını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evladı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.*” (Madde 13). Bu anayasanın işlerlik kazanması için Hz. Peygamber İslam Devleti’nin sınırları genişledikçe bazı müslümanları çeşitli bölgelere vali, amil, kadı ve muallim (öğretmen) olarak 140’a yakın müfti görevlendirdiği bilinmektedir (Algül, 1995: XXXI, (III), 28).

İslam, bütün insanlığı bir aile olarak kabul ettiği için Halife ile normal bir vatandaş arasında işlediği suçun cezasını çekme yönünden de hiçbir fark görmemiştir. Devlet işlerini yürütmesi, onu işlediği suçların cezasını çekmekten alıkoyamaz (Açıkel, 2003: 71). Rasûl-i Ekrem’in irşadiyle adaletin zirvesine erişen ve adaletin timsali olan Hz. Ömer, birgün mahkemede tayin ettiği Kadı’nın önünde hasmiyle beraber oturmuştu. Kadı Zeyd, Halife Ömer’e gâyet mutena bir yer gösterdiği halde Halife Ömer, gösterilen yere oturmayıp hasmiyle beraber oturmuştur. Hz. Ömer tayin ettiği Kadı Zeyd’e öfkelenmiş ve bu hareketinin doğru olmadığını söylemiş ve: “Sana layık olan beni hasmımın yanına oturtmaklığı idi. Ve hükümden sonra da hâkim daima reis ile me’rus arasını eşit tutarsa o zaman adil olur” demiştir. Ve Kadı Zeyd’e daima hakka uymasını ve adaletten ayrılmamasını tavsiye etmiştir (Kasaboğlu, 1965: IV, (X-XI), 174).

Sadece adalet dağıtma ve yasaları uygulama konumunda olanlar değil, adalet alma ve yargılanma konumunda bulunanlar da kendilerini yasalar karşısında başkalarıyla eşit görmek durumundadır. Oysa bazı insanlar yasanın katılığına tahammül gösterirken, bazıları kendini yasanın üstünde sayarlar. Yasaya tahammül göstermez,

saygı duymazlar. Oysa insanların, yasaları kabul etmeleri, tüm insanları kapsamına alması esasına dayanır. Eğer bir norm bazı insanlara tatbik ediliyor, bazılarına edilmiyorsa yasa olma özelliğine sahip değil demektir (Kasapoğlu, 2012: V, (X), 63). İltimas ve kayırmacılık bekleyen Cebele b. El-Heysem Suriye’de büyük nüfuz sahibi kimselerden idi. Müslümanlığı kabul ederek Mekke’ye gelmiş, Kâbe’yi tavaf ederken Fezare oğullarından adamın biri her nasılsa Cebele’nin eteğine basmış, o da adama aniden bir tokat atmış ve mesele halifeye intikal etmişti. Böyle bir davranıştan dolayı eteğine basan kişiye büyük bir ceza tatbik olunacağını zanneden Cebele, Hz. Ömer’in mevki ve makam farkı gözetmediğini görerek “kisasla, yani attığı tokadın benzerini yemesi veya sahibini razı etmesi hükmüyle” karşılaşınca bir gün mühlet istemiş, Hristiyanlık devrindeki aristokratik zihniyetin tesirinden kurtulamayarak Kostantiniyye’ye kaçmış ve irtidat etmiştir (Algül, 1986: II, 311-312).

Hz. Peygamber’in hayatı incelendiği zaman onun hem içte hem dışta hak ve adaleti sağlamaya çalıştığı görülür. O bir taraftan Mekkeli ve Medineli Müslümanlar yani Muhacir ve Ensar arasında kardeşlik ilan ederken, diğer taraftan da Medine Sözleşmesi ile Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlar arasında hak ve adaleti sağlamaya çalışmıştır (Hamidullah, 2003: I, 202-210). İşte bu sözleşmeye istinaden Hz. Peygamber, kendi adaletini istismar etmek isteyen yabancılara da anında dersini vermiştir. Mesela Hendek Seferi’nde (H. 5 / MS. 626) düşmanla işbirliği yaparak Müslümanlara ihanet eden Benu Kureyza Yahudilerini cezalandırmış, keza çeşitli yollarla Medine İslam Devleti’ni ortadan kaldırmak amacıyla mali ve askeri varlığını ortaya koyan Hayber Yahudilerine sefer ilan etmiştir (H. 7/MS. 628). Milletler arası teamüllere aykırı biçimde şehid edilen İslam elçisi Haris b. Umeyr (ra.)’ın kanını yerde bırakmamak ve milletler arası ilişkilerdeki adalet hükümlerinin karşılıklı olarak kullanılmasını sağlamak için Mute (H. 8 / MS. 629) seferini açmıştır (Algül, 1995: XXXI, (III), 35).

Aile içi adalet, özellikle çocuklar arasında ayırım yapmamak Peygamber Efendimiz’in özenle üzerinde durduğu bir konudur. O, “Çocuklarınız arasında âdil olunuz.” buyurur. Karısı Amre’nin talebi üzerine oğlu Numan’a bir şeyler hibe eden Beşîr b. Sa’d, yine karısının isteği ile Hz. Peygamber (s.)’e gider ve onun bu işte şahit olmasını ister. Önce Beşîr’e bütün çocuklarına böyle hibede bulunup bulunmadığını soran ve “hayır” cevabını alan Peygamber Efendimiz bu haksız olaya şahit olmayı reddeder. Bazı rivâyetlerde ayrıca “Beni zulme şahit tutma” veya “Ben zulme şahitlik etmem” (Buhârî, “Hibe”, 11, 12; “Şehadat”, 9; Müslim, “Hibat”, 9-19) buyurduğu da yer alır (Yaran, 2013: (XVIII), 6).

Bir millet adaletin egemen olması ile ayakta durur. Zulmün, baskının, haksızlığın ve insan haklarına tecavüzün arttığı bir toplumun eninde sonunda yıkılınası mukadderdir. Adaletin yerini zulmün aldığı hiçbir cemiyet payidar olamamıştır (Buladı, 2002: XXXVIII, (I), 25). Toplumu ayakta tutmak adına Hz. Peygamber (s.)’in bilhassa ticari muamelelerde adaleti sağlamak kasdıyla ortaya koyduğu uygulamalardan bazılarını şöyle sıralamak mümkündür: Bir müslüman pazarlığı üzerine pazarlık yapılmaması (Müslim, “Büyu”, 9, 11), müşteri kızıştırmaktan kaçınılması (Müslim,

“Büyu”, 9), üreticinin malının pazara intikalden önce ucuza kapatılmaması (Buhârî, “Büyu”, 72; Müslim, “Büyu”, 7), ticarete doğruluğa riâyet edilmesi (Buhârî, “İman”, 24; Müslim, “İman”, 106), elemeğine, kişisel çaba ile elde edilen kazanca önem verilmesi (Buhârî, “Büyu”, 15), satılan mal ile ilgili kusurların gizlenmemesi, olduğundan farklı bilgi verilmemesi, alışverişte karşılıklı güven duygusunun oluşturulması (Buhârî, “Büyu”, 10; Müslim, “Büyu”, 51), zengin tacirin takvadan ayrılmaması, dini, ictimai, mali sorumluluklarının gereğini yerine getirmesi (Müslim, “Zühd”, 11), borcun bir ihtiyacı gidermek için alınması ve zamanında ödenmesi (Buhârî, “Zekat”, 18), dardakalan iyi niyetli borçluya mühlet verilmesi (Buhârî, “Büyu”, 18; Tirmizî, “Büyu”, 65), malın sürümünü yalan yere yeminle artırmaya girişilmemesi (Müsned, II, 235), helal yoldan ayrılınmaması (İbn Mâce, “Ticaret”, 2), çalışan işçinin emeğinin hakkı ne ise hemen ödenmesi (İbn Mâce, “Ruhun”, 4), aldatan tacirlerin günahkar (Tirmizî, “Büyu”, 4) ve dürüst tacirlerin âhirette peygamber, sıddikler ve şehitlerle beraber olacağı (Tirmizî, “Büyu”, 4; İbn Mâce, “Ticaret”, 1), eksik tartıp yanlış ölçmenin toplumların helakine sebep olacağı (Tirmizî, “Büyu”, 9), spekülasyonun yasaklanması (İbn Mâce, “Ticaret”, 6) ayrıca iş hayatı, işçi, işveren, tacir-esnaf, tüketici, müstahsil ve şirketler hakkında binlerce kaide ve uygulama ortaya konulmuştur (Algül, 1995: XXXI, (III), 30-31). Kur’ân’ın ortaya koyduğu bu adalet ilkesi, tüm insanlığı kuşatan “evrensel bir beyanname”dir. Bu anlamda Kur’ânı Kerîm’i geçen ve Kur’ân’la boy ölçüşebilecek bir din, bir kitap, bir ideoloji, bir felsefe, bir dünya görüşü yoktur. Kim olursa olsun, hangi dine mensup bulunursa bulunsun, hangi ırktan gelirse gelsin, Müslüman olsun, gayri müslim olsun, dinli veya dinsiz olsun, putperest veya Ateist olsun herkese karşı adil davranmak, adaletle hükmetmek vazgeçilmez bir şarttır. (Buladı, 2002: XXXVIII, (I), 27).

“Bu (peygamberlerin gönderilmesi), Allah’ın, halkları habersizken ülkeleri haksız yere helâk etmeyeceği içindir.” (Enam, 6/131), *“Rabbim, halkları salih ve ıslah edici kimseler iken memleketleri zulmederek helâk etmez.”* (Hud, 11/117). Müfessirlerin bir kısmı *haksız yere (zulümle)* ifadesine şu yorumu getirmişlerdir. Allah, bir toplumu, sırf Kur’ân’a muhalif suçlarından dolayı helak etmez. Halk birbirleri ile ilişkilerinde adil ve iyi olduğu sürece, yalnızca çok tanrıci inançlara sahip olmaları, toplumun ilahi bir cezaya veya helake uğraması için yeterli neden olamaz. Eğer halk, birbirlerine karşı kötü davranmıyor, birbirlerinin çıkarlarına zarar vermiyor veya vahşiyane davranışlarda, büyük haksızlıklarda bulunmuyorsa, inançsız olmaları helakı gerektirmez. Küfür ve putperestlikle iktidar olunabilir, ancak adaletsizlik ve zulümle asla (Buladı, 2002: XXXVIII, (I), 26). Hz. Ömer Ebu Musa el-Eş’ari’ye gönderdiği risalede “Selam sana, bilmiş ol ki, hüküm muhkem bir farz, ittiba olunan bir sünnettir. Mahkemede ibraz olunacak delillere iyi dikkat et, verdiğin hükümleri infaz et, doğru hükümler infaz olunmazsa, kıymet ifade etmez. İnsanların arasını her hususta bir tut, mevki sahipleri mevkiinden, servet sahipleri servetinden dolayı seni kendilerine meyledecek zannetmesinler, zayıf olan hak sahipleri de adaletinden ümidini kesmesinler, delil davacıya, yemin davalıya düşer. Müslümanların arasında her hususta sulh caizdir. Ancak, helali haram, haramı helal kılmakta sulh caiz değildir. Vereceğin

hükümleri aklınla iyi muhakeme et; akılla, iyiden kötü ayırt olunur. Şâyet, vereceğin hükümlerde tereddüt edersen, akılla tereddüdünü gider, verdiğin hükümlerde hakdan ayrılma; zira hak çok kadimdir.” şeklinde tavsiyelerde/emirde bulunmuştur (Kasapoğlu, 1965: IV, (X-XI), 175). Zira toplum, sevgi ile kaynaşır, adaletle ayakta durur. Herkesi kucaklayan bir adalet uygulaması, fertlerin birbirleriyle kaynaşmasına vesile olur. Haksızlık ve adaletsizlik ise huzursuzluğa yol açar (Buladı, 2002: XXXVIII, (I), 26).

Psikolojik bir eğilim olarak adalet, bireyi başka insanlara zarar vermemeye sevkeder. İnsanlığa ait bir eğilim olarak bu eğilim, kişiyi aile, ulus, ırk ve benzeri farklılıklar gözetmeden bütün insanlığa bağlar (Kasapoğlu, 2012: V, (X), 62). Sosyal adalet ise, toplumda herkesin yasak ve engellerle karşılaşmadan şerefli bir hayat yaşamasını sağlar. Kişiye kendi öz değerlerini şahsına ve topluma yararlı olarak kullanma ve üretime katkıda bulunma fırsatını verir (Açıkel, 2003: 72).

İslam dini, ırk, sınıf, inanç, renk, milliyet ya da cinsiyet farklılıklarına bakmaksızın bütün bireylere eşit haklar vermiştir. İslam’ın getirmiş olduğu adalet sistemi, birey ve toplumların istek ve heveslerine göre şekil değiştirmez, sevgi ve nefretlere göre yön belirlemez. Akrabalık ve yakınlık bağlarına göre ayarlanmaz, sosyo-ekonomik düzey farkı gözetmez, zengin-fakir, soylu-soylu olmayan, kuvvetli-zayıf ayrımı yapmaz. Herkesi tek bir ölçüye göre değerlendirir, insanların karşılıklı ilişkilerinde değişmez, tek bir mizan kabul eder (Kasapoğlu, 2012: V, (X), 63).

Osmanlı da hemen yürürlüğe girmeyen adalet, adaletsizlik sayılır. Mahkemelerde iki veya üç celse nadirdir, ekseri davalar, bir celsede hükme bağlanır. En mühim davalar bir saat içinde hükme bağlanır. Hüküm derhal infaz edilirdi (Öztuna, 1978: X, 373). Osmanlı vakanüvislerinden Mustafa Nâ’îmâ da adalet dairesi üzerinde özellikle durmuş, Ali Efendi’nin kaleme aldığı sekiz maddeyi daireyi dört maddede özetleyerek devletin gevşemesini ve zayıflayıp-gerilemesini bu rükünlerin bozulmasına bağlamıştır. Ona göre; (1) Mülk ve devlet asker ve rical iledir. (2) Rical mal ile varlık bulur. (3) Mal reayâdan gelir. (4) Reayâ ise adalet ile muntazamı’l-hal olur. Bütün bir devleti sarıp kuşatan zaaf, daima bu dört rüknün bozulmasından kaynaklanmıştır (Okumuş, 2013: (XVIII), 104).

4.1.13. Mümin Merhametli ve Şefkatlidir

Rahmet; incelik, kalp inceliği, iyilik ve ihsan etmeyi gerektirecek biçimde şefkat göstermek, hak edene ceza vermekten vazgeçmek demektir (İsfahânî, 1992: 279).

Allah’ın kuluna olan rahmeti (acıması), kulun kula acıması gibi değil, kulunu esirgemesi ve ona iyilik etmesi şeklinde anlaşılmıştır (Ateş, 1999: (XIII-XIV-XV), 75). İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)’ye göre ise rahmet; kulun nefsi hoşlanmasa ve zor da bulsa o kula faydalar ve hayırlar ulaştırmayı gerektiren bir sıfattır. İşte bu, gerçek rahmettir. İnsanların en merhametlisi, kişinin hayrına olanı ona ulaştırmada, zararına olanı da ondan uzaklaştırmada o kişiyi rahat bırakmayan kimsedir (Küçük, 2007: 82-83). Merhamet, zulmü, adaletsizliği, baskıyı, haklara tecavüzü engeller. Adaleti, rıfkla muameleyi, her canlıya acımayı gerektirir (Sarıcık, 2000: 195). Rahmet ve merhamet

kelimeleri de tıpkı muhabbet kelimesi gibi dilimizde çok kullandığımız, işitildiğinde gönlümüzü ferahlatan kalbimize huzur veren ve ruh dünyamızı aydınlatan terim ve kavramlardan biridir (Küçük, 2007: 80).

Peygamberlerin ve salih kulların niteliklerinden olan rahmet ve merhamet ile ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Peygamber’in Müminlere karşı çok şefkatli ve merhametli olduğu (Tevbe 9/128), Peygamberin insanlara yumuşak davranmasının Allah’ın merhametinin bir eseri olduğu (Âl-i İmrân, 3/159), Rasûlullah’ın ve Müminlerin birbirlerine karşı merhametli, inkârcılara karşı sert ve tavizsiz oldukları (Fetih 48/29), Allah’ın eşler arasına sevgi ve merhamet koyduğu (Hadîd 57/27), hem dünyada hem de âhirette Allah’ın lütuf ve merhametinin Müminlerle olduğu (Nur, 24/14) ifade edilmekle birlikte evlâtlara da yaşlı ana babalarının üzerine merhamet kanatlarını germeleri emredilmektedir (İsrâ 17/24).

Hız. Peygamber’in pek çok alanda birçok başarısı vardır. Onun en büyük başarısı, medeni olma vasfı taşımadığı bilinen ve cahiliye adının kendilerini ifade için kullanıldığı bir toplum içinden çok kısa bir sürede tam anlamıyla örnek nitelikte bir “sevgi ve merhamet toplumu” ortaya çıkarmış olmasıdır. Gerçekten sahabe nesli, insanlık tarihinde eşi benzeri görülmeyen, seçkin nitelikleri kendinde toplayan “örnek bir nesil” olma özelliğini hakkıyla taşımıştır (Küçük, 2007: 87). Hız. Peygamber: “Müminler birbirini sevmeye, birbirine şefkatte ve birbirine merhamet etmeye tıpkı bir vücut gibidirler. Vücudun bir uzvu hasta olduğunda, diğer uzuvları uyanık kalarak ve ateşlenerek ona ortak olmaya çağırırlar.” (Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66; Müsned, IV, 270) şeklinde buyurarak Müslüman toplumun tek bir vücut gibi olmaları gerektiğini, bunun ilk tezahürünün rahmet ve merhametle kendini göstereceğini vurgular. O bu merhamet ve şefkat özelliğini her davranışı ile gösteriyor, toplumun bütün tabakalarına yansıtıyordu. Karakterinde aşkın bir özellik olarak yer alan şefkat ve merhamet duyguları, çocuklardan kadınlara, mağdurlardan yaşlılara, Müslümanlardan müşriklere, bitkilerden hayvanlara herkesi ve her şeyi kapsıyordu (Çetin, 2016: VIII, (I/XV), 255; Haşimî, 2007: 167).

Çocuğu sevmek, okşamak, onlara dokunmakta bir merhamet göstergesidir. Hız. Peygamber’e gelen ve O’nu torunu Hasan’ı öperken gören Akra b. Habis “Benim 10 çocuğum var, ancak şimdiye kadar hiçbirini öpmedim” deyince sevgili Peygamberimiz; “Merhamet etmeyen, merhamet görmez” (Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Fezail”, 64; İbn Mâce, “Edeb”, 3; Müsned, VI, 56, 70) buyurarak merhamet ve sevgiyle davranmazsan çocuklar da merhamet/sevgiyi öğrenemez ve sonuçta onlar da hiç kimseye merhamet göstermezler demek istemiştir.

Hız. Peygamber’in: “Sıla-i rahimi kesen cennete giremez” (Müslim, “Birr”, 18-19; Müsned, II, 484, III, 14, 83) buyurması, bir adamın: “Ya Rasûlallah! Benim akrabalarım var, ben onlara sıra yapıyorum, onlar benimle alakayı kesiyorlar. Ben onlara iyilik yapıyorum, onlar ise bana kötülük yapıyorlar. Ben onlara yumuşaklıkla muamele ediyorum, onlar bana cahillik ediyorlar, demesi üzerine Hız. Peygamber’in: “Eğer sen dediğin gibi isen, sanki onlara sıcak kül yediriyor gibisin. Sen bu hal üzere devam ettikçe, Allah tarafından onlara karşı senin daima yardımında bulunacak biri

olacaktır” (Müslim, “Birr”, 22) buyurması Rasûl-i Ekrem’in yakın akraba ve uzak akrabayı ziyaret, onlarla ilişkiyi kesmemeye verdiği önemi göstermektedir.

Osmanlının kâinata bakışındaki incelik, hayvanlara ve tüm canlılara yönelik merhametiyle de tezahür eder. Bu bakış, kökleri İslam medeniyetine uzanan derin kültürel birikimle yoğrulmuş bir düşüncenin örnekliğini ortaya koyar. İstanbul’daki iskelelerde odun, kömür, kereste, kireç, zahire, ahcar gibi gerekli malzemelerin nakli için kullanılan beygir ve merkeplerin sabahdan ikindiye kadar çalıştırılması, Cuma günleri dinlendirilmeleri, hayvanlara tahammüllerinin üstünde yük yüklenmemesi, zayıf ve yorgun hayvanlara eziyet edilmemesi hususunda ferman yayımlamıştır (Işık, 2012: 145).

Bilinmelidir ki insan ve diğer canlılar için dünyayı yaşanılır halde tutmak ancak merhametle mümkündür. Merhamet, yarım hurma da olsa, bir dilim ekmek bile olsa, ihtiyaç sahibine isteyerek verebilmektir. Bilindiği gibi bir kişi, Efendimizin huzuruna gelerek kalbinin katılığından şikâyet eder. Bunun üzerine Efendimiz ona şu tavsiyede bulunur: “*Yetimin başını okşa, fakiri doyur.*” (Müsned, II, 263, 387). Yetimin başını okşamak, fakiri doyurarak onlara iyilik, ikram ve ihsanda bulunmak, insana ölümü ve âhireti hatırlatır. Bu da kalbi yumuşatır. Acımasızlık ve şiddet tarih boyunca değişik biçimlerde tezahür etmiştir. Bundan sonra da devam edecektir. Ne var ki, şiddet her halde ilk defa bu kadar artmış, aile ocağına sıçramıştır. Eşler birbirine, anne babalar çocuklarına, gençler anne-babalarına şiddet uygular hale gelmiş, bazı anneler bebeklerini acımasızca cami avlusuna, hatta öldürüp çöp konteynerlerine bırakır hale gelmiştir. TV’de gösterilenler, okulda, sokakta görülenler, elbette çocukları, gençleri olumsuz yönde etkilemektedir (Bayraktar, 2012: 127-129).

Hz. Âişe’nin, “Ey Allah’ın Peygamber’i! Uhud’dan daha çetin bir gün yaşadın mı?” diye sorması üzerine O şöyle cevap vermiştir: “Evet, ondan daha çetinini Akabe ile biten süreçte yaşadım. O gün bana hepsinden ağır geldi. Taif’e gidip oradaki insanları İslam’a davet etmiştim de onlar reddetmişlerdi. Bunun üzerine çok üzülüm. Nereye gideceğimi bilemez bir halde Karn-i Salib’e gelinceye kadar şaşkın şaşkın yürüdüm. Oraya geldiğimde bir bulutun beni gölgelediğini fark ettim. Bir melek bana “Onların sana ne yaptıklarını Rabbin bilmektedir bundan dolayı beni sana gönderdi. Eğer sen istersen şu iki dağı onların başlarına geçireceğim” dedi. Ben de “Hayır! Belki Allah’ın, onların soyundan kendisine şirk koşmayan ve yalnızca ona ibadet eden kimseler getirir” dedim (Müslim, “Cihad ve Siyer”, 111; Buhârî, “Bed’ül-halk”, 7). Hz. Peygamber (s.) hayatı boyunca Mümin olsun veya olmasın herkese merhamet etmiş, bir annenin evladına olan şefkatinden daha ileri bir düzeyde ümmetine şefkat göstermiştir. Müminlerin hatta bütün bir ümmetinin başına gelen sıkıntılar onu çok üzmüştür. Bunu zaman zaman ümmeti için yaptığı dualarda ve dua esnasındaki ağlamalarında görmekteyiz. Mesela o, Hz. İbrahim (a.)’ın ve Hz. İsa (a.)’nın ümmeti ile ilgili bazı âyetleri okumuş sonra da ellerini kaldırarak “Allah’ım ümmetimi koru, ümmetime acı” diye dua etmiş ve ağlamış, bunun üzerine Allah, “Ümmetin konusunda seni razı edeceğiz ve asla üzmeyeceğiz” (Müslim, “İman”, 346) müjdesiyle teselli etmiştir (Çetin, 2016: VIII, (I/XV), 256).

Hız. Peygamber (s.)'in bizzat hastaları ziyaret etmesi (Buhârî, “Vudu”, 44; Müslim, “Cenâiz”, 13), Müslümanlara da hasta ziyaretini öğütmesi (Buhârî, “Mezâlim”, 5; Müslim, “Cenâiz”, 13) ve hasta ziyaretini Müminlerin birbirleri üzerindeki hakları olarak ifade etmesi (Müslim, “Cenâiz”, 13), onun hastalara karşı şefkatini açıkça göstermektedir. Yine Hız. Peygamber (s.)'in hastalara duası (Buhârî, “Duâ”, 43), zaman zaman onları tedavi etmesi (Buhârî, “Tıbb”, 38; Ebû Dâvûd, “Tıbb”, 19) veya tedavi yollarını öğretmesi (Müslim, “Selam”, 67; Tirmizî, “Tıbb”, 29; Ebû Dâvûd, “Tıbb”, 19; İbn Mâce, “Tıbb”, 36), onların sağlık durumlarını yakınlarından sorması ve onlarla yakinen ilgilenmesi (Müslim, “Cenâiz”, 13), hep onun engin şefkatinden kaynaklanmaktadır. Toplu ibadetlerde hastaların durumunun dikkate alınması ile ilgili uyarıları, (Buhârî, “İlim”, 28) onun şefkatini gösteren bir başka örnektir.

4.1.14. Mümin İstişareye Önem Verir

Danışma, görüş alışverişinde bulunma, danışan kimseye fikrini söyleyip onu yönlendirme gibi anlamlara gelen (Türcan, 2010: XXXIX, 230) şûra; içeride gizli olan bir şeyin, bulunduğu yerden alınarak ortaya çıkarılması ve başkalarına gösterilmesi, isabetli ve doğru bir karar verebilmek için (Gezgin, 1999: VI, 83), dünya ve âhiretle ilgili önemli işleri bilen söz sahibi kişilerin bir araya gelerek görüşlerini, icthâd ve bilgilerini ortaya koymaları, konunun özünü ortaya çıkararak isabetli kararlara varmalarıdır (Yıldırım, 1986: X, 5450).

Kur’ân’daki “İş konusunda onlarla müşavere et.” (Âl-i İmrân, 3/159) âyeti ile “...Onlann işleri aralarında istişare iledir...” (Şûra, 42/38) âyetleri şûranın bir ilkesi olarak kullanılmıştır. Âl-i İmrân Sûresi’nin 159. âyetinde Cenab-ı Allah’ın, dünya işlerinde bilhassa savaş konularında Müminlerle istişarede bulunmasını Rasûlullah (s.) Efendimize emretmesi, devlet adamlarına, terbiyecilere, orduları sevk ve idare eden büyük kumandanlara ışık tutmak, ölçü vermek ve yol göstermek içindir (Yıldırım, 1986: III, 1115). Bu âyette şûra ile ilgili dört önemli hususa temas edilmektedir. Bunlardan *birincisi* şûrada alınan karara uyulmaması durumunda bile insanlara sert değil yumuşak davranmak, *ikincisi* istişare sonucunda alınan kararlardan olumsuz bir sonuç çıksa bile - Uhud Savaşı’nın sonucunun olumsuz olmasıdır ki sonucu olumsuz kılan şey şûrada alınan karar değil, bir grup Müslümanın savaş gereği uyulması gereken emirlere uymamasıdır- yine de istişareden vazgeçmemek, *üçüncüsü* şûranın sonucunda alınan karara uyma noktasında Allah’a tevekkül etmek, *dördüncüsü* de iş hususunda onlarla istişare etmektir (Yargıcı, 2007: IX, (XXVII), 175).

Şûra (istişare) İslam’da ve İslam hukukunda devlet ve toplumun temel bir kurumudur. Şûra devlet yönetiminde bir metot, bir yöntem olup Müslümanların politik, ekonomik, sosyal ve diğer tüm alanlarına ilişkin bir yaşam biçimidir. Savaş durumunda veya silahlı çatışmalar zamanında bile şûra, takip edilmesi gereken bir prensip olmuştur (El-Gindi, 2008: (XII), 200). Peygamber Efendimiz, Müslümanları istişareye teşvik etmiş. Kendisi de Bedir’de Ebu Süfyan’ın geldiğini haber alınca ne gibi tedbir alınacağı

konusunda Ensarla müşavere etmiş, ayrıca Bedir esirleri konusunda, Uhud ve Hendek Gazvelerinde, Hudeybiye’de, Taif Seferi’nde, İfk hadisesinde, ezan konusunda olduğu gibi birçok mevzuda ashabı ile istişare etmiştir. Hatta Ebu Hureyre Rasûlullah’tan daha çok ashabı ile istişare eden kimse görmediğini belirtmektedir. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’de kendi halifelik dönemlerinde ashaptan oluşan birer müşavere heyeti oluşturmuşlardır (Çelik, 2010: 311, Tezcan, 2010: XIII, (XXXVII), 97-107).

Kur’ân âyetlerine baktığımızda şûranın sadece Müslüman toplumlara has bir uygulama olmadığını, önceki milletlerin de meselelerin çözümünde şû ra yolunu tercih ettiklerini görürüz (Altuntaş, 2012: I, (II), 245-246). Hz. Süleyman’ın kendisine itaat etmelerini isteyen mektubunu aldığıında Sebe Kraliçesi Belkıs’ın halkın temsilcisi konumundaki kişilerden nasıl davranması gerektiği hususunda görüşlerini sorduğu bildirilmekte ve onların görüşlerini almadan hiçbir önemli meseleyi karara bağlamadığı nakledilmektedir (Neml, 27/28-33). Bu olay, tarihsel süreç dikkate alındığında iktidarın kullanımına toplumun temsilcilerinin katılması hususunda önemli bir aşamaya işaret etmektedir. (Türkan, 2010: XXXIX, 231).

Rasûlullah’ın vefatından sonra da; Hz. Ebû Bekir’e biat edilmesi, dinden dönen ve zekât vermeyi reddeden kabile ve topluluklara savaş açılması, Kur’ân’ın cem’i ve Hz. Ömer’in halife olarak belirlenmesi, Kur’ân’ın farklı şekillerde okunmasını ve tahrifini önlemek için Hafsa nezdinde bulunan nüshadan istinsah edilip bazı beldelere gönderilmesi (Türkan, 2010: XXXIX, 231), Hz. Ömer’in Divan’da kayıt düzeni tutması ve İslami takvimin Hicri yıla göre tesis edilmesi (Marin, 2009: (XX), 147) gibi konularda da istişare edilmiştir.

Danışmak, başkalarının görüşünü almak suretiyle ona değer vermektir. Şûra konusu, müslümanlar arasında görüş alışverişini anlatan tüm uygulamaları kapsayan genel bir kavramdır. Başka bir ifadeyle şûra “bir şahsın başkalarından tavsiye veya fikir istemesi anlamına gelmeyip; eşit zeminde karşılıklı tartışına yoluyla karşılıklı dayanışmayı” ifade etmektedir (Aksu, 2001: V, (II), 204). Bu bağlamda Mevlana Celaleddin Rumi’de danışma ile ilgili olarak; “*Danışmak, anlayış verir, uyanıklık, ayıklık verir; akıllar akla yardım eder.*” Demektedir. Esasen istişare, sadece devlet yönetiminde değil, insan hayatının her safhasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü bir kimse sadece kendi görüşlerine güvendiği takdirde, kararlarında bazen isabet etse bile, çoğu zaman yanılabilir. Kişinin doğru karar verebilmesi için sahasında uzmanlaşmış, deneyimli ve bilgili kişilerin danışmanlığına ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Nitekim geçmişte ve günümüzde toplumu yönetenlerin çok sayıda danışman istihdam ettikleri bir vakıadır. Ayrıca sahasında uzmanlaşmış kişilere danışılmadan alınan kararlar ve bu kararlar istikametinde yapılan işlerin başarısızlıkla neticelenme ihtimali oldukça yüksektir (Gezgin, 1999: (VI), 83-84).

Onun için de devlet işlerinin düzenlenmesi ve yürütülmesinde şû ra (danışma) kurumu çok önemli görevler icra eden bir yere sahip olup, İslam siyaset kültüründe merkezi bir konumdadır (Altuntaş, 2012: I, (II), 254). Bir İslam devlet başkanının, devlet yönetimi ve devlet meselelerinin çözümü ile ilgili bütün konularda, şûrayı oluşturmak ve şûraya başvurmak zorunda olduğu hususunda, İslam âlimleri arasında

geniş bir fikir birliği vardır. Peygamber (s.) hemen hemen bütün dünyevi konularda hatta karmaşık askeri konularda bile şûrayı işletmiştir (El-Gindi, 2008: (XII), 201-202).

Klasik fıkıh doktrindeki genel yaklaşıma göre şûra sonucunda ortaya çıkan karar çoğunlukla, hatta ittifakla alınmış olsa bile devlet başkanı için bağlayıcı değildir. Zira istişareyi emreden âyetin devamında, “*Kesin karar verdiğinde artık Allah’a tevekkül et!*” buyrulur (Âl-i İmrân, 3/159) Hz. Peygamber’e şûrada ortaya çıkan fikirlerden uygun gördüğünü alıp kararını verme yetkisinin bulunduğu bildirilmekte ve istişare ettiği kimselerin fikirlerine ister uygun isterse aykırı düşsün kendi düşüncesinde ağırlık kazanan görüş doğrultusunda davranması istenmektedir (Türkan, 2010: XXXIX, 234). Şu an çoğunluğu meydana getiren diğerleri ise devlet başkanının şûradan çıkan fikri veya şûraya katılanların çoğunluğunun fikrini kabul etmek ve uygulamak zorunda olduğu görüşünü kabul ederler. Bu görüşü destekleyenler Hz. Peygamber’in (s.) şûra süreciyle ulaşılan fikirleri uyguladığını, Allah’ın âyetleriyle açık olarak belirtilmemiş çeşitli konularda inananların çoğunluğunun görüşünü kabul ettiğini savunurlar (El-Gindi, 2008: (XII), 202). Ancak devlet yönetiminde şûra hem doğru kararlar almaya hem de idarecilerin egemenlik yetkilerini belli sınırlamalarla kullanmalarına ve onların icraatlarını kontrol etmeye yarayan bir mekanizma olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır (Gezgin, 1999: (VI), 86).

Düşünce üretmek kadar üretilen düşünceyi açıklamak da önemlidir. Düşünce yalnız başına gelişmez. Bunun için elde edilen düşüncelerin ifade edilmesi, müzakere edilmesi gerekir. Herkes düşündüğünü açıklarsa, farklı düşünceler ortaya çıkar. Farklı görüşlerin ortaya çıkmasında ancak istişare, iyilikleri tavsiye, kötülükleri uyarma ve muhalefet ile gerçekleşir. İslam, kimseyi inanmaya zorlamadığı gibi sadece belirli şeyleri düşünmeye yahut birtakım insanların düşündüklerini kopya ederek kendi düşüncesini ipotek altına almaya veya öncekilerin düşündüklerinden farklı bir şey düşünmemeye zorlayan hiçbir emir ve yönerge getirmemiştir. Aksine insanları düşünerek, araştırarak, tatmin olarak inanmaya ya da inanmamaya çağırmaktadır (Aksu, 2001: V, (II), 203-204).

Şûra ilkesinin uygulanması, toplum seviyesinin yükselmesine, genel meseleler üzerinde düşünüp onlara önem vermeye yol açar. Milletın geleceğini yepyeni bir bakış ve değerlendirmeye tabi tutar. Dolaylıda olsa halkın yönetime katılmasına imkân verir. Bu da toplumun ahenkli işleyişini sağlayıcı bir husustur. Zira insanlar karar verme sürecine katıldıkları bir hükmü, bir kuralı daha kolay uygulayabilmektedirler. Devlet idarecilerinin halk tarafından doğrudan doğruya ve dolaylı kontrolünü sağlar. Şûra sayesinde fikir diktası engellenir. Şûra ferdin, bir görüşle başkasının fikrini sormadan, lehinde ve aleyhinde neler söylendiğini bilmeden, harekete geçmesini önler (Gezgin, 1997: (IV), 197; Yargıcı, 2007: IX, (XXVII), 176-177).

Şûra hakkındaki Kur’ân âyetlerinde şûraya kimlerin kesin olarak katılmasının uygun olduğuna ilişkin herhangi bir nitelik belirtilmemiştir. Kur’ân âyetlerinin veya hadis kurallarının hiçbir yerinde şûraya kadınların katılımını engelleyen veya engellenmeli şeklinde yorumlanabilen hükümler yoktur. Ayrıca kadınlar çeşitli İslam devletlerinde yüksek idari görevlerde bulundukları gibi şûra sürecine katıldıkları da

olmuştur. Şûraya kadınların katılımını desteklemeyenler görüşlerini, İslam kuralları ve prensipleri üzerine değil; herhangi bir İslami prensip veya kurala dayanmayan sosyal kaygı ve korkular üzerine temellendirirler. Tabi ki sosyal kaygı ve korkular, ülkeden ülkeye ve aynı ülkede zamandan zamana göre değişebilir. Bu konu hakkında üzerinde durulması gereken bir husus da günümüz yazarlarının çoğunun, kadınların şûra sürecine katılmaya ve kendi ülkelerindeki meseleyi çözmeye hakları olduğu fikrini destekledikleridir. Bu sebeple, kadınların şûra sürecine katılma hakkına sahip olmaları gerçekten İslami bir prensiptir (El-Gindi, 2008: (XII), 202-203).

İstişare ederken göz önünde bulundurulması gereken en önemli noktalardan biri; kime veya kimlere danışılacağı konusudur. Bu husus yapılacak olan bir işin hayırla sonuçlanmasına önemli derecede etki eder. Bu yüzden danışılacak olan kişinin akıl ve tecrübe sahibi, dindar ve faziletli, samimi, sağlam fikirli, keskin görüşlü, insan psikolojisini iyi tahlil edebilme, doğruluk ve güvenilirlik gibi değerlere sahip olmasına dikkat edilmelidir. Öte yandan akıllı bir şeye ermeyen, ahlaksız, mağrur kimselere danışmanın kişiye hiçbir yarar sağlamayacağı da açıktır (Çelik, 2010: 311-312). Hukuki meselelerde kendisine danışılan kişinin ise hem dindar hem de âlim olmalıdır ve bu vasıflar sağlam akla sahip olanlar dışında kimsede birlikte bulunmaz. (Mardini, 1990: (IV), 158). Şûranın faydalarını ise şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Danışılan kişilerin kadrini yüceltmeyi, onlara lâayık oldukları değeri vermeyi içerir. Peygamberin Müminlerle istişarede bulunmasının emredilmesi, onların Allah katındaki, peygamber nezdindeki kıymetlerini simgeler.

2. Kendisinden sonra gelenlere örnek olmayı bir kişinin ne kadar akıllı olursa olsun bilmediği hususların, hata edebileceği meselelerin bulunduğunu hatırlatmayı amaçlar.

3. Müminlerden kimin daha isabetli görüşe sahip bulunduğunu, kimin daha çok dünya işlerine akıl erdirdiğini tesbit etmeğe yöneliktir.

4. Müminlerin önemli meselelerde içtihatla bulunmalarına, en yararlı olanı bulup çıkarmalarına kapıyı açık tutar.

5. Müslümanlardan söz sahibi olanların düşünce birliği halinde hareket etmelerini, bilhassa savaş gibi önemli konularda ortaklaşa bir nokta tesbitine yönelmelerini hatırlatır.

6. Hükümdarlar önemli meselelerde en yakınlarına danışır. Ashab-ı Kiramdan bir kısmının hata ve günah işlemesi ve sonunda Allah tarafından affedilmesiyle beraber eski derece ve değerlerinin kalmadığı hatırlarına gelebilir ve bu yüzden bir eziklik duyabilirler. Peygamberin onlarla istişarede bulunması böyle bir şüpheyi ortadan kaldırmıştır (Râzî, VII, 161-162).

4.1.15. Mümin Hatasından Döner (Tevbe)

Arapça'da tevbe "günahtan rücu, yani geri dönmek" anlamındadır (Cürçânî, 1997: 68). Gazâlî ise tevbenin ilim, hâl ve fiilin birleşmesi ve intizamından meydana geldiğini, bu terkipteki birinci maddenin ilim, ikincisinin hâl, üçüncüsünün ise fiil olduğunu söyleyerek birincinin ikinciye, ikincinin de üçüncüyü gerektirdiğini ifade eder

(Gazâlî, 2002: IV, 9). Tевbe, Müslüman bir kimsenin, vicdani yönden daha çok kendi kendine hesaplaşmasının sembolik bir tezahürüdür. Yapılan hatadan veya işlenen günahattan dolayı, insanın kendi vicdaniyle hesaplaşması sonucunda meydana gelen bir pişmanlığın teyidi olarak yapılır. Bu pişmanlık, daha çok nefsin muhasebesi yolu ile ortaya çıkar (Karlık, 1990: XXVI, II, 119).

Rasûlullah (s.) Efendimiz'in amcası Hz. Hamza (r.)'yı öldüren Vahşi, İslam'a girmek istiyordu. Ancak Furkan Sûresi'nin 68 ve 69. âyetlerini duyduğu için bağışlanmayacağını düşünerek durumunu Hz. Peygamber'e (s.) arz etmişti. Bunun üzerine Furkan Sûresi'nin 70. âyeti inmiştir ki, orada şöyle buyurulmaktadır: *"Ancak tevbe edenler, dosdoğru iman edip iyi yararlı amellerde bulunanlar müstesna. İşte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."* Vahşi bu âyeti öğrenince içinde ağır şartların bulunduğunu söyleyerek ümitsizlikten kurtulamadığını belirtmiş ve o sebeple Nisa Sûresi 48. âyet indirilmiştir: *"Şüphesiz ki Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; bundan başka (günahları) dilediği kimseler için bağışlar."* Buna rağmen Vahşi'nin yine ümitsizliği zail olmamıştı. Çünkü âyette, *"Allah dilediği kimseler için bağışlar"* buyurulmaktadır. Kesin bir bağışlamadan söz edilmiyordu. Bunun üzerine Zümer Sûresi'nin 53. âyet inmiştir. *"De ki: Ey kendilerine kötülük edip aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, merhametlidir."* Böylece Vahşi'nin şüpheleri giderilmiş ve İslamiyeti din olarak seçmesine engel bir şey kalmamıştı. O da gönül huzuruyla gelip son dini seçmiş oldu (Yıldırım, 1986: X, 5264-5266).

H. Peygamber, "Bir adam azığını, su tulumunu bir deveye yüklemiş, sonra yolculuğa çıkmıştır. Dinlenmek için bir ağacın altında mola vermiş ve orada uykuya dalmış. Uyandığında azığının ve suyununda üzerinde oduğı devesinin kaybolduğunu görmüş ve oradan oraya koşarak devesini aramaya başlamış ancak bir sonuç elde edemeyince devesini bulmaktan ümit keserek yorgun bir halde altında dinlediğı ağacın yanına gelerek uyky dalmış. Ümitsiz bir halde iken, birdenbire devesinin yanında durduğunu görüp de yularından yapışıp, son derece sevinmesinden şaşırarak; "Ey Allah, sen benim kulumsun, ben senin Rabbinim" dediğı andaki sevincinden daha fazladır" (Buhari, "Deavat", 4; Müslim, "Tevbe" 3; Tirmizî, "Kıyame", 49; İbn Mâce, "Zühd", 3) buyurarak Allah'ın kullarının tevbesi karşısında ne kadar çok sevineceğini anlatmaktadır. İslam insanın günahsız olarak dünyaya geleceğini ancak mükellef olduktan sonra yaşamı boyunca günah işleyebileceğini kabul etmiş ve bu günahlardan kurtulma yolunu da Rasûlullah (s.) *"Adem oğlunun hepsi hata edicidir. Hata edenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir"* (Tirmizî, "Kıyâme", 49; İbn Mâce, "Zühd", 30) buyurarak öğretmiştir. Başka bir hadis-i şerifte ise Peygamber Efendimiz: *"Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip, peşinden tevbe eden kullar yarattı"* (Müslim, "Tevbe", 9, 10, 11) şeklinde buyurarak önemli olanın hata ettikten veya günah işledikten sonra tekrar Allah'a yönelerek, O'na sığınarak, O'na tevbe etmek olduğunu bizlere anlatmaktadır. Cenâb-ı Allah ise Nur Sûresi'nde *"Ey Müminler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"* (Nur, 24/31) buyurarak

kullarını tevbeye çağırmaktadır. Zira kul ne kadar günah işlerse işlesin, hiçbir zaman umutsuzluğa düşmeden kendisini yoktan var eden Allah'a yönelir, ona sığınır, ona tevbe ederse onu affedeceğini Cenâb-ı Allah kullarına bildirmektedir. Aksine bir yol tutup ilahî rahmet ve mağfiretten ümit kesmek suretiyle, aynı günahlara devam etmek son derece sakıncalı ve tehlikeli sonuçlar doğurur. Her şeyden önce kişinin iman sınırından uzaklaşması söz konusudur. Zira ümitsizlik devam ettiği takdirde insanı küfre kadar sürükleyebilir. Bununla beraber imanını koruyup günahkâr bir insan olarak ölen kimsenin ahirette cezasız bırakılacağı düşünülemez. Özellikle üzerinde kul hakları varsa, onların affedilmesi mümkün değildir. Zira davacı Allah değil, hak sahibi olan kullardır. Allah ise, ancak adaletle hükmeder (Yıldırım, 1986: X, 5266-5268).

İnsanoğlu, bu kâinatta yaratılmış bütün canlı varlıklar içerisinde ayrı özelliklere ve meziyetlere sahip bulunan yegâne varlıktır. Günlük hayatta insanı, değişik şekillerde hareket, davranış ve fiillere iten pek çok etken bulunabilir. İnsan davranışlarını etkileyen bu faktörlere psikolojide, kısaca, "motivasyon" olarak isimlendirilir. Açlığın, susuzluğun veya tabiatın diğer etkilerine karşı insanın takındığı hal, hareket ve tavırlar buna bir örnek teşkil eder. Bu hal ve tavırlar her zaman doğru yönde olmayabilir insan bazen doğru yoldan çıkarak günah işleyebilir. İşte tevbe; Müminin varlığının inhiyal ve çözülmesinden sonra Yaraticı'nın huzurunda, yeniden inşa ve bina olunmasıdır. Gunahtan sonra, Allah ile yeniden uzlaşmada diyebileceğimiz bu hareket, bir tazeleniş, bir filizleniştir (Kazıcı, 1973: III, (XXXIII), 10; Dalgın, 1996: XXXII, (III), 40).

Yeri gelmişken bu husuta meşhur olmuş bir hadis-i şerifi de zikrederim "99 kişi öldürdükten sonra yaptığına pişman olan ve tevbe etmek için yol arayan bir adam, İsrailoğullarının zahidlerinden birine gelir, durumu ona anlatır ve günahının affedilip edilemeyeceği onadan sorar zahidin hayır imkânı yok demesi üzerine daha da karamsarlığa kapılan adam o zahidide öldürerek sayıyı yüze tamamlar ve daha sonra başka bir âlim aramaya başlar ve tavsiye üzerine gittiği âlim zata da durumunu anlatır. Âlim "*Seninle tevben arasına kim perde olabilir? Elbette tevbe edebilirsin*" der ve başka bir köye giderek oraya yerleşmesini, orada kendisini ibadete vermesini öğütler. Adam tevbe edip o köye giderken yolda ölür. Allah'ın rahmet ve azab melekleri gelir, adamı cennet veya cehenneme götürmek için tartışırlar. Allah onlara, adamın yürüdüğü yolu ölçmelerini, öldüğü yer hangi köye yakın ise adamı o köyün ehlinden saymalarını emreder. Yolu ölçerler, gitmek istediği salih kişilerin yaşadığı köye bir karış daha yakın olduğunu görürler. Böylece adamı rahmet melekleri alıp, cennete götürürler (Buhari, "Enbiya", 54; Müslim, "Tevbe", 46,47).

Ebu Zer ile Bilal-i Habeşi arasında bir meselede görüş ayrılığı olmuştu. Ebu Zer, Bilal'e karşı sen bu işlerden anlamazsın siyah kadının oğlu, dedi. Bu sözden alınan Bilal, bunu Rasûlullah'a (s.) haber verdi. Peygamberimiz, Ebu Zer'i çağırdı. Ona: "Demek sende hala İslamiyetten önceki kötü adetler var. İnsan hiç derisinin siyahlığından dolayı suçlanır mı? Mühim olan Allah korkusu değil midir?" şeklinde sözler söyledi. Zaten yeterince pişman olan Ebu Zer doğruca Bilal'in evine gitti. Yüzünü kapının eşiğine koyarak: "Ey Bilal, senin mübarek ayağın bu kötü, kaba Ebu Zer'in yüzüne basarak geçmedikçe ben bu eşikten kafamı kaldırmayacağım, dedi.

Bilal, Ebu Zer'i kaldırdı ve: "Kalk kardeşim. Bu yüz, basılmaya değil öpülmeye layıktır. Ben sana hakkımı helal ettim." Dedi. Tevbede pişmanlığın önemine dikkatlerimizi çeken Hz. Peygamber *"Tevbe pişmanlıktır"* (İbn Mâce, "Zühd", 30) buyurarak pişmanlığın tevbenin ön belirtisi, hazırlayıcısı ve ruhu olduğunu, pişmanlık olmadan tevbenin olmayacağını belirtir. Diğer şartları ise tevbe edilen günahı kesinlikle terketmek, tevbe edilen günaha kesinlikle dönmeme kararı ve hakkı yenilen kulun hakkını sahibine iade etmek ve ondan helallik almaktır. Mümin, imanının bir belirtisi/gereği olarak işlediği günden rahatsızlık duyacak ve hemen o günden kurtulmanın yollarını arayacaktır. Günahın hemen ardından tevbe etmenin farz olduğu hususunda icma vardır. Ayrıca tevbeyi geciktirenler bu geciktirme sebebiyle günah kazanmaktadırlar (Topaloğlu, 2012: XLI, 281-282).

Ka'b b. Mâlik, Mürâre b. Rebî ve Hilâl b. Ümeyye Tebük Seferi ile ilgili Peygamber Efendimiz'in (s.) çağrısına her nasılsa uymadılar ve kadın, çocuk, yaşlı ve birkaç münafıkla birlikte Medine'de kalarak savaşa çıkmaktan geri kaldılar. Peygamber Efendimiz de (s.), haklarında Allah'ın emri ve hükmü gelinceye kadar, özrü olmadığı halde Tebük Seferi'nden geri kalan, fakat doğru sözlü olmaktan da çekinmeyen Ka'b bin Mâlik'de dahil üç sahabî ile Müslümanların konuşmasını yasakladı. Müslümanlar, söz konusu sahabelerle konuşmaktan çekindiler. Peygamber Efendimiz'in (s.) bu şiddetli kararı, Ka'b bin Mâlik'i ve iki arkadaşını çok derin üzüntüye ve gözyaşlarına boğdu. Adeta dünyaları başlarına yıkıldı. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmeye başlamıştı. Tevbe etmeye başladılar. Allah'tan af bekliyorlardı. Allah'ın hükmü geciktikçe de her geçen gün dehşetli bir kâbûs, her geçen dakika dayanılmaz bir ızdırıp yaşıdılar. Elli gün gözyaşlarıyla, pişmanlıkla ve tevbe ile geçti. Nihâyet ellinci gün, sabah namazından sonra o ebedi müjde geldi. *"Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkılmış, böylece Allah'(ın azabı)dan yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir"* (Tevbe, 9/118). Elli gün sonra inen yukarıdaki âyetle bu üç sahabînin affedildiği haber verildi. Hz. Peygamber sabah namazından sonra, üç kişi için dua etmiş ve tövbelerinin kabul edildiğini ilan etmişti. Haberciler hemen müjdeyi üç kişiye ulaştırdılar. Ka'b, kendisine bu müjdeyi getiren sahabe giysilerini çıkarıp hediye etmiş ve hemen Hz. Peygamber'in huzuruna koşmuştu. Kendisini gören sahabiler de onu tebrik etmişlerdi (Yiğit, 2011: XL, 230).

Benî Kurayza muhasarasında eski müttefiki ve komşuları olan Yahudiler, Ebû Lübâbe'nin yanlarına gönderilmesini istediler ve kendisini bir kurtarıcı gibi karşıladılar. Ebû Lübâbe onlara Sa'd b. Muâz'ın hükmüne boyun eğmelerini ve teslim olmalarını tavsiye etti. Bunun kılıçtan geçirilmek demek olduğunu anlatmak için de eliyle boğazını işaret etti. Fakat daha sonra pişman oldu ve bu davranışıyla Allah'a ve Rasulü'ne ihanet ettiğini düşünerek Hz. Peygamber'in yanına uğramadan mescide gidip kendisini bir direğe bağlattı. Affedildiğine dair âyet nazil oluncaya ve bizzat Hz. Peygamber tarafından çözülünceye kadar altı (bazı rivâyetlere göre yedi, sekiz, on veya on beş) gün

yeyip içmeden direğe bağlı olarak kaldı. Sonraları bu direk “tevbe direği” (üstüvânetü’t-tevbe) diye anıldı (Çubukçu, 1994: X, 179).

İnsandan bir şeyi işlemek ya da terk etmek şeklinde ortaya çıkan durum, öncelikle kalpte o şeyin faydalı yahut zararlı olduğu şeklinde bir tasdik meydana getirir. Sonra faydalı oluşuna, tasdik etmekten onu meydana getirme eğilimi, zararlı olanı tasdik etmekten de onu terk etme eğilimi doğar. Son aşamada da bu eğilimle birlikte oluşan güç, fiilin ya işlenmesini ya da terkini gerektirir. Kulun tevbe etmesi vaciptir (Râzî, 1996: 125-126).

Gazâlî tevbenin devamında insanları dört kısma ayırır. Birincisi: Geçmişte tevbe edip ölünceye kadar tevbesinde duranlardır ki bunlar geçmişteki eksikliklerini tamamlar ve bir daha günaha dönmeyi hatırlardan bile geçirmezler. Bu tevbeyle nasuh tevbesi denir. Böyle sükûn bulan nefse de nefs-i mutmainne adı verilir. İkincisi: Ana vazifelerini yerine getirmekte ve büyük günahları terk etmekte tevbesinde istikamet etmiş ancak kasıtsız olarak bazı tesirler altında yine bazı kusurlar kendisinden sadır olmuş, fakat her defasında da işlediği hatadan dolayı kendisini kınamış ve bir daha bu gibi tehlikelere düşmemeye azmetmiştir bu nefse nefs-i levvame denir. Çünkü bu gibi adı davranışlardan dolayı sahibini yerer. Üçüncüsü: Tevbe edip tevbesinde bir müddet sebat ettikten sonra şehvetinin azması üzerine kendi kasıt ve iradesiyle yine bazı günahlara dönmesi ve bunun yanında mümkün olduğu kadar diğer günahları terk ederek ibadete devam etmesidir. Bu günahlara girmesi ise şehvetine hâkim olamaması bakımındandır. Aynı zamanda bu kötülüğü irtikâp ederken, ne olaydı bu fırsat eline geçmeyeydi, der. Kötülüğü yaptıktan sonra da keşke yapmasam, ben bundan tevbe edeceğim diye nedamet duyar ve nefsini yenmeye çalışacağını söyler fakat bütün bunlara rağmen tekrar tekrar nefsi onu isyana sürükler. İşte bu nefse nefs-i müsevvele denir. Dördüncüsü: Tevbe edip bir müddet tevbesi üzerinde durarak istikamet ettikten sonra tevbe hatırlardan geçmemek şartıyla yeniden günahlara dönenlerdir. Bunlar, tevbe hatırlarına gelmediği gibi yaptıkları kötülüklere de üzülmezler. Alabildiğine şehvetlerinin peşine düşerler. İşte bunlar gûnahta ısrar eden kimselerdir ki bunların nefesine de nefs-i emmare denir. İyilikten uzaklaştırır ve kötülüğü emreder. Bu gibilerin son nefesinden korkulur (Gazâlî, 2002: IV, 78-83).

4.1.16. Mümin Yardımsever ve Misafirperverdir

Arapçada “a-v-n” kökünden “teavun”, “n-s-r” kökünden “nasere” ve buna yakın “n-f-k” kökünden “enfeka” gibi değişik kavramlarla ifade edilen yardımlaşma, Kur’ân-ı Kerim’de pek çok yerde geçmektedir (Çelik, 2012: 214). Arapça’da “yolcu” anlamındaki müsâfir kelimesi ise Türkçe’de “konuk” karşılığında kullanılır. Arap dilinde bu mânada daha çok “dayf” kelimesi geçer (Çağrı, 2005: XXX, 171).

“İyilik ve takva (Allah’tan hakkıyla korkup menhiyattan sakınma) üzerine birbirinizle yardımlaşın, günah ve düşmanlıkta birbirinizle yardımlaşmayın!” (Maide, 5/2) âyetinden anlaşıldığı üzere yardımlaşma her konuda olmaz. Ancak insanların maslahatına mebni olan, onlar için hayır ve fayda mülâhazası bulunan, Allah’ın rızasına

muvafık olan hususlarda yardımlaşma söz konusudur. Yoksa kin, nefret ve düşmanlık gibi kötü hasletleri körükleyecek, insanlar arasında husumet ve kargaşaya sebebiyet verecek, Yüce Allah'ın emirlerine karşı gelip masiyeti netice verecek hususlarda, yardımlaşmanın olamayacağı kesindir (Çelik, 2012: 214). İyilik ve takvada yardımlaşmanın yolları pek çoktur. Herkes kendi yetenek ve imkânlarına göre yardım eder. Bir âlimin yardımı, bilgisiyle olurken bir zenginin yardımı, malıyla olur. Yardımlaşma emredilirken iyilik ile takvanın birlikte zikredilmesinin sebebi, Allah'ın hoşnutluğunun takva ile insanların hoşnutluğunun ise iyilikle kazanılmasındandır (Kurtubî, tsz.: VI, 31-32).

Sosyal yardımlaşmayı daha çok, fertlerini temelinde Allah'a ve ahirete iman bulunan ciddi bir eğitimden geçiren; tarihî güzel örf ve adetlerine bağlı kalan Müslüman ülkeler gerçekleştirebilir. İslam'a göre bir kimse herhangi bir menfaat gözetmeksizin başkasının yardımına koştuğu takdirde Allah indinde makbuldür. Zira din yalnız ferdi bir ihtiyaçtan ziyade içtimai bir zarurettir. İçtimai yardım, İslam'da mühim bir yer tutar. Bundan dolayıdır ki, İslam dininin beş temel esasından biri olan zekât, Müslümanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlandırmak için farz kılınmıştır. Yine fitır sadakası farz, kurban vacip kılınmıştır. Farz veya vacip olanlardan başka mal, beden ve türlü yollarla yardım yapmak suretiyle (Güvenç, 1964: III, (V), 152-153; Ertan, 1966: V, (IX), 247) toplumun temel dinamiklerinden olan sevgi ve kardeşlik ruhu ve bunu pekiştiren yardımlaşmanın zekât, fitır sadakası, kefareti gibi ibadetlerle farz kılınması, İslam dininin bu konuya ne denli ehemmiyet atfettiğini, fakir ve yoksulun hakkını gözetme hususunda ne derece hassasiyet gösterdiğini ortaya koymaktadır Çünkü Allah'a ve âhîret gününe bilerek, şuuruna erişerek iman eden kişiler, sadece kendileri için değil çevrelerindeki insanlar için de çalışır; madde ve serveti amaç değil araç olarak, en hayırlı yollarda kullanmasını bilirler (Yıldırım, 1986: III, 1587; Çelik, 2012: 219).

Yapılan her türlü yardımlaşma, o topluluğu içten ve dıştan gelecek tehlikelere karşı sınıksız ayakta tutar. Birbirlerine yardım etmeyen, hep kendi menfaat ve çıkarını düşünerek başkalarına sırt çeviren fertlerden meydana gelen topluluklar, bağı kopan tesbih tanelerinin dökülüp saçıldığı gibi dağılmaya mahkûmdurlar (Yıldız, 1964: III, (X-XI), 241).

Kur'ân-ı Kerim bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: “*Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Dünya hayatında insanların geçimlerini aralarında dağıtan biziz. Birini diğerine iş gördürmesi için kimini kiminden zengin kıldık. Rabbinin rahmeti onların topladıkları yığınlardan hayırlıdır.*” (Zuhruf, 43/32). Gerek fert gerekse toplum için en ideal yaşam biçimi öngören, müntesiplerine dünya ve âhîret saadeti bahşeden yüce dinimiz İslam, “*Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu düşmana teslim etmez. Din kardeşinin ihtiyacını karşılayanın, Allah da ihtiyacını karşılar. Müslümandan bir sıkıntıyı giderenin Allah da kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Bir Müslümanın ayıbını örtenin, Allah da kıyamet gününde ayıplarını örter.*” (Buhârî, “Mezâlim”, 3; Müslim, “Birr”, 58) diyerek tüm Müslümanları kardeş ilan etmiştir. Buna bağlı olarak zengin ile fakir, güçlü ile zayıf arasında denge kurarak

kardeşliği pekiştirecek, Müminler arasında sevgi ve güven bağlarını güçlü kılacak “yardımlaşma ve dayanışma” ilkesine önem vermiştir. İslamiyet yardımlaşmayı, bütün maddi ve manevi hayatımızı kapsayacak şekilde en geniş sınırları ile ele almış, dinî-ahlakî bir görev olarak ortaya koymuştur. Kur’ân-ı Kerîm’in pek çok âyetinde bu konuya temas edilerek, Müslümanlar yardımlaşmaya teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber (s.) de sayısız hadislerinde maddi ve manevi yardımın insan hayatındaki önemini dile getirmiştir. (Çelik, 2012: 214).

Rasûl-i Ekrem peygamberlikten önce de misafirperverliğiyle tanınmıştır. Öyleki ilk vahyin heyecanını ve duyduğu endişeyi Hz. Hatice’ye anlatınca, Hatice onun bazı özelliklerini anarken misafirperverliğini de zikrederek korkmamasını, Allah Teâlâ’nın kendisini utandırmayacağını söylemiştir. Rasûl-i Ekrem Medine’ye hicret ettikten sonra Mekkeli muhacirler ile Medineli ensarı kardeş ilan ederek eşsiz bir kardeşlik ve dayanışma örneği sergilemiştir. Bu kardeşliğin en önemli unsuru birbirleriyle olan yardımlaşma ve dayanışma ruhu idi. Medineli ensar, Mekkeli muhacirlere kucak açarak her şeylerini kendileriyle paylaşmaktan geri durmamışlardır. Bu eşsiz fedakârlık, feragat ve yardımlaşmadan ötürü, Medineli yardımseverler “ensar” adını almışlardır. Zaten “ensar” demek yardım edenler, yardımseverler anlamına gelmektedir (Çelik, 2012: 226).

Hz. Peygamber (s.) *“Yarım hurma vermek suretiyle de olsa kendinizi cehennem ateşinden koruyunuz. Bunu da bulamayan, güzel bir söz ile kendisini korusun.”* (Buhârî, “Rikâk”, 49) diyerek az olsun çok olsun yardımın her çeşidinin övgüye layık olduğunu belirtmiştir. Yine *“Allah’a ve âhiret gününe inanan kimse misafirine ikramda bulunsun”* (Buhârî, “Edeb”, 31, 85; Müslim, “İman”, 74, 75) ifadesiyle “misafire ikram ile iman” ilişkilendirerek misafire ikramın önemine vurgu yapmıştır.

Özellikle Tebük Seferi’nden sonra “elçiler yılı” diye anılan H. 9. (MS. 630) yılında Medine’ye gelen kalabalık heyetlerin ağırlanması misafirlik adabı konusunda birçok tecrübenin yaşanmasına vesile olmuştur. Onlar için bazan çadırlar kurulmuş, bazan da sahabeden evleri geniş olanlar bu konuda yardımcı olmuştur. Muhacirlerden Abdurrahman b. Avf, ensardan Remle bnt. Haris evlerinde elçileri misafir edenlerin başında gelir. Abdurrahman’ın evi “dârü’-d-dîfân” olarak anılırdı. Hz. Ömer misafirler için “dârü’-r-rakîk” (dârü’-d-dakîk) denilen evler yaptırmıştır. Buralarda un, hurma, kuru üzüm ve diğer ihtiyaç maddeleri bulunurdu. Hz. Osman döneminde de dârü’-d-dîfânların kurulması devam etmiştir. Bu gelenek daha sonra vakıf yapılarının ve kervansarayların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Çağrı, 2005: XXX, 172). Camiler, medreseler, kervansaraylar, köprüler, çeşmeler gibi hayır müesseseleri birer sadaka-i cariye olarak yardımseverler tarafından inşa edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlılar zamanında fakir ve yoksulların ihtiyaçlarını gidermek amacıyla sadaka taşları oluşturulmuş, bu taşların yanından geçen zengin kimseler taşın içine yardım malzemesi atarken, ihtiyaç sahipleri de taşın içinden ihtiyaçları kadar yardım almışlardır (Çelik, 2012: 228).

Başkalarına yardımı öven, teşvik eden hadisler çoktur. Bu hadislerin en meşhuru olan, *“İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak devam eden sadaka (sadaka-i cariye), faydalanılan ilim ve kendisine dua eden bir evlat bırakanları”*

kesilmez.” (Müslim, “Vasiyyet”, 14; Ebu Dâvûd, “Vasaya”, 14; Tirmizî, “Ahkam”, 36; Nesâî, “Vasaya”, 8) hadisindeki “sadaka-i cariye” hadisçiler ve İslam hukukçuları tarafından “vakıf” olarak tefsir edilmiş, sadaka devam ettikçe, sevabında devam edeceği belirtilmiştir. Hz. Peygamber, Medine’de kendisine ait Fedek hurmalığını vakfederek vakıf hizmetlerinin ilk uygulamasını da yine kendisi yapmıştır. Birlikte yaşamanın meydana getirdiği ihtiyaçların tabii uzantısı olan yardımlaşma düşüncesi nasıl insanlık tarihi kadar eski ise farklı isimler, görüntüler ve işlevlerle de olsa vakıf anlayışı, her toplumun sosyal hayatında birçok etkinliklerle hep varolagelmıştır. Ancak vakıf, İslam ile kurumsal kimliğine ve sağlam bir hukukî yapıya kavuşabilmiştir (Bayyigit, 2001: (XI), 60-61).

İslam, misafir ağırlamayı her Müslümana farz kılmış, bunu misafire verilmiş bir hak olarak kabul etmiştir. Müslümanın bu hakkı edada kusur etmemesi gerekir. Bir toplulukta nefislere cimrilik hâkim olmuş ve bu duygu onları misafire ikramdan alıkoyacak kadar ileri gitmişse yani misafire hakkını vermiyorsa misafirin onlardan hakkını istemesine İslam izin vermiştir. Misafirperverlik köklü bir İslamî ahlaktır. Bunun içinde dini bütün Müslümanın ne durumda olursa olsun misafire karşı cimri olmadığını görürüz. Çünkü İslam ona bir kişinin yemeğinin iki kişiye iki kişinin yemeğinin üç kişiye üç kişinin yemeğinin de dört kişiye yeteceğini ve ansızın gelen misafirden asla korkulmaması gerektiğini öğretmiştir (Haşimî, 2007: 252-253). “Rasûlullah’a (s.) bir adam geldi ve “Ya Rasûlullah! Bana zaruret isabet etti (açlıktan dermansız kaldım!)” dedi. Rasûl-i Ekrem ise yakınlarına haber gönderdi, ancak onların yanlarında hiçbir şey bulunmadı. Bunun üzerine Hz. Peygamber “Bu adamı bu gece misafir edecek kimse yok mu ki Allah ona rahmet buyursun?” dedi. Derhal Ensar’dan bir zat (Ebu Talha) ayağa kalktı ve “Ben Ya Rasûlallah!” dedi ve adamı alıp hemen evine götürdü. Sonra da hanımına “Rasûlullah’ın misafirine ikramda bulun” dediğinde hanımı “Vallahi benim yanımda bir kız çocuğumun yiyeceğinden başka bir şey yoktur” dedi. Kocası da ona “O halde çocuğu akşam yemeğini istediğinde uyutmaya çalış ve kandili söndürüver. Rasûl-i Ekrem’in (s.) misafiri için biz bu geceyi aç geçirelim” demiştir. Hakikaten de öyle yapmışlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ “kendilerinde bir ihtiyaç olsa bile onları kendilerine tercih ederler” (Haşr, 59/9) âyet-i kerimesini indirir (Buhârî, “Tefsiru Sureti”, 59/6, 44/2-4; “Edahi”, 61; “Et’ime”, 1; “Ahkam”, 38).

Bir zamanlar Anadolu’nun çeşitli yerlerinde çok sayıda bulunduğu tahmin edilen günümüzde ne işe yaradıkları, kimler tarafından ve ne zaman dikildikleri hakkında çoğu insanın fikrinin dahi olmadığı sadaka taşları, gâyet sade ve mütevazı olmanın yanında çok derin bir anlam içermektedir. “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” inanç ve felsefesiyle Osmanlı toplumundaki yardımlaşma kurumlarının zirvesini oluşturan “sadaka taşı” ve “zimen defteri”, insan onurunun her şeyin üzerinde tutulduğunun, fakir insanın da bir onurunun olduğunun, ona yardım edilirken hep bu bilinç ve incelik içinde davranıldığının göstergesidir (Çetin, 2014: (XLI), 2).

İmandan uzak, bir takım dayanaksız, dünyevî amaçlar doğrultusunda eğitilen kuşaklarda gerçek anlamda bir yardımlaşma görmek mümkün değildir. Ancak şahsî çıkarlar, maddî yararlar, makam ve mevkiiler umularak bir yardımlaşmaya her zaman

rastlamak mümkündür. Çıkar ve yararın bittiği yerde yardımlaşma da sona erer. Dış görünüşleriyle dünya kardeşliğini, insan sevgisini amaç edindiğini ileri süren ve fakat içyapısıyla, ruh ve mayasıyla diğer ülkelerin ekonomik dizginini, idarî kadrosunu elinde tutmaya yönelik gizli bir planla hareket eden gayr-i müslim milletlerin ve bazı teşkilatların faaliyetlerini iyice araştırdığımızda hep bu amaca hizmet ettiklerini görürüz (Yıldırım, 1986: III, 1587).

4.1.17. Mümin Kâfirleri Veli Edinmez

İslamî kaynaklarda veli/velayet kelimesinin birden fazla tanımı yapılmaktadır. İsmi fail olarak veli; isyan ve günah işlemeyen Allah'a ibadet ve taati sürekli olan kişidir. İsmi meful sığasıyla ifade edilecek olursa, Allah'ın ihsanını, lütuf ve bağışını üzerine alan kul şekliyle açıklanabilir (Cürcânî, 1997: 247).

İnsanları, inandıkları itikadi sistemlere göre birbirlerine bağlayan yakınlık duygusu neticesinde, iyi veya kötü hususlarda ilişki içinde olmalarıdır. Diğer taraftan Yüce Allah, insanları fitrat dinine bağlılıklarına göre dostluklarını belirleyerek Müslümanların stratejisini tayin etmektedir (Kaya, 1994: VI, (VI), 188-189). İslam tarihinde Müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içine girmedikleri sürece Hz. Peygamber ile Hulefayı Raşidin'in uygulamaları göstermektedir ki Gayr-i Müslimlerle ilişkilerde, barış ve hoşgörü hâkim olmuştur (Demirci, 2014: XII, (I), 21). İnsanların her kesimiyle barış anlayışı içinde olmak, Kur'an'ın temel ilkesi olmakla beraber herkesle aynı düzeyde dost veya sırdaş olmak Kur'an'ın prensiplerine aykırıdır. Bu nedenle bir Mümin açısından sosyal hayatta dostluk kurmaya değer insanların nitelikleriyle dostluklarından kaçınılması gereken kişilerin nitelikleri Kur'an-ı Kerim'in farklı yerlerinde belirtilmiştir (Şahinalp, 2012: (XXVIII), 63). Müslümanların Gayr-i Müslimleri, Yahudi ve Hristiyanları dost ve sırdaş edinmemeleri ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de yer alan çok sayıda âyeti kerime vardır. *"Müminler, Müminleri bırakıp inkârcıları dost edinmesin. Kim böyle yaparsa Allah ile bir ilişkisi kalmaz. Ancak onlardan (gelebilecek tehlikeden) korunmanız başkadır. Allah asıl sizi kendisine karşı dikkatli olmanız hakkında uyarmaktadır. Çünkü dönüş Allah'adır."* (Âl-i İmrân, 3/28; Ayrıca bkz. Nisa, 4/144, Maide, 3/57).

Günlük ilişkilerimizde daha çok iki şeye muhtacız: Allah'ı hatırlayıp saygı dolu bir hava içinde O'ndan korkmaya ve sonra da insanlara karşı merhametli ve şefkatli davranmaya. İnsanlarla ilişkilerimizde belirttiğimiz temel üzerinde geliştireceğimiz birtakım bağlarımız ve bağlantılarımız da vardır. Bunları da genellikle iki farklı bölümde düşünmemiz ve ona göre beşerî münasebetlerimizi ayarlamamız gerekir:

1. Müslüman kardeşlerimizle ilişkilerimiz aşağıdaki esas ve prensiplere göre olmalıdır:

- a) Sevmek, saygı duymak,
- b) Dost edinmek ve bunu sürdürmek,
- c) Yardımcı olmak, yardımlaşmaya katılmak,
- d) Hastalarını sormak, fakirlerine zekât ve sadaka vermek, cenazelerinde hazır olmak,

e) Ticarî ilişkilerimizi daha çok onlarla geliştirmek, ne zulmetmek, ne de zulme uğramak,

f) Her hak sahibinin hakkını vermek,

g) Din ve ahlâkî cemaatleşme şuuruyla korumak ve geliştirmek için gerekeni yapmak,

h) Okumak isteyip de bu imkânı bulamayan çocuklarını okutmak, memlekete yararlı insan yetiştirmek,

i) Komşu haklarına saygılı olmak, her Müslümanın malını canını ve namusunu, kendi malımız, canımız ve namusumuz gibi korumayı bir vecîbe saymak.

2. Gayr-i Müslimlerle ilişkilerimiz ise aşağıdaki esas ve prensiplere göre olmalıdır:

a) Haklarına saygılı olmak, vatandaşlık hakları varsa korumak,

b) Fakir olanlarına sadaka vererek yardımcı olmak,

c) Gerektiğinde alışverişte bulunmak, ticari ilişkileri bir ölçüye kadar sürdürmek,

d) Komşuluk haklarına saygılı olup korumak.

e) İslam dışı yaşantılarına özenmemek, onları taklit etmemek, Müslümanlığın yüceliğini kendi günlük yaşantımızla onlara örnek ve model olarak sunmak (Yıldırım, 1986: II, 877-879).

İnsanların yalnızca Allah’a inanmaları, dayanıp güvenmeleri gerektiği; ayrıca kâfirlerin, zalimlerin, Yahudi ve Hristiyanların ancak birbirlerinin ve şeytanın dostları olabilecekleri bildirilmektedir. *“Ey iman edenler! Yahudi ve Hristiyanları veli/dost edinmeyin. Onlar birbirinin velisidir. Sizden onları veli edinen, onlardan olur. Allah ise zalimler güruhuna yol göstermez.”* (Maide, 5/51).

Öncelikle Müminler ile Yahudi ve Hristiyanlar arasında, Allah’ın yasaklamayı uygun gördüğü dostluğun neyi ifade ettiğine değinmemiz yerinde olacaktır. Bu dostluk, onların dinine tabi olmayı değil, onlarla iş birliği ve dayanışmayı ifade etmektedir. Zaten, din konusunda Müslümanların, Yahudilere ve Hristiyanlara tabi olmaya eğilim duymaları gerçekten çok uzak bir olasılıktır. Buradaki dostluktan kast olunan, karışık bir meseleydi. Müslümanlar, çıkarların ve güçlüklerin giriftliği gerek İslam öncesinde gerekse Medine’de İslam devletinin kuruluşunun ilk yıllarında kimi Yahudi gruplarla dostluk kurmuş olmaları gibi olgulardan yola çıkarak, bu tür ilişkilerin kendileri için bir sakıncası olmayacağını düşünüyorlardı. Ancak, Medine’de Müslümanlar ile Yahudiler arasında herhangi bir dayanışma, iş birliği ve dostluğun olamayacağı apaçık ortaya çıkınca Allah, müslümanları onlarla dostluktan men etti ve kendilerinden onlarla dostluklarını kesmelerini istedi (Kutub, tsz.: IV, 281-282). Zira âyette şöyle buyrulmaktadır. *“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık.”* (Al-i İmran 3/118).

Ömer b. Hattab (r.)’a şöyle denilmiştir: Burada, hıfz bakımından kendisinden daha kuvvetli ve daha güzel yazı yazan bir kimse bilinmeyen Hîreli bir Hristiyan bulunmaktadır. Eğer münasib bulursan, biz onu kendimize katib edineceğiz. Hz. Ömer

bunu kabul etmeyerek, bu durumda sen, Müminlerden başkasını sırdaş edinmiş olursun dedi ve yukarıdaki bu âyeti, Müslümanlardan başkalarını dost edinmekten nehyetmeye bir delil kabul etti (Râzî, 2002: VII, 23). Yine dinî ve ahlâkî inançların/anlayışların sosyal ilişkiler üzerindeki etkileri vurgulanmakta, dostlukların tesisinde kan bağı yerine inanç birliğinin esas alınması gerektiği bildirilmektedir.

“Ey iman edenler, eğer babalarınız ve kardeşleriniz imana karşı küfrü severlerse onları dost edinmeyiniz. Sizden kim onlardan dost edinirse, onlar zalimlerin ta kendileridir.” (Tevbe, 9/23). Bu konuda yukarıda belirtilen âyetlerde gayri müslimlerin Müslümanlara ve İslama karşı olan tuzaklarını anlamada net bilgiler vermekte ve Müminlerin onları dost ve sırdaş edinmemelerini açıkca emretmektedir. Çünkü Kur'an'a göre sevgi ve dostluk ancak, Allah'a, Rasûlullah'a ve Müminlere beslenmelidir. Bu yüzden Müminin kâfirlere dostluk ve yakınlık hissedip, onlara güvenerek hakiki bir dost gibi çok samimi ilişkilerde bulunması, gönülden sevgi duyarak önemli işlerinde onlara danışması ve sırlarını paylaşması yasaklanmıştır (Demirci, 2014: XII, (I), 23).

İnsanlar arasındaki samimiyet ve sevgiye dayalı bağlılık hali, Kur'an-ı Kerim'de: *“Mümin erkekler ve Mümin kadınlar birbirlerinin dostudurlar.”* (Tevbe, 9/71) şeklinde tanımlanmıştır. Çünkü dostluğun gereği iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak ve dostların yardımında olmaktır. Dost olmak, birbirini sevmeye, kardeş olmada ve aralarındaki muamelede, kalplerin ve gönüllerin birliğini ifade eder (Karasakal, 2008: (XV), 79). Müminlerin aralarındaki dostluğun sürekli olması için iyilik edilmesi, iyi davranılması, kötülüğe karşı bile iyilik yapılması tavsiye edilmiştir. *“İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir.”* (Fussilet, 41/34).

Gazâlî, Hz. Peygamber'in *“Eğer kendime candan bir dost edinecek olsaydım Ebu Bekir'i tercih ederdim; fakat arkadaşınız (Muhammed) Allah'ın dostluğunu tercih etmiştir”* (İbn Mâce, “Mukaddime”, 11; Tirmizî, “Menâkıb”, 14) mealindeki hadisine dayanarak Halil kelimesini, başka bütün dostları aşacak ölçüde gönlü kaplayan en büyük, en seçkin dost ve sevgiliyi ifade eder şeklinde ifade etmiş ve devamında Hz. Peygamber'in Allah ile olan dostluğunu Halil kelimesiyle, Ebu Bekir ve Ali gibi önde gelen sahabilere karşı olan dostluğunu da uhuvvet kelimesi ile ifade ettiğini belirtmiştir (Gazâlî, 2002: II, 193-194).

Müşrikler, Hz. Muhammed (s.) ile her zaman ve devirde uygulanan bir yöntem olan, cazip dünyevi tekliflerle dostluk kurmak istemişlerdi de: *“Onlar seni sana vahyettiğimizden çevirip başkasını uydurmayı ve bize atfetmeyi istediler ki, o zaman seni dost edineceklerdi. Biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık, sen belki onlara biraz meyledecektin.”* (İsra, 17/73-74) ifadeleriyle Allah O'nu, müşriklerin bu olumsuz yönlendirme niyetinden korumuştur (Karasakal, 2008: (XV), 100).

Rasûl-i Ekrem; *“Kişi dostunun dini üzeredir; buna göre her biriniz kiminle dostluk kuracağına dikkat etsin!”* hadisiyle, dost çevresinin önemine ve bunun iyi seçilmesine dikkat çekmektedir. İnsanın; insan çevresi, insanın hem dünya hem âhiret hayatını olumlu veya olumsuz yönden yakından etkileyen son derece önemli bir

husustur (Şahinalp, 2012: (XXVIII), 73). Samimi, salih ve muttaki dostun insana dünyada faydası dakunduğu gibi ahirette de faydası dokunur. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “O gün Allah’a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.” (Zuhruf, 43/67). Bu sebeple insan, fasıklarla değil muttaki insanlarla dost olmalıdır. Zalimleri dost edinenler ahirette pişman olacaklardır: “O gün zalim kimse, (çaresizlik içinde) ellerini ısırp şöyle diyecektir: “Ne olurdu ben de peygamberle beraber aynı yolu tutsaydım. Yazık bana! Keşke falancayı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim!” (Furkan, 25/27-28).

Dostlar, üç kısma ayrılır:

1-Hakiki ve Vefakâr Dost: Bu dost, dostunun saadet ve musibetini kendi saadet ve musibeti gibi görür. Dostunun yardımına koşar, iyi ve kötü gününde onunla beraber olur. Peygamber (s.), “Allah katında arkadaşların hayırlısı arkadaşına faydalı olan, komşuların hayırlısı da komşularına faydalı olanlardır” buyurmuştur (Tirmizî, “Birr”, 28).

2- Menfaatperest Dost: Bu tür dost, menfaati olduğu sürece dostu ile beraber olur, onu sever. Menfaati bitince dostluğu da biter.

3- Hilekâr Dost: Bu tür dost, insana dost gibi görünür, gerçekte düşmandır. Fırsat bulunca aleyhte bulunur, kusurlarını ve sırlarını ifşa eder, iyiliklerini ise gizler.

Son iki tür insanı, aslında dost edinmek gerekir (Karagöz, 2001: XXXVII, (IV), 40-41).

Mâverîdî (ö. 450/1058), ferdî ve sosyal hayatın düzen içinde sürdürülmesinin başlıca şartlarından olan ülfetin sebepleri arasında dostluk ve sevgiyi göstererek Hz. Peygamber’in ülfeti sağlamak için sahâbîler arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurduğunu hatırlatır. Dostluk ya zorunlu etkenlere bağlı olarak kendiliğinden veya gayeli ve iradî olarak kurulur. Bunların ilki ikincisinden daha güçlüdür. Zira ikincisi bağlı olduğu gayenin elde edilmesiyle sona erebileceği halde, birincisi zorunlu ve hatta tabîî sebeplere dayandığı için süreklidir (Karasakal, 2008: (XV), 100-101).

Fahrüddin Râzî, gayri müslimlerin dost edinilmesinin üç şekilde olduğunu söylemiştir:

- 1- Küfrüne razı olup, sırf küfüründen dolayı onu, dost edinmek. Bu Müslümana yasaklanmıştır. Zira böyle hareket eden kişi, o kâfirin dinini ve inkârını tasvip etmiş olur. Çünkü küfre rıza küfürdür.
- 2- Dünyevi menfaatlerden dolayı, zarureten gayr-i müslimlerle zahiren güzel ilişkilerde bulunmak. Zaruret sebebiyle iş birliği ve dayanışma yapılabilir.
- 3- Bu iki şeklin dışında gayr-i müslimin dini ve itikadî doğru olmadığını bildiği halde ona sevgi beslemek, ona meyletmek, yardımcı olmak, taraftar olmak, küfrü gerektirmemekle beraber bir Müslümana yasaktır (Râzî, 2002: VIII,12).

4.2. Münafık Psikolojisi Ve Sosyal Hayattaki Yansımaları

İnsanların davranışlarını incelerken onların psikolojik yapılarını göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü gerek olumlu gerekse olumsuz bütün hareketler bir psikolojik temele dayanır. İnsanlar basit içgüdüler ile değil belli bir takım fikir ve inanç ölçüleri doğrultusunda hareket eder. Doğal insiyak ve refleksler hariç insanın hiçbir hareketi bu çerçevede dışında değildir. İnsanların davranışlarının birbirinden farklı olması dayandıkları dünya görüşlerinin farklılığından ileri gelmektedir. Âhiretin varlığına inanmayarak hayat yolculuğunu ölümle biten ebedi bir son olarak kabul edenlerle; hayatı bir imtihan sahası, ölümü ise bu sınavın neticelenip değerlendirileceği ebedi hayata geçiş olarak değerlendirenlerin davranışları elbette aynı olmayacaktır (Kalkan, 2012: 22).

Zekâ ve belki de ilim bakımından gelişen fakat sezgi, basiret, vicdan ve ilâhî marifet bakımlarından çok geri kalan, din ve ahlâk gibi iki manevî dayanağı derinliğine kavrayamayan, bu yüzden ilmini ve zekâsını hak ve hakikate karşı gelmek için çok sinsi bir şekilde kullanan veya aşağılık duygusu sonucu ister istemez bu yolu seçen kişidir münafık. Nifak içerisinde olan münafık; psikolojik bir elem duyar, içinde bulunduğu bu durum tedavi edilmezse çok tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Eğitimde yanlış bir anlayış sonucu akli ve zekâyı, sezgi ve basiretten yani ruhun en yararlı kuvvetlerinden üstün tutmak ya da sadece akla ve zekâyı değer verip ruh ve vicdanı ihmâl etmek materyalizme yol acar. Bu durum ferdin hem iç âleminde hem de sosyal alanında madde ile mana arasındaki dengesini bozabilir. Bu durum neticesinde kutsal sayılan şeylere hakaret eder, mabet ve ibadeti bir takım manasız şeyler sayarak küçümser. Bunun gibi ilim ve felsefeyi tek kurtarıcı vasıta olarak almak, din ve ahlâkı, sezgi ve basireti ihmal etmek de ferdin fenalaşmasına, ahlâkın çökmesine, medeniyetin yıkılmasına sebep olur. Muhammed Ebu Zehra'nın dediği gibi; felsefecilerin sözlerinden ve parlayan ahlâk kanunlarından yardım istemek beyhudedir. Çünkü ahlâk ilimle düzeltilmez. İlim; idrak ve fikri geliştirir. İdrak ise hem hayırda hem de şerde olur. Bugün insanı bağlayan bu düğümü çözmek için güçlü ve otoriter bir dinden başka yol yoktur (Yıldırım, 1986: I, 77-78).

Münfikları, Yahudileri, Hristiyanları ve Müşrikleri İslam'a ve Müslümanlara karşı farklı ve belirli tavırlar almaya iten faktörler kuşkusuz hem birden fazla ve hem de birbirinden farklıdır. Bu faktörler, unsurlarını sadece aklî değerler, tarihi gerçekler ve sosyal hâdiselerin oluşturduğu salt düşünsel faktörler olmadığı gibi bütün bunlarla beraber heva ve heveslerin oluşumunda büyük rol oynadığı şahsi faktörlerdir de. Kur'ân bütün bu faktörleri teker teker ele almış, görüş ayrılıklarından bahsetmiş, bu ayrılığın tabiatına inerek bunda rolü olan etkenleri ve bunların söz konusu ayrılığı nasıl sert ve kırıcı tartışmalara taşıdığını anlatmıştır (Halefullah, 1992: 133).

Ruhsal, zihni ve sosyal anlamda bir şeyden memnun olmayan kişi, muhalif görüş ve eleştirilerini açıkça ortaya koyabildiği gibi gerektiğinde fiili olarak karşı mücadele de verebilir. Bu, nispeten tavır koyabilme gücünü kendisinde gösterebilenlere özgü bir davranıştır. Münafık, bu cesareti ve kişiliği kendisinde sergileyemediği gibi daha

aşağılık yollara da başvurabilir. Münafıkların, diğer inkâr edenler gibi bir tavır ortaya koyamamalarının altında psikolojik ve sosyal nedenler vardır. Bu nedenlerin bir kısmı fitrî olmakla beraber diğer kısmı kişinin sonradan kazandığı davranışlardır, özelliklerdir. Elbette ki insanların içyüzlerini tam olarak bilmek mümkün değildir. Bu bilgi sadece Allah'a ve vahiy ile desteklediği elçilerine mahsustur. Biz ise sadece kişinin söz ve amellerine bakarak onları bir nebze de olsa tanıyabiliriz. İslam toplumu içinde Müslümanlara ait bütün renk ve şekillere bürünüp yerine göre halis bir Müslüman rolüne girebildikleri için münafıkları asıl hüviyetleriyle tanımak daha da güçleşmektedir (Temel, 1978: 131). Hz. Peygamber (s.) münafıkların psikolojik hallerini, bozgunculuklarını bilmekle beraber Müslümanlar arasındaki ifsatlarını defetmek gayesiyle, onlara şeklen Müslüman muamelesi yapmış ve onlara karşı devlet otoritesini kullanmamıştır. Allah, insanın psikolojik yapısını dikkate aldığı için Kur'an'da münafıkların şahıs olarak isimleri geçmez. Eğer şahıslar ismen zikredilseydi ismi zikredilen şahısların İslam'a girmeleri mümkün olamazdı. Çünkü ego tahrik edildiğinde karşı tarafın hakkı savunduğuna inanılsa bile kişinin inat ile mukabelede bulunabilme ihtimali yüksektir. (Sezikli, 1997: 178-183).

İşte bu bölümde münafıkların psikolojik hallerini ve bunların sosyal hayattaki yansımalarını inceleyeceğiz. Bunlar ise şunlardır:

4.2.1. Münafık İkiyüzlüdür (Riyakârlık)

Amelde Allah'tan başkasını gözetmekle ihlası terk etmek şeklinde tarif edilen riya/gösteriş (Cürcânî, 1997: 112), bir kimsenin muttasıf olduğu bir vasfın ve huy edindiği bir fiilin aksini başkasına göstermesi (Yıldız, 2000: 95) şeklinde açıklanır. Riya; Allah'a yaptığı ibadet ile kulları kastetmektedir. İnsanların yanında değer görmek, üstün bir konuma sahip olmak, iyi bilinmek, halk tarafından övülmek amacı ile hayırlı amellerde Allah rızası dışında bir şey kastederek kendini gösterme eğilimidir riya (Okumuş, 2002: 146; Sadr, 1996: 147). Riya, ihlas ve sıdk kavramlarının karşıtıdır. Riya baştan sona İslam dışında olup genelde ibadet anlamında yoğunluk kazanmaktadır. Nifak ise, daha çok itikatla ilgili ikiyüzlülüğü ifade etmektedir (Ateş, 2003: XVIII, 39).

“(Kötü fiillerini) İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Hâlbuki onlar O'nun (Allah'ın) razı olmayacağı sözü geceleyin konuşup düzdükleri zaman da O, beraberlerinde idi. Allah (ın ilmi) yapacakları her şeyi kuşatıcıdır.” (Nisa, 4/108). *“İkiyüzlüler, Allah'ı (gûyâ) aldatmaya çalışırlar. Oysa O, onlara aldatmanın ne olduğunu gösterecektir. Namaza kalktıkları zaman da üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah'ı pek az anarlar.”* (Nisa, 4/142). Onlar, Müslümanlarla birlikte namaza kalktıklarında ağırdan alarak yavaş yavaş kalkarlar. Bu tembelliğin ve üşengeçliğin nedeni ise kalktıkları namazdan sevap ummamaları, kılmadıklarında da bir ceza beklememeleridir (Taberî, 2006: I, 467). Bu “onlar namaza, dinin emri olduğu için değil, gösteriş ve desinler için kalkıp giderler” demektir. Onları namaz kılmamaya götürecek sebepler daha kuvvetlidir. Namaz kılmaya götürecek sebep ise sadece insanlardan çekinmeleridir. Onlar yaptıkları ibadetlerin mana ve mahiyetlerinin

farkından değillerdir. Bu ibadetleri yaparken iman ediyor olmanın kazandırdığı samimiyet ve ihlastan uzak olmaları, riyakârlık yaparak çıkar sağlama eğilimleri onları bu tutuma iletmiştir (Râzî, 2002: VIII, 377-378; Haşimî, ts, 99).

“Vay haline o namaz kılanların ki, namazlarından gaflet içindedirler. Durmadan gösteriş yaparlar. Zekâtı ve eğreti de olsa alet ve edavatı (komşusuna, muhtaca) vermezler.” (Maûn, 107/4-7). Bu âyette namazdan gaflet edenler söz konusu olduğuna göre, o gafiller kimlerdir? Bunu dört şekilde yorumlayanlar şöyle bir sıralamada bulunmuşlardır:

1- Namazı vaktinde kılmayıp onu vaktin dışına çıkaranlar.

2- Müminlerin yanında, cemaat arasında namaza özen gösterip yalnız başlarına kalınca kılmayan veya laubali bir davranış içinde kılan münafıklar.

3- Namaza karşı uyuşuk davranıp gönül zevki ve yatışkanlığıyla kılmayanlar.

4- Kılıp kılmamayı eşit sayıp namaza ciddi ilgi duymayanlar.

Başkaları görüp beğensin, beni takdir etsin diye yapılan ibadet münafıklığın ve sahte bir insan olmanın ilk belirtisidir. Aynı zamanda İslam’ı içinden yıkmaya yönelik düşünce ve niyetin; Müslümanları aldatmanın alameti sayılır. Bunun için İslam fakîhleri ve ahlâkçıları ticaretle uğraşan Müslümanların kendi dükkânlarında, iş yerlerinde tesbih çekmesini, nâfile namaz kılmasını uygun görmemişlerdir. Zira bu gibi davranışlar müşteri çekmeye, onu aldatmaya çok müsaittir. Münafıklar ve büyük şehirlerde yaşayan gayr-i müslimler de bu gibi hareketlerde bulunabilirler. Böylece Müslüman cemaatin birbirine güveni sarsılabilir. Günümüzde de belli çevreyi kendine bağlayıp inandırmak, art niyetini gerçekleştirmek için ibadet edenler, dillerinden din, Allah, Kur’ân, âhiret sözünü düşürmeyenler eksik değildir. Gerçek Müminlerin böylelerine dikkat etmesi gerekir. Şöyle ki, bu tiplerin sözleriyle günlük yaşayışları arasında ciddi bir bağlantının bulunup bulunmadığını hesaba katmaları, aldatılma payını asgariye düşürebilir. Ayrıca bu mürâi münafıkların ikinci kötü vasfı, zekât ve sadaka vermemeleridir. Çoğu komşuluk vecibelerini gözetmez. Bir çıkar bekledikleri sürece yapmacık dostluk izhar ederler ve iyi görünmeye çalışırlar. Böyle bir çıkar söz konusu olmadığı zaman komşularına eğreti olarak bir el aleti dahi vermekten kaçınırlar. Komşuları ve yakınları ikbal basamaklarında yükseldikçe bunlar onların en samimi dostları ve sıcak yakınları gibi davranırlar. Onlar ikbal basamaklarından aşağı inmeğe başlayınca, bunlar artık yüzlerini değil arkalarını onlara döndürürler. Medine’de nifakçıların önde geleni Abdullah b. Übey b. Selûl öyle değil miydi? Müslümanların ileri gelen şahsiyetleriyle karşılaşınca onlara sıcak ilgi gösterip över ve yanlarından ayrılıp kendi yandaşlarıyla buluşunca, “Onları pohpohlayıp aldatmayı beceriyorum, değil mi?” diyerek gülüşürlerdi. Cenâb-ı Hak, Bakara Sûresi’nde (Bakara Sûresi, 7/13) onların bu tavır ve tutumlarını açıklamıştır (Yıldırım, 1986: XIII, 7024-7025).

İtikadi riyaya nifak denilmektedir. Münafiğin nefsinde mevcut olan bilgi ile dışa vurduğu ifadesi birbirinden farklıdır. Bundan dolayı münafıkta, nefiste olan ile melekeler farklılık gösterdiğinden ikiyüzlülük ahlakı oluşmaktadır. Kötülenen, nefretle karşılanan huylardan iğrenç karakterlerden biri olan riya, ahlaki ikiyüzlülüktür. Karakter zayıflığına, vicdanın çürümüşlüğüne ve bilincin körleşmesine dalalet eder. Bu karaktere

sahip sapık ruhlar, amaçlarına ve ihtiyaç duydukları şeye ulaşmak için riyayı bir araç olarak kullanırlar (Sadr, 1996: 151). Çünkü riyakârlığın temelinde bir çıkar hesabı, bir pragmatizm (faydacılık), bir menfaat hedefi yatmaktadır (Okumuş, 2002: 124).

Kendi içinde barışık olmayan, tutarsız ve sağlam bir temele oturmamış inanca sahip olan münafığın karakteri bozuktur. İnsanların haklıyı haksızdan ayırma hususundaki tavırlarını ortaya koymayarak her iki tarafa da hoş görünme gayreti, nifakın belirtisi olan ikiyüzlülüğün ta kendisi olup nifakla özdeşleşmiş bir niteliktir. Bu durum bizi çok fazla da şaşırtmamalıdır. Zira münafığın sahip olduğu psikoloji ve karakter bozukluğu beraberinde doğal olarak ikiyüzlü davranmayı getirmektedir. Sırf bu yüzden olsa gerek toplum bireyleri arasındaki güveni temelden sarsan ikiyüzlülük, münafığın olmazsa olmazı sayılmış, çoğu kitaplarda nifak ve münafık kavramlarının karşılığı “ikiyüzlülük” olarak zikredilmiştir. Her aktör münafık değildir ama her münafık mutlaka başarılı bir aktördür. Boyacı küpüne girip çıkar gibi her an istedikleri renk ve kılığa bürünebilen münafıkların en güçlü silahı ikiyüzlülüktür. Kızarmayan yüz ve yaşarmayan göze sahip oldukları için başaramayacakları rol yoktur. Hayatları her an yeni oyunların sergilendiği tiyatro sahneleri gibidir. Oyunlar değişik fakat oyuncular hep aynıdır (Temel, 1978: 36-37). İmam Gazâlî kendisiyle riya yapılan şeylerin pek çok olduğunu söyleyerek bunları beş kısma ayırır. Bu beş şey; kulun insanlara karşı sunabileceği şeyler. Bunlar, beden, elbise, söz, amel, etba ve diğer harici eşyalardır. Dünya adamları da bu beş sebep ile riya ederler. Bazıları da riyakârlıklarında herhangi bir servet peşinde olmaksızın, yalnız insanların kedisine hüsn-i zan edip, onların kendilerini iyi tanımaları ile yetinirler (Gazâlî, 2002: III, 647-650).

Riyanın sebep ve etkenleri ise şu şekilde sıralanabilir:

a) Makam Sevgisi: Kişiyi riyaya iten en önemli sebeplerden biridir makam sevgisi. Bu konudaki hassasiyeti riyakârın diğerlerine nispetle daha fazladır. Çünkü riya sahibi insan çıkar uğruna, birtakım mevkilere ulaşma uğruna bu ahlaki kötülüğü işlemektedir.

b) Eleştirilme Korkusu: ibadetle hayır işlerinde riyanın başlıca etkeni eleştirilme ve yerilme korkusudur. Bu yüzden topluca yapılan ibadetlere katılır fakat yalnız kaldığında ise ibadetle bir ilgisi yoktur. Sırf insanlar kendisini kınamasın diye ibadette bulunurlar.

c) İhtiras: Riyaya kişiyi iten sebeplerden bir tanesi de birtakım ihtiraslarını, arzularını gerçekleştirmek istemesidir. Bunun içinde toplumda kabul gören davranışları yapmaya yönelir ki emellerine ulaşabilsin.

d) Gizlenme: Bu tür bir karakter bozukluğuna sahip olan kimseler gerçek kimliğini saklarlar. Suçlular sahte bir salihlik yapıcılık kisvesine bürünerek, suçlarını gizlemeye çalışırlar, bundaki amaçları ise dikkatlerden kaçmaktır. Dikkatleri üzerlerine çekmeden istediklerini el altından kolayca yapabilmeyi planlarlar (Sadr, 1996: 147-150).

Bu çerçevede denilebilir ki eğer kişi dinle ilişkisinde nitelik elde etmemişse, dini kimliğinde kriz veya bunalımlar baş göstermişse, içinde yaşadığı dini toplum veya dindar grubun kimliği ile özdeşleşmede problemler yaşarsa ve kendisini gruba veya

topluma uymak zorunda hissederse işte o zaman riyakârlık devreye girer (Okumuş, 2002: 187).

Münafığın nefsinde mevcut olan bilgi ile dışa vurduğu ifadesi birbirinden farklıdır. Bundan dolayı münafıkta nefiste olan ile melekeler farklılık gösterdiğinden ikiyüzlülük ahlâkî oluşmaktadır. Çünkü ahlâk, nefiste mevcut bilgi ile ona mülayim olan melekedan meydana gelmektedir (Çelik, 2010: 332).

Münafık bir kimse, İslam akidesiyle savaşta ve aleyhine oynanan oyunlarda rolünü iyi oynayabilmek için, küfrünü gizleyerek açıkta Müslüman gibi davranan, ancak şartların müsait olması halinde ise Müslümanlara karşı hiçbir merhamet hissi taşımaksızın kalbindekini tatbikata koyan kimsedir. Bu tamamen itikat noktasında hakiki bir nifak, imanda bir mürailik olup, sahibi iman dairesinin dışındadır. Amel noktasında yapılan nifakta ise, inançta herhangi bir nifak söz konusu olmadığından, kişiyi iman dairesinden çıkarmamaktadır. Ancak ameli nifakın, inançta olan nifaka götürmesi pekâlâ mümkündür. Bu türden insanlar, cehaletlerinden ötürü Allah'tan değil de çevrelerinden utandıklarından günah işlemezler. Her münafık müraidir fakat her mürai münafık değildir (Yazır, tsz.: VII, 4997). Münafıklara en ağır gelen namaz ise sabah ve yatsı namazlarıdır. Zira inanmadıkları bir ibadet uğruna tatlı uykularından fedakârlık etmek onlar için kolay değildir (Yıldız, 2000: 146). Münafıkların en büyük hassasiyetleri, menfaatlerine ve zevklerine düşkün olmalarıdır. Bu durum, onları ikiyüzlülüğe ve yalana itmektir. Dünya menfaatine karşı bu hassasiyetleri, kendilerini iyi siyaset yapma ve insanların gönlünde taht kurma hususlarında mahir kılmıştır.

4.2.2. Münafığın Ruh ve Karakter Yapısı Hastalıklıdır

Lügatçilere göre maraz, tabiatın (huyun) duruluğa ve itidale kavuştuktan sonra kararması, bulanmasıdır (Kılıç, 1982: 50). Maraz; bedenın normal seyrini bozan, fiil ve davranışını aksatan arızî hastalıktır. Burada mecaz yollu, insanın kemâlini düşüren, ruhî cilasını gideren kötü inanç, haset, cehalet, nifak ve fesat anlamlarında kullanılır. İnsan yaratılışı itibarıyla Allah fikrine mütemayıldır. Din ve ahlâk bu fikri ve fitrî temayülü geliştirir. Kâfir ve münafıklar görünüşte hakkı kabullenmeye, Hz. Muhammed'in (s.) peygamberliğini tasdike müsaittirler. Yaratılışlarında da böyle bir tasdik, ya da kabul fikri mevcuttur. Kalp, Allah'ın nazar ettiği hâne-i irfandır; Cenâb-ı Kibriya'nın kudret eliyle işlenmiş, O'nun nuruyla cilalanmıştır. İlme hazine, marifete mihrak, meleklerin inişine konak olmak üzere hazırlanmıştır. İlâhî nurların huzme huzme girdiği, nefahat-i Subhâniyye'nin estiği yerdir. Kötü ahlâktan, nifak ve şikaktan, küfür ve inattan bir şey kalbe girecek olursa, feyiz ve hayır yolları kapanır, melekler oraya inmez olur, ilhamları kesintiye uğrar. İlâhî nefhanın esintisi kesilir. Şeytanın girmesine elverişli menfezler açılır ve artık nefis-i emmârenin esintisi başlar. Bu hal devam edecek olursa, kalp tamamen kararır ve bir gün gelir de ilâhî fuyuzattan ışık alamaz olur. Ve işte o zaman ezeli ilmin malûmatı tesbîti, sıdkıyla tecelli eder; kalpte müthiş bir maraz peyda olur, yavaş yavaş artış kaydeder, o kadar ki elem verici bir azaba doğru adım adım, nefes nefes yaklaşmaya yüz tutar (Yıldırım, 1986: I, 82-83).

“*Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah’ta onların hastalıklarını daha da ilerletti.*” (Bakara, 2/10). Âyet-i Kerîmelerde, münafıkların bu tarz etkili ifadelerle vasf edilmiş olmaları, bu denli şiddetli bir eleştiriye maraz bırakılmaları, böyle bir grubun varlığının tehlikesini ve sosyal hayattaki sarsıcı etkisini ortaya koymaktadır, Medine döneminde inen birçok sûrede, çeşitli şekillerde nifak hareketine, münafıklara ve İslam’a, Peygambere ve Müslümanların maslahatına karşı takındıkları olumsuz tavırlara işaret edilmiştir (Derveze, 1997: V, 43).

Kur’ân-ı Kerîm’de münafıkların bütün menfî sıfatları arasında “*Kalplerinde maraz (hastalık) bulunma*” sıfatı ayrı bir hususiyet arz etmektedir. Bu kelime itikadi bakımdan şüphe ve tereddüdün yanı sıra bazı özel manalara dahi dalalet etmektedir. Onların kalplerine iman tam olarak yerleşmemiştir. Bu yüzden ne yapacaklarına karar vermede zorlanırlar. İşlerine gelen konularda inanır, çıkarına aykırı bir şey olunca şüpheye düşerler (Ateş, 1991: IV, 203). Kalbe mahsus olan özellik Allah’ı bilmek, O’na itaat ve kulluk etmek olduğu için kalpte bu özelliklere mani olacak herhangi bir sıfat meydana geldiğinde, bu sıfatlar kalbin hastalığı olurlar (Râzî, 2002: II, 34). Bu hastalıklar yeni hastalıkların habercileridir, öncüleridir. Yoldan sapmak basit bir muhalefetle başlar. Ve her adımda zaviye genişler, artar, sapıklık büyür. Bu yüzden dolayı münafıklar diğer iki gruba (Mümin ve Kâfir) benzemezler. Münafıkların, içten pazarlıklı, endişeli, çözülmesi güç bir ruh halleri vardır (Kutub, tsz.: I, 87-91).

Kimlik, insanın içinde yaşadığı sosyal çevrede kendini tanımlamayı, kendi konumunu belirlemeyi ve bir o kadarda diğerlerine bakış açısını ve tavır alma biçimini ihtiva eder. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumda kim olduklarına dair sorunun çözümünü bulamadıkları kendilerini ifade etme unsurlarından yoksun bulundukları benlik ve şahsiyet oluşumlarını gerçekleştiremedikleri toplumla kendilerini buluşturamadıkları kendisi -için- kimliğiyle başkaları -için- kimliğini uzlaştıramadıkları yani kendisi -için- kimliği ile başkaları -için- kimliğinin birlikteliğinden doğan iki boyutlu kimliğe sahip olma biçiminde iki boyutlu olmadığı zaman kendilerini boşlukta hissedebilirler. Bu boşluk hissi, insanların inanç, düşünce, davranış, ahlak ve dünya görüşlerini olumsuz yönde etkileyerek sonuçta kimlik krizi veya bunalıma sebep olur (Okumuş, 2002: 186-187).

İnkâr ve teslimiyet kabul edilebilir bir davranış iken nifak, insanın içini kemiren psikolojik bir hastalıktır. Ancak her iki davranış arasında kesin kararını vermeyen kişilerin birtakım sorunları var demektir. Bu sorunlar özellikle kişinin kendisinden kaynaklanan sorunlardır. Bunların başında ise kalbi bir tatminsizlik yatmaktadır (Kasapoğlu, 1997a: 240). Tutarlı eylemler içerisinde bulunmak, sağlam karakterli ve birçok çelişkiyi iç dünyasında çözüme kavuşturmuş insanların işidir. Hâlbuki münafıklar kendilerini farklı bir kimlikle değişik bir yüzle sunarak gerçek yüzlerini gizlerler, bu husus münafıkların sağlam bir karaktere sahip olmadıklarının işaretidir (Demircan, 1996: 16). Kişilik bozuklukları, kişilik özelliklerinin esneklikten yoksun bir nitelik kazanarak kişinin çevresiyle ilişkilerinde zorlanmasını ya da kendi içinde sıkıntılara neden olabilecek boyutlarda yaşanmakta olmasını tanımlar. Kişinin davranışları toplum içinde rol alan diğer aktörlere veya toplumsal düzene zarar verici

nitelikte olduğu halde kişi, bir suçluluk ve pişmanlık hissi duymazsa söz konusu bireyin kişilik bozukluğu (personality dysfunction) hastası olduğu söylenir. İslam'da zorlama olmadığı halde münafığın açık tavırlı olmayıp gösterişi tercih etmesi ve muhalefete yönelmeysi,° olsa olsa kişilik zaafının bir sonucudur (Okumuş, 2002: 118-121).

İnsan şahsiyetinde, zatını koruması ve türünün bekası için doyurulması gereken bedensel ihtiyaçlarında somutlaşan hayvansal sıfatların yanında Allah'ı tanıma, O'na iman ve ibadet etme, O'nu kutsama gibi ruhsal eğilimlerinde somutlaşan meleksel sıfatlarını da taşımaktadır. Bazen insan şahsiyetinin bu iki yönü arasında bir mücadele olmaktadır. İnsanın bu mücadeleyi Allah'ın bu dünyada kendisine verdiği gerçek ve temelli sınanma yoluyla söndürmesini iktiza etmiştir. Şahsiyetinde ruhi ve maddi olanları bağdaştıramayan ve bedensel arzularının arkasından giden ve ruhsal isteklerine karşı aymazlık yolunu tutan kişi hem dünya hem de âhiret hayatında kaybetmiştir (Necati, 1998: 195).

Karakteri normal, sağlam ve düzgün bir insanın tutum ve davranışlarında tutarlılık ve devamlılık esastır. Karakter sahibi olan bir kimse, aynı tutum ve şartlar altında her zaman aynı ilke ve pratikler çerçevesinde hareket eder. Karakter sahibi insanın hareketlerinde devamlı bir istikrar vardır. Karakteri bozuk olan kişi ise, tersine istikrarsız, tutum ve davranışlarında kararlılık ve devamlılık olmayan kimsedir. Bu kişiler kendi kendisiyle barışık olmayan, içinde şüphe taşıyan tutarsız çelişkili inanç ve düşüncesi sağlam bir temele oturmamış bir kişilik sergiler (Okumuş, 2002: 144). Kişilik bozukluğu yani Kur'ân'ın ifadesiyle maraz, itikat ve küfür gibi din ile ilgili olabileceği gibi, kin, haset, zayıflık, korkaklık gibi ahlaki zaafiyetlerle de ilgili olabilir. Kalp hastalığı insanı önce küfre sonra kin, haset gibi fiili davranışlara ve zayıflık, korkaklık gibi ruhi hastalıklara sevkeder (Ramazanoğlu, 1985: 51). Dinlerin önemli işlevlerinden biri de kişileri kimliklendirme, onlara bir varlık bilinci kazandırma, aidiyet bilinci verme ve birlikte var ve taraf olma duygusu kazandırmaktadır. Din kişinin, hayatın anlamını kavramasına, hayatın hedefini anlamasına ve kişinin niçin var olduğunun bilincine varmasına yardımcı olur.

4.2.3. Münafık Kibirlidir

Kibir, küçüklüğün zıddı olmak üzere büyüklük, ululuk taslamak (İbn Manzûr, tsz.: XII: 15), bir insanın yalnız kendisini beğenerek diğerlerinden kendisini üstün görmesi, yalnız kendisine ait olan meziyetleri takdir etmesidir (İsfahânî, 1992: 421). Yaratılış maddesinin farklılığı, üstün ırk anlayışı, hiçbir sınırlayıcı olmaksızın alabildiğine özgür davranma isteysi, ilmi yetkinlik, beden ve maddi hayat gelişimi itibarıyla güçlü ve kuvvetli olmak gibi kuru vehimler insanı kibre düşürebilmektedir (Aydm, 2002: XV, (III), 382).

Kibir, insanlar arası ilişkileri tahrip eden bir gûnahtır. Büyüklük duygusuna kapılanlar, bulundukları toplum için bir problem kaynağıdır. Çünkü insana insan olarak değil, daima kategorize ederek, yani ast üst ilişkisi içerisinde bakarlar. Kolay kolay kimseyi beğenmezler; sürekli olarak başkalarını kusurlu görür, onları eleştirir ve

horlarlar. Emir vermeyi sever, insanları ezmek ve incitmekten çekinmezler. Eleştiriye tahammülleri yoktur. Herkesten iyi ve başarılı olduklarını düşünürler. Kibirli kişiler, çevrelerindeki insanlarla daima bir rekabet duygusunu yaşarlar; hayatı adeta bir yarış pisti gibi görürler. Hep ön planda olmak ister ve diğer insanlara, fark atma peşinde olurlar. Bundan dolayı da sık sık huzursuzluk yaşar ve mutsuz olurlar. Kendilerini ayrıcalıklı insanlar olarak görürler. Kapıldıkları bu büyüklük saplantısı, aslında yetersizlik duygusundan başka bir şey değildir. Gerçekte onlar bir aşağılık duygusunu yaşamaktadırlar. İşte bu duygularını bastırabilmek için, kendilerini büyük gösterme çabası içerisine girmektedirler (Karşlı, 2011: (CCXLI), 40).

Kibir tepeden bakma ve başkalarını küçük görmedir. Mütekebbir bir kimse kendisinden başkasını sevmeye güç yetiremez. Kibirlenmenin birçok nedeni vardır. Bunlardan biri varlık sahibi olmak diğerleri ise içinde bulunulan muhitin tesiri, insanların kişiyi övmesi, nefsinde ve kâinata Allah'ın birliğinin ve varlığının delillerini gördüğü halde başkalarının kınamasından korkarak fikrinden vazgeçmek yani mevki, makam sahibi olmak gibi bir düşünceyle şöhrete kapılmaktır (Buladı, 2001: 124). Kibirin psikolojik bir boyutu da vardır. Kibirli insan kendini olduğundan daha büyük ve daha güçlü sanarak, sanmanın da ötesinde öyle görerek, herkesin kendisine saygıda kusur etmemesini ve övmesini ister. Yürümesinde ve konuşmasında yapmacıklık vardır. Kibirliliğin ileri şekli psikolojide bir hastalık olarak görülür ve büyüklük hezeyanı (delusion of grandeur) şeklinde ifade edilir. Aşırı derecede benlik tutkusu bulunan bu tip hastalar kuvvet, kudret, zenginlik ve üstünlük fikirleri yanında toplumsal hayatta da erişilmez bir insan olduğu düşüncesindedirler (Aydın, 2002: XV, (III), 382).

Kibirlilik insanı iyice kontrolü altına almaya başladığı zaman kişinin nefsini kendini beğenmişlik ve bencillik duygusu sarar. Enaniyet ve gösteriş merakı temel eğilimi haline gelir. Artık sahte övgülerden, dalkavukça methiyelerden başka hiçbir şeyden mutluluk duymaz. Bu sırada eksikliklerini kusurlarını görmezlikten gelir, görmez olur. Bu yüzden nefsini arındırmaya, eksikliklerini telafi etmeye önem vermez. Kibirli insanlar son derece despot olurlar. Hak, hukuk, adalet nedir bilmezler. Dinlerinin gereklerine uymayı kendilerine yediremezler. Bundan dolayı münafiklar yüksek tabakayı temsil eden zümre de görülür. Onlar kendilerinde Hakk'ın karşısına sarıh bir imanla çıkma cesaretini gösteremezler. Bununla beraber halk arasında kendi kendilerini yüksek mevkilere layık görürler. Ve kendilerini halkın münevveri sayarlar. Bu zümre imkân bulduğu her ortamda kendisini vücuda getirebilmiştir (Kutub, tsz.: I, 85).

Kibir insanları mutsuzluğa mahkûm eden bir hastalıktır. Başkaları tarafından dışlanmaya yol açar. Yalnızlığın terk edilmişliğin acısını iliklerine kadar hisseder. İster iyi olsun ister kötü olsun insanın sergilediği tüm ahlakî davranışlar ruhun yansımalarından ibarettir. Ruh bir kaynaktır. Davranışlar oradan gelir. Kibirliliğin sebeplerinden bir tanesi de insanın nefsine aşırı değer vermesi, meziyetlerini ve faziletlerini ileri derecede abartması, kendini fazlasıyla beğenmesidir. Bir insan kendinde geniş bir ilim, yüksek bir mevki ya da yüksek bir nüfuz gibi bencillik ve kibir duygularını kışkırtan, tahrik eden bir durum görmedikçe kibirlenmez. Ayrıca kibirlenmenin etmenleri arasında düşmanlık, çekememezlik veya kıskançlık gibi

unsurlarda yer alır (Okumuş, 2002: 125). Bu tür duygular kişileri örnek şahsiyetlere, şerefli kimselere karşı saldırgan yapan onların üstünlüklerini, iyi yönlerini küçümsemeye, onlara karşı büyüklenmeye fiili ya da sözlü hakaretlere iter (Sadr, 1996: 71). Bazı kimseler, başkalarını küçük düşürmeyi, onları kötülemeyi kendileri için kuvvet addeder. Bu tip kişilere göre karşıyı yıkmak için yapılan hilekârlık, büyüklüğün bir ifadesidir (Kutub, tsz.: I, 89). Aynı zamanda kibir, kişiliği öldüren şahsiyeti bozan insanın hak ve hidâyet üzerinde düşünüp kafa yormasını engelleyen unsurlardır. Bu tip insanlar daima hakka işaret eden âyetleri yalanlamış ve onlardan gafil kalmışlardır (Halefullah, 1992: 135).

Arap cahiliyesinde son derece korkunç bir şeref ihtirası bulunmaktaydı. Araplar, şereflerine leke getirecek, kendilerini küçük düşürecek en ufak bir hareketi şiddetle reddederlerdi. Bundan dolayı şerefli sayılan liderlerden biri, İslam'ı kabul etmeyi düşündüğü zaman çevreyi araştırırdı; fakir, zayıf birinin iman ettiğini gördüğünde kibir göstererek İslam'a girmekten yüz çevirir ve şöyle derdi: "Müslüman olayım da bu düşük adamla bir mi olayım?" Bu durum onların, müsamahasız, katı, dik başlı bir tutum sergilemelerine sebep olmaktaydı (İzutsu, 2000: 190-193). Bundan dolayı, İslam'ın ilk dönemlerinde namazda sücud gitmemek üzere biat eden bazı Arapların biatlarını Hz. Peygamber (s.) kabul etmiş, daha sonra İslam'ın nuruyla tevâzuyu öğrenerek bu tutumlarından vaz geçmişlerdir. Ölüm döşeğinde olan Ebu Talib'e, Hz. Peygamber (s.) tarafından iman etmesi teklif edildiğinde, "Ben iman edersem Mekkeliler arkamdan Ebu Talib'in gözü yıldırı da iman etti diyecekler; ben bunu gururuma yediremiyorum." Bu münasebetle son nefesinde "Abdülmuttalib'in dini üzerimdeyim" diyerek ölmeyi tercih etmesi (İbn Kesir, 1991: III, 390) kişinin son nefesler içinde dahi, gururunu kırmamak gayesiyle âhiret saadetini kaybetmeyi göze alması, kibrin tabiata sinen çok büyük bir ruhsal hastalık olduğunu kanıtlamaktadır. İşte bu şeref duygusuna bağlı kibirleri, Arapları hiçbir otorite karşısında boyun eğdirtmiyordu; İslam'ın Arap yarımadasında sert bir tepkiyle karşılaşmasına kaynaklık eden Arapların bu duyguları olmuştur (İzutsu, 2000: 193). İslam, insanlığa sunmuş olduğu prensipleriyle Arap cahiliyesinin gurur ve kibrine öldürücü bir darbe vurmuştur. İslam, kibrin karşısına tevâzuyu koymuştur. "Ona: Allah'tan sakın denince, gururu kendisine günah işletir, artık ona cehennem yetişir, ne kötü yataktır!.." (Bakara, 2/206). "Onlara: Gelin de Allah'ın Peygamberi sizin için mağfîret dilesin dediği zaman, başlarını çevirirler; büyüklük taslayarak yüz çevirdiklerini görürsün." (Münafikun, 63/5).

Münafıkların ileri gelenlerinden Abdullah b. Übey b. Selûl'un ortalığı iyice karıştırıp Ensar ile Muhacirleri kışkırtarak karşı karşıya getirme çabası ve olayın Rasûlullah'ın (s.) yüksek irfan ve hilmiyle tesirsiz hale getirilmesi, şüphesiz ki İslam tarihinde önemli hâdiselerden biridir. Öyle ki, olayın tezgâhlanişi Müminleri çok üzmüş, münafıklar ise şaşkına dönmüştü. O kadar ki, Abdullah b. Übey açtığı tehlikeli gediği kapatmak için kimseyi kışkırtmadığını yeminle belirterek göz göre göre yalan söylemişti. Ensar'dan bazı önemli kişiler ve Abdullah b. Übey'in yakınları açılan bu gediğin ve kangren olmaya yüz tutan yaranın bir an önce kapanması için Abdullah b. Übey'e, bizzat Rasûlullah (s.) Efendimiz'e başvurmasını ve bağışlanma dileğinde

bulunmasını ısrarla teklif ettiler. Ne var ki, kin ve ihtiras, kıskançlık ve baş olma duygusu kabarmış hiçbir ölçü kabul etmez, ahlâk ve fazîlet adına ne varsa pervasızca çiğner. Übey b. Selül, yapılan bu ciddi ve samimi teklifi kabul etmeyi sahte gururuna yediremedi ve onlara arkasını çevirmek suretiyle reddettiğini anlatmak istedi. İlgili âyetlerle bu ve benzeri münafikların içyüzleri açıklanırken, plân ve entrikalarının iki ana maddesine dikkat çekiliyor:

- 1- Medine yerlilerini, Mekke'den hicret edip gelen muhacirlere karşı ilgisiz kılmaya ve onlardan her türlü yardımlarını kesmeye inandırmak.
- 2- Aksi halde yakın gelecekte yabancıların, yani Mekkelilerin Medine'de daha da çoğalıp yerli halka söz hakkı tanımayacaklarını kalp ve kafalara işleyip ciddi tedbir almalarını sağlamak (Yıldırım, 1986: XXII, 6205-6206).

Toplumun kolayca incinmesine yol açan kibir, büyük oranda ruhsal bir hastalık olarak kabul edilmektedir. Kur'ân'da özellikle fiil-sıfat olan “mütekebbir” kullanımında kibirliliğin anlık bir duygusal heyecandan ziyade, kâfirin kalıcı bir sıfatı olarak gösterilmesi, ruhî bir hastalık olduğunun kanıtıdır. Aynı zamanda bu, din duygusunu yok eden, kişiliği öldüren ve şahsiyeti bozan ruhsal bir hastalık olarak kabul edilmektedir (Altıntaş, 1990: 53). Kibir, en büyük tesirini insanları birbirinden nefret ettirmek ve sosyal hayata hizipler ve düşmanlıklar sokarak fertler arasındaki yardımlaşma ruhunu sekteye uğratmakla göstermektedir (Gümrükçüoğlu, 2011-2012: II, (III), 85). Kibir, cahiliye Arapları ile âdeta özdeşleşmiş bir kelimedir. Çünkü Araplar, kız çocuklarını başkasına hanım yapma, hizmetine verme utancından ötürü onları diri diri toprağa gömecek kadar mütekebbirdiler (İbn Kesir, 1991: IV, 488; Yazır, tsz.: VIII, 5604).

4.2.4. Münafik Korkaktır

“Onlar, sizden olmadıkları halde mutlaka sizden olduklarına dair Allah’a yemin ederler. Onlar, korkak bir kavimdir (topluluktur). Eğer onlar, sığınacak bir yer veya mağara(lar) veya girilecek bir yer bulsalar, mutlaka oraya yönelip, süratle koşarlardı (kaçarlardı).” (Tevbe, 9/ 56-57). Bir dava, ya da ideal ne kadar büyük olursa onun düşmanları da o kadar çok olur. Bu davanın gerçekleşmesi büyük himmetler, üstün gayretler ister. O bakımdan dünya tarihinde en büyük inkılabı yapan ve insanlığın saadetinden yana en mükemmel düzeni getiren Hz. Muhammed’in (s.) ve O’nun tebliğ ettiği İslamiyet’in her devirde düşmanları hem çok hem de büyük olmuştur. Bu düşmanları biri kâfir, diğeri münafik olarak iç ve dış düşmanlar diye iki grupta toplamak mümkündür. İç düşmanlar, daha çok dindar ve inanmış gibi görünüp din düşmanlığını en sinsi metotlarla sürdürürler. Müslümanların uyanmasından, dinin aslına, ruhuna ve mayasına dönmesinden çok korkarlar. Saf Müslüman halkı inandırmak için onlardan olduklarına dair Allah adına yemin ederler. Onlar, sürekli olarak içinde gizlenecekleri ve güvene kavuşacakları bir yer ararlar. Bir kale, bir mağara, kaçacak bir delik ararlar (Kutub, tsz.: XIV, 30). Bunların taktiklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- İplerinin ucu dış düşmanlarımızın elindedir.
- 2- Geniş çapta maddî imkânlarla sahiptirler ve devamlı desteklenirler.
- 3- Din adına dini savunur gibi gözükürler ama dini ayakta tutan değerli din âlimlerine olmadık iftira ve kalmadık kara leke sürmeye çalışırlar.
- 4- Dinin esaslarından olmayan fakat kültürsüz kesim tarafından üzerinde durulan meseleleri dinin ana temeliymiş gibi ters yönüyle ele alıp Müslümanların, hatta din âlimlerinin dikkatlerini dağıtmayı, onları dinin ruhundan uzaklaştırıp önemsiz konularla uğraşmalarını sağlamayı çok isterler.
- 5- Bazı önemli kişileri veya eserlerini kendilerine paravana edinip zehirlerini kademeli şekilde akıtırlar.

Kimi de aynı metotlarla yıkıcılığını sürdürürken dindarlarla alay etmek, kutsal değerlere, basit mantıkî yollarla dil uzatmak; ibadet, zikir, duâ, cuma ve cemaat gibi İslam'ın birliğini ve manevî atmosferini ayakta tutan farz, vacip ve sünnetleri küçümsemek; haramı helâl, helâli haram saymak ve yabancı kültürü yaygınlaştırmak için neşriyatı harekete geçirirler. Bu vasıtalarla güzel ve köklü örf ve âdetleri bir bir yıkmayı da ihmal etmezler. Bunun için sanattan ve sanatkârdan yeterince yararlanırlar. Bütün bunların ötesinde, bir de Müslümanları değişik isimler altında hiziplere ayırarak, kuvvetten düşürmeyi ve “böl ve idare et” taktiğini çok ustaca kullanırlar. Nitekim Medine'deki Yahudi ve münafıklar bu taktiği uzun süre denediler. İlgili âyette ifadesini bulduğu gibi, çoğu, Müminlerden yana olduklarını yeminle söylerler. Hatta bir kısmı kraldan fazla kralcı, gerçek Müslümandan ziyade dindar geçinmek suretiyle fanatik dindar kesilirler. Oysa hiç de Müminlerden yana değildir ve dindarlıkları bütünüyle sahtedir. O bakımdan Cenâb-ı Hak, birçok âyette yer yer gerçek Müminlere sinyal vererek uyanık bulunmalarını emrediyor (Yıldırım, 1986: V, 2520-2521).

Eğer onlar, içine sığınıp da kendilerini Müslümanlardan emin hissedecekleri bir sığınak bulsalar, hemen oraya kaçar ve Müslümanları terk ederlerdi. Münafıkların Müslümanlara, mesken ve yurt hususundaki muvafakatleri, Müslümanlarla birlikte oluşları içlerinden istedikleri bir durum değildir. Münafıklar, bu üç yerden birini bulsalar, onlar en kötü yerler olmasına rağmen, kaçıp oraya giderlerdi, oraya rücu ederlerdi. Zaten münafık psikolojisi sergileyen bir kişi, hiçbir çıkarı olmayan yerde durmaz. Bundan dolayı âyette de belirtildiği gibi, cesur bir kişiliğe sahip olmadıkları için, çıkarları doğrultusunda Müslüman olan bir toplum içerisinde yaşamayı tercih ediyorlar yoksa başka menfaat elde edecekleri bir yer bulsalar ve Müminlerden gelebilecek zararları önleyebilselerdi hemen oraya giderlerdi. (Râzî, 2002: XII, 30). Ancak onların bu korkuları fitri değildir. Müminlere karşı hissettikleri bu korkunun kaynağını, Allah tarafından kendilerine ilka edilen korku teşkil eder. Bulundukları toplumda vuku bulan her olayı, inen her âyeti, yapılan her toplantıyı kendi aleyhlerine bir şey varmış gibi telakki ederler ve bundan dolayı da korkarlar, telaşlanırlar (Kılıç, 1982: 117).

Bir inanca, görüşe, ideolojiye karşı çıkmak ve ona muhalif olmak, kendisinde muhalefet yapma gücünü hissedenlere özgü bir durumdur (Demircan, 1996: 29).

Münafıklar daima büyük bir güvensizlik, korku ve endişe içerisinde yaşarlar. Değişik yollara başvurmak suretiyle gizlemeye çalıştıkları iç yüzlerinin açığa çıkmasından hazırlanmış oldukları plan ve tertiplerin, çevirdikleri entrikaların günün birinde teşhis edilmesinden, yalan yere yemin ederek örtmeye çalıştıkları karanlık emellerinin deşifre edilmesinden, sığınmakta oldukları gizli kapaklı işlerin yapıldığı, komploların tertiplenip planlanıp tatbik edilecek hale getirildiği ve ihanet planlarının tezgâhlendiği basit nifak yuvasının her an üzerlerine çökebileceği endişesinden dolayı tedirginlik, korku, panik, endişe ve dehşet içinde yaşamaktadırlar (Kasapoğlu, 1997b: 242). Yaşadıkları bu hayat tarzından dolayı münafıklar, inancında ve tutumlarında bir istikrara kavuşmamış, tutarsızlıklarla dolu bir yaşamları olunca, ruhen yıkılmış, dayanakları parçalanmış, ürkek ve yılgın bir tipi de beraberinde getiren bir kişilik sergilerler (Kılıç, 1982: 114). Kalplerindeki imanın yerini inkâr, güvenin yerini güvensizlik, cesaretin yerini korku ve endişe almıştır. Bu korku ve ürkeklik onların açıkça ortaya çıkmalarına engel olmuştur. Onları gizli yollara ve dolambaçlı yöntemlere başvurmaya sevk etmiştir. Çünkü korku kişiyi, daha çok kapalı yerlerden, hücrelerden kuytu ve izbe yerlerden hoşlandırır (Yıldız, 2000: 47).

Münafıkları gizli eylemelere ve planlara sevk ederek, açık tavır almalarını engelleyen korku ve korkaklık, etkisizleştirilmediği veya frenlenmediği zaman insanı gösterişe götürebilmektedir. İnsanların korkularına sebep olan içten veya dıştan gelen tehditkâr kuvvetler denetim altına alınmadığı zaman ‘ego’ ya ‘anksiyete’- canlının içinde bulunduğu sıkıntılı duruma bağlı olarak gelişen psikonöretik bozukluk- denilen duygu hâkim olur. Anksiyete ortaya çıktığında, insanı bir şeyler yapmaya motive eder, yani güdüler. Bunun sonucu insan tehdit edici veya tehlikeli durumdan kaçabilir, tehlikeli dürtülerini bastırabilir ya da vicdanının sesini duyabilir. Anksiyete ile başa çıkma çabası yetersiz kalır veya bu çabalarda mantıklı çözümler yeterli gelmeyince ego bu kez birtakım yöntemler geliştirerek anksiyete ile başa çıkmaya gayret eder ki bu yöntemlere savunma mekanizmaları denilir. Sağlıklı bir insan korku ve anksiyete ile nasıl başa çıkılacağını öğrenir ve normal yollardan hareket ederek gelen tehlikeyle yüzleşmeyi göze alarak kendini savunmak için gerekli önlemleri geliştirir, ancak sağlıklı kişi bu tür bir yaklaşım yerine korkakça tavırlar içine girerek anormal davranışlar geliştirir (Okumuş, 2002: 154-156). Daima korku ve endişe içinde yaşamak münafıkların değişmez kaderidir. Çeşitli yollarla gizlemeye çalıştıkları iç yüzlerinin açığa çıkmasından, hazırladıkları gizli plan ve tertiplerinin bilinmesinin, sığındıkları derme çatma nifak binasının her an üzerlerine çökme endişesinden dolayı daima panik ve dehşet içerisinde yaşarlar. Suçsuzluğun dolayısıyla da kendinden emin olmanın verdiği rahatlık ve vicdan huzurundan mahrûmdurlar. *“Ve onlar, senede bir veya iki kere imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Sonra tövbe etmiyorlar (Allah’a yönelmiyorlar) ve onlar zikir yapmıyorlar (Allah’ın ismini ardarda tekrar etmiyorlar.) Ve sure olarak bir şey indirildiği zaman: “Sizi gören bir kimse var mı?” diye onlar birbirlerine bakarlar sonra giderler. Allah, onların kalplerini, fıkıh etmeyen bir kavim olmaları sebebiyle çevirdi.”* (Tevbe, 9/126-127). Kur’ân’ın ifadesiyle her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar her an suçüstü yakalanmanın, kazdığı kuyuya düşmenin,

kurduğu faka basmanın korkusu içinde adeta erirler. Manevî yönden içinde bulunduğu keşmekeşlik münafığı çok olumsuz bir duyarlılığın için itmiştir. Güzel olan şeyleri kötü görüp böyle yorumladığı gibi kalplerinde gizlediklerini ortaya çıkaran âyetlerin inmesinden de çok endişe ederler. Tehlike yokken kendilerine cesur ve kahraman süsü verip, çalımlarından yanlarına varılmayan münafıkların, büyük imtihanlar karşısında düştükleri sefil ve maskara halleri bundan daha güzel tasvir edilemez. İnançsızlık, kin ve nefret insanı ahlâksızlığa, haksızlığa iter, bir bakıma saldırgan yapar. Tevbe Sûresi, şüphesiz ki son inen sûrelerden biridir. İslam Devleti'nin kurulup kök saldığı, kendini iyice savunma durumuna gelip savaşıcak kuvvetini oluşturduğu bir döneme rastlar. O bakımdan sûre, savaşın önemini yeterince açıklar ve uygulanacak stratejiyi belirleyip izlenecek politikaya yer yer dikkatleri çeker. Sonra da münafıkların iç yüzünü, tutum ve davranışlarını bir bir belirterek, Müminle münafığı, inanmışla inkârcıyı kesin çizgilerle ayırt eder. Nitekim Tebûk Seferi bu hususta tam bir kıstas ve mihenk olmuştur. Münafıkların nifak ve şüphelerinin ürünleri teşhîr edilirken, onların son derece idraksiz ve anlayışsız bir topluluk oldukları anlatılıyor. O bakımdan inen âyet ve sûrelerin bazı kalplerde kin ve nifakı çoğalttığına atıf yapılarak nifakın nasıl bir iç hastalığı, tedavisi zor ruhî bir maraz olduğuna işaret ediliyor. İnen her sûre ve âyet ikiyüzlü döneğin murdarlıklarına murdarlık katmış, maskelerinin iyice düşmesine sebep olmuştur. Kur'ân'ın bu belîğ beyânını incelediğimizde, inen her sûrenin münafığın inkâr/şüphesini, nifak/şikakını artırarak ona iki zarar getirdiğini anlıyoruz (Yıldırım, 1986: V, 2629; Esed, 1999: I, 368).

4.2.5. Münafık Menfaatperest ve Bencildir

Yalnız kendini düşünen, kendi çıkarlarını herkesinkinden üstün tutan, hodbin ve hodkâm olan kişiye bencil denilir. Bencillik esas itibarıyla, hayatı muhafaza etmeye yönelik tabîî bir eğilimdir. Bencillik insanın biyolojik ve psikolojik ihtiyacını ivedi temin etme isteğinden kaynaklanan bir duygudur. Küçük çocuklarda bu durumu daha açık olarak müşahâde etmek mümkündür. Bunu da çocukların hislerini gizleme ihtiyacını hissetmemelerine bağlamak lazımdır (Altıntaş,1990: XXXI, (I), 34-35).

Karakteri zayıf, ruh yapısı bozuk ve kalbi hasta olan münafık Allah'a inanıp dayanmadığı için bir şaşkınlık ve zafiyet içerisindedir. Çünkü kuvvetli olmayı, teslimiyet ve tevekkülü gerektiren imanın olmadığı yerde kuşku vardır (Yıldız, 2000: 45). Kişilik bozuklukları içerisinde en sık durulanlarından biri, psikopat veya psikolojik bozukluk sebebiyle karşısındakinin düşünce veya duygularını anlama yetisinden yoksun kişi olarak isimlendirilen sosyopat anti-sosyal bir kişiliktir. Sosyopat, tamamıyla bencil, kendi çıkarlarını merkeze alan ve o andaki zevk ve doyumundan başka hiçbir şeyi düşünmeyen bir kişidir. Hiç kimseye bağlılık ve sorumluluk göstermez. Çıkarları için dini terim ve kavramları kullanma konusunda bir sakınca görmez. Mesela; tüccar işyerine dinî bir isim vermek suretiyle dindarların kendi işyerine gelmelerini sağlamaya çalışabilir. Kuşkusuz böyle yapanların hepsinin amacı gösteriş yapmak ve karşılığında çıkar elde etmek değildir (Okumuş, 2002: 122-123). *“İnsanlardan öylesi de vardır ki,*

Allah’a kıydan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri (küfre) dönüverir. O dünyayı da kaybetmiştir, âhireti de. İşte bu apaçık ziyanın ta kendisidir.” (Hacc, 22/11).

Kişinin din konusunda dayandığı iki şey vardır: Kalp ve dil. Bu iki organın uyumlu olması, onun mükemmel bir Müslüman olduğuna delildir. Kalbi farklı, dili farklı olursa, onun için “Allah’a bir harf üzerine tapıyor” denir. Bu ifadenin başka bir yorumu da şöyle yapılmıştır: Allah’a bir harf üzerine tapan kişi, dinin ortasında, merkezinde değil de kıyısındadır. Bu benzetme münafıkların din bakımından doyum üzere değil de bir kargaşa psikolojisinde olduklarını ifade eden bir benzetmedir. Böyleleri, savaşı bir ordunun kenarında olan, ganimet fırsatı olduğunda orada duran ama aksi durumda kaçan kimse gibidir (Râzî, 2002: XVI, 274; Bayraklı, 2006: XIII, 43). Egemen veya güçlü olanın yanında görünme, kişiye maddi getiriler sağlayabileceği gibi tatmin, haz, asabiyet gibi psikolojik birtakım getirilerde sağlayabilir. Kişi güçlü olanın yanında görüldüğünde egemen güç ona bir takım maddi imkânlar sunabileceği gibi kendisi de egemenin yanında görünme şemsiyesi altında toplum fark etmeden pek çok çıkar elde edebilir Herhangi bir dini engel, kendileriyle şehvetleri arasına girerse nefislerine en kolay gelene karşı şehvetleri tomurcuklanmaya başlar. Dini engel hakkında ya Allah Gafurdur, Rahimdir derler veya murat olmayan bir te’vili, kastedilmeyen bir anlamı çıkarırlar (Okumuş, 2002: 252). Münafık kişi dine girmek bir menfaat temin edecekse dine girer, maddî zarar gördüğü zaman da yan çizer. Güç ne tarafta ise onunla haşır neşir olur. Güç ne zaman ondan gider ve başkasına geçerse o zamanda öbürünün yanına yaklaşır ondan menfaatlenmeye başlar. Merhum Mehmet Akif Ersoy, “Ben eskiden ikiyüzlüleri sevmezdim, artık ikiyüzlüleri sevmeye başladım”, demiş. Sebebinin sorduklarında, “Eskilerin iki yüzü vardı, şimdikilerin ise iki bin tane yüzü var” cevabını vermiştir.

Müslüman olduktan sonra gözleri kör olan, malını ve evladını kaybeden bir Yahudi Allah’ın Rasûlüne gelerek gözlerini, malını, mülkünü ve çoluk-çocuğunu kaybettiğini dolayısıyla kendisinin dinden bir hayır görmediğini bunun için dinden muaf tutulmasını istediğini belirtmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) de: “İslam’dan istifa edilmez, nasıl ki ateş, demir, altın ve gümüşün posasını çıkarır arındırırsa, İslam da insanı böylesine arındırır” demiştir (Râzî, 2002: XVI, 274-275).

Hz. Peygamber Medine’ye gelmek suretiyle münafıklardan bazılarının siyasi menfaatlerine zarar vermişti. Çünkü Abdullah b. Übey kendisini Medine’nin liderliğine hazırlarken, hicretle beraber Peygamber’in Medine’ye gelmesi onun siyasi çıkarlarını alt üst etmiş bunun neticesinde ise her fırsat bulduğunda kin ve öfkesini gün yüzüne çıkarmıştır (Demircan, 1996: 38). Abdullah b. Übey’in başını çektiği münafıklar Kur’ân’ın verdiği bilgilere göre çıkar amaçlı dini eylemlerde bulunmakta (Okumuş, 2002: 123) ganimet veya mal alabileceklerini, Müslümanlardan bir fayda elde edebileceklerini, sezdiklerinde bundan pay alabilmek için kendilerinin de onlarla beraber olduğunu, Müşriklerin ve Yahudilerin bir fayda elde ettiklerini gördüklerinde ise bu sefer onlardan bir pay alabilmek için aynı tavır ve ifadeleri onlar içinde kullanmaktaydılar (Necati, 1998: 213). Şahsi menfaatlara gösterilen aşırı hırs, bunların

peşinden dur durak bilmeden koşma, çoğunluğun çıkarlarını bunlara kurban etme gibi istek ve arzularını tatmin etme konusunda bütün düşünce, iş, beceri ve gayretini bu yöne aktarmaktadır (Halefullah, 1992: 126; Buladı, 2001: 155-156).

Kuvvet ve menfaatin olduğu her yerde nifakın ortaya çıkması kaçınılmazdır. Nifak İslam'ın üstünlük kurmaya başladığı Medine döneminde ortaya çıktığına göre, bunu Rasûlullah'ın kazanmış olduğu siyasi güçten ve bundan yaralanmak isteyen insanların faaliyetlerinden uzak düşünmek zordur. Bir taraftan Medineli bazı kimseler Müslüman olmak suretiyle statülerini korumaya çalışırken diğer taraftan Rasûlullah'a yıllarca Mekke'de düşmanlık eden insanlar, Mekke'nin fethinden sonra başka çareleri kalmadığı için Müslüman olup İslam hâkimiyeti altına girmiştir. Büyük bir kısmının samimi olduğuna inandığımız bu insanlar arasında kendi menfaatlerini düşünen bazı kimselerin varlığı da inkâr edilemez bir gerçekliktir (Yıldız, 2000: 37; Demircan, 1996: 39). Münafık kişi dine girmek bir menfaat temin edecekse dine girer, maddî zarar gördüğü zaman da yan çizer. Güç ne tarafta ise onunla haşır neşir olur. Güç ne zaman ondan gider ve başkasına geçerse o zamanda öbürünün yanına yaklaşır ondan menfaatlenmeye başlar. Merhum Mehmet Akif Ersoy, "Ben eskiden ikiyüzlüleri sevmezdim, artık ikiyüzlüleri sevmeye başladım", demiş. Sebebini sorduklarında, "Eskilerin iki yüzü vardı, şimdikilerin ise iki bin tane yüzü var" cevabını vermiştir (Toptaş, 2017: V, 214-216). İşte böyle zayıf ve dönecek bir karaktere sahip olan münafıklar, gâyet basit değerler peşinde koşuyorlar. Kendi küçük ve basit ufuklarından başka ufuk tanımıyorlar (Kutub, tsz.: III, 325). Münafıklar sadakat ve dostluğa inancından dolayı değil, şahsi çıkarından dolayı sarılır. Böyle bir durumun ahlaklılık veya ahlaksızlık olması onun için bir problem değildir. Özellikle belli prensip ve ilkeleri olmayan, adımlarını düzeltip sapmalarını engelleyecek değerlere sahip olmayan kimseler, kendilerine menfaat sağladığı için bazı şahıs veya fikirlerin etrafında yer almaya ve onları müdafaa etmeye alışmışlardır (Halefullah, 1992: 126-127).

4.2.6. Münafık Makam ve Mala Aşırı Düşkündür

Kimse aya, güneşe, havaya sahip çıkma duygusuna kapılmaz. Fakat menkul ve gayr-ı menkul vb. mülk sahibi olmak, hiçbir insanın kayıtsız kalamayacağı bir eğilimdir. İnsan; malı kazanmak, eline geçirip toplamak konusunda güçlü bir eğilim gösterir. Mala duyduğu sevgiden dolayı çok cimri ve haristir. "*Hiç şüphesiz o, mal sevgisi sebebiyle çok katıdır.*" (Adiyat, 100/8) âyetinde geçen "hayr" kelimesi mal ve servet için kullanılır. Maddi varlığı koruma, güç, iktidar ve saygınlık sağlama arzularının eşlik ettiği sahip olma eğilimi, doğasının bir gereği olarak her insanda mevcuttur (Kasapoğlu, 1997a: 31) Ancak bu duyguyu meşru sınırlar içinde tutmaya yönelik hükümler indirilmiş ve insanın başıboş, gagesiz yaratılmadığı belirtilmiştir. Bu açıdan konuya bakınca, dünya malının lüzumu ortaya çıkmakta, fakat onun amaç ve hedef olmadığı vurgulanmaktadır. Zira eğer o amaç ve gaye olsaydı, insanın dünyada ölümsüz olması gerekirdi. Oysa bütün canlıları ölüm pusuda beklemekte ve vakti gelince avını yakalayıp diğer bir âleme götürmektedir. O halde dünya malı meşru

ölçülere göre kazanılır ve yine bu ölçüler çerçevesinde harcanır; aynı zamanda insanı Hakk'a yaklaştıran bir araç olduğu bilinirse, elbette faydalı ve lüzumludur. Önemli olan bu lüzumun sınırlarını belirlemek ve ona göre hayatı düzenlemektir (Yıldırım, 1986: XIII, 6960).

Özelde nifakın genelde ise riyanın önemli bir sebebi olarak makam, mevki ve şöhrret istek veya sevgisi, insanın kendisini yoksun olduğu yetkinlik ve faziletlerle sahipmiş gibi göstermesine neden olduğu gibi kendisinde bulunan kusurları insanlardan gizlemesine ve böylece makam ve mevkiler elde etmeyi ya da elindeki makam ve mevkileri kaybetmemeyi insanlar nezdindeki makam ve mevki şöhrretini korumayı hedeflemesine de neden olur (Okumuş, 2002: 130-131).

Kişi başkalarının üzerinde hükmetmeyi sever. Mal ve makam bu hedefe götüren iki kaynaktır. Mal elde etmek suretiyle fertler arasından sıyrılmak yerine makam ve şöhrte yönelmek suretiyle bu duygusunu tatmin etmektedir. Makam sevdalıları; insanı emri altına almak, onları kendilerine bağlamak, gönüllerini zapt etmek ister. Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı âyetler, bu sevginin fitrî olduğu vurgulamakla beraber bu duygunun aşırısından men etmiştir. *“Kadınlar, oğullar, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüş, güzel cins atlar, davarlar gibi nefsin hoşuna giden şeyler insanlara cazip gelmektedir. Asıl varılacak yer ise Allah katındadır.”* (Âl-i İmran, 3/14). Yani her türlü hayırdan alıkoyacak derecede, sadece aşırı bir mal yığma sevgisidir. Kur'ân'ın genel mantığı içinde mal, fakirlere harcanmadığı, âhireti kazanmak için sarf edilmediği müddetçe insanı saptıran en büyük fitne olarak nitelendirilmektedir. Makam ve otorite, kişiyi diğer insanlardan üstün görmeye iten etkenlerdendir. İktidar sahipleri bulundukları makamın baş döndürücü havasına kapılarak kendilerinden geçerler (Sadr, 1996: 224-225). Sırf iktidar sahibi olmak maksadıyla, o makama erişmek için bin bir türlü yalan ve hileli davranışlar içine girerek karşılarındaki insanları kandırıp onlardan gibi görünmeye çalışırlar. İnsan şöhrret ve makam sevgisiyle doluysa, itibar düşkünüyse, toplumsal onur ve statü elde etmek arzusuna sahipse içinde yaşadığı dindar toplumun hoşuna gidecek tarzda münafıkça davranışlarda bulunabilir. Toplumda önemsenen veya geçerli kabul edilen itibar göstergelerini, kendi üzerinde göstererek itibar elde etmeye çalışır (Okumuş, 2002: 128-130). Bu nedenle münafıklığın önemli psikolojik bir sebebi makam ve şöhrret arzusudur.

4.2.7. Münafık Kararsızdır (Tezebzüp)

“Onlar (küfür ile iman) arasında bocalayan bir sürü kararsızdırlar. Ne onlara ne bunlara (mal olurlar) Allah kimi şaşırtırsa Artık ona yol bulamazsın.” (Nisa, 4/143). Münafıkların iman bakımından hallerini anlatabilecek en güzel ifadedir “müzezbetine” ifadesi. Bu kelime anlatılmış ve anlatılanların tümünü kapsayan bir mana ve ritim taşır. Zebzebe kelimesinin diğer bir anlamı ise *asılı bir şeyin hareket ederken boşlukta çıkardığı sestir*. Daha sonra her çırpınış ve harekete bu mana verilmiştir. Bir şeyin gidip gelmesine, istikrar bulmadan hareket etmesine zebzebe 'ş-şey-u denilir (Kılıç, 1982: 47-48). O ne zaman bir tarafı tutsa ve yönelse, onu savunur. Çünkü fiil, bir sebebe dayanır.

Fiile götüren sebep dünyevi bir maksat olunca, hareket ve gidip gelmeler de çoğalır. Çünkü bu dünyanın menfaatleri ve sebepleri değişkendir ve süratli bir şekilde değişir. Fiil, sebebine; sebep de maksada bağlı olup, maksat da çabuk çabuk değişince, insanın meyil ve isteğinde de değişikliklerin meydana gelmesi gerekir. Çoğu kez sebepler ve maniler birbiriyle çatışır. Bundan dolayı insan, şaşkınlığa ve tereddüde düşer. Cenâb-ı Hak, “Allah kimi şaşırtırsa, attık ona yol bulamazsın” buyurmuştur. Âlimlerimiz, bu âyeti kendi görüşlerine şu iki şekilde delil getirmişlerdir:

1) Allah Teâlâ’nın, bu ifadeyi “Onlar (küfür ve îman) arasında bocalayan bir sürü kararsızlardır” sözünün peşinden getirmesi, bu bocalatmanın Allah tarafından olduğunu gösterir. Aksi halde, bu ifadenin kendinden öncesi ile bir ilgi ve bağı kalmaz.

2) Bu, Allah Teâlâ’nın onları dinden saptırmış olduğu hususunda açık bir ifadedir. (Râzî, 2002: VIII, 379-380).

Boşuna özür dilemeyin! Çünkü siz, (sözde) iman ettikten sonra küfrünüzü açığa vurdunuz. İçinizden (tövbe eden) bir zümreyi affetsek bile, suçlarında ısrar etmeleri sebebiyle, diğer bir zümreye azap edeceğiz.” (Tevbe, 9/66). Münafik, biri küfürde kararlı, diğeri küfür ve İslam’da kararsız olmak üzere iki kısımdır. Hem küfürde hem de İslam’da kararsız münafik: Küfürle imân arasında bocalayan, bunlardan hiçbirine gerçekçi bir anlayışla bağlanmayan dönek ve kararsız kimsedir. Kişisel yararı ön plânda yer alır. Hangi yanda daha çok kendi menfaati söz konusu ise, ondan yanadır. Ruhî dengesizlik içinde bocaladığı için, toplum yapısında hep dengesizlik ve kargaşalık görmek ister. Faziletle rezîleti, imânla küfrü, hayırla şerri birbirine karıştırır (Yıldırım, 1986: V, 2540).

“Münafığın örneği iki sürü arasında şaşkın şaşkın dolaşan bir koyuna benzer bir o sürüye karışır bir bu sürüye karışır hangi sürünün peşinden gideceğini bilmez.” (Nesâî, “İman”, 31; Buhârî, “İman”, 19; Müslüm, “İman”, 38). Yine Hz. Peygamber (s.) Mümin, münafik ve kâfir hakkında şöyle bir misal verir: Bir nehre giren üç kişi gibidir onlar; Mümin yürümeye başlar ve nehri geçer, sonra münafik yürür ve Mümine ulaşmasına az kala kâfir ona bağırır: bana gel, ben senin durumundan korkuyorum. Bu sefer Mümin onu şöyle çağırır: bana gel, benim yanımda şunlar şunlar var. Ve yanında olanları sayıp döker. Münafik ikisi arasında tereddüt edip dururken bir dalga gelir ve onu boğar. Münafik bu durumda devam edip dururken ölüm kendisine gelinceye kadar şek ve şüphe içindedir (İbn Kesîr, 1991: V, 1970). İşte bu şekilde münafiklar iman ile küfür arasında kesin bir ayırım yapmaksızın bu iki nokta arasında kâh oyana kâh bu yana dönerler (Hicazi, tsz.: I, 517-519; Necati, 1998: 212).

İnsan topluluklarında veya millet içindeki toplum kesimlerinde herkesin uyduğu ilkelere inancı da inkârı da olmayan kişiler vardır. İmanla küfür arasında bocalayan böylelerinin dostlarına veya topluma kötülükleri, açıkça ve gerçekten düşman olanların kötülüklerinden daha fazladır. Bu grup yani münafikların oluşturduğu grup, fırsatçı ve menfaatçidir. Bunlar siyasette, ilimde, dinî değerlerde, iman veya küfrün bulunduğu her yer ve durumda yerlerini alırlar. Dinde ikiyüzlülük; dini kabul etme hususunda samimi olmamak demektir. Yani İslam’ı din olarak kabul ettiğini bildirmekle birlikte açıkladığı şeylerin ardından gelenlere iman etmemektir. İlkelerine inanmadığı, bu ilkeleri davranış

yaşayış ve düşüncede gerçekleştirilmeden sadece İslam kartını taşımaktan ibarettir onun inancı (el-Behiy, 1995: 98).

Münafıklar özellikle iman konusunda, duygu zihin ve iradelerini kesin ve sağlam bir karara varmak için kullanmaktan yoksundurlar. İnançları zayıf, temelsiz, kararsız ve istikrarsız olduğundan dolayı en basit ve ufak tesirler karşısında hemen değişime uğrarlar. Güvenilir bir esasa dayanmamış olmanın, herhangi bir düşünce ve inanç üzerinde karar kılmamış olmanın vermiş olduğu ürkek ve şaşkınca tavır, münafıkların karakterini yansıtan belirgin bir psikolojik çizgidir (Kasapoğlu, 1997b: 240). Bu psikolojik yapıya sahip olan münafık haklıyı haksızı ayırma ve haklıdan yana olma tavrını sergileyemeyip bastonu her zaman ortasından tutarlar, bazen iman tarafını tercihe başvururlar, bazen de küfür tarafına meylederek her iki tarafa da hoş görünmeye gayret ettiği için bozuk bir karaktere sahiptir (Yıldız, 2000: 141; Haşimî, tsz.: 102).

Kalben inanmadıkları için Müslümanlara gizliden gizliye her melaneti yapıyorlar. Bela ve musibetlere duçar olmaları için her türlü karanlık işleri çeviriyorlar. Akidelerindeki bu sarsıntı, tereddüt verdiğinden davranışlarıyla ve iç âlemleriyle ne inananlarla ne de inkâr edenlerle birliktelik sağlayabilmekteler. Bunun aksine onların dışları Müminlerle, kalpleri ise kâfirlerle birlikte olmaktadır. Münafıklar, üzerlerinde hiçbir fikrin, hiçbir davranışın sabit damgasını taşımazlar. Mantık ilminde aklın üç ana prensibinden ikisi, aynîlik ve tenakuzsuzluk prensibidir. Aynîlik; bir şey kendi kendisinin aynıdır. Bir şey ne ise odur, prensibidir. Tenakuzsuzluk ise, bir şey aynı anda hem kendi hem de kendinden başka bir şey olamaz. Fakat münafıklar karşısında bu prensipler iflas etmiştir. Çünkü onlar aynı zamanda hem Mümin hem de kâfirdirler. Tabi olarak bu nifak hareketi içinde onların hepsini aynı kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Bunlardan bazıları münafık liderlere kanıyor, onların telkinleriyle hareket ediyorlardı. İçlerinde iman da vardı. Fakat çeşitli sebeplerle kuşkulara düşmekte iman ışığı yanınca gerçeği görüp iman edenlerin safında yer alırken bu ışığın etkisini yitirmesiyle karşı tarafta saf alabilmekteydiler. Müslümanlar zafer kazanınca riyakârca onlara yaklaşıp ganimetlerden pay almayı ummakla birlikte karşı taraf kazanınca hemen bize uysaydınız öldürülmezsiniz demeye başlamaktaydılar (Kutub, tsz.: III, 488). Kızarmayan yüze ve yaşarmayan göze sahip oldukları için başaramayacakları rol yoktur. *“Çevrenizdeki bedevilerden münafıklar vardır, Medine halkından da nifaka alışkın olanlar vardır. Onları siz bilmezsiniz. Onları biz biliriz. Onlara yakında iki defa azap edeceğiz. Sonra büyük bir azaba döndürülürler.”* (Tevbe, 9/101).

Medine çevresinde Cüheyne, Müzeyne, Eşca', Eşlem ve Gıfar kabileleri arasında sayılan az da olsa birtakım münafıklar kümelenmiş bulunuyordu. Her şeye rağmen içindeki nifak kirini temizlemeyi düşünmeyen ikiyüzlü dönemler için üç ayrı azap hazırlanmıştı. Sözü edilen üç ayrı azabı Cenâb-ı Hak şöyle açıklıyordu:

- 1- İslam fûtuhatı karşısında, putperestlerle münafıkların, umutlarının boşa çıkması sebebiyle ister istemez Allah yolunda harcanmak üzere verdikleri mal, içlerine dokunuyor ve onları devamlı rahatsız ediyordu. Bu, onları için için kahreden bir azap idi. Çünkü inanmadıkları, arzu etmedikleri halde İslam'a yardım ediyorlardı.

- 2- İnen âyetlerle münafıkların rengi belli olmuş, kimin ne olduğu rahatlıkla anlaşılmıştı. O yüzden İslam cemaati arasında hiçbir itibar ve sevgileri, dostluk ve güvenilirlikleri kalmamıştı. İslam toplumu bu parazitleri kendi bünyesinden koparıp atmış, onları tam bir yalnızlığa itmişti. Şüphesiz ki, bu da onlar için başka bir azap idi.
- 3- Âhirette ise, kendilerini çok elîm bir azabın beklediği haberi de ister istemez onları rahatsız ediyor ve büsbütün şüphe ve tereddütlerini arttırıyordu. Ancak pişmanlık duyup tevbe edenler, günahlarını itiraf edip Hakk’a dosdoğru dönüş yapanlar müstesna (Yıldırım, 1986: V, 2590).

Münafık kötü huylu olup diliyle tasdik, kalbi ile inkâr eder, davranışı düşüncesine aykırıdır, sabahleyin bir başka halde, akşamleyin bir başa haldedir. Gece bir hal üzere yatar, sabahleyin başka bir hal üzere kalkar. Geminin sallanması gibi sallanır, rüzgar ne taraftan eserse o tarafa gider (İbn Kesîr, 1991: II, 187). Münafıklık vücutlarına, karakterlerine, davranışlarına öylesine sinmiştir ki ve öylesine kendilerini gizlediler ki, değişik vaziyetlere göre değişik pozisyonları rahatça alabilirler (Toptaş, 2017: III, 394). Nifaklarını gizleme sanatında öyle ustalaşmışlardır ki, insan tabiatına nüfuz edici çok kuvvetli bir feraset ve keskin görüşe sahip olmasına rağmen Hz. Peygamber (s.) bile onların bu özelliğini fark edememiştir (Mevdûdî, 1997: II, 266).

“Onların durumu, (geceleyin) ateş yakan kimsenin durumuna benzer: Ateş tam çevresini aydınlattığı sırada Allah ışıklarını yok ediverir de onları göremez bir şekilde karanlıklar içinde bırakır.” (Bakara, 2/17). Kur’ân-ı Kerîm, inkârcıların ve münafıkların iç kararsızlıklarına, ruhî düzensizliklerine temas ederken disiplinsiz ve tesirsiz kalan düşüncelerinin mevcut enerjilerini tek taraflı harcamada nasıl yanlış bir yol tuttuklarını ve bu nedenle dengenin nasıl bozulduğunu, maddeperestliğin gönülleri nasıl büyülediğini gâyet açık ifade ediyor. Bu denge sağlanmadığı müddetçe içyapı ve karakter tam olarak gelişmez, kararsızlık başlar, ruhta bozukluk günden güne artar; yaşanan ânin akıntısına kapılarak her türlü kötülük işlenebilir (Yıldırım, 1986: I, 94). Hayatları her an yeni oyunların sergilendiği tiyatro sahnesi gibidir. Oyunlar değişik fakat oyuncular hep aynıdır. Her riyakârlığın altında mutlaka bir aldatma duygusu yatmaktadır. Münafık tipi insanlar her toplum arasında bulunabilir. Bazı tipler vardır ki bir türlü içlerine imanı sindiremezler. İnanırlar fakat imanı sindiremedikleri için hemen içlerine düşen bir korku yüzünden egemen otoritenin istediği kılığa “bukelemon” gibi bürünebilirler. Fakat küfürde de rahat etmez yine inanır başka bir olayla karşılaştığında yine sapma gösterir. İmanlarında samimi olmayan ikiyüzlü ve dönecek durumunda olan nifak sahibi bu tip kimseler karakterleri gereği kendilerini başka türlü gösterme ihtiyacı hissederler. Günümüzde belki çifte standart ifadesiyle karşılık bulan ikiyüzlülük, toplum bireyleri arasında güveni temelden sarstığından onlara saf ve temiz güvenini alt üst ettiğinden çok yerilen bir niteliktir (Yıldız, 2000: 141-142).

4.2.8. Münafik Dış Görünüşü Ve Güzel Konuşması İle Aldatır

“İnsanlardan öylesi de vardır ki, dünya hayatına ilişkin sözleri senin hoşuna gider. Bir de kalbindekine (Sözünün özüne uyduğuna) Allah’ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır.” (Bakara, 2/204). Âyet, münafikların pratik zekâ sahibi, dolayısıyla kurnaz olduklarını betimlemektedir. Pasajlarda, münafiğin bazı vasfından bahsedilir. Bunlar; dünya hayatı hakkındaki görüşlerinin Hz. Peygamberi dolayısıyla da muhatap olan herkesi etkilemesi, kalbinde planladıklarına Allah’ı şahit tutması, tartışmada son derece mahir, yetenekli olması... Bu vasıflar insanları etkileme bağlamında tam da pratik zekâ sahiplerine, kurnazlara yakışan, uyan vasıflardır. Bu kişi her şeyden önce, görüşlerini muhataba kabul ettirecek etkinliğe sahiptir. Bu hususta etkili olması için Allah’ı şahitte tutar. Bu icraatta yamandır da. Nitekim üçüncü vasıf (ve *hüve eleddü’l-hisâm*) bir tartışmada daima en parlak ve çoğu zaman yanıltıcı delillerle karşısındakini alt edebilen kişiye işaret edilmektedir. Yani, bu kişi ve dolayısıyla sahip olduğu zihniyet demagogdur, zekâsını kullanarak, kurnazlık yaparak, bulunduğu konumda muvaffak olmayı zorlamaktadır (Esed, 1999: I, 59-60; Erten, 2013: II, (IV),15-16).

Hak, doğruluk ve iman karşısında her zaman ve her yerde bulunan iki insan örneğini açıklayan bir suret zikredilmiştir bu âyette. Bunlardan biri; insanların iyiliğini, saflığını ve kendilerine hayat içerisinde aynı topluluk içinde birlikte, bir çatı altında yaşadıkları bütün insanların iyi, doğru ve temiz olduğunu vahiy eden doğruyu istismar eden münafik insan örneğidir. İnsanlar bu saflık ve doğrulukla bu münafik insanın tatlı sözlerine inanır, yumuşak üsluplarına aldanırlar. Yeminlerine güvenirlere. Münafik insan da bu küllî inanç ve güveni istismar ederek kalbinin halis niyetlerle, kafasının insanların hayatını iyilik üzere inşa edecek, kendilerini hakkın ve saadetin yoluna yöneltecek iyi düşüncelerle dolu olduğu izlenimini insanların içine yerleştirir. Kalbinde olana (sözünde samimi olduğuna) Allah’ı şahit tutarak, şahitliğin kutsiyetini ve yeminin azametini kullanarak insanları aldatmaya çalışır. O, hakkı ve doğruluğu temsil eden kelimelerin arkasına gizlediği kötü anlamlar ve şer kuvvetlerle peşinde olduğu rütbe, mal ve şehvetleri elde etmeye çalışan bir şer konumundadır (Fadlullah, tsz.: IV, 81-83).

Bugün ekonomik ve teknik alanlarda kalkınan Batı dünyasının göz kamaştırıcı etkisi altında kalarak, İslam Dininin İlerlemeye engel olduğunu dolaylı yoldan anlatan ve memleketin ancak ekonomik güçle kalkınabileceğini savunan ve manevî değerleri bir çırpıda geriye iten; bunun için de ekonomik yönde çok gelişmiş ülkeleri örnek veren ve fakat kalbinde dine karşı kin ve düşmanlık besleyen İslam alemindeki yarı aydın bozguncuların ilk bakışta kalkınma ile ilgili sözleri çoğumuzun hoşuna gidebilir. Ama iyice düşünüp sadece ekonomik alanda kalkınan fakat derin bir ahlâksızlık ve maddecilik fırtınasına tutulan milletlerin sonunun nereye varacağına baktığımız ve geçmişteki örneklerini bulup çıkardığımız zaman dini ahlâk düşmanlığının fertleri, aile ve milletleri nasıl acımasızca madde çukuruna sürükleyip düşürdüğünü, manevî değerlerini tamamıyla öldürdüğünü, bu yüzden toplum bünyesinde huzur ve güven bırakmadığını görürüz. Ne var ki her devirde dünya hayatı ve düzeni hakkında

büyüleyici ölçüde güzel söz söyleyenler, bulunduğu devrin özelliğine göre değişik metotlar uygulamışlardır, ama hepsinin amacı bir olmuştur. Günümüzde ise bunlar iki ayrı metot ve taktik ya da sloganla sahneye çıkmışlardır: Materyalistler, aşırı kapitalizmi hedef alarak; aşırı kapitalistler de komünizmi hedef alarak rollerini göstermektedirler. İslam Dini bu ikisiyle de uyum halinde değildir ve olamaz da. Çünkü O, kendine has bir düzen ve ahlâk getirmiştir. O halde sahnedeki iki grup da içten içe İslam düşünce ve ahlâkına karşıdrlar. Sırası gelince bu düşmanlıklarını sergilemekten, yani açığa vurmaktan çekinmezler (Yıldırım, 1986: II, 559).

“Onları gördüğün zaman kalıplan hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerine kulak verirsın. Onlar sanki elbise giydirilmiş kereste gibidirler. Her kuvvetli sesi kendi aleyhlerine sanırlar. Onlar düşmandır, onlardan sakın! Allah onları kahretsin, nasıl da (haktan) çevriliyorlar.” (Münafıkun, 63/4). Kur’ân’ı Kerîm’de isim verilmeden, şahıs üzerinde durulmadan *münafıklar* sıfatı kullanılarak genel ölçüler içinde bu ikiyüzlü örnek hâinlerin karakteri yedi madde halinde açıklanır:

1-Allah’a ve Peygambere inanmalarında ve İslamiyeti din olarak seçmelerinde ciddiyet ve samimiyet yoktur. Bunlar dış görünüşleriyle Müslüman, içyapıları itibarıyla kâfir idiler.

2-Allah’a yemin etmek suretiyle renklerini belli etmemeye özen gösterirler ve böylece samimi Müminleri aldatmaya çalışırlar.

3-Gerçek Müminleri ve bir de İslamiyete ısınanları Allah yolundan alıkoymak için birçok entrikalar çevirirler.

4-Münafıkların yolu ve tutumu çok çirkin ve tehlikelidir.

5-Önce inanır gibi görünürler, sonra renkleri az-çok belli olunca açıktan inkâra sapsakta bir sakınca görmezler. Dıştan Müslüman, içten kâfir olmaları, onları, küfrünü izhar eden kâfirlerden ve müşriklerden daha tehlikeli kılmaktadır.

6-Bunlar dış kıyafetlerine, fiziksel yapılarına çok önem verirler ve yaldızlı cümle kullanmaya dikkat ederler. Böylece kendilerini gerçek Müminlerin gıptasına sebep olacak düzeyde tutarlar.

7-Bunlar Allah ve din düşmanıdırlar. Müminlerden korkarlar; imân cephesinden yükselen bir sestten ödleri kopar. Her biri bir yere dayatılan cansız keresteler gibi ruhsuz ve vicdansızdırlar.

Cenâb-ı Hak, kendilerinde bunca kötülükleri taşıyan münafıklardan sakınmamız ve korunmamız için şu iki önemli hususu kıstas olarak veriyor:

a) Münafıklar son derece tehlikeli düşmanlardır. Fırsat buldukları zaman yapamayacakları fenalık yoktur.

b) Münafıklardan sakınıp her zaman tetik üzere olun. Çünkü onlar ortama uyup her rene girebilirler (Yıldırım, 1986: XII, 6202-6203.)

Sağlam bir öze ve temiz bir ruha sahip olmadıklarından işleri güçleri kuru bir kabuktan ibaret olan dışlarını süslemek, böylece de başkalarına karşı zahiri bir alaka ve aldatici bir heybete kavuşmak olan (Temel, 1978: 80) münafıklar eşya ve olayları dış görünüşleriyle değerlendiren kimsedir. Onun nazarında her şeyin değer ölçüsü dış görünüşüdür. Almış olduğu kararda, sarf ettiği sözde, varmış olduğu sonuçta hep bu

dışa önem verme eğilimi ön plana çıkar. Bütün kabiliyet ve kuvvetlerini öncelikle dış görünüşü değerlendirme yoluna kanalize edip ilgi çekici ve aldatıcı olabilmek için çaba sarf eder. Mesela; dış görünüş olarak sempatik, iyiliksever, görünen münafik, özel hayatına girildiğinde, ahlaktan merhametten yoksun bir kişilik olarak karşımıza çıkar.

Riyakâr insan, biçimine önem veren insandır. Fakat unutulmamalıdır ki riyakârlığın biçimciliğinde asıl belirleyici olan toplum ve toplumsal anlayıştır. Münafiğin toplum içinde varlık sahnesine çıkmasında, riyakârın biçime önem vermesinin yanında toplumun da biçime önem vermesi gerek. Münafik biçime önem veren insan olduğu gibi gösterişin, içinde zemin bulduğu toplumun da biçime önem veren bir yönü bulunmaktadır. Toplum biçimi ise, münafikta toplumun bu biçimciliğinden meşruiyet elde edecektir (Okumuş, 2002: 175-176).

Münafik tipli insanlar her zaman mevcuttur. Kurnazca laf ederler. Sözlerini allayıp pullayarak insanları kandırırlar. Fakat içleri fesat doludur. Kimi de vardır ki araba dolusu laf eder, zerre kadar iş başaramaz, kimseyi de beğenmez, kendinden üstün insan görmez (Ateş, 1991: I, 350). Bu tip insanlardan olan Abdullah b. Übey, İbn-i Abbas'ın açıklamasına göre, yakışıklı, sıhhatli, çekici konuşan bir kimse idi. Onun Medine'nin ileri gelenlerinden arkadaşları da kendisi gibiydi. Hz. Peygamber mescide geldiğinde sırtları yastıklara dayanmış bir şekilde iddialı iddialı laflar ederlerdi. Öyle ki onların bu hallerini gören kimse bu muteber kişilerin şehrin en alçak karakterli kimseleri olduğunu tahmin edemezdi. Duvara yaslandıkları için, duvara dayatılmış kütükler gibidirler ifadesi kullanılmıştır. Bu ifade onların ahlaki duygularını yansıtmakta ve insani bir öze sahip olmadıklarını vurgulamak için kullanılmıştır (Mevdûdî, 1997: VI, 331). Sustukları müddetçe bütün bakanların hayretini çeken hoş bir cüsseleri vardı. Konuşmaya başlayınca, anlaşılır her türlü manadan boş, hissiz ve hareketsiz varlıklar oldukları ortaya çıkar (Kutub, tsz.: XIV, 496). Kullandıkları kelimelerden ötürü hayran olmamak, sözlerinin büyüüne kapılmamak elde değil, o çalımli jest ve mimikleri... Birdenbire ciddileşmeler... O sahte yüzler... hatta gözyaşı dökmeler ... Tam bir oyuncu gibi. Kesin bir lisana sahiptirler bu yüzden inanmadıkları, konularda ve haksız oldukları durumlarda bile rahatça konuşabilirler (Temel, 1978: 51). *“Eğer biz dilersek, sana onları mutlaka gösteririz ve sen de onlara elbette simalarından tanırsın, mutlaka sözlerinin üslubundan bilirsin. Allah amellerinizi bilir.”* (Muhammed, 47/30).

Münafiklar mana ve fetvası nifak olan şeyi, mesela, zafer müyesser olduğunda, *“Muhakkak ki, biz de sizinle beraberiz.”* (Bakara, 2/14), *“Eğer Medine'ye geri dönersek, en aziz olanımız en zelil olanı muhakkak çıkaracaktır.”* (Münafikun, 63/8), *“Muhakkak ki, evlerimiz açıktır.”* (Ahzap, 33/13) ve buna benzer şekilde ifadeler sarf ettiklerinde sözlerinin manasından bilirsin. Yine inanmadıkları şeyi söylemelerinden dolayı sözleri eğip büktüklerinde sen onları, sözün doğrudan sapmasından bilirsin. Yine başkalarının anlayamayacağı sözdeki incelik ve nükteden onları tanır ve bilirsin. Simalarına gelince bu dış görünüşlerinden, hal ve davranışlarından onları tanır ve bilirsin (Râzî, 2002: XX, 117-118). Yani münafik bir karaktere sahip olan kişi her ne kadar kendisini gizlemeye çalışsa da gerek giyim kuşamından dolayı insanlara tepeden

bakarak gerekse sözlerinden dolayı onları bin bir çeşit kılığa sokarak konuşmasından dolayı basiretli insanlar tarafından fark edilebilir.

4.2.9. Münafik Dini Değerleri Alaya Alır Ve Kendisine Güvenenleri Aldatır

“*Bunlar iman edenlerle karşılaştıkları zaman ‘Biz de Müminiz’ derler fakat şeytanlarıyla da baş başa kaldıklarında da ‘Emin olun biz sizinle beraberiz, biz onlara alay ediyoruz’ derler.*” (Bakara, 2/14). Abdullah b. Übey b. Selûl, bir gün arkadaşları ile Medine sokaklarında dolaşırken Ashab-ı Kirâm’dan birkaç kişi ile karşılaşır. Abdullah yanındakilere dönerek, bakın şimdi ben bu beyinsizleri (!) nasıl aldatır ve pohpohlarım da sizden uzaklaştırıp defederim, der ve hemen koşarak Ebû Bekir Sıddîk (r.)’ın elini sıkar ve: “merhaba Ey Sıddîki Ekber! Beni Teym kabilesinin efendisi ve reisi, İslam’ın şeyhi, mağarada Rasûlullah’ın yegâne arkadaşı, malını ve nefsinin Allah’ın Rasûlu için harcayan ulu sahabi!” der ve sonra Hazreti Ömer’e (r.) döner, onun da elini sıkar: “merhaba Benî Adîy kabilesinin reisi! Allah’ın dininde kuvvetli ve hakla bâtılı ayırt eden Faruk, malını ve canını Allah ve Peygamberi uğrunda harcamaktan çekinmeyen ulu kişi!” diye yaltaklanır ve sonra Hz. Ali’ye (r.) yaklaşıp onun da elini tutar: “merhaba ey Cenâb-ı Peygamber’in amcasının oğlu, Rasûlullah’ın damadı, Hz. Muhammed’den sonra Hâşim Oğullarının en büyüğü, Allah’ın aslanı!” diyerek dalkavukluk yapmaya çalışır; apmacık saygılar göstererek bu mübarek zatlardan ayrılıp arkadaşlarının yanına döner ve onlara: “gördünüz mü, nasıl aldattım? Hakkımdaki şüpheleri nasıl gidermeye çalıştım? Siz de aynı metotla hareket edin. Ola ki, bu sinsi yollardan gaye ve maksadımıza erişiriz” (Yıldırım, 1986: I, 75) diyerek Müslümanlarla alay eder. Zahirin inandık deyip hakikatte inanmamaları ve böylece inanlarla alay etmeleri istihza tabiri altında ifade edilmiştir. *İstihza*, alay üslubuyla kastettiği ve yöneldiği kötülüğü gizleyip muhataba aksini vehmettirmek (Râzî, 2002: II, 46), diğer bir ifadeyle kendisi hakkında işlediği şeyin tam tersini karşısındakine zannettirme demektir (Yıldız, 2000: 90). Buna göre münafikların *biz onlarla alay ediyoruz* demelerinin manası; biz onların (Müslümanların) şerlerinden emin olmak, esrarlarına vakıf olmak, zekât ve ganimetten istifade etmek için dinlerinde kendilerine uyduğumuzu izhar ediyoruzdur (Râzî, 2002: II, 46).

“... Allah’ın âyetlerini inkâr ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, bunu yapanlar başka bir konuya geçmedikçe onların yanında oturmayın. Böyle yaparsanız sizde onlar gibi olursunuz. Şüphe yok ki Allah münafikları da kâfirleri de cehennemde bir araya getirecektir.” (Nisa, 4/140). Nifak mertebelerinin ilki, bir Müminin Allah’ın âyetleriyle istihza edilen bir yerde oturması ve bunları duymazlıktan gelmesidir. Böyleleri kendilerine müsamahakâr vasfını layık görürler. Sönmeye yüz tutmuş imanları onlara karşı koyma imkânı vermiyor. Allah’a dinine ve âyetlerine sahip çıkıp onları muhafaza ve müdafaa etme imanın ta kendisidir. Şâyet kişi sükût edip duymazlıktan gelirse, hezimetin ilk basamağına adımını atmış olur (Kutub, tsz.: II, 502; Râzî, 2002: VIII, 373-374). Münafiklar sadece inananlarla alay etmekle yetinmiyorlar Rasûlullah’a bir sure indiğinde, münafiklar birbirine “*Bu süre hangimizin imanını*

arttırdı” (Tevbe, 9/124) diyerek Kur’ân ile de alay ediyorlardı. “... *Siz Allah ile onun âyetleri ile ve O’nun Rasûlu ile alay mı ediyorsunuz.*” (Tevbe, 9/65).

Abdullah b. Übey, Hz. Ali’ye yaltaklanıp iltifatkar sözler sarf edip saygılarını belirttiğinde, onun münafik olduğunu bilen Hz. Ali (r.) bu tarz yapmacık iltifatlara ve dalkavukluğa hiddetlenerek:

- Abdullah! Allah’tan kork, münafiklık etme. İyi bil ki Allah’ın yeryüzünde en habîs kulu, münafiklık yapan kimsedir! Diyerek onu uyarınca Abdullah üzüntüsünü belirterek:

- Ya Ali! Bana karşı nasıl böyle söyleyebiliyorsun? Şanı Yüce olana yemin ederim ki bizim iman ve itikadımız sizinkinden farksızdır (!) der (Yıldırım, 1986: I, 77).

Münafiklar alaycı tavırlarını sokaklarla sınırlandırmamışlar bu alaycı tavırlarını mescitlere kadar taşımışlardı. İnanmadıkları halde inanmış gibi görünen ve Müslümanları aldatma gayretinde olan münafiklar, mescide gelirler Müslümanların konuşmalarını dinlerler, dinledikleri bu konuşmaları Yahudi ve müşriklere sızdırırlar, bir de üstüne Müslümanlarla alay ederlerdi. Bu tür davranışlar içerisine giren münafiklar; Müslümanları iğfal etmek, onları gevşetmek, şevklerini kırıp Rasûlullah’a bağlılıklarını sarsmak suretiyle Müslümanları zaafa uğratmak amacını gütmektedirler (Yıldız, 2000: 120). Kendilerince zekidirler, dâhidirler, dürüst Müslümanları alaya alıp onları aldatabilmektedirler (Kutub, tsz.: I, 85).

Yalan olsun, düzmece olsun, fasih bir şekilde anlatılmış olsun her sözü dinliyor, sözün sahte ve sapık olanını anlamıyor, kim kendisini gelip yemin ederse onu tasdik ediyor. “*Onlardan bazıları peygamberi incitmek için ‘O herkese kulak veren safın biridir’ derler.*” (Tevbe, 9/62). Güya Peygamberin iç yüzünü ortaya koymak ve daha doğru bir ifade ile münafikların durumu ile Peygamber ve Müminler hakkındaki söz ve davranışlarından muttali oldukları hususları kendisine nakleden Müminleri tasdik etmesinden dolayı Rasûlullah’ı ta’n etmek için “*Peygambere bak her söyleneni dinliyor*” demek suretiyle onunla alay ediyorlar (Kutub, tsz.: III, 324).

Münafiklar Müslüman olduklarını söyledikleri halde yükümlü oldukları namaz, zekat, cihat gibi dini vecibelerle de alay ederler. Münafiklar, kurnaz oldukları için Müslümanlar ve top yekûn mukaddesatla alay ederlerken kendilerini doğrudan doğruya suçlu duruma düşürecek ifadeler kullanmak yerine hem iyiye hem de kötüye hamledilecek laflar söyleyerek kendilerini zor durumda bırakmaktan kaçınırlar mukaddes değerlere karşı son derece alakasız ve laubalidirler. Manevi değerlerle alay ederler (Kılıç, 1982: 41-42).

“*Sadakalar hususunda gönülden veren Müminleri çekiştiren ve güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanlarla alay edenler yok mu, Allah onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için acı bir azap vardır.*” (Tevbe, 9/79). Gece boyunca sırtında su çekip kazandığı paranın yarısını Tebük Seferi için tasadduk eden Ebû Âkil ile “şu miskinın hurmasına Allah’ın ne ihtiyacı var” diyerek eğlenen münafiklar, yine Abdurrahman İbn Avf’ın dört bin dirhem bağışta bulunmasını, Âsim İbn-i Adîyy el-Ensârî’nin yüz vesk hurma tasadduk etmesini, “bunların yaptıkları gösterişten başka bir şey değildir” diyerek Hz. Ömer malının yarısını getirdiğinde “sen gösteriş mi

yapıyorsun” diyerek alaya almışlardır. Hz. Ömer “Allah ve Rasûlüne karşı ise evet, ancak insanlara karşı hayır “diyerek cevap vererek onların bu alaylarına karşılık vermiştir (Sezikli, 1997: 146). Tebük Seferi sırasında münafikların sergiledikleri tavırlara ikinci bölümde değinmiştik. Ancak gücünün yettiği kadarıyla bağışta bulunup kamunun yararına hizmet eden, fakirlikle mücadele eden insanları münafiklar alaya alıp eğlendiler bu durumun her çağda bu şekilde olacağına da işaret edilmektedir. Münafiklar, bu insanların halk arasında yer edinmelerini kıskanırlar, bu kıskançlıkları alay ve eğlence şeklinde ortaya çıkar (Bayraklı, 2006: VIII, 285). Maddeciler, dünyanın insandan önce var olduğuna ve ondan sonra da var olmakta devam edeceğine inanırlar. Kâinatı mutlak kudretiyle yaratıp denge ve düzende tutan Allah’ı kabul etmedikleri gibi, âhireti de kabul etmezler. Temel felsefe ve düşünce bu olunca, onlara göre, Allah için yardımda bulunmak, âhiret diye ikinci bir hayatı hayal ederek sadaka ve zekât vermek, geri zekâlı olmanın belirtisidir. Münafiklar, imânla küfür (inançla inkâr) arasında bocaladıkları için zekât ve sadaka verenlerle alay edecek kadar maddeci düşünceye kaymışlardır. Sebebi, inançsızlıktır (Yıldırım, 1986: V, 2559-2560).

“Akılları sıra Allah’ı ve iman edenleri aldatmayı kurarlar. Kendilerinden başkasını aldatmazlar da farkında değiller.” (Bakara, 2/9). *el-Hud’a* lafzının esas manası, gizlemektir. Muhadaraa’nın tarifi ise, insana güven ve emniyet vehmi veren şeyleri açıklayıp, ortaya koyup, başkasına zarar vererek ondan kurtulması gereken şeyi de gizlemekten ibarettir. Bütün bunlar dinin gerektirdiği şeylerin aksine hareketlerdir. Aldatmadan kastedilen ise şudur:

a) Münafiklar Müminlere iman ettiklerini gösterdiklerinde, Peygamber diğer Müminlere olduğu gibi kendilerine de tazim ve ikramda onlara davrandığı gibi davranacağını mütalaa etmişlerdir. Eğer onlar izhar ettiklerinin tersini gizlemişlerse işte “aldatma” dan maksatları budur.

b) Onların maksatları, Hz. Peygamber’in ve Müminlerin sırlarına sahip olarak bu sırları, Müminlerin düşmanları olan kâfirlere aktarmalarıdır.

c) Savaş, esaret, öldürülmek vb. gibi kâfirlere tatbik edilen hükümleri kendilerinden uzak tutmalarıdır. Çünkü Hz. Peygamber *“La ilahe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum”* (Müslim, “İman”, 34) buyurmuştur.

d) Onların ganimet mallarındaki paydan hisse elde etmek gibi bir arzuları da vardı (Râzî, 2002: II, 31-32).

Hile ile Hud’a birbirine yakındır. Zahirinin gerektirdiğinin aksi batinen kastedilen bir fiile isim olarak verilir. İki çeşittir.

a) Mezmum olan hud’a insanlar arasında daha çok tanınan ve yaygın olan aldatma bu çeşittir. Bu tür aldatmayı yapan kimsenin başına kötü bir şey getirmek ister.

b) Birincisinin aksine olan hud’a: Bu tür bir aldatma içerince giren kişi aldatılana bir fayda sağlama gayesi güder. Tıpkı faydalı bir işten kaçındığında küçük bir bebeğe yapıldığı gibi (Kılıç, 1982: 67).

İnsan zihni, akıl (reason), irade (will) ve tutkudan (passion) oluşmuştur. Bu mekanizmanın çalışına sisteminde meydana gelen bazı aksaklıklar insanda kendini aldatmaya sebep olur. Bu aldatma iradenin zayıfladığı bir anda ortaya çıkar.

Düşünceden bağımsız olarak hareket eden tutku, aklın normal fonksiyonu olan iradeyi kullanma görevini yerine getirmesine engel olup, akli yanlış yönlendirerek insanın kendisini aldatmasına kadar götürür. Zayıf karakterli insanlar, kendileri hakkında sahip oldukları bilgilere ters düşmemeye gayret ederler. Neticede kendilerini bir çelişkiden kurtarmaya çalışırlar. İnsanın kendi bilinciyle karşı karşıya gelmekten kaçınmasının temel sebebi, özsaygısına zarar vermek istemeyişidir. Çünkü hiçbir kimse *kendi öz hatasını* göremez görmek de istemez. Çatışma ve uyum psikolojisi göstermektedir ki insanlar çatışma ve sıkıntıdan kurtulmak için belirli savunma mekanizmaları geliştirir ve kullanırlar. Böyle bir durumda zihin çok ince adımlarla kendi kendine ters düşmeyecek şekilde *kendini aldatmaya* kadar gider (Kuşat, 2000: III, (VIII), 103-104).

Münafıkların davranışları çoğu zaman yapmacık ve sahtedir. Takınmış oldukları her riyakâr tutumum altında aldatma fikri ve eğilimi mevcuttur. Münafıklar başkasını aldatma konusunda o kadar ivme kazanmışlardır ki Allah'ı bile aldattıklarını zannederler (Kasapoğlu, 1997b: 238). Bu şekilde gizli yollar deneyerek hedeflerine varmaya çalışırlar, aldatılan kimseye meseleyi çaktırmamak isterler. Kendilerini, olmadıkları bir halde gösterirler ki güven ve huzura kavuşsunlar. Bu nedenle iman ettiklerini, amaçlarının iyi olduğunu söylerler (Fadlullah, tsz.: I, 69). İşte bu sebeple münafıklar, Peygamberin huzuruna geliyorlar dilleriyle şehadet getirerek Peygamber olduğunu ikrar ediyorlardı. Fakat bunu gerçekten söylemiyorlardı. Kendilerini korumak için bu şekilde davranıyorlardı. Gerçek durumlarını Müslümanlara karşı gizliyorlardı. Peygamberi tasdik etmek için değil, şehadet getirerek Müslümanları aldatmak için Peygamberin huzuruna geliyorlardı (Kutub, tsz.: XVI, 494-495).

Münafıkların alaya konu yaptıkları şeylerden biriside *Kur'ân'ın nüzulü*ydü. Kur'ân nazil olduğunda alay ve istihza yollu *hanginizin imanını artırdı* diye birbirine sorarlardı. *“Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) “Bu hanginizin imanını artırdı?” diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler.”* (Tevbe, 9/124). Katade'ye göre bu, münafık kardeşlerini nifakta tutabilmek veya Müminlerden zayıf olanlarını imandan çevirmek içindir. Görünüşte iman kelimesini telaffuz etmekte beraber bu onların kalplerindeki nifak pisliğini artırmaktan başka bir tesir yapmaz. Vahiy geldiğinde dinlemek istemediklerinden kalkıp gitmek için birbirlerine bakarlar sonra da ya bundan dolayı veya Müminlerin gammazlamalarına müttali olupta rezil rüşva ediliriz korkusu ve endişesiyle meclisi terk ederlerdi (Kılıç, 1982: 127-129).

Vahyin inişi sırasında kâfir ve münafıkların başını çektiği, Kuran hakkında gürültü oluşturma, yaygara koparma ve kitabın/ilahi mesajın etrafında kirli bulanık ve kalın bir ağ oluşturma işi tarih boyunca şu ya da bu şekilde Müslümanların gündemine girmiştir. Hangi duruma bağlı olarak ve hangi saiklerden hareketle olursa olsun kitaba göre şekillenmeme, çoğu zaman onu kendine, kendi anlayışına uydurma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Modern anlamda ilahi mesajı bilindiği üzere bir fen bilgisi, tarih, antropoloji ya da edebiyat kitabı mesabesine indirgeme anlayışı, on douz mucizesi meselesi, nüzul ortamı bilgisinden tamamen uzak uçuk söylemler, görecelik ve tarihsellik, âyetleri hep müteşabih görerek havai yorumlar yapmaya elverişli hale

getirme gibi yaklaşımlar bu konuyla ilgili olarak zikredilebilir. Bu yaklaşımlar, kimi zaman belirleyenin Kur'ân olmaktan çıktığı, kimi zaman da aşağılık kompleksinin dürtüsüyle ya da sırf yeni bir şeyler söylemiş olmak için öne çıkan yaklaşımlar olarak da temayüz etmektedir. Bu türden görüş sahipleri Kuran'ı kendi fikir, konum ve hayat tarzlarını onaylayıcı tabiri caizse *noter* konumuna düşürmek gafletini de gösterebilmektedirler (Değirmenci, 1997: 58-59).

4.2.10. Münafık Yalan Söyler, Yalan Yemin Eder Ve Yalan Şahitlik Eder

Şahitlik genel olarak; “bir kimsenin hazır bulunup görmek veya duymak suretiyle bildiği bir şeyi haber vermesi” şeklinde tanımlanabilir (Apaydın, 2010: XXXVIII, 278). Kur'ân'da yalan şahitlik *şahadet-i zûr ve kavî-i zûr* ile ifade edilmektedir. Sosyal realitede büyük zararlara, ruhlarda büyük bunalımlara sebebiyet veren, kendisiyle hakların ayaklar altına alındığı, toplumun anarşiye sürüklendiği yalan şahitlik, yalan çeşidinin en kötüsüdür (Aydın, 2016: 262).

Sözlükte *sağ el, sağ taraf, gerçek, ant, kuvvet, bereket* anlamlarındaki yemin, terim olarak *bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna etmek amacıyla söz ve beyanını Allah'ın adını veya bir sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesini* ifade eder (Boynukalın, 2013: XLIII, 417).

Yalan; sözün vicdana, dilin kalbe muhalefetidir. Sözün, vakıanın tersine olmasıdır (İsfahânî, 1992: 277,427; Asım Efendi, 1886: I, 461). Sözlükte ise; “gerçeği gizlemek, gerçeği çarpıtmak, birini aldatmak vb. amacıyla bilerek söylenen gerçeğe aykırı söz” anlamında kullanılan yalan (İbn Manzûr, tsz.: II, 198-199.), nifakın göstergesi, küfrün anası olarak mütalaa edilmektedir (Aydın, 2016: 258).

Allah Rasûlu (s.) “*Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünden döner, kendisine bir şey emanet edildiğinde ihanet eder.*” (Buhârî, “İman”, 25”, 33) demekte diğer bir sözünde ise “*Dört şey kimde bulunursa halis münafık olur; her kimde bunların bir parçası bulunursa onu bırakıncaya kadar kendisinde münafıklıktan bir huy kalmış olur. Bunlar şunlardır: kendisine bir şey emniyet edildiği zaman hıyanet etmek; söz söylerken yalan söylemek, ahd ettiğinde ahdini tutmamak; husumet zamanında da haktan ayrılmaktır.*” (Buhârî, “İman”, 25”, 34) şeklinde buyurmak suretiyle yalan ve yalan yere yemini münafıklığın alametleri arasında saymış, bu hasletleri kendisinde bulunduran Müslümanın, bu hasletleri terk etmediği müddetçe kendisinde nifaktan bir huy, bir parça bulunduğuna işaret etmiştir.

Hakk'ın iki büyük düşmanı vardır: Biri, ağızlarıyla inandıklarını söyleyip kalpleriyle inanmayan iç düşmanlar. Kur'ân bunlara *münafık* ismini vermiştir. Diğer kitap ehlinden daha çok Yahudilerdir ki, bunlara dış düşmanlar da denilebilir. İslam ülkeleri, asırlara dayanan düşmanlarının sistemli çalışması sonunda öz değerlerinden birçoğunu kaybetme bedbahtlığına uğrayarak yabancı kültür emperyalizminin kurbanı olmuştur. Ama bu sonuçtan iç düşmanların katkısının çok büyük olduğunu unutmamak gerekir. Müslüman geçinip beynelmilel kardeşlik ve sevgi sloganıyla ortaya çıkıp aldatici perde arkasından milletin manevî değerlerini tahrip eden ve millî değerleri

unutturmaya çalışan, bulundukları ülkelerde kavşak noktalarını ellerinde tutan, ülkenin mukadderatında söz sahibi olma amacını bir an olsun elden ve gönülden bırakmayanlar işte bunlardır. Kur'ân bu karakterde olanların İslam dünyasında bilinçli ölçüde yaptığı ve yapacağı tahribata bilhassa parmak basıp Müslümanların dikkatini çekerek *“Ağızlarıyla inandık, deyip kalpleri inanmayanlar”* âyetiyle onların asıl hüviyetini açıklıyor (Yıldırım, 1986: IV, 1683-1684.).

“Münafıklar sana geldiklerinde ‘biz senin Allah’ın Rasûlu olduğuna şahitlik ederiz derler.’ Allah’ta senin kendisinin elçisi olduğunu elbette bilir. Bununla beraber, Allah onların bunu söylerken yalan söylediklerine, samimi olmadıklarına şahitlik eder.” (Münafıkun, 63/1). Münafıklar peygamberin peygamberliğini kabul ettiklerine Allah’ı şahit göstermelerine rağmen gerçekte İslam’a davet yoluna engelleyen ve onun yayılmasına mani olan kararlı kişilerdir. Bunlar şahit göstermeyi ve yemini perde yaparak önceden kabul ettiklerini bildirdikleri dinin aksine iş yaparlar. Münafığı iyice münafık yapan husus yemin ederek karşındakini aldatma yoluna gitmesi ve onun dostu olduğunu açığa vurmasıdır (El-Behiy, 1995: 99). *“Kendilerinden razı olabilirsiniz diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz.”* (Tevbe, 9/96).

Onlar Peygamberin huzuruna gelerek dilleriyle şahadet getirerek Hz. Muhammed’in (s.) Peygamber olduğunu ikrar ediyorlardı. Şehadet iki esasa dayalıdır:

- a) Şehadet edilen husus bir hakikat olmalıdır.
- b) Şehadet eden ettiği hususun gerçekleştiğine inanmalıdır.

Yani şehadet eden kimse (şahit), şehadet ettiği hususa inanıyorsa her yönüyle doğru bir kimsedir. Ancak bir kimse yalan bir husus üzerine şehadet ediyor ve fakat ona inanmıyorsa, bu kimse hiç değilse gerçek bir husus üzerine şehadet ediyor ve fakat ona inanmıyorsa bu kimse yalancının biridir (Mevdûdî, 1997: VI, 327). Münafıklar iman ettik diyorlar bu onların imanlı olduklarını gösteren bir kelime/şehadet olmakla birlikte onların bu sözlerinden kastedilenin üç manaya geldiğini söylemektedir Keşşaf sahibi.

- a) *İman ettiler* ifadesi önce iman ettiler sonra küfürleri ortaya çıktı.
- b) Müminlerin yanında iman ettiklerini söylediler ama sonra kâfir oldular.

Yani İslam ile alay etmek için, reislerinin yanında kâfir olduklarını ortaya koydular demektir.

- c) Bu ifade ile onların zimmi oldukları kastedilmiştir (Râzî, 2002: XXI, 498).

Yani onların iman ettik demelerinden dolayı imana girdikleri, samimi bir Mümin oldukları anlaşılmamalıdır. Çünkü bunlar, kalpten inanarak samimi bir şekilde bu şehadeti söylemiyorlar, onlar birtakım zararlara uğramamak ve bir takım menfaat elde etmek için bu yalanlarının arkasına sığınıyorlar (Kutub, tsz.: XIV, 495).

“Bedeviler iman ettik dediler. De ki siz iman etmediniz, lakin İslam olduk, size inkıyat ettik deyiniz.” (Hucurat, 49/14). Bu âyetteki bedeviler iman ettik diyorlar ancak onların bu imanları; vicdanlarıyla, kalpleriyle gerçekleşmiş olan bir iman değildir. Sadece sözden ibaret olan bir imandır. Yani onların imanları dillerinden aşağıya inerek kalpte yer etmemiştir. *“İnsanlardan öyleleri vardır ki onun bu dünya hayatına ait sözü*

hoşunuza gider. Ve o kalbinde olana Allah'ı şahit tutar. Hâlbuki o düşmanların en yamanıdır.” (Bakara, 2/204). Münafiklar dindarlıklarını *sahte de olsa* ibadet ve itaatle tam olarak ispat edemeyince, kendilerini birtakım yalanlarla Müslümanlara kabul ettirmeye çalışmışlardır. Münafiğin bütün mahareti dilindedir. Sözün doğru olup olmaması onun için hiç önemli değildir. Onun için önemli olan muhatabını kandırıp maksadına ulaşmasıdır. Bu konuda Hz. Peygamber'in şu sözü bize ışık tutmaktadır (Temel, 1978: 39-40). “*Ümmetim hakkında en ziyade korktuğum kimseler, fasih konuşan kıvrak lisanlı münafiklardır.*” (Müsned, tsz.: I, 32; İbn Abdilber, “Beyâni'l-ilm”, II, 193).

Münafik dostluk ve sadakatini her vesileyle ilan ederek şahsi durumu ve ikiyüzlülüğünü ister yaşadığı toplum da olsun isterse arkadaş çevresinde olsun rahatlıkla ortaya koyabilmektedir. Münafik, buğz ve düşmanlıkla dolu olmasına rağmen dostluğunu karşısındakine yeminle pekiştirmesi onun kullandığı yollardan sadece bir tanesidir (El-Behiy, 1995: 98-99). Yemin, muhatabı inandırmak için, sözü kuvvetlendirmek gayesiyle başvuru kutsal içerikli bir mefhum olduğundan bütün vasıtaların sonuçsuz kaldığı en son noktada hakkı takviye için müracaat edilen bir destek, bir kuvvettir. Fert bazında olan zararı, ihtiyatsız yemin etmenin her kötülüğün başı sayılan yalan yere yemin etme alışkanlığına götürmesi, cemiyet bazında ise karşılıklı güvenin sarsılmasına yol açmakla beraber Allah adı gibi ulvî olan değerlerin layık oldukları mertebelerden aşağılara indirmeye sebep olmaktadır (Aydın, 2016: 168-169). Yeri geldiğinde Allah adına yemin ediyorlar fakat iş Allah ve Rasûlüne ve O'nun getirdiklerine inanmaya ve aralarında çıkan tartışmalarda ve ihtilaflarda hüküm için Rasûl'e başvurmaya geldiğinde hemen yalpalıyorlar (Nisa, 4/160). Böyle fiili bir yalan ise, onların çelişkili, iç huzurdan yoksun olduklarını ortaya koymaktadır (Yıldız, 2000: 103-106). Münafiklar yemin etmeye başladılar mı bilmelidir ki yine yapmış oldukları bir foyaları ortaya çıkmıştır (Kutub, tsz.: XIV, 505). Bu tip insanların yalan söyleye söyleye kalpleri devamlı yalancı bir intiba ile kaplanarak, ruh hayatı evhamlar dünyası halini alır. Artık kişi bu safhada, adeta iğneli bir beşikteymiş gibi yaşamaya başlar. Nitekim münafikların yalana pervasızca başvurmaları, onları psikolojik olarak strese itmiş olacak ki Kur'ân onları hasta ruhlu kimseler olarak nitelendirmiştir (Aydın, 2016: 298-299). Bu yalan üzere bina edilmiş hayat sonucunda inen her âyeti foyalarından bir tanesini daha açığa çıkaracak endişesiyle dinlemekteler. Çünkü yeminlerini bir kalkan, siper olarak kullanıyorlardı. Bunların yıkılmasından korkuyorlardı (Kılıç, 1982: 79). “*Onlar yeminlerini kalkan yapıp (insanları) Allah'ın dininden alıkoydular. Bunun için onlara alçaltıcı bir azap vardır.*” (Mücadele, 58/16).

Onlar bir taraftan biz İslam'a ve Müslümanlara sadık bir şekilde bağlıyız diyerek kendilerini Müslümanların suçlamalarından koruyorlar diğer taraftan Hz. Peygamber (s.) ve Müslümanlar aleyhinde söylenti ve şüpheler yayarak, başkalarının İslam'ı seçmesine engel olmaya çalışıyorlardı. Ki böylece, henüz Müslüman olmayan kimseler, Müslümanlar böyle konuşuyorlarsa, muhakkak bu işte bir şey vardır diyerek tereddüde düşsünler (Mevdûdî, 1997: VI, 181). Hasan el-Basrî, *eymen* lafzını hemzenin kesresi ile *imanlarınızı* şeklinde okumuştur. Zahirî imanlarını, nifaklarının ve Müslümanlara

yaptıkları hilelerin ortaya çıkmaması için veya Müslümanların kendilerini öldürmelerini önlemek için, bir kalkan edindiler. Ama öldürülmekten emin olunca kalplerine şüpheler atmak ve İslam'ın durumunu çirkin göstermek suretiyle insanları İslam'dan alıkoymak ve men etmekle meşgul oldular (Râzî, 2002: XXI, 388).

“Münafıklar, kalplerinde gizledikleri küfrü yüzlerine vuracak bir sûrenin tepelerine inmesinden çekinirler.” (Tevbe, 9/64). Foyalarını ortaya çıkaran bir âyet inince de *“Aleyhlerinde bir sûre indirilince göz kırpıp alay ederek birbirlerine bakar, sonra acaba bizi gören biri var mı? Diye endişe ile bakınır, gören biri yoksa hemen sıvışır giderler.”* (Tevbe, 9/127). Ancak münafıklar bu yalan yeminlerini sadece Müslümanlara karşı yapmıyorlardı. Aynı şekilde ehl-i kitaptan olan dostlarına da bazen söz verip yerine getirmiyorlardı, onları yalnız bırakıyorlardı (Demircan, 1996: 34). *“Kitap ehlinden o inkâr eden kardeşlerine, “Yemin ederiz ki, siz (Medine’den) çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz” diyerek münafıklık yapanlara bakmaz mısın? Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder.”* (Haşr, 59/11).

H.2. yılda Bedir Savaşı dönüşü yalan haberler uydurdıkları gibi Tebük’ten önce de Hz. Peygamber (s.)’in Medine’de görevli olarak bıraktığı Hz. Ali (r.) hakkında bazı söylentiler çıkarmışlardı. Bu olay ikinci bölümde zikredilmişti.

Günahların ve kötülüklerin kaynağı, kötü şöhretin ve ahlakî düşkünlüğün sebebidir yalan. Yalan özünde tehlikeli zararlar ve kapsamlı kötülükler barındırır. Yalancılıkla şöhret bulmuş bir insan, doğru konuşsa bile sözleri onaylanmaz, tanıklığı kabul edilmez, sözlerine ve vaatlerine güvenilmez. Yalancının bir özelliği de söylediği yalanları unutmamasıdır. Bu yüzden daha önce söyledikleri ile uyuşmayan sözler söyler. Yine yalanın en önemli sebeplerinin başında alışkanlık gelir. Bir insan cehaletin etkisiyle ve geri kalmış çevrenin zorlamasıyla ya da dini hayatının zayıf olması dolayısıyla yalan söylemeyi bir alışkanlık haline getirmiş olabilir. Yine (düşmanlık ve kıskançlık) çoğu zaman kişiyi hasımlarını itham etmeye, onlar hakkında yalan söylemeye ve iftiralar atmaya da yöneltir (Sadr, 1996: 39-41).

4.2.11. Münafık Fasittir Ve Sefihtir

“Onlara yeryüzünde fesat çıkarmayın denilse, biz sadece ıslah ediciyiz, ortalığı düzenlemekten başka işimiz yok derler. Gözünüzü açın bunlar bozguncuların ta kendileridir, fakat bunun farkında değillerdir.” (Bakara, 2/11-12). Fesat, bozulmak, çürümek; sağduyudan sapmak vb. anlamlara gelir. İsim olarak da zulüm, çalkantı, düzensizlik, kuraklık, kıtlık manalarında kullanılmıştır. Bazı dilciler fesadı *itidal çizgisinden uzaklaşıp bozulmak* şeklinde tanımlamışlardır. Bir şeyin faydalı olmaktan çıkmasıdır fesat. Fesadın zıddı ise, salahlıktır. Kur’ân-ı Kerîm bu âyette, Allah’ın yeryüzünde hâkim kılmak istediği yaşama biçimine karşı çıkan girişimleri bozgunculuk saymakta, düzeltme ve iyileştirmeden yana olduklarını iddia etmelerine rağmen bu girişim sahiplerini gerçek bozguncular olarak nitelendirmektedir. Fesad fasıkların ve

münafıkların, salah da Müminlerin vasfıdır. Fesad, başta küfür olmak üzere bütün isyan davranışlarını içine alır. Bu sebeple Allah'a isyan eden veya O'na isyanı emreden kimse yeryüzünde bozgunculuk yapmıştır (Kutluer, 1995: XII, 421). Nifakın yeryüzünde fesat olmasına gelince, bu hususta üç görüş vardır:

a) İbni Abbas, Hasan Basri, Katade ve Süddi'nin görüşüdür. Buna göre, yeryüzünde fesattan maksat, Allah'a açıkça isyan etmek, yeryüzünü fesada vermektir. Çünkü dini yasalar, kullar için va'z olunmuştur. İnsanlar buna sınıksız sarıldıklarında düşmanlık ortadan kalkar. Kan akıtmalarının önüne geçilmiş olur. Böylece hem yeryüzünün hem de orada yaşayanların iyiliği sağlanmış olur. Ama insanlar dini emirlere sarılmayı bırakıp kendi heva ve isteklerine uyarlarsa, o zaman kargaşa ve anarşi ortaya çıkar.

b) Bu fesadın manası, münafıkların kâfirlere müdahane edip onlarla içli dışlı olmalarını söylemektir. Çünkü münafıklar görünüşte Mümin olmakla birlikte içlerinden küfre meyletmış olunca, bu durum, Hz. Peygamber'in ve O'nun yardımcılarının zayıfladığı vehmini veriyordu. Bu ise, kâfirleri, Hz. Peygambere düşmanlıklarını ortaya koymaya, ona harp ilan etmeye ve O'na üstün gelecekleri arzusunu tahrik ediyordu. Bu durumda ise yeryüzünde büyük bir fesat çıkmış oluyordu.

c) Assam, "Onlar arkadan insanları Hz. Peygamberi yalanlamaya, İslam'ı inkâr etmeye ve din hakkında şüpheler saçmaya çağırıyorlardı." demiştir. Râzî'ye göre ifsad Allah'a isyana kalkışmaktır. Bu kalkışma açıkça olabileceği gibi gizlice de olabilir. İnsanlardan bazıları cehaletleri sebebiyle muslih olduklarını zannederek yeryüzünü küfür ve fesada boğarken bazıları da özellikle münafıklar hak din taraftarı oldukları izlenimi uyandırarak kâfirleri Müslümanlar aleyhine kışkırtır, kuşku ve fitnenin insanlar arasında yayılması için çalışırlar (Râzî, 2002: II, 39-40).

İnanç bakımından tam bir çarpıklık ve terslik arz eden münafığın durumu, onun sulh ve fesat anlayışına da yansımaktadır. Kendi anlayışlarına göre münafıklar sürekli barıştan yanadır. Bozgunculuğun en korkuncunu yaptıkları halde dönüp de "*Biz ıslah ediciyiz, hareketlerimiz yapıcıdır.*" diyenler her asırda vardır tıpkı Asr-ı saadette olduğu gibi (Yıldız, 2000: 116). Münafıkların böyle demelerinin sebebi, ellerindeki ölçünün bozuk olmasındandır. İhlasın, samimiyetin ve hüsn-i niyetin ölçüsü bozulunca bütün değer ve ölçüler hassasiyetini kaybeder. Bundan dolayıdır ki münafıklarda, hayır-şer, iyilik-fenalık, ölçüleri Rabbani bir temele oturmamıştır (Kutub, tsz.: I, 88).

Münafık tek başına bir birey olarak değil de toplum içerisinde bir birey olarak ele alındığında, onun kötülük yapmaya ve bozgunculuk çıkarmaya aşırı bir eğilimi olduğu görülür. Onu böyle bir tutuma sevk eden, böyle bir davranışa meylettiren pek çok neden olabilir. Sahip oldukları hayır-şer, iyilik-kötülük anlayışları, Yaratıcı'ya karşı isyan ruhu, yasakladığı şeyi yapma, yapılmasını istediği şeyi yapmama eğilimi, inananlara karşı duydukları kin ve onlara zarar verme çabası, fitne ve bozgunculuk çıkartılmış, ortam haksız menfaat elde etme bulanık suda balık avlamaya müsait olduğundan böyle bir ortamın doğmasını isteyebilir vb. gibi nedenler bunlardan sadece bazılarıdır (Kasapoğlu, 1997b: 249).

Hayatın gayesini servet ve bol nimet ile rahat yaşamakta arayanlar; mutluluğu yüksek bir makama erişmekte görenler elbette ki bu konumlarını koruyabilmek veya hedeflerine ulaşabilmek için, birtakım fitneler ortaya çıkaracaklardır. Böyle bir karmaşık yapıya sahip olan münafiklar işbaşına gelince zehirlerini akıtmaya, din ve ahlakı yıkmaya çalışır, din düşmanlığını çeşitli araçlarla genç kuşağa aşılar ve dini bir öcü gibi tanıtmaya gayreti içinde olurlar. Manevi değerleri küçümserler, onlarla alay ederler (Yıldırım, 1986: II, 560). Münafiklar içinde bulundukları toplumun birlik ve tesanüt içinde bulunmasını asla istemezler. Çünkü menfur emellerini böyle bir toplum içinde gerçekleştiremezler. Bundan dolayı rahat hareket edebilmek için toplumun dikkatlerini başka noktalara çekip daima fitne ve fesadı yaymağa gayret ederler (Temel, 1978: 43-44). Kin ve ihtiras, kıskançlık ve baş olma duyguları kabarmaya hiçbir ölçü kabul etmez, ahlak ve fazilet adına ne varsa pervasızca çiğnerler (Yıldırım, 1986: XII, 6204). En küçük olayları bile abartıp İslam aleyhine değerlendirerek; fakat her vesileyle zevahiri kurtarmak için Hz. Muhammed'i arkadaşlarının yanında övmek ve O'nun Allah'ın Rasûl'ü olduğunu (Münafikun, 63/7) söylemek suretiyle çıkardıkları fitneden kurtulmayı da başarmaya gayret sarf ederler. Fırsatları kollayıp külfetsiz nimet elde etmek hususunda pek mahirdirler. Çilesini çektikleri, yükünü omuzladıkları hiçbir dava yoktur. Olayları uzaktan izleyerek sonucu kestirmeye çalışırlar, kendilerini emniyete alırlar (Temel, 1978: 52).

“Şâyet seninle çıkmış olsalardı, bozgunculuk etmekten başka bir faydalan olmazdı. Fesat ve fenalığı arttırmaktan başka bir iş yapmazlardı.” (Tevbe, 9/47). Yeryüzünde münafikların fesadı, Müslümanları aldatmak, onların sırrını ifşa etmek, kâfirlerle savaş ve kritik anlarda iş birliği yapmak, saygın kişilere iftira atarak Müslümanların dayanışmasını zedelemek, olarak sıralanabilir (Yıldız, 2000: 117). Bütün bu kötü niyetlerine rağmen kendilerine yapmış olduklarından dolayı af dile edilse, taşıdığı kibir duygusundan (Bakara, 2/206) dolayı buna yanaşmaz, diğer inanan samimi insanları da küçümser. Bu tip insanlar hem bilinçsiz hem de bilgisizdirler. Zira kendi yollarını doğru olduğu kanaatini taşırlar. Ne yaptığının ve ne yapması gerektiğinin bilincinde olan insan ikiyüzlülükten uzak durmaya çalışır. Gösteriş yapanların yani yerini sağlamlaştırmak veya düşmanın koltuğunu sarsmak için çalışanların bilinç ve algılayışlarında problem vardır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *“Onlara insanların inandıkları gibi siz de inanın’ denilince biz de akılsızlar gibi iman mı edelim? derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler.”* (Bakara, 2/13) denilerek münafikları sefih oldukları, yani, bilinçsiz oldukları, düşünmeden hareket ettikleri, kafalarını kullanmadıkları, anlama düzeylerinin düşük olduğu, beyinsiz oldukları zararlı ve faydalı konularda görüşü zayıf, marifet ve isabeti çok az olan cahil ve kültürsüz kimseler oldukları ifade edilmektedir (Okumuş, 2002: 158). Münafikların sayılan bu olumsuz vasıflarından dolayı, Müslümanlar seçecekleri idarecilere ve lider kadrosuna çok dikkat etmek zorundadır. Zira halk tabakasının önemli bir kısmı daha çok başlarındaki liderlerin uydusu olurlar. Ve onların yaşayışlarını davranışlarını, inanç ve tutumlarını kendilerine örnek edinirler. Bunun için Kur'ân-ı Kerîm özellikle bu konu üzerinde durup gerçek Müminleri uyanık bulunmaya çağırmaktadır. İnkârcı zalimlerin,

ikiyüzlü dönek münafikların iş başına geçmesiyle Müslümanların bulunduğu toplumun karanlığa döneceğine işaret edilmektedir (Yıldırım, 1986: XI, 5683-5684).

4.2.12. Münafiğin Dostluğuna Güvenilmez

Farsça'da *seven*, *sevgili*, *yâr* anlamındaki *dost* kelimesinden gelen dostluk, İslamî literatürde *sadâkat*, *uhuvvet*, *meveddet*, *sohbet* gibi değişik kelimelerle ifade edilmiştir. Ayrıca dinî ve ahlâkî zihniyetin beşerî ilişkiler üzerindeki etkileri dolayısıyla kâfirlerin, zalimlerin, Yahudi ve Hristiyanların birbirlerinin ve şeytanın dostları oldukları anlatılır (Çağrı, 1994: IX, 511).

“Allah’ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmedin mi? Bunlar ne sizdendir ne de onlardan. Bile bile, onlar, yalan yere yemin ederler.” (Mücadele, 58/14). Münafiklar Allah Teâla’nın “Allah’ın lanet ve gazap ettiği kimseler” (Maide, 5/60) diye nitelediği Yahudileri dost ediniyorlar. Ve onlara, Müminlerin sırlarını aktarıyorlar. Fakat o münafiklar Yahudilerden de değildir (Râzî, 2002: XXI, 387). İslam’a göre küfür bir tek millettir. O bakımdan Müslümanların hakiki dostu ve yakını Allah’tır. O’nun Peygamberidir ve bütün Müminlerdir. Ancak bunları bırakıp Yahudileri ve Mekkeli müşrikleri kendilerine dost edinen ikiyüzlü dönekler ruhlarını, kişiliklerini menfaatleri uğruna satmış zavallılardır (Yıldırım, 1986: XII, 6096-7907). Dostluk ya zorunlu etkenlere bağlı olarak kendiliğinden veya gayeli ve iradî olarak kurulur. Bunların ilki ikincisinden daha güçlüdür. Zira ikincisi bağlı olduğu gayenin elde edilmesiyle sona erebileceği halde birincisi zorunlu hatta tabii sebeplere dayandığı için sürekli. Bu dostluk genellikle ruhi yapıları, karakterleri uyuşan kimseler arasında gerçekleşir. Birbirleriyle uyuşan iki kişi arasındaki münasebetler gittikçe gelişerek iyi niyet, sevgi, güven, dayanışma gibi ahlâkî ve sosyal amillerin tesiri ile en sonunda kişinin kendi benini dostunun beninden ayrı görmeyeceği aşk derecesine ulaşabilir (Gürel, 2014: 141). Nitekim gerek Hz. Peygamber zamanında gerekse ondan sonra münafikların güçlenmesi, direnmesi, organizeleri, sürekli olarak rahatsızlıklara neden olmaları, hile ve tuzaklar peşinde koşmaları ancak Yahudilerden gördükleri destek, onlar arasında gerçekleşen dayanışma ve yardımlaşma sayesinde olmuştur (Yıldız, 2000: 70).

Münafik yeminle dostluk gösterisinde bulunduğu düşmanını tahrik eder. Zira münafik sadakat ve dostluğa; inancından dolayı değil, şahsi çıkarından dolayı sarılır. Maddi menfaatini gözetir onu nerede bulursa temin etmeye çalışır. Şâyet menfaatini düşmanı olan birinde bulursa onu elde etmek için düşmanı ile dostluk kurmasına hiçbir engel yoktur. Böyle bir durumun ahlaklılık veya ahlaksızlık olması onun için bir problem değildir. Kur’ân-ı Kerîm hitabı peygamber Aleyhisselam’a yönelterek şöyle buyuruyor (El-Behiy, 1995: 100).

“Kitap ehlinde o inkâr eden kardeşlerine, “Yemin ederiz ki, siz (Medine’den) çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız...” (Haşr, 59/11-12). “Münafiklar Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinirler, şeref ve üstünlüğü onların yanında mı arıyorlar? Şüphesiz ki bütün şeref ve üstünlük Allah’a aittir.” (Nisa,

4/139). Arapça’da izzet; şiddet ve güç demektir. Münafıklar, Yahudilerle birleşmek suretiyle güç ve kuvvet arıyorlardı (Râzî, 2002: VIII, 372). Münafıkların dostlukları sadece sözden ibarettir. Onların dostluğuna asla güvenilmez. Çünkü münafıklar dostlarını her zaman ve her mekanda yalnız bırakabilir. Nitekim bunun pek çok örneklerine tarihte rastlamak mümkündür. Bunlardan bir tanesi Asr-ı Saadet’te olan şu olaydır. Medineli münafıklar Medine dışında bulunan Yahudi dostlarını Hz. Muhammed’e karşı kışkırtmış ve bir aksilik olursa kendilerine yardım edeceklerine söz vermişlerdi. Münafıkların bu kışkırtması ve teşvikiyle Hz. Muhammed’e karşı tavır koyan Ben-i Nadir Yahudileri bu tavırlarından dolayı Medine’den çıkarılmayla karşı karşıya kalmış ve Abdullah b. Übey ve diğer bazı münafıklar iş ciddiye binip sıra destek ve yardıma gelince verdikleri sözü unutmuşlar ve netice de Ben-i Nadir Yahudileri yerlerinde olmuşlardı (Köksal, 1981: I-II, 237-239; İbn Hişam, 1955: II, 47-49).

Kur’ân İslam’ın ilk yıllarında dinî kültürü yeterince almamış münafıkların tıpkı bu olayda olduğu gibi Yahudilerin dünyalıktan yana sağladıkları maddi imkânları görünce küfrün kesif propagandasına kulak verip kendilerini iyice kaptırma bedbahtlığına uğradıkları misali verirken bu günde değişik ambalaj, değişik metotla İslam’ın karşısına çıkan materyalistlerle, haçlı zihniyetlerinin, dinî eğitim ve kültürden mahrum yetişen Müslümanları tesir alanlarına çekip almakta başarılı olabileceklerine dikkatleri çekmektedir. Kuran ve hadisler bunun tedavisini üç madde halinde belirlemiştir.

- a) Önce köklü bir dini eğitim.
- b) Bilinçli, sistemli ve akılcı yollarla çalışmak.
- c) İnkârcıları ve öncelikle de İslam’a karşı cephe almış olanları dost edinmemek.

Hem Müslüman olduğunu iddia etmek hem de maddecilerle inkârcılarla dost olup onlar nezdinde şeref, itibar ve üstünlük aramak, hem İslam’ın insan hayatını en mükemmel ölçüde düzenleyen bir din olduğunu söylemek, hem İslam’ı alaya alındığı, ibadet kuralları küçümsendiği toplantılara katılmak, nifakın ilk ve son belirtisi, münafıklar düzeyine gelmenin açık alametleridir (Yıldırım, 19986: III, 1516-1517).

Münafıkların temel düşünceleri makam ve servet sahibi olmak olduğu için ilişkileri çıkarıcılık üzerine bina edilmiştir. Nerede çıkarları biraz fazla olsa hemen oraya giderler ve çeşitli yalanlar söyleyerek kendilerinin dostu olduklarını söylerler. Asr-ı Saadet’te Yahudiler, şeref ve izzetin yani güç ve şiddetin kendilerinde olduğunu söyledikleri için münafıklarda onlarla dostluk ilişkisi içine girmişlerdi (Kutub, tsz.: III, 438).

Şahsiyetleri tam oturmamış olan bu tip insanlar bu açıklarını kapatmak amacıyla nerede izzet ve şeref varsa oraya dost görünüyorlar (Kılıç, 1982: 118-119). Fakat münafıkların bilmediği veya anlayamadıkları bir hakikat vardır ki o da gerçek izzet ve şerefin Allah’a ve O’na inananlara ait olduğu. Çünkü Hak inceleyebilir ama kopmaz, aynı zamanda sağlam adımlarla ve ağır bir tempoyla yol alır; gösterişten uzak bir iz bırakır, sarsılmaz bir temel oluşturur ve sabırlı ve temkinli bir metotla davasını yürütür. Küfür

ve nifak ise, ataktır, şarlatan ve şirrettir. Dört nala gider, ama amacına ulaşmadan hezimete uğrar, hakkın yumruğu altında parçalanır (Yıldırım, 1986: XII, 6207).

4.2.13. Münafık Müfteridir

İftira; daha çok bozmak anlamında kullanılan bir terimdir. Kur'an'da "yalan uydurmak, şirk ve zulüm" (Nisa, 4/48-50; En'am, 6/140; Maide, 5/103; Secde, 32/3) için de kullanılmıştır (İsfahânî, 1992: 793-794). İftira kelimesi, terim olarak, "bir kimseye işlemediği bir suç, günah yahut kusur sayılan bir söz, davranış veya nitelik isnat etmek" anlamında kullanılmaktadır. İftira eden kimseye de "müfteri" denilir (Soysaldı, 2005: XLI, (IV), 93). İfk ve bühtan kelimeleri de aynı anlamda kullanılmakla birlikte ifk, yalan ve isnaddan daha ileri olan şeydir. Bunun, *bühtan* manasında olduğu da söylenmiştir ki *Bühtan*, farkına varmadan kişinin başına ansızın gelen bir şeydir. Bunun aslı, *çevirme* manasına olan *İfk* masdarıdır. Çünkü bu olması gerekenden başka şekle sokulmuş, tersyüz edilmiş bir sözdür (Râzî, 2002: XVI, 556).

Nifakın belirtilerinden ve münafıkların en önemli silahlarından biri olan iftira, onların fitratlarındaki şerrin tezahürü olup hile ve zararların en fenası ve en katıdır (Yıldız, 2000: 133). İftiraya; eğitim seviyesi düşük, sorunlarıyla aktif olarak baş etme mekanizmaları fazla gelişmemiş kişilerin daha çok başvurduğu görülür. Düşük eğitim seviyesi, az bilgi ile daha çok yorum yapmaya duyulan ihtiyacı artırır. Bu eğilin kulaktan dolma yahut yüzeysel bilgilerle sonuca gitmeye yani iftiraya yatkınlık oluşturur. Yine sorunları ile başa çıkma becerisi az gelişmiş kişilerin pasif çözüm arayışları nedeniyle bu yola daha sık başvurdukları, bu bağlamda belli kişileri gerçekte olan yahut olmayan sorunları ile öne çıkararak kendi sorunlarının ikinci plana düşmesini arzulayabildikleri gözlenir. Zaman zaman bilinçli bazen de bilinçdışı olabilen bu eğilim hem iftira atma davranışını hemde atılmış iftiralara daha çabuk ve kesin inanmayı artırıcı unsurlardır. Mevkisi ile göz önünde olan, başarısıyla kitlelerin dikkatini üzerine toplamış ve varlıklı kişiler diğerlerine nazaran daha fazla risk altındadır. Yine çalışanlar çalışmayanlara, bayanlarda erkeklere göre iftiraya uğrama davranışı bakımından daha yüksek risk taşırlar. Belli giyim tarzları, ses tonları ve konuşma biçimleri, fiziksel güzellik, kısa sürede zengin olma türü yaşantılar bu konuda risk taşıyan diğer hususlardır (Güllü, 2012: http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_9105.htm, 20.05.2018).

Ben-i Mustalık Gazvesi dönüşünde Hz. Aişe aleyhine atılan iftirayı Cenâb-ı Allah "O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir gürühtür." (Nur, 24/11) şeklinde buyurarak münafıkların en etkili iftiralarına açıklık getirmiştir. Münafıklar bir bakıma sapık kâfirlerden daha tehlikelidirler. Çünkü küfrün ve kâfirin rengi bellidir, ama münafığın ve ortaya attığı nifağın rengi belli değildir. Ancak olaylar birbirini izleyip belli bir hedefe yönelince anlaşılabilir. İşte Hz. Aişe (r.) ile ilgili olayı nifak düzeyinde ilk değerlendiren, münafıkların elebaşısı Abdullah b. Übey dir ki onun yaydığı nifak ve iftira tohumunu, iman ve idrâki zayıf olup kendi nefis ve karakterini ölçü ve kıstas olarak dikkate alan Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsase ve Hamne bnt Cahş gibi bazı

müslümanlar da ne yazık ki iffeti şehvete kıyas etme gafletine düşmüşler ve Abdullah b. Übey'in nifak akıntısına kapılmışlardı. Günahın büyüğünün ona nisbet edilişi, onun bu iftirayı ilk yapan olması sebebiyledir (Yıldırım, 1986: VIII, 4180; Râzî, 2002: XVI, 559; Taberi, tsz.: VI, 126).

Hassan b. Sabit, Mistah b. Üsase ve Hamne bnt Cahş'a iftira cezası uygulamıştır. Had uygulanmasının sebebi; onlardan sadır olmuş iftiranın günahının keffârete uğramasıdır. Ta ki bu iftira dolayısıyla âhirette onların üzerinde herhangi bir sorumluluk kalmasin (Kurtubî, tsz.: XII, 317-318). Münafıklar propaganda faaliyetlerini el altından yürüttükleri için asıl iftira olayının tertipçisi Abdullah b. Übey b. Selü'ün cezalandırıp cezalandırılmadığı kesin biçimde bilinmemektedir. Farklı rivâyetlere göre dedikoduyu çıkardığını bizzat kendisinden duyan şahitlerin bulunamaması sebebiyle cezadan kurtulmuş veya kırbaçlanmış, bir rivâyete göre ise bu ceza iki misli uygulanmıştır (Fayda, 2000: XXI, 508).

Tarih kitaplarında Mistah'ın, ne Aişe'ye karşı ne de Safvân'a karşı herhangi bir hoşnutsuzluğundan bahsedilmez. Üstelik Mistah, kendisine yardım eden, sürekli iyilikte bulunan Hz. Ebu Bekir'in kızına yapılan bu iftirayı yayma eylemine katılmıştır. Buna ilaveten Mistah'ın annesi Hz. Ebu Bekir'in teyzesinin kızıdır. Bunun bir kişilik zafiyetinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Algül'e göre ise, Mistah'ın bu olaya katılmasının nedeni, "Ebu Bekir'in mâlî desteğiyle hayatını sürdürmenin verdiği hissi reaksiyondur". Bu da, bir anlamda kişilik bozukluğudur. Hassân'ın, bu iftira hadisesine katılmasına gerekçe olarak, Safvân ile aralarının açık olduğu, dolayısıyla onun aleyhinde propaganda yaptığı belirtilmektedir. Hassân, daha sonraları uzun bir kaside inşad ederek, Aişe hakkında aşırı gidip hataya düştüğü için ondan özür dilemiştir. Şiirinde Aişe'nin iffetli ve vakar sahibi oluşunu, asil ve şerefli bir soydan geldiğini, Allah'ın onu her türlü kötülükten temize çıkardığını ve kendisinin iftira olayına katılmasından dolayı son derece pişmanlık duyduğunu dile getirmektedir. Hamne, bu olaya kız kardeşi Zeyneb'e olan sevgisinden dolayı karışma ihtimali yüksektir. Çünkü Hz. Aişe'nin de belirttiği gibi Peygamberin hanımları arasında kendisinin en büyük rakibi, Zeyneb bnt. Cahş idi. Ancak Hz. Zeyneb, Hz. Aişe hakkında Hamne gibi düşünmemiş, bilakis Hz. Aişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini söylemiştir (Algül, 2000: IX, (IX), 135; Aksu, 2004: VIII, (I), 13-14).

İftirayı oluşturan harçlar kıskançlık, nefret ve saldırganlıktır. İftiracı başkasını karalayıp suçlarken bir çeşit telafi de bulunur. Bu nedenle iftiracı için belirli bir kişiyi itibardan düşürmek kendi adına bir başarıdır, hatta olayın yer ve önemine göre bir kahramanlıktır. Genel olarak başkalarını kötöleyenler diğer insanlarda bir ahlak hayatının oluşunu düşünemeyenler veya buna tahammül edemeyenlerdir. Bunlar bir bakıma kendileri kusurlu, faziletsiz ve çocukluk çağlarından beri örgütlenen bir suçluluk duygusuna saplantılı insanlardır, kıskanç kişilerdir ve bir yansıtma mekanizması ile başkalarını suçlamaktan hem zevk alırlar hem de kendi bilinçdışı çirkinliklerini örterler. İftiracı şu veya bu kişi hakkındaki iftiralarına muhatap olanlara karşı doğrudan doğruya iftiraya uğrayanın bir düşmanı gibi hareket etmez, çoğu zaman yapmacık bir üzüntü davranışı takılır. Örneğin; bende inanmak istemiyorum ve üzülerek

bunu belirtiyorum fakat ne yapayım şüphe uyandıran bazı olaylar ve deliller beni de şaşırtmış ve üzmüştür şeklinde konuşur. Neticede iftira herhangi birine karşı bir tür merhametsizlik öç alma ve kıyım gösteren psikolojik bir fenomendir (Gürel, 2014: 112-113). İftira her türlü hayali kötülüğü uydurur. Hilekâr ve silinmez bir yalanla kurbanını karalar. Herkes bilir ki, iftiradan sonra geriye bir şeyler kalır; hiç olmazsa şüphesi kalır, bunun için dilimizde *iftira at, kendisi olmazsa izi kalır* diyerek iftiranın kötülüğü anlatılır. İftira, daima ruhen hasta bir kimsenin fiilidir (Altıntaş, 1990: 47). İftiraya inanma eğilimlerinin artmasını yönündeki genel yaklaşım bu tür çirkin eylemlerin toplumlarda daha hızlı yayılmasına yol açmaktadır. Çünkü bu yakıştırmalara büyük ölçüde inanılacağına düşünülmesi; belli odakların gözlerine kestirdikleri kişi veya kurumlarla daha kestirmeden, daha kolay mücadele yaklaşımı olarak bu eylemi seçebilme olasılıklarını arttırmaktadır. Bu yaklaşım en çok da kendi başarılarıyla değil de daha kolay olan başkalarının başarısızlıkları ile öne çıkmak fırsatçı duygusunu kışkırtmaktadır. Bu ise toplumlarda güvensizlik, sevgisizlik, düşmanca hisler meydana getirmekte, gereğinden fazla kaygı içinde bir yaşam sürmeye neden olmaktadır. Pek çok kişinin iftiraya yatkınlık oluşturabilecek şeylerden gereğinden fazla uzak durmalarına neden olmakta, bu ise yaşamı daha fazla baskı altında ve stresli yaşamaya yol açmaktadır. İnanıp inanmama hususunda ilgili kişilerin kendi -öz izahlarına değil de dışarıdaki (bakış açıları maksatlı olan) kişilerin referans alınması, yani, *ne yaparsa yapsın bir türlü anlaşılmamak* bu işin mağdurunu her açıdan yıkmakta, telafisi çok zor sıkıntılara ve zorluklara düşmesine yol açmaktadır (Güllü, 2012: http://www.tavsiyedyorum.com/makale_9105.htm, Erişim Tarihi: 17.05.2018).

İftiranın amacı bir insanın bir ailenin ve bazen de sosyal bir topluluğun huzurunu ve mutluluğunu bozmak ve kendilerine birtakım menfaatler elde etmektir. İftirada ya tamamıyla bir yalan vardır ya da herhangi bir olayın bütün olumsuz yönleri abartılarak aktarılır. İftirada her türlü hayali kötülük vardır. Müfteri silinmez bir yalanla seçtiği kurbanını karalar iftiradan sonra geriye bir şey kalır, o da kuşkudur. Bu kuşku o kadar güçlüdür ki insanın zihninde iftiraya uğrayan şahıs hakkında birtakım sorunların doğmasına yol açar. İnsan kendi kendine iftiraya uğrayan şahıs hakkında gerçekten öyle mi? Yaptı mı acaba? gibi sorular sorar ve bu sorular çoğu zaman cevapsız kalır. Zihninin bir köşesinde her zaman iftiraya uğrayan şahıs hakkında olumlu düşüncelerinin yanında olumsuz düşünceler de yer alır. Nitekim kültürümüzde bu durumu anlatan şu özdeyiş meşhur olmuştur iftira at kendi olmazsa izi kalır. İftira eden şahısta; başkasına zarar vererek intikam alma duygusu, başkasını değerden düşürerek kendi üstünlük duygusunu duyurma isteği ve menfaat elde etme düşüncesi mutlaka bulunur. İftiracı ahlaka aykırı taktikler kullanarak çevresinde sosyal bir üstünlük kurmaya çalışır (Aydın, 2002: XV, (III), 384).

4.2.14. Münafık Kindardır

Kin; Arapça'da "hıkd" kelimesi ile ifade edilir ki anlamı "intikam alma isteği ve onun gerçekleştirilmesi" dir. Kişi düşmanından öç alıp öfkesini gidermekten aciz

olduğu zaman öfkesini tutar ve gadab içeri dönüp kişide birikir netice de kin oluşur (Cürcânî, 1997: 89).

Peygamberlerin öncelikli olarak kendi halkları arasında tebliğ görevini yerine getirirken yeni oluşuma; eski alışkanlıklarına, yeni oluşumun dışladığı değerlere, davranış ve düşünüş biçimlerine bağlılıkları ya da bağlı kalma istekleri nedeniyle karşı çıkan, ayak direten ve uyum sorunları yaşayan suçlular bir muhalefet grubu olarak peygamberlerin karşısına çıktılar. Kindar olmalarının nedeni; kendilerine göre oluşturdukları toplumsal yapıyı düzeltmeye ve yeniden oluşturmaya çalışan ve vahiyle yönlendirilen müdahaleci peygamberlerin varlığıdır. Peygamberler çok defa gücü, kudreti ve iktidarı elinde bulunduran suçluların kamuya yönelik olumsuz müdahalelerine karşı çıktıkları için suçluların tepkisini toplamaktadırlar. Başlangıçta zararsız olan bu tepki daha sonra saldırıya yönelten kine dönüşmektedir. Açıkçası suçlu kişisel ikbalini gözetken şahsi ihtiyacını tatmin eden ve kavgacı bir yol izlemeyi marifet sayan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2002: XV, (III), 383).

Nefret, insanın çok derin bir özelliğidir. Nefret meselesi, bütün insan ve toplum psikolojilerinde ortaya çıkar. Nefret öyle bir duygudur ki, en güzel niyetler ve en güzel temenniler ona çarpına tuz-buz olurlar. Öyle ise nefret bu zehirleyici, yokedici kaynağını nereden alır? Bu kaynak çok geniştir: o, daima korkudan, güçsüzlükten, frustrasyondan, aşağılanmış olmaktan, aşağılık hissinden ileri gelir. Geçici olması halinde normal gibi kabul edilebilecek bu hal (aslında değil), devam etmesi halinde marazdır. Nefret, cinsi ve ahlaki sadizmde de görülür. Her sadizm (zalimlikle birlikte bulunan şehvetperestlik), yıkıcı ve mahvedici bir güçsüzlüğün işaretidir (Altıntaş, 1990: 59).

İslam ülkelerini birbirine düşürmek, Müslümanların birleşip kaynaşmasını, büyük bir kuvvet olarak ortaya çıkmasını önlemek için düşmanlığın gizli, açık her çeşidini ortaya koymaktadırlar. Sırası geldikçe kin ve düşmanlığını gizlemesini bilen, ortam uygun olduğunda onu açığa vuran bir düşmana karşı çok, hem çok tetikte bulunulması gerekmektedir (Yıldırım, 1986: II, 1044). *“Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşünürseniz size âyetleri açıkladık.”* (Âl-i İmran, 3/118). Münafiğin, sözünde nifakına delâlet eden ve sevgi ile nasihat hususunda samimiyetten uzak olduklarına delâlet eden birşey mutlaka bulunur. Münafiğin dilinde tezahür eden kin ve buğz alâmetleri, onun kalbinde yer eden nefretten; yine onun lisanında zuhur eden kin alâmetleri, onun kalbinde bulunan kindarlıktan daha azdır (Râzî, 2002: VII, 27).

İslam düşmanlarının başlıca belirtilerini ise şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Dost gibi görünmeye çalışırlar. Ancak buna aldanmamalı, çünkü hiçbir zaman dürüst ve samimi değildirler.

2. Müminleri sanat, kültür ve benzeri yollardan şaşırtıp bozmak için çeşitli entrikalar çevirirler.

3. İslam ülkelerinin ekonomik yönden sıkıntıya düşmesini gönülden ister ve bunun için bütün zekâ ve yeteneklerini kullanırlar.

4. Şartlar elverdiğinde kin ve düşmanlıkları ağızlarından taşar. Kalblerindeki düşmanlık ise çok daha büyüktür.

5. Müminler, onları ne kadar severlerse sevsin, onları yumuşatıp kalblerindeki kin ve düşmanlığı gidermek mümkün olmaz.

6. İslam âleminin güçlenmesi, yani ekonomik güç kazanması, bilim ve teknik alanlarında ileri gitmesi onları tasalandırır.

7. İslam ülkelerinden birinde bir bölünme ve iç savaş, kargaşalık ve felâket başgösterirse buna ancak sevinirler; fırsat buldukları takdirde bunun devamını sağlama yollarını arayıp bulmaya çalışırlar.

8. Bazen de dıştan dost görünüp sırları öğrenmeyi planlar ve gereken tuzakları hazırlamakta gecikmezler.

9. İslam ülkelerini, verdikleri faizli kredilerle sömürmeye çalışır, her geçen gün harp sanayiini geliştirerek soğuk ve sıcak harbi devam ettirirler.

10. Müslümanların birlik ve beraberliğinin tek dayanağı olan dini, hayat sahnesinden çekip onu öğretimsiz, eğitimsiz olarak vicdanın dar çerçevesine sokmak için çırpınıp dururlar.

11. Din bilginlerinin itibar ve saygınlığını düşürmek, halkı onlara düşman etmek için basın ve sanat yoluyla birçok yalan ve iftiraları sahneler ve tezgâhlanmasını devam ettirirler (Yıldırım, 1986: II, 1047).

Ebu Musa el-Eş'arî zımmi bir kimseyi kâtip olarak göreve aldı. Ömer (r.) ona bundan dolayı sitem eden bir mektup yazdı ve bu âyet-i kerîmeyi hatırlattı. Sonra Ebu Musa el-Eş'arî, Ömer (r.)'ın huzuruna bir hesap getirdi ve bunu Hz. Ömer'e sundu. Hz. Ömer, yapılan bu hesabı beğendi. Daha sonra Hz. Ömer'e bir mektup geldi. Ebu Musa'ya: Senin kâtibin nerede? Gelsin de insanlara bu mektubu okusun, deyince, Ebu Musa: O mescid'e giremez, dedi. Hz. Ömer: Neden, o cünüp mü? Diye sorunca, Ebu Musa: Hayır, o bir Hıristiyandır, dedi. Hz. Ömer onu azarladı ve şöyle dedi: Allah onları uzaklaştırmışken sen onları yakınlaştırmı. Allah onları hakir düşürmüşken sen onları tebcil etme. Allah onların hain olduklarını söylemişken sen onlara güvenme (Kurtubî, tsz.: IV, 340).

"İşte siz öyle kimselersiniz ki, onları seversiniz; onlar ise, bütün kitaplara iman ettiğiniz hâlde, sizi sevmezler. Onlar sizinle karşılaştıkları zaman "inandık" derler. Ama kendi başlarına kaldıklarında, size karşı kinlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. De ki: "Öfkenizden ölin!" Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir." (Al-i İmran, 3/119). Münafikların kinlerinin artmasından kasıt, İslam'ın güçlenmesiyle öfke ve düşmanlıklarının çoğalması, rahatsızlıklarının artmasıdır. Zira Müslümanların güçlenmesi münafikların giderek zelil ve rezil olmaları anlamına. İman edenlerle karşılaştıklarında iman ettik derler. Ancak yalnız başlarına yani kendilerinden olanlarla birlikte kaldıkları vakit de kendi aralarında iman edenlere karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar. Müminlere besledikleri kinden dolayı parmak uçlarını ağızlarına götürürler. Biri diğere: Şunları görmüyor musunuz? Güçlendiler ve çoğaldılar, derler. Parmakları

ısırmak, kişinin güç yetiremediği şeyleri elinden kaçırmasından ötürü, yahutta değiştirmeye güç yetiremediği musibetlerle karşı karşıya kalan öfkeli ve kızgın kişinin davranışdır (Kurtubî, tsz.: IV, 344).

Bilindiği gibi kin genel bir sinirlilik hali olarak ortaya çıkan ve saldırganlık tepkisi olan öfkenin insan zihninde sürekli bir biçimde toplanması sonucu meydana gelir. Kindar insan düşmanına ya kısmen ya da tamamıyla zarar vermek, onu yok etmek ister. Kinin öfkeden farkı; uzun süreli olmasıdır. Öfke geçicidir, kısa sürede söner, gider. Kin ise uzun sürelidir. Kindar insan, zihninde kin beslediği kişiye verebileceği zararları, bunların sonuçlarını karşısına çıkabilecek engelleri hesaplar (Aydın, 2002: XV, (III), 384).

4.2.15. Münaфіk Kötülüğü Emreder Ve İyilikten Alıkoyar

Allah Teâla, Müminlerin sıfatlarının zıddına olan münaфіkları takbih ediyor. İnananlar ma'rufu emredip münkerden nehyederken münaфіklar; münkeri emreder, ma'rufu ise nehyederler (İbn Kesîr, 1991: VII, 3564). *“Münaфіk erkekler ve münaфіk kadınlar birbirlerindendir (birbirlerinin benzeridir). Kötülüğü emredip iyiliği yasaklarlar, ellerini de sıkı tutarlar. Onlar Allah'ı unuttular; Allah da onları unuttu. Şüphesiz münaфіklar, fasıkların ta kendileridir.”* (Tevbe, 9/67). Bu âyet münaфіkların kepezeliklerinin ve kötülüklerinin bir başka çeşidinin açıklanmasıdır. Kötü ameller ve çirkin fiiller hususunda, münaфіkların kadınları da erkekleri gibidir. İşte bundan dolayı Cenâb-ı Hak, *“Münaфіk erkeklerle münaфіk kadınlar nifak sıfatı hususunda, birbirinin tamamlayıcı parçasıdır”* buyurmuştur. Bu, bir insanın tıpkı, “Sen benden; ben de senden” demesi gibidir. Yani “İşimiz ve durumumuz aynıdır; bu hususta seninle benim aramda bir fark yok” demektir (Râzî, 2002: XII, 76-77).

Münaфіk, hangi toplumda, hangi kültürde olursa olsun aynı anlayışı ve aynı davranışı benimser. Onların özellikleri genelgeçer bir nitelik taşır. Onlar birbirinin dostudur, birbirini gözetir, destekler ve münaфіklık psikolojisi birbirine bağlıdır. Her yerde her şart altında ve her durumda birbirini destekler ve arka çıkarlar (Bayraklı, 2006: VIII, 262). Onlar kötülüğü emrederken, iyiliği yasaklarken bunları küçümserler. Bu eylemlerini gizlice, fısıltı ile kötüleyerek, ayıplayarak söylerler. Çünkü onlar bu tür şeylere kendilerini güvenli hissetmedikleri yerlerde açıkça cesaret edemezler (Kutub, tsz.: VII, 329). Bütün münaфіklar kötülükle meşgul olur ve iyiye düşmandır. Bu insanların namaz kıldıklarına, Allah peygamber dediklerine aldanılmamalıdır, inanılmamalıdır. Münaфіk münaфіğı tutar, kötülüğü emr ederler. Yani yapmış olduğu kanunlarda mutlaka insanlara zarar verir (Toptaş, 2017: III, 360-361).

Eğer bir kimse kötülük yapmaya niyetlense, münaфіklar tüm sempati, tavsiye, teşvik, iyi dilek, övgü ve onaylarını böyle bir kimseye tahsis ederler. Bu kötülüğün işlenmesinde elbirliği yaparlar, başkalarını da bunda rol almaya ikna ederler ve bu işi yapanı her yönden desteklerler. Diğer taraftan eğer bir kimse bir iyilik yapmaya niyetlense, bunu duyduklarında şok olurlar, çünkü bu kalplerine acı verir, hatta onlar böyle bir işe niyetlenilmesinden bile hoşlanmazlar. Bir kimsenin bu iyiliğe yardımcı

olmak istediğini gördüklerinde çok rahatsız olurlar ve onu vazgeçirtmek için ellerinden geleni yaparlar. Eğer o kimse vazgeçmezse (yardım etmeyi) başaramamasını dilerler. Tüm münafıkların şu ortak özelliği de vardır: Cimri olsun, cömert olsun hiçbir münafık hayırlı bir gaye için harcama yapmaz. Servetleri ya biriktirip stoklamak ya da kötü yollara harcamak içindir. Aslında münafıklar, kötü yollar için cömertçe büyük miktarlarda paralar harcarlar, fakat hayırlı işler için zerre kadar bile harcama yapmak istemezler (Mevdûdî, 1997: II, 248).

İmân cevherinin gerçek değerinin anlaşılabilmesi, gerçekçi olup Hakk'ı kabullenmenin nasıl bir fazilet ışığı oluşturduğunun açıklığa kavuşmasını ve değer bulabilmesini, daha çok toplumda üç ayrı düşünce ve inançta bulunanların tartışması ortaya çıkarmaktadır. Şöyle ki: Hakk'ı inkâr edenler olmasaydı, Hakk'a samimi olarak inanmanın nasıl bir anlam ve hüküm taşıdığı; içi dışına uymayan ikiyüzlüler olmasaydı, doğru ve emîn kişi olmanın ölçüsü ortaya çıkmazdı. Birinin varlığı hem diğerini daha iyi tanıtmakta hem de değer ölçüsünü ortaya koymakta yardımcı olmaktadır. Biri diğerini kamçılıyıp hız kazandırmakta, atâletten kurtarıp ona canlılık vermektedir. Zira varlık âleminde genel kural olarak her şey zıddıyla daha iyi tanınır ve gelişme sağlar. O halde imânla küfür, faziletle rezîlet, kutsal değerlerle nefsî çıkarlar arasında bocalayan münafıklar her devirde böylesine bir dengesizlik, döneklık içinde birbirlerinin kopyalarıdır; onları az farkla ayırt etmek bile zor (Yıldırım, 1986: V, 2540).

Münafık, içleri fenalık dolu, kalpleri kara, jurnalci, düzenbaz, yüz yüze gelmekten, açık olmaktan çekinen bir karaktere sahip olmaları bunların en belirgin nitelikleridir. Tarihin her döneminde dünyanın her yerinde aynı şahsiyet özelliklerini sergilerler. Kötülüğü emredip iyilikten alıkoymanın sosyal hayata yansıyan boyutu, toplumun mutluluğunu alıp götürmesidir. Çünkü iyiliği emredip kötülükten alıkoymak Âl-i İmrân Sûresi'nin 104. âyetine göre topluma mutluluk getirmektedir. Münafıklar, topluma ve genel manada insanlığa kötülüğü bulaştırmaktadırlar. Toplumlarda sosyal kontrolü tersine çeviren ikiyüzlü insanlar şeytanın işini kolaylaştırmaktadırlar (Bayraklı, 2006: VIII, 262-263; Kutub, tsz.: VII, 329).

4.2.16. Münafık Şüphesidir

Sözlükte *benzemek ve benzerlik sebebiyle başka şeyle karışmak* anlamındaki *şbh* kökünden türeyen şüphe *benzer ve denk olmak, birbirine benzemesinden dolayı iki şeyi birbirine karıştırmak; belirsizlik, karışıklık ve kuşku* gibi mânalara gelir (Günay, 2010: XXXIX, 263). Olay veya nesnenin varlığı, niteliği, amacı vb. hususunda içine düşülen tereddüt, kuşku ve sıkıntı hali İslamî literatürde vesvese, zan, hisbân, tevakkuf, hayret/tehayyür ve daha çok şübhe, reyb, şek kelimeleriyle ifade edilmektedir. Reyb psikolojik bir durum, şek ise bunun doğurduğu zihinsel sıkıntı, bir şeyin varlığı veya yokluğu, doğruluğu veya yanlışlığı konusundaki kuşku ve tereddüttür. İbn Sînâ eş-Şifâ'da, hakikat konusunda zihni karışık olan ve bu hususta aydınlanma ihtiyacı bulunan kimse için *mütehayyir*, ikna edilmesi imkânsız kuşkucu için de *muannid* kelimesini kullanmıştır (Çağrı, 2010: XXXIX, 265-266).

İnanç ya kesindir ya değildir. Kesin olan eğer vakiya uygun değil ise sırf cehalettir; eğer vakiya mutabık olup yakînî bir bilgiden kaynaklanırsa ilimdir. Aksi halde bu, mukallidin inancıdır. Eğer inanç kesin değilse, o zaman bakılır. Eğer iki taraftan birisi daha üstün ise, üstün olan taraf *zann*, aşağı olan taraf *vehim*dir. Eğer her iki taraf dengede ise işte bu da şekk ve şüphedir (Râzî, 2002: XI, 550). Münafikların kalbleri kin, hased, nifak ve şüpheyile doludur, “...Allah’a ve âhiret gününe inanmayan, kalpleri şüpheyile düşüp kendileri de o şüphelerinin içinde bocalayan kimseler senden izin isterler.” (Tevbe, 9/44-45) öyle ki, bu yüzden en basit şeyleri bile idrâk edemezler. Münafiklar her zaman ve her devlette milletlerinin üzerine çekilmiş birer kara tehlike bulutudurlar. Vatanlarının sırtına saplanmış birer okurlar. Münafiklığın toplumlarda yıkıcı hile ve tuzakları, sayılamayacak derecede zararları vardır (Hicazi, tsz.: I, 26).

“(Münafiklar) Müminlere şöyle seslenirler: “Biz de (dünyada) sizinle beraber değil miydik?” (Müminler de) derler ki: “Evet, fakat siz kendinizi yaktınız. Başımıza musibetler gelmesini gözlediniz, şüphe ettiniz. Allah’ın emri gelinceye kadar kuruntular sizi aldattı. O çok aldatıcı (şeytan) Allah hakkında da sizi aldattı.” (Hadid, 57/14). Nurları karanlığa gömülen münafikların Müminlerden nur iktibas istekleri karşılıksız kalınca, “Biz dünyada sizinle beraber değil miydik?” diye ilgi beklerler. Bunun üzerine Müminler onların içyüzünü beş madde halinde açıklayarak sıralarlar: **1-** Siz kendinizi devamlı fitne ve fesat unsuru ve aracı yaptınız. **2-** Bizlere kurduğunuz fitne tuzağına düşmemizi hep beklediniz ve bir türlü şüphe atmosferinden sıyrılmaya çalışmadınız, **3-** Kuruntulara kapıldınız ve kendi kendinizi iyice aldatıp mahvettiniz, **4-** Ne dönüş yaptınız ne de yapmayı düşündünüz; ölüm gelinceye kadar ikiyüzlülüğünüzü, nifak ve şikakınızı sürdürdünüz, **5-** Sapık azgınlar, inkârcı nankörler sizi de Allah’a karşı kuruntuya, boş vaadlere boğup aldattılar. Kendi aklınızı ve idrâkinizi doğruyu bulmada kullanmadınız; sapıkların, fitnecilerin peşine takıldınız. İşte bu kötü düşünce, niyet ve fena amellerinizden dolayı dört kötü sonuçla cezalandırılıyorsunuz: **1-** Bugün hiç kimseden ne sizden ne de sizi ayartan kâfirlerden kurtuluş akçesi kabul edilmez. O gibi hileli ve kirli işler bir bakıma dünyada geçerliydi. **2-** Kalacağınız yer Cehennem’dir. Onun azap ateşini dünyada toplayıp beraberinizde getirdiniz. Böylece kendi ateşinizde yanacaksınız. **3-** Sizin bugün dostunuz ve yakınınız sadece ateştir. Çünkü dünya hayatında hep bu ateşe lâyık olan kimselerle dostluk ve yakınlık kurdunuz. **4-** Varıp yerleşeceğiniz yer, çok kötü bir yurttur. Ahiret âleminde meydana geleceği muhakkak olan bu düşündürücü ve yönlendirici tablo ve safhaların anlatılması, mutlak rahmeti yansıtmakta ve inkarcılarla münafikların ölmeden önce daldıkları gafletten uyanmalarına yönelik bir hikmeti aksettirmektedir (Yıldırım, 1986: XII, 6016-6017).

“Kurmuş oldukları binaları, (ölüp de) kalpleri paramparça olmadıkça yüreklerinde sürekli bir kuşku olarak kalmaya devam edecektir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” (Tevbe, 9/110). Nifakın hakiki veçhesini belirtebilmemiz için önce kalbin itikadi mana ve kavram düzeyinde dört halini bilip incelememiz gerekir:

1. Delile dayanan ve gerçeğe (nefsü’l-emre) uygun düşen itikad. Bu, taklidden uzaktır; ilimle ve gelişmiş bir vicdanla meydana gelir, tahkikidir.

2. Bir delile ve isbata dayanmaksızın gerçeğe uygun olan itikad. Bu, taklit yollu meydana gelir; tahkikî değildir.

3. Gerçeğe uygun düşmeyen itikad. Bu, cehil (bilgisizlik) ve inada dayanır. İlmî olmadığı gibi, nefsü'l-emre uygun bir taklidden de uzaktır.

4. Kalbin bu üçünden de bomboş olma hali.

Bunun yanında dilin de (ikrar, inkâr, sükût) diye üç hali vardır ki, gönül halleriyle birleşmesinden birtakım meseleler çıkar.

a) Kalbde irfan, dilde ikrar hâsıl olması. Bu, ihtiyarî olarak gerçekleşirse, sahibi gerçek anlamda Mümindir.

b) Kalbde irfan hâsıl olması, dilin ikrar etmeyip inkâra sapması. Bu inkâr ıztırarî ise, sahibi Mümin sayılır. Kur'ân-ı Kerîm'de buna işaret edilerek buyuruluyor ki: *Kalbi imân ile yatışmış olduğu halde, zorlanan kimse dışında, inandıktan sonra Allah'ı inkâr edip göğsünü küfre açanlar üzerine Allah'tan bir gazap vardır ve büyük bir azap da onlar içindir.*” (Nahl,16/ 106).

c) Kalbde irfan hâsıl olması, fakat dilin ne ikrar ne de inkâra sapmaması. Bu tarz susma ya zor altında bulunmaktandır ya da isteğine bağlı bir düşüncedendir. Zor altında olur ise, sahibi gerçek anlamda Mümindir, Müslümandır. İsteğine bağlı bir düşünceden olursa, İmam Gazâlî'ye göre sahibi Mümindir; çünkü: Kalbinde zerre miktarı iman bulunan kimse Cehennemden çıkacaktır.

d) Kalpde inkâr hâsıl olması, dille -sırf zevahiri kurtarmak için- gayr-i ihtiyarî ikrarda bulunulması. Bunun sahibi gerçek manada münafiktır.

e) Hem kalbde hem de dilde inkâr hâsıl olması. Bunun sahibi hakiki anlamda kâfirdir (Yıldırım, 1986: I, 78-80).

Şüphe, bir insanın bir olay karşısında duyduğu emin olamama duygusu veya güvensizlik duygusudur. Kuşku ise başkalarının iyi niyet ve amaçlarını kötüye yorarak işkillenmek duygusudur. Şüphe ve kuşku birbirlerinin yerine kullanılsa da paranoid durumlarda önce şüphe daha sonra işkillenmek olan kuşku devreye girer ve buna bağlı sanrılar günlük yaşamda bireye eşlik eder. Kötülük görme tipi (persekutuar tip) sanrılı bozukluğun ilk tipidir. Bu alt tipte olan kişi kendisinin düşmanlık ve zarar gördüğüne inanır. En sık görülen hezeyan tipidir. Düşmanlık görme düşünceleri sıklıkla yakınma, sinirlilik ve öfke ile birliktedir. Kişi öfkeyle davranıp bazen saldırgan olabilir hatta cinâyet dahi işleyebilir (Tönbül, 2016: http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_16195.htm, Erişim Tarihi: 18.06.2017).

4.2.17. Münafik Hain ve Suikastçıdır

“Doğrusu, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hükmedesin diye Kitap'ı sana hak olarak indirdik; hakkı gözet, hainlerden taraf olma. Allah'tan mağfiret dile. Allah bağışlar ve merhamet eder.” (Nisa, 4/105-107). Âyetlerin nüzul sebepleri ile ilgili zikredilen rivâyete göre İslam'a yeni girmiş, Allah ve Peygamber sevgisini ruhuna ve vicdanına yeterince sindirememiş ismi Ta'ma veya Ebu Tu'me olan birisi başka bir Müslümanın zırhını çaldı ve onu da götürüp bir Yahudi'ye emanet olarak bıraktı. Zırhın

sahibi ise izi takip edip Tu'me'nin evine geldi ve Tu'me'dan zırhını sordu. O da yanında olmadığını söyleyerek inkâr etti. Bunun üzerine yine izi takip etti ve Yahudi'nin yanına gitti. Yahudi de bu zırhı Tu'me'den aldığını söyledi. Durum Peygamberimize intikal etti. Tu'me ve onun kavmi Peygamberimize gelip Tu'me'nin hırsız olmadığını hırsızın bu Yahudi olduğunu söylediler ve Peygamberimizden Tu'me'nin beraatını istediler. Hatta Peygamberimizi yeminleri, süslü ve aldatıcı sözleri ve Müslümanlıklarını övmeleri ile ikna edeceklerdi ve Peygamberimiz de nerdeyse bu Yahudinin elinin kesilmesi hükmünü verecekti ki çok geçmeden Allah Teâla Peygamberimize bu yanlış duruma düşmekten koruyup, O'na Yahudi'nin beraatını beyan eden ve Tu'me'nin hırsızlığını, hainliğini ve kavminin olayı saptırmalarını beyan eden âyetleri indirdi. Rivâyette geldiğine göre Tu'me'nin ihaneti ortaya çıkınca Peygamber onun elini kesmek istedi ama o Medine'den kaçıp irtidat etti ve şirke döndü (Derveze, 1997: VI, 205-206; Taberî, 2006: I, 444).

Dış görünüşüyle Müslüman sayılan, aynı zamanda hırsızlıkla suçlanan Tu'me'yi temize çıkarmak için bağlı bulunduğu kabilenin ileri gelenlerinden bir cemaatin harekete geçmesi, asıl suçlu ortada dururken onu bir Yahudiye yükleyerek, Tu'me'yi Peygamber huzurunda savunmaları, aynı zamanda bunların hepsinin de zahiren Müslüman bulunması, Peygamber (s.) Efendimizi Tu'me'den yana bir hüküm vermeye itiyordu. Hâlbuki Yahudi suçsuz, Tu'me ise suçlu idi. Bu da Kur'ân'ın ve İslam'ın insanlıktan yana sunduğu adalet ve hakkaniyeti zedeler ölçüdeydi. Gerçi Peygamber (s.) Efendimiz mevcut delilleri değerlendirerek bir hüküm vermek istiyor, ama acele de etmiyordu. Ne var ki toplanan deliller hakikati yansıtmaya yeterli değildi; daha detaylı bir araştırma ve belge toplama gerekiyordu. Herşeyin iç yüzünü çok daha iyi bilen Allah, dava hakkında Peygamberde (s.) meydana gelen kuvvetli zannın isabetli olmadığını açıklar mahiyette ilgili âyetleri indirdi ve suçlunun kim olduğunu açıkladı (Yıldırım, 1986: III, 1454-1455). Hırsız Tu'me tek kişi olduğu halde âyetle "hainler" ve "nefislerine hıyanet edenler" kelimeleriyle ifadeye yer verilmiştir. Bunun iki sebebi vardır:

Birincisi: Tu'me'nin kabilesi olan Zaferoğulları Tu'me'nin suçsuz olduğuna şahitlik ettiler ve O'na destek oldular. Dolayısıyla günahta O'na ortak oldular.

İkincisi: Bu âyetle Tu'me'yi ve O'nun hıyanetiyle hainlik yapan herkesi içine alması için cemi ifadesi kullanıldı. Yani "Hiçbir haini savunma ve hainden yana mücadele etme." denmiş gibidir (Zuhaylî, 2005: III, 228-231).

Münafıklar İslam liderlerine ve kanaat önderlerine karşı suikast girişiminde bulunmak için fırsat kollarlar. *"Bir şey söylemediklerine dair Allah'a yemin ediyorlar. Hâlbuki o küfür sözünü söylediler ve (sözde) Müslüman olduktan sonra inkâr ettiler. Ayrıca başaramadıkları şeye (peygamberi öldürmeye) de yeltendiler. Sırf, Allah ve Rasûlu kendi lütfu ile onları zengin kıldığı için intikam almaya kalktılar..."* (Tevbe, 9/74).

Medine halkı, Peygamber (s.)'in Medine'ye gelişinden önce geçim darlığı içerisindeydiler. Ata binemiyor, ganimet elde edemiyorlardı. Peygamber (s.) onların yanlarına (Medine'ye) gelince, ganimetlerle zengin oldular. İşte "kendisine iyilik

yaptığın kimsenin sana yapacağı kötülükten kork” anlamındaki darb-ı mesel oldukça ünlüdür. el-Kuşeyrî Ebu Nasr der ki: el-Becelî’ye, Yüce Allah’ın Kitabı’nda: “Kendisine iyilik yaptığın kimsenin kötülüğünden kork” buyruğunu bulabiliyor musun? Diye sorulmuş, O da: “Hâlbuki intikam almaya kalkışmaları için Allah’ın ve Peygamberin onları lütfuyla zenginleştirmesinden başka bir sebep de yoktur” (Tevbe, 9/74) buyruğunu okudu (Kurtubî, 2014: VIII, 324-326).

Tebük dönüşünde bir grup münafık Rasûl-i Ekrem’e suikast düzenlemek için hazırlık yaptı. Bunu fark eden Hz. Peygamber, Huzeyfe b. Yeman’ı onların üzerine gönderdi. Huzeyfe’nin geldiğini gören münafıklar tuzaklarının Allah tarafından Hz. Muhammed’e haber verildiğini anlayınca kaçarak askerin içine karıştılar (Yiğit, 2011: XL, 230). Bunun üzerine Hz. Peygamber, Huzeyfe’ye: “Onların hangi topluluktan, kabileden olduğunu anlayabildin mi?” deyince Huzeyfe: “Hiç birisini tanıyamadım” dedi. Sonra Hz. Peygamber (s.a.s) onların isimlerini teker teker sayarak: “Bunu bana Cebrail haber verdi” dedi. Bunun üzerine de Huzeyfe: “Sen, onların öldürülmeleri için onlara gönderilmedin mi?” deyince, Hz. Peygamber (s.a.s): “Arapların, Muhammed, kendi adamlarıyla savaştı. Zafere kavuşunca da onları öldürmeye başladı demesinden korkuyorum” dedi (Râzî, 2002: XII, 68-69).

4.2.18. Münafık Sözünde Durmaz

Kur’ân’da iman, yalnızca zihni bir inanma değil, bunun yanında kişinin dini naslarla belirlenmiş olan esaslara uyacağına dair gönüllü bir taahhüdü olarak değerlendirilmek suretiyle iman ile ahit arasında sıkı bir münasebet kurulmuştur. Sözünde durmak, verdiği sözlere bağlı kalmak, özü ve sözü doğru olmak gibi anlamları içine alan ahde vefa veya kısaca vefa, İslam ahlakının en önemli prensiplerinden biridir. Ahlakçılara göre ahde vefayı yüksek bir fazilet haline getiren husus, kişinin taahhüdünün aksini her an yapma imkânına sahip olduğunu bilmesine rağmen, kendisini verdiği söze bağlı hareket etmek zorunda hissetmesidir. Ahde aykırı davranmak nifak alametleri arasında gösterilmiştir. Zira sözünde durmamak, sözüne güvenilmez olmak, imanın özünde bulunan sadakat mefhumu ile çelişir (Yurdagür, 1988: I, 534).

Münafıklardan bir kısmı ortalığı bulandırmak, kafalarda şüphe doğurmak için, “*Muhammed, Hristiyanların İsa’yı Rab edindikleri gibi kendisini Rab edinmemizi istiyor...*” diyorlardı. Bunun üzerine “*Peki*” derler, *fakat senin yanından çıktıklarında, içlerinden bir takımı, geceleyin senin dediklerinden başka bir şey kurarlar. Allah gece tasarladıklarını yazıyor, onlara aldırış etme. Allah’a güven, vekil olarak Allah yeter.*” (Nisa, 4/81) âyeti indi (Çetiner, tsz.: 240).

Ebû Hureyre’den rivâyet edilen bir hadiste Allah Rasûlu (s.) şöyle buyurdu: “*Münafığın alameti üçtür: ... söz verdiğinde sözünden döner...*” (Buhârî, “İman”, 25, 33). Abdullah b. Amr’dan rivâyet edilen diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber (s.) şöyle buyurmuştur: “*Dört şey kimde bulunursa halis münafık olur; ... ahd ettiğinde ahdini tutmamak; ...*” (Buhârî, “İman”, 25, 34). Her iki hadiste de Hz. Peygamber verilmiş bir sözden caymayı nifak alameti arasında zikretmektedir. İlim adamları bu hadisin te’vili

hususunda farklı görüşlere sahiptirler. Bir kesim, yalan olduğunu bilerek bir söz söyleyen, kendisine bağlı kalması gerektiğine inanmaksızın ahitleşen ve zamanı gelince hainlik etmek için emaneti bekleten kimse hakkında söz konusu olduğunu söylerler (Kurtubî, tsz.: VIII, 333-334). Bir kimse söz verir ve sözünde durmaya karar verir de sonra bir engel ortaya çıkar, yeni bir durum oluşursa böyle bir cayma nifak sayılmamaktadır. Nitekim bu konuyla ilgili bir hadiste gönlünde hulf yani sözünden cayma taşıdığı halde söz verirse şeklinde ifade bulunmaktadır. Zeyd b. Erkam (ö. 68/688)'dan nakledilen şu hadis konuya daha da açıklık getirmektedir. *“Kişi yerine getirme niyeti üzeri olduğu halde söz verir de yerine getirmese ona bir vebal yoktur.”* (Tirmizî, “İman”, 14) bu durumda kişi söz verirken sözünden caymaya karar vermedikçe kendisi için günah olmamaktadır (Yıldız, 2000: 112).

“...Allah’a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için O da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.” (Tevbe, 9/77). Âyetin zahiri ahdi bozup, sözünden caymanın nifakı doğuracağına delalet etmektedir. Bu sebeple Müslümanın, bundan olabildiğince sakınması ve kaçınması gerekir. Bir kimse, herhangi bir iş hususunda Allah ile ahitleştiğinde, onu yerine getirmek için gücünün yettiğince gayret göstermelidir (Râzî, 2002: XII, 103). Verilen söze riâyet edilmesi hususunda Allah Rasûlu şöyle buyurmaktadır. *“Hiç şüphe yok ki doğruluk iyiliğe götürür. İyilik de cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddık (doğru sözlü) diye yazılır. Yalancılık kötüye götürür. Kötülük de cehenneme götürür. Kişi yalan söyleye söyleye Allah katında kezzâb (çok yalancı) diye yazılır.”* (Buhârî, “Edeb”, 69; Müslim, “Bir”, 103, 104).

Allah’a ve Peygamber’ine söz verdikten sonra bu insanların verdikleri sözden yüz çevirmelerinin anlamı onların çifte standart oynayan münafıklık psikolojisine ve davranışına sahip olmalarıdır. Verilen sözlere riâyet etmemek sosyal ilişkiler ve toplumsal hayat açısından da kanayan bir yaradır. Toplumu bir bina, insanları da bu binayı oluşturan tuğlalar olarak düşündüğümüzde bireyler arasındaki güven duygusu bu binanın tuğlalarını bir arada tutan harç gibidir. Harç olmayınca yani güven duygusu olmayınca bina da toplum da dağılıp gider. İşte bu sebeple toplumu ayakta tutup onun birliğini sağlayan en önemli unsur bireyler arası güven duygusudur. Güven duygusunun en önemli düşmanı ise döneklık, aldatma ve verdiği sözlerden caymadır. Bu olumsuz özelliklerin hepsini bünyesinde barındıran münafık, toplumsal bütünlüğü ortadan kaldırma hususunda patlamaya hazır bir bomba gibidir. Münafıklar Allah’a verdikleri sözde durmadıklarına göre insanlara verdikleri sözde durmaları da mümkün gözükmemektedir. Hatta değil düşmanlarına kendi canığer dostlarına bile vermiş oldukları sözleri ve yapmış oldukları vaatleri unutmuşlardır. (Gürel, 2014: 132-133).

4.2.19. Münafık Allah Yolunda Cimridir

Adi, alçak, soysuz gibi anlamlara gelen ve Farsça “cimri” kelimesinden Türkçeleştirilmiş olan bu terim genellikle “pintilik, hasislik” mânasında kullanılır. İslam ahlâk literatüründe ise “şuh ve buhl” kelimeleriyle ifade edilir. Şuh; kişiyi mal mülk

edinme hırsına sevkeden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu iken ‘buhl’ bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmaktır. Dil âlimleri ve müfessirlerin çoğunluğu, özel olarak mal varlığı konusundaki cimriliğe buhl ve genel olarak iyiliğin her türlüşünden kaçınacak derecede köklü ve yaygın bir huy halini almış bulunan cimriliğe de şuh demişlerdir (Çağrı, 1993: VIII, 4).

“İkiyüzlü erkek ve kadınlar da birbirlerinden: Kötülüğü emreder, iyiliğe engel olurlar; elleri de sıkıdır, Allah’ı unuttular, bu yüzden Allah da onları unuttu. Doğrusu ikiyüzlüler fasıktırlar.” (Tevbe, 9/67). Bu âyette Allah’ın ellerini cimrilikte (sımsıkı) yumarlar buyruğuna şu manalar verilmiştir:

- a) Her türlü, her çeşit hayırdan.
- b) Zekât, sadaka ve Allah yolundan infakta bulunmak gibi farz olan her çeşit hayırdan.

Bu ikinci izah, doğruya daha yakındır. Allah Teâlâ onları, ancak vacib olanı terketmelerinden dolayı kınamıştır ki, bunun hükmüne, cihâd yolunda harcamada bulunmamada dahildir. Çünkü dinde “buhl” (cimrilik) vâcib olanı vermeme demektir. Hem Allah Teâlâ, onları, bunu vermemelerinden dolayı tenkit etmiştir. Hâlbuki mendûb, nâfite olanları terkedenler, bir zemme, tenkide müstehak olmazlar. Geriye kalan iki kısımdan, şeriatın mecbur tutmasıyla farz olanlar, şüphesiz âyetin hükmüne dahildirler. Bunlar, zekâtlar, hacca ve savaşta harcanılmasına ihtiyaç duyulan mallar ve farz olan nafakaların tedariki hususunda ihtiyaç duyulan mallardır. Ve böylece Cenâb-ı Hak bu ifadeyle de onların cihâda iştirak etmediklerine dikkat çekmek istemiştir. Bu tabirin kullanılışıyla ilgili olan esas husus şudur: Bir şey veren kimse elini uzatır ve onu verirken elini açar. İşte bundan dolayı, vermeyen, cimri olan kimseye de “elini yumdu, sıkı” denilmiştir (Yıldırım, 1986: XII, 78; Râzî, 2002: XII, 99-100).

Cimrilik, insanda diğer bazı yönelimlerle birlikte bulunur. Adler, cimrilik yöneliminin hasetle, kendini beğenmişlikle, bencillikle iç içe ve aynı zamanda var olduğunu belirtir. Çünkü cimrilik, sadece para biriktirme davranışı olmayıp, aynı zamanda diğer insanlarla aradaki mesafeyi arttıran ve bireyi yalnız ve paylaşmaya kapalı yapan olumsuz bir davranıştır. Cimrilik yönelimini kişiliğinde işlevsel kılmış ve bunu kalıcı bir özellik haline getirmiş bireyleri, “istifçi tipler” olarak tanımlar. Ona göre bu kimseler, istifledikçe ve biriktirdikçe kendilerini güvende zannederler. Harcama ise, bu güveni azaltır. Bu kimselerin gözünde sevgi de temelde bir maldır ve başkasına verilmemelidir (Karacoşkun, 2005: IX, (I), 98).

“Zulümden kaçının. Zira zulüm, kıyamet günü karanlıklar olacaktır. Cimrilikten de kaçının, zira cimrilik, sizden öncekileri helak etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramlarını helal addetmeye sevk etmiştir.” (Müslim, “Birr”, 56). Cimrilik yüzünden geçmişte bazı kavimlerin birbirlerinin mallarına saldırmayı helal addederek, birbirlerinin kanlarını akıttıklarını ve bu durumun onları helake sürükledikleri belirtilerek cimriliğin, sadece kendini düşünmenin ve çıkarıcılığın ortaya çıkarabileceği toplumdaki sosyal buhranlara dikkat çekilmiştir.

Hatib b. Ebi Beltaa'nın Şam'dan gelecek olan ticarî malı gecikince, aralarında Ensarın bulunduğu bir mecliste, "Malım salimen gelip elime ulaşır, and olsun ki ondan tasaddukta bulunup hisımlarımı gözeteyeğim" diyerek yemin etmişti. Malı gelip eline ulaşınca Allah adına yaptığı yeminini yerine getirmede, mala karşı olan hırsı üstün geldi. Bu olay üzerine *"Aralarında: "Allah bize bol nimetinden verecek olursa, and olsun ki sadaka vereceğiz ve iyilerden olacağız" diye O'na and verenler vardır. Allah onlara bol nimetinden verince, cimrilik ettiler, yüz çevirdiler. Zaten dönektirler."* (Tevbe, 9/75-76). âyetleri indi (Kurtubî, tsz.: VIII, 328; Râzî, 2002: XII, 97). Dini özüyle, mana ve hikmetiyle kalbine ve dimağına yerleştiremeyen zayıf inançlı kişilerin, umdukları veya ummadıkları nimetlere kavuşunca ahlâklarını değiştirdikleri görülmüştür ve görülmektedir. Mal ve makamın o gibilerin itikat ve ibadetinde ya gevşeme ya da geniş çapta bir sarsıntı meydana getirdiği vakidir. Kur'ân-ı Kerîm'in deyimiyle, mal ve çocuk insan için çetin birer imtihandır. Başarılı olanlar elbette ki Allah'ın sevgisine lâyık bir düzeye gelmesini bilenlerdir. İlgili âyetle, Rasûlullah (s.) Efendimiz'in feyzini, Kur'ân'ın lâhutî ışığını, İslam'ın özünü ve mayasını yeterince kalblerine ve ruhlarına sindiremeyen zayıf iradeli ve zayıf karakterli münafikların, "Eğer Allah bize kendi geniş nimetinden verirse, herhalde zekât ve sadaka verir ve salihler (iyi yararlı kişiler) den oluruz" diyerek Allah'a karşı söz verdikleri hatırlatılarak, nimete erişince bu sözlerini yerine getirmeyip aşırı cimrilik duyguları kabaran münafiklar misal olarak gösteriliyor. Dikkat edilmediği takdirde mal ve makamın insanı kötü bir sonuca sürükleyeceğine işarette bu hususta madde ile mâna, dünya ile âhiret arasında sağlam bir köprünün oluşmasının gereğine işaret ediliyor. Maddeci münafiklar nîmete erişince sözlerini yerine getirmediler, maddeyi Allah'a tercih ettiler. Ayrıca gönül hoşnutluğuyla zekâtlarını ve onun da ötesinde sadaka verenleri alaya aldılar, onları bir bakıma aptallıkla suçladılar (Yıldırım, 1986: V, 2559-2560).

"De ki: *"Eğer siz Rabbimin rahmet hazinelerine sahip olsaydınız, o zaman da tükenir korkusuyla cimrilik ederdiniz. Zaten insan çok cimridir."* (İsra, 17/100). Âyette cimrilik, insan psikolojisinin ayrılmaz bir parçası olarak belirtilmektedir. Psikolojik açıdan yaklaştığımızda insanın özellikle maddi nimetlere erişme konusunda, çeşitli güçlüklerle karşı karşıya olduğu ve elde ettiklerini kaybetmeme konusunda kesin bir güvenceye sahip olmadığı ortadadır. Bu yüzden esaslı bir güven ve inanç kaynağı olarak dine ve Allah'a yönelen insanlar açısından, merkezi bir tutum ve davranış olarak maddi edinimleri ve kazanılanları sıkıca korumaya dönük yaklaşımlar, bu inanç ve güven kaynağı ile birey arasındaki iletişimi sorunlu kılar. Bu inanç ve güven kaynağından yoksun olan insanlar için cimrilik kendini güvende hissetmeye dönük bir davranış olarak görülebilir (Karacoşkun, 2005: IX, (I), 98; Kutub, tsz.: VII, 339-340).

"Yine de ki: *"İster gönüllü ister gönülsüz olarak harcayın, sizden asla kabul olunmayacaktır. Çünkü siz fasık bir topluluksunuz."* (Tevbe, 9/53). Bu âyet-i kerîme'nin Cedd b. Kays hakkında nazil olduğu rivâyet edilmektedir. Cedd, "Rum kızlarını görünce baştan çıkarım." gerekçesiyle savaşa katılmayınca Rasûlullah'a "İşte benim malım. Sana bununla yardım ederim." demiş ve bunun üzerine bu âyet-i kerîme nazil olmuştur (Taberi, tsz.: IV, 308). Hicretin arefesinde meşhur Akabe Biatları sırasında

Hız. Peygamber'e biat edecek yetmiş iki kişi hazır bulunmuştur. Hız. Peygamber Medinelilerin on iki grubundan her birine bir reis tayin etti. Ben-i Saleme kabilesine mensup olanlardan bahsederken kaynaklarımız reisin Bişr el Bara İbn Ma'rur olduğunu söylüyor. Onun bu tayini şu şartlar içinde gerçekleşmiştir. Hız. Peygamber o adamlara şimdiki reisiniz kimdir diye sormuş onlarda cimrililiğine rağmen Cedd b. Kays demişler. Hız. Peygamber hangi hastalık cimrilikten daha fenadır reisiniz şu kumral kıvrıcık saçlı Bişr el Bara İbn Ma'rur olacak demiştir (Hamidullah, 1986: VI, 215). Münafikların, bilhassa savaşlarda inanmadıkları halde istemeyerek infak etmelerinin nedeni ise; durumları açıklık kazanıp, küfürleri ve nifakları tam olarak ortaya çıkıpta kendilerine kâfir olan diğeri savaş ehline tatbik edilenlerin uygulanmaması ve dolayısıyla canlarını, mallarını ve nesillerini korumak içindir. Bu durum zor karşısında yapılan zoraki bir eylemdir. Ayrıca Huneyn Savaşı neticesinde esirlere ganimet dağıtımı sırasında Hız. Peygamber'in müellefe-i kuluba hitaben "bana ve Abdulmuttalib oğullarına ait olan hisseler sizin içindir" buyurması üzerine Orada bulunan Ensar ve Muhacirler de "bizim hissemizde Rasûlullah içindir" demişler. Ancak orada bulunan Akra b. Habis, Uyeyne b. Hısn, Abbas b. Mirdas vb. zayıf imanlı kimseler ve bazı münafiklar "Hayır hisselerimizi bağışlayamayız" diyerek cimriliklerini ortaya koymuşlardır (Yıldız, 2000: 52).

Yine Hız. Peygamber, Huneyn ganimetlerini dağıtırken müellefe-i kulüpten Akra b. Habis ve Uyeyne b. Hısn'a yüzer deve, Abbas b. Mirdas'a ise dört deve verince Abbas buna itiraz etmişti. Bunun üzerine Hız. Peygamber Bilal-i Habeşi'ye Abbas'ın dilini kesmesini emretti. Abbas'da gerçekten dilinin kesileceğinden korkmuştu. Bilal-i Habeşi Abbas'ı götürüp elbise giydirdi ve kendisine istediği kadar deve verdi. Bu arada Medine'nin münafiklarının da Rasûlullah'a dil uzatmaya başladığı görülüyor. Nitekim Muattib b. Kuşeyr, Hız. Peygamber'e "bu dağıtımda Allah'ın rızası gözetilmiyor" sözünü söylemişti. Rasûlullah Muattib'in bu sözünü işitince çok üzüldü ve şöyle dedi "Allah Musa'ya rahmet etsin, bundan daha çok eza gördüğü halde sabredip katlanmıştı (Sezikli, 1997: 140).

4.2.20. Münafik İbadette Üşengeç ve Gevşektir

Münafik, dinde ikiyüzlü ve riyakâr bir psikolojiye sahiptir. Dolayısıyla bu ruh halinin doğal bir sonucu olarak dinî vecibelere karşı tavrı da Müslümanların sahip olduğu ibadet ruhuna uygun bir şekilde olmayacaktır. Hayatta insana en zor gelen davranışlardan birisi de inanmadığı, sevmediği halde bir işi mecburen yapmasıdır. Dinî emir ve yasaklara karşı münafikların üşengeçlik ve isteksizliklerinin nedeni ibadetin lüzumuna inanmayışlarıdır. İslam toplumunda yaşayan münafiklar, Müslümanların yerine getirmekle mükellef oldukları namaz, oruç, zekât ve cihad gibi dinî emirleri istemeye istemeye de olsa yerine getirmeye çalışırlar. İbadetleri terk hususunda en küçük fırsatları, en ufak kaçamakları dahi gözetirler. Mali ve bedeni külfetlere girmemek için sözde kalan bir dindarlıkla vaziyeti idare etmeye çalışırlar (Temel, 1978:

33). Münafikların ibadetlere karşı nasıl tavır sergilediklerine birkaç ibadeti örnek vererek açıklık getirmeye çalışalım.

Münafiklar, samimi bir şekilde Allah'a iman etmedikleri ve imanın tadını alamadıkları için amellerin en şerefli olan namaz ibadetini yerine getirirken üşengeç ve isteksiz davranırlar (Kılıç, 1982: 126). "... Onlar, namaza kalktıkları zaman tembel tembel kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar ve Allah'ı pek az anarlar." (Nisa, 4/142). Onlar, Müslümanlarla birlikte namaza kalktıklarında ağırdan alarak yavaş yavaş namaza kalkarlar. Bu tembelliğin ve üşengeçliğin nedeni kıldıkları namazdan bir sevap beklememeleri ve kılmadıkları namazdan da bir ceza beklememeleridir. İşte bu bakımlardan onları namaz kılmamaya götürecek olan sebep daha kuvvetlidir. Namaz kılmaya götürecek sebep ise yalnızca insanlardan çekinmeleridir (Râzî, 2002: VIII, 377-378). Bu halleriyle münafiklar, ibadeti yalnızca bir alışkanlık olarak yapan zayıf imanlı kimselere benzemektedirler. Onlar ibadetlerin mahiyet ve manasının farkında değildirler. İşte bu sebeptir ki onları üşenerek ve isteksiz bir şekilde İslam'ın ibadet olarak telakki ettiği davranışları yaparken görürüz (Yıldız, 2000: 146). Bu ibadetleri yaparken iman ediyor olmanın kazandırdığı samimiyet ve ihlastan yoksun olmaları ve riyakârlık yaparak çıkar sağlama eğilimleri onları bu tutuma iletmiştir (Kasapoğlu, 1997b: 239). Münafikların namaz amelleri üzerinde durulurken özellikle sabah ve yatsı namazlarının onlara ağır gelmesine işaret edilmektedir. "*Münafiklara en ağır gelen namaz sabah ve yatsı namazlarıdır.*" (Buhârî, "Mevâkit", 20, "Ezan", 34; Ebu Dâvûd, "Salat", 47; Nesâî, "İmamet", 45; İbn Mâce, "Mesâcid", 18; Dârimî, "Salât", 531). Kim halkın gördüğü yerde namazı gâyet güzel kılar, yalnız başına kaldığında rasgele, kırık-dökük kılsa bu bir küçümsemedir ki onunla Rabbini de küçümsemiş sayılır. İmana musallat olan iki ayrı hastalık var; biri maddî, diğeri mânevî. Her ikisinin de mikrobu kemirici ve öldürücüdür. Birincisi dünyalığa aşırı derecede tutkunluk; ikincisi ise gösteriştir. Kur'ân, konumuzla ilgili ikinci hastalığa dokunarak çok ibretli bir tablo sergilemektedir. Gösteriş için en uygun orta yol, şüphesiz ki imanla küfür, dünya ile âhiret arasında bocalamaktır. Kişi bu ortama sürüklendiği takdirde kendisinde gösteriş hastalığı başlar. Maddî, yani dünyalıkla ilgili çıkarlar kesilip umutlar iyice zayıflayınca artık ne iman kalır ne de gösteriş. Çünkü artık şeytan arzuladığı sonuca ulaşmıştır (Yıldırım, 1986: III, 1519-1522). İnanmadıkları bir ibadet uğruna tatlı uykularından fedakârlık yapmak münafiklar için kolay değildir (Temel, 1978: 34). Namazda olduğu gibi diğer zahiri ibadetlerde de bundan gayeleri Müminlerden görünmeye çalışarak canlarını, mallarını ve hürriyetlerini korumaya çalışmaktır (Kılıç, 1982: 127).

Münafiklardan bazıları Allah kendilerine mal verdiği takdirde onu Allah yolunda harcayacaklarını, iyi ve yararlı insanlardan olacaklarını söylediler. Ancak ne zaman ki Allah onlara mal, mülk veripte onları zengin edince verdikleri bu sözden vazgeçtiler. "*İçlerinden, "Eğer Allah bize lütuf ve kereminden verirse, mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz" diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah, lütuf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler.*" (Tevbe, 9/ 75-76). Elbette ki bu genel bir kaide değildir; her zaman istisnaları vardır. Ancak dini özüyle, mana ve hikmetiyle kalbine ve dimağına yerleştiremeyen

zayıf inançlı kişilerin, umdukları veya ummadıkları nimetlere kavuşunca ahlaklarını değiştirdikleri görülmüştür ve görülmektedir. Mal ve makamın o gibilerin itikat ve ibadetinde ya gevşeme ya da geniş çapta bir sarsıntı meydana getirdiği vakidir. Zengin olduğu takdirde şer yoluna girip nefsinin arzuları doğrultusunda istediği gibi harcama yapacağını hayal edenler eksik değildirler. Ama asıl mesele, zengin olunca takınılacak tavır ve taşınılacak niyettir. Kimi büsbütün azar, âyette sözü edilen münafıklar gibi kimi de daha iyi bir insan olmaya çalışır. Nimetin şükrünü yerine getirmek için çırpınıp duranlar da eksik değildir. Dikkat edilmediği takdirde mal ve makamın insanı kötü bir sonuca sürükleyeceğine işaretlerle bu hususta madde ile mana, dünya ile âhiret arasında sağlam bir köprünün oluşmasının gereğine işaret edilmektedir (Yıldırım, 1986: V, 2558-2559).

İnsanın karakterini ortaya çıkaran özelliklerden birisi de verdiği sözün arkasında durmasıdır. Münafıklar; karakterleri bozuk, kişilikleri oturmamış insanlar olduklarından ne kadar zengin olurlarsa olsunlar hiçbir zaman isteyerek ve inanarak insanlara yardımda bulunmazlar. Cimriliklerinden dolayı vermekten çekinirler. Sırf alıcı konumundadırlar. Münafık, infakta bulunurken gösteriş gayesiyle infakta bulunur. Allah'ın rızasını gözetken bir amaçları olmadığından münafığın bu hareketi başkalarına gösteriş ve onların yanında bir mevki sahibi olmak tutkusunun sonucudur. Münafık genel anlamıyla cimridir. Allah yolunda yapılacak infaklarda elini sıkı tutar. İnfakta bulunurken eli titrer, kendileri gibi davranmayanları gördükleri zaman onlarla alay ederler. *“Sadakalar hususunda gönüllü bağışta bulunan Müminlerle, güçlerinin yettiğinden başkasını bulamayanları çekiştirip onlarla alay edenler var ya; işte Allah asıl onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için elem dolu bir azap vardır.”* (Tevbe, 9/79). Zira maddecilere diğer bir deyimle materyalistlere göre her türlü varlığın temel formları zaman ve mekândır. Zaman dışı bir varlık onlara göre ne kadar saçma ise, mekân dışı bir varlık da o kadar saçmadır. Kâinatı mutlak kudretiyle yaratıp denge ve düzende tutan Allah'ı kabul etmedikleri gibi âhireti de kabul etmezler. Temel felsefe ve düşünce bu olunca onlara göre Allah için yardımda bulunmak, âhiret diye ikinci bir hayatı hayal ederek sadaka ve zekât vermek, geri zekâlı olmanın belirtisidir. Münafıklar, imanla küfür arasında bocaladıkları için zekât ve sadaka verenlerle alay edecek kadar maddeci düşünceye kaymışlardır (Yıldırım, 1986; V, 2559-2560). Şunlara bakın ellerinde avuçlarında ne varsa dağıtıyorlar, hâlbuki onlar için sadece zekât mükellefiyetleri var, bununla yetinmiyorlar bir de infakta bulunuyorlar gibi sözler söylemek suretiyle inananların yoksullara yaptığı yardımlara da engel olmaya çalışırlar, şunlara yardım etmeyin de Muhammed'in çevresinden dağılıp gitsinler derlerdi. (Ünal, 1998: 357).

Münafıklar cihad hususunda ise tamamen isteksizdirler. *“Eğer yakın bir dünya menfaati ve kolay bir yolculuk olsaydı, (sefere katılmayan münafıklar da) mutlaka sana uyardı. Fakat meşakkatli yol, onlara uzak geldi. Gerçi onlar, “Eğer gücümüz yetseydi, elbette sizinle beraber çıkardık” diye Allah'a yemin edeceklerdir. Onlar kendilerini helâke sürüklüyorlar. Allah, biliyor ki onlar kesinlikle yalancıdırlar.”* (Tevbe, 9/42). El-half kökünden gelen *tahallüf* geride kalmak anlamında olup *muhallif* veya *halif* kelimeleri *müteahhir* ile eş anlamlıdır. Münafıkların bilinen niteliklerinden

biri olan çeşitli bahaneler ileri sürerek cihattan geri kalma şeklindeki eylemleri de bu mana ile ilgilidir (Yıldız, 2000: 155). Münafık, sadakatini ve dostluğunu bildirdiği kimse veya din uğrunda can ve malını feda etmez. Çünkü kendi menfaatini gözetten kimse, onlar için kendini feda etmek bir yana malından nasıl verebilir. İşte burada, Allah yolunda cihad, İslam'ın din olarak kabulünün menfaat için dikilen bir sembolü mü, yoksa samimiyet ve imanın eseri mi olduğunu ortaya koyan gerçek bir ayırt edici unsur olmaktadır (El-Behiy, 1995: 100).

Münafıklar, uyguladıkları strateji gereği sakin zamanlarda topluma karışıyorlar, faaliyetlerini gizliden gizliye yürütüyorlar, ortaya çıkmak için savaş gibi olağanüstü hallerin meydana gelmesini bekliyorlardı (Kutub, tsz.: III, 315). Münafıklar, Müslümanlara ilk önemli zararı Uhud Savaşı'nda (H.3/MS.625) verdiler. Münafıkların, İslam ümmetini bölme ve fitne çıkarma girişimleri askerî açıdan fazla bir önem taşımamakla birlikte onların gerçek niyetlerinin açığa çıkması bakımından önem arzeden Benu Mustalık gazvesinde (H.5/MS.627) de devam etti. Mureysi kuyusunun başında Hz. Ömer (r.)'ın, hizmetinde bulunması için ücretli olarak savaşa götürdüğü Cehcah b. Said el-Gafari ile Hazrecliler'in müttefikleri Sinan b. Veber el-Cuheni arasında tartışma çıkmış ve iki kişinin kavgası münafıklarında tahrikiyle Muhacir ile Ensar'ın karşı karşıya gelmelerine neden olmuştu. Uhud Savaşı'nda, şehir dışına çıkıldığı gerekçesiyle Müslümanları yalnız bırakan münafıklar, bir savunma savaşı olmasına rağmen Hendek Savaşı'nda (H.5/MS.626), hendek kazımı sırasında işleri ağırdan alıyorlar ve kaçmak için fırsat kolluyorlardı. Nitekim münafıklardan bazıları Rasûlullah (s.)'a gelerek evlerinin şehir dışında ve korumasız olduğunu söyleyerek izin alıp evlerine gitmek istemişlerdi. Münafıklar, Tebük Seferi'nde de (H.9/MS.630) Müslümanları yalnız bırakmışlardı. Tebük Seferi'ne katılmayanların sayısı 80 küsur kişiydi. Bunların büyük bir kısmı münafıklardan olmakla birlikte birkaç Mümin mazeretleri olmadığı halde savaşa katılmamışlardı. Allah yolunda cihada çıkmakta ağır davrananlar ve başkalarını da bu yola davet edenler, Müslümanlar büyük bir musibete uğradıklarında kendileri için bunu bulunmaz bir ganimet sayarlar (Tevbe, 9/47). Münafık karakterine sahip olanlar savaş ve kritik anlarda mallarını vermez veya savunmaya katılmazlar. Bu şekilde hareket ederek Müslümanları yarı yolda bırakmaya yeltenirler. Bu nedenle savaş ve kritik anlar, imanlarında samimi olanlarla samimi olmayanları birbirinden ayırt etmek için belirleyici bir unsurdur (Yıldız, 2000: 153; El-Behiy, 1995: 101).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'ân-ı Kerîm'i, insan ve insan davranışları açısından incelendiğimizde, onun Mümin, kâfir ve münafık olmak üzere üç ana tip insan modelinden bahsettiğini, bu insan modelleri içerisinde onun öngördüğü insan modelinin Mümin olarak isimlendirildiğini, Müminlerin ise en çok temkinli olması gereken insan modelinin içi dışı birbiriyle uyumsuz olan ve münafık olarak isimlendirilen modelin olduğunu görürüz.

Her insan bir şeye inanır. İnsanları birbirinden ayıran da neye inandıkları ve neye değer verdikleridir. Bir dine mensup olmak, belirli hususlara inanmayı, onların varlığını doğrulamayı ve onlara güvenerek bir hayat yaşamayı gerekli kılar. Kâfir, nihâyetinde yanlış da olsa bir inanca sahiptir. Mümin, yapılan tanımlardan da anlaşılacağı gibi kendisine güven duyulan kimse iken, münafık kaygan bir zeminde menfaati neyi icap ettirirse o inancı ve düşüncüyü paylaşan kimse olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek düşüncesi bu dünyadaki yaşam standartlarını ne pahasına olursa olsun korumak ve yükseltmek olan münafık, bu uğurda başkalarının hayatını bile tehlikeye atmaktan çekinmeyen insan modelidir. Müminler, kâfir olan gruba karşı gerek maddi ve gerekse manevî tedbirleri almada sıkıntı yaşamazlarken, münafık tipli yani arada dolaşan ve yağmur nereye yağarsa tarlasını oraya çeken zihniyete sahip insanlara karşı bu tedbirleri almada sıkıntı yaşayabilirler. Dolayısıyla Allah, ahirette gerek Mümin olsun gerek kâfir olsun ve gerekse münafık olsun yaratılış amaçlarına ve hikmetlerine uygun olarak hareket edip etmeme nokta-i nazarından hiçbir haksızlığa meydan vermeksizin herkesi hesaba çekecek (Tevbe, 9/94, 105; Yasin, 36/54), mükâfatlandırarak ya da cezalandıracaktır. Zerre kadar iyi ameli olan da kötü ameli olan da karşılığını mutlaka görecektir (Zilzal, 99/7-8). Bununla birlikte kötü ameli olanlar yalnızca kötülüklerinin dengiyle cezalandırılırken iyi amel işleyenler ise fazlasıyla mükâfatlandırılacaktır (Nur, 24/38; Sebe, 34/37-38; Mümin, 40/40).

Sonuç olarak Asr-ı Saadet'te, Hz. Peygamber'in ve de inen âyetlerin haber vermesiyle münafıklardan gelebilecek tehlikeler engellenebiliyor, kötülüklerinden haberdar olunabiliyordu. Ancak günümüzde böyle bir imkân kalmadığı için, itikadi anlamda kimin münafık olduğunu kesin verilerle belirleyebilecek ölçüler elimizde bulunmamaktadır. Bu sebeple her ne kadar yalan söyleme, emanete ihanet etme ve sözde durmama gibi ameli nifakın niteliklerini bilebilmek mümkünse de günümüzde bu fiilleri işleyen ve inandığını söyleyen birisine itikadi anlamda münafıklık damgası vurulamaz. Böyle bir durum zahire göre uygulanan İslam'ın hükümlerine de aykırı olabileceği gibi daha büyük fitnelerin çıkmasına da yol açabilir.

Her toplumda Hz. Peygamber devrindekine benzer fitne ve nifak hadiseleri olabilir. Bu çok tabii bir cemiyet hadisesidir. Çoğu zaman nifak hadiseleri idaredeki otorite boşluğundan kaynaklanır. Nitekim nifakın kalpte gizlenen inançsızlığın uygun bir ortam bulunca dışa yansıtılması olduğu üzerinde durulmuştur. Bu sebeptendir ki nifakın eyleme dönüşmesi de otoritenin durumu ile doğru orantılıdır. Nifakın her çeşidine karşı duyarlı ve dikkatli olmakla beraber bu konuda Hz. Peygamber ile

ashabının uygulamaları esas alınmalıdır. Otorite, bu tip olaylara meydan verilmemesi için gerek maddi gerekse hukuksal altyapı çalışmalarını yapmalı, toplumu temelinden sarsacak fikriyata karşı önceden tedbir almalıdır. Zira ilk insanla başlayan iman ve küfür mücadelesi, nasıl ki günümüzde devam ediyorsa, nifakın da aynı şekilde varlığını sürdürerek imanla mücadele halinde olduğu kaçınılmaz bir hakikattir. Bu nifak, her ne kadar Asr-ı Saadet'teki nifaka nispetle şekil ve yöntem değiştirse de içerik ve hedef açısından bütün yönleriyle varlığını devam ettirmektedir.

Biz çalışmamızda Mümin ve münafığın psikolojisi ve sosyal hayattaki yansımaları üzerinde durduk. Bu bağlamda iman ve nifakın ahlaki ve felsefî boyutu üzerinde duran çalışmaların yapılması, yine yaptığı iyiliklerle topluma örnek olanların ödüllendirilmesi, isimlerinin toplumda duyurulması, isimlerine özel etkinliklerin düzenlenmesi, sokak, cadde veya okul gibi yerlere isimlerinin verilmesi gibi çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABAY, Ahmet, 2012, *Kur'an'da Kişilik Eğitiminin İlkeleri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- AÇIKEL, Yusuf, 2003, *Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajlarından "Adalet" Prensipleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı VI. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler), Nisan, Isparta, ss.69-79.
- AKPINAR, Ali, 2009, *Rabb'in Hükmüne Boyun Eğme: Sabır*, Somuncubaba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi, Malatya, s. CI, ss.6-9.
- AKSU, Ali, 2001, *Asr-ı Saadet, Hulefâ-i Râşidin ve Emevîler Döneminde Fikir Hürriyeti Üzerine Bazı Mülâhazalar* (İstişare, emri bi'l-ma'ruf nehyi ani'l-münker ve muhalefet kavramları bağlamında), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, c. V, s. II, ss.203-228.
- , 2004, *İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas Haziran, c. VIII s. I, ss.1-21.
- , 2013, *İfk Hadisesi Ve Sonuçlarının İffet Açısından Değerlendirilmesi*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, Haziran, s. XIX, ss.84-91.
- AKTAŞ, Cihan, 2013, *Temiz İffet Kirli Yorumlar*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, Haziran, s. XIX, ss.40-43.
- AKYOL, Aygün, 2013, *İslam Ahlak Felsefesinde Değerler Eğitimi -İbn Miskeveyh Merkezli Bir Okuma-*, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Nisan-Mayıs-Haziran, c. IX, s. XXXVI, ss.41-66.
- AKYÜZ, Vecdi, (Edit), 1994, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, Beyan Yayınları, İstanbul, I-Vc.
- ALGÜL, Hüseyin, 1986, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınları, İstanbul, I-Vc.
- , 1995, *Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Adaleti*, Diyanet İlmi Dergi, 1995, c. XXXI, s. III, ss. 25-36.
- , 2000, *İslam Tarihinden Örneklerle İftira Olayına Tahlili Bir Bakış*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, c. IX, s. IX, ss.131-142.
- ALTINTAŞ, Hayrani, 1990, *Psikoloji Sözlüğü Üzerine Deneme*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, c. XXXI, s. I, ss.29-71.
- , 1997, *İslam Ahlakı Ve İnsani Davranışlar*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, c. XXXVI, s. I, ss.15-27.
- ALTINTAŞ, Ramazan, 1998, *İbn Miskeveyh'in Adalet Anlayışı*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. II, 2, ss.237-249.
- , 2009, *Allah'ın, Kullarının İşledikleri Cürüm Karşısında Çok Sabırlı Olması Ve Hemen Ceza Vermemesi: Es-Sabûr*, Somuncubaba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi, Malatya, s. CI, ss.16-19.
- ALTUNTAŞ, Abdurrahman, 2012, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri'nde Şûra Kavramının Ele Alınışı*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. I, s. II, ss.245-264.

- APAYDIN, H. Yunus, 2010, “*Şahit*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXVIII, ss.278-283.
- APAYDIN, Halil, 2001, *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi*, Doktora tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.
- ASIM EFENDİ, Ebu'l-Kemal es-Seyyid, 1886, *Kamusu Tercemesi Okyanusu*, İstanbul.
- ASLAN, Ömer, 2006, *Kur'an'a Göre İnsan-Beşer Farkı*, Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmî Mecmuası, Bakü, s. VI, ss.49-64.
- ATEŞ, Süleyman, 1991, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, I-XIIc.
- , 1999, *Hak ve Merhamet*, Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi, s. XIII-XIV-XV, ss.73-80.
- , 2003, *Kur'an Ansiklopedisi*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, I-XXXc.
- AYDENİZ, Tuğba, 2013, *Arşiv Belgelerinde İffet Kavramı ve Günlük Hayatta İffete Bakış*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, Haziran, s. XIX, ss.100-103.
- AYDIN, Ali Rıza, 2002, *Kur'an'da Suçluların Davranış Özellikleri –Ahlâk Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım-*, İslamî Araştırmalar, c. XV, s. III, ss.375-386.
- AYDIN, Hayati, 2016, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Fecr Yayınları, İstanbul.
- AZAM, İmam, ?, *İslam'ın İnanç Esasları*, (çev. İsmail Bayer), İhtar Yayıncılık, İkinci Baskı, Erzurum.
- BAYRAKLI, Bayraktar, 2013, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, I-XXIc.
- BAYRAKTAR, M. Faruk, 2012, *Şiddeti Önlemede Bir Tedbir: Çocuklara Merhamet Eğitimi*, Tartışmalı İlmi İhtisas Toplantı, Üsküdar Belediyesi Çamlıca Sabahattin Zaim Eğitim ve Kültür Merkezi Büyük Çamlıca- Üsküdar/İstanbul, 21-22 Mayıs 2011, 2012, ss.123-129.
- BAYYİĞİT, Mehmet, 2001, *Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Kurumu Olarak Vakıflar*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya, s. XI, ss.59-66.
- BERKİ, Ali Himmet ve KESKİOĞLU, Osman, 1966, *Hız Muhammed ve Hayatı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, 3. Baskı, Ankara.
- BEYAZİZÂDE, Ahmed Efendi, 2000, *İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin İtikadi Görüşleri*, (Çev. İlyas Çelebi), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, 1985, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, Bilmen Basın Yayınevi, İstanbul, I-VIIIc.
- BOLAY, Süleyman Hayri, 1989, “*Akıl*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. II, ss.238-242.
- BOYNUKALIN, Ertuğrul, 2013, “*Yemin*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XLIII, ss.417-420.

- BUHARİ**, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, 1983, *Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi*, (Çev. ve Şerh: Kamil Miras), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, I-XIc.
- BULADI**, Kerîm, 2001, *Kur'ân'da Nankörlük Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- , 2002, *Kur'ân ve Adalet (Toplumda Barış, Güven ve Huzuru Sağlayan İlke: Adâlet)*, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c. XXXVIII, s. I, ss.23-32.
- CANAN**, İbrahim, ?, *Hadis Ansiklopedisi*, Akçağ Yayınları, İstanbul, I-XVIIc.
- CANDAN**, Abdulcelil, 2011, *Takva: Dikenli Yol*, Kur'ânî Hayat, İstanbul, s. XIX, ss.29-34.
- CEBECİOĞLU**, Ethem, 2011, *Hayrın Anahtarı Tefekkür*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergisi, s. CCXLI, ss.4-7.
- CERTEL**, Hüseyin, 1998, *İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri*, Ekev Akademi Dergisi, c. I, s. III, ss.149-156.
- CÜRCÂNÎ**, Seyid Şerif, 1997, *Kitabu't-Ta'rifât*, (Trc. ve Şerh: Arif Erkan), Bahar Yayınları, İstanbul.
- ÇAĞLAYAN**, Harun, 2012, *İslam Kardeşliğinin Zirve Noktası: İsâr*, Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku" Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss.298-311.
- ÇAĞRICI**, Mustafa, 1993, *"Cimrilik"* Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. VIII, ss.4-5.
- , 1994, *"Dostluk"* Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. IX, ss.511-513.
- , 2005, *"Misafir"* Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXX, ss.171-172.
- , 2010, *"Şüphecilik"* Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXIX, ss.265-268.
- CELEBİ**, Ahmet, 1997, *İslam Öncesi Mekke ve Tarih Anlayışımız*, (Çev. Hasan Fehmi Ulus), Seriyye Kitapları, Bursa.
- ÇELİK**, İmran, 2012, *Kardeşliğin Ahlaki Temellerinden Yardımlaşma Ve Dayanışma -Yardımlaşma Ve Dayanışmanın Gerekliliği-*, Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku" Sempozyumu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss.213-230.
- ÇELİK**, Ömer, 2010, *Teşbih, Temsil ve Tasvirler Işığında Kur'an'da İnsan*, Akademi Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN**, Ensar, 2014, *Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve Ve Sadaka Taşı*, Akademik Bakış Dergisi, s. XLI, ss.1-7.
- ÇETİN**, Musa, 2016, *Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hayatında Bir İlke Olarak "Şefkat"*, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, c. VIII, s. I (XV), ss.251-269.
- ÇETİNER**, Bedreddin, ?, *Fatiha'dan Nas'a Esbab-ı Nüzül Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

- ÇINAR, Mahmut, 2011, *Takvanın Hayata Yansıması: Merhamet*, Kur'ânî Hayat, İstanbul, s. XIX, ss.24-28.
- ÇUBUKÇU, Asri, 1994, "*Ebû Lübbâbe El-Ensârî*", Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. X, ss.179.
- DALGIN, Nihat, 1996, *İslam'da Tevbe*, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c. XXXII, s. III, ss.39-63.
- DARYAL, Ali Murat, 1972, *İbadet Ve Fayda*, İslam Medeniyeti Dergisi, İstanbul, s. XXV, ss.29-31.
- , 2000, *Vahyin Takip Etiği Psikolojik Süreç*, Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları I, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 32, İslami İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat: 65 İstanbul, ss.247-252.
- DEĞİRMENCİ, Ali, 1997, *Dönüştürme Bilinci ve İslami Hareket*, Ekin Yayınları, İstanbul.
- DEMİRCAN, Adnan, 1996, *Hz. Peygamber Devrinde Münafıklar*, Esra Yayınları, Konya.
- DEMİRCİ, Sabri, 2014, *Gayri Müslimlerle (Yahudi Ve Hristiyanlarla) İlişkilerde Dostluk Meselesi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Beşeri Bilimler Sayısı, c. XII, s. I, ss.20-38.
- DERVEZE, İzzet, 1995, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. Mehmet Yolcu), Yöneliş Yayınları, İstanbul, I-IIIc.
- , 1997, *et-Tefsiru'l-Hadis*, Ekin Yayınları, İstanbul, I-VIIc.
- DUMLU, Ömer, 2006, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (Edit. Ömer Dumlulu), Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, Eskişehir.
- DURMUŞ, Zülfikar, 2003, *Sosyal Dayanışmanın Sağlanmasında Kur'ân'ın Öngördüğü İdeal Model: İsâr*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. III, s. I, ss.17-27.
- ECE, Hüseyin Kerîm, 2013, *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- el-ARUMÎ, Hasan, 2006, *Münafıklığın 50 Alameti*, Polen Yayınları, İstanbul.
- el-BEHİY, Muhammed, 1995, *İnanç ve Amelde Kur'âni Kavramlar*, Yöneliş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- eL-BUTÎ, M. Said Ramazan, 1992, *Fıkhu's-Sire*, (Peygamberimiz (s.a.v.)'in Uygulamasıyla İslam), (Çev. Ali Nar, Orhan Aktepe), Gonca Yayınevi İstanbul.
- el-FEVZÂN, Allâme Sâlih b. Fevzân, 2008, *Maddetü'l-AkâideUsûlu'l-İman fî Dav'i'l-Kitâbive's-Sünne*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy, Tahric: Necmi Sarı), Ümmülkura, İstanbul.
- el-GİNDÎ, Kamil Muhammed, 2008, *Şura Ve İslam Hukukunda İnsan Hakları Demokrasinin Belirginliği* (The Shûrâ And Human Rights İn İslamic Law Relevance Of Democracy), (Trc. Ahmet Kılınç), İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, s. XII, ss.201-206.
- el-İSFAHÂNÎ, Rağıp, Ebu'l-Kasım İbn Muhammed, 1992, *El-Müfredat Fi-Garibi'l-Kur'ân*, (Tah. Muhammed Seyyid Keylani), Daru'l-Marife, Beyrut, 557s.

- ELMALI, Abdurrahman, 1997, *Kur'an-ı Kerîm'de Adalet (Adl) Kavramı*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şanlıurfa, s. III, ss.283-328.
- el-MENFELÛTÎ, Mustafa Lûtfü, 2013, *Doğruluk Ve Yalan Üzerine*, (Çev: Enes Yariz), İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Malatya, c. IV, s. II ss.253-259.
- el-VÂÎ, Tevfik, 2012, *Gizli Gücün Uyanışı İMAN*, (Çev. Mehmet Seri Doğru), Nida Yayınları, İstanbul.
- er-RÂZÎ, Fahrüddin, 1996, *İslam İnancının Ana Konuları*, (Çev. Nâdim Macit), İhtar Yayıncılık, Erzurum.
- , 2002, *Tefsir-i Kebir*, (Çev. Kurul), Huzur Yayınları, İstanbul, I-XXIIIc.
- EREN, Selim, 2007, *İnanç ve Sosyo-Kültürel Çevre Etkileşimi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, c. XI, s. I, ss.129-152.
- EREN, Şadi, 2017, *Kur'an Işığında Milli ve Manevi Bir Değer: Cesaret*, Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Iğdır, s.IX, ss.85-99.
- ERTAN, Veli, 1966, *İslam Dayanışma Ve Yardımlaşma Dinidir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c. V, s. IX, ss.247-249.
- ESED, Muhammed, 1999, *Kur'ân Mesajı*, (Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, I- IIIc.
- FADLULLAH, Muhammed Hüseyin, 1989, *Min Vahyi'l Kur'ân*, (Çev. Muharrem Tan), Akademi Yayınları, İstanbul.
- FAYDA, Mustafa, 2000, *"İfk" Maddesi*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXI, ss.507-509.
- , 2005, *"Muhammed" (Hayatı) Maddesi*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXX, ss.408-423.
- FAZLURRAHMAN, 2000, *Ana Konularıyla Kur'ân*, (Çev. Alparslan Açıkgenç), Ankara Okulu Yayınları, 6. Baskı, Ankara.
- FURÎ, Safiyyurrahman Mübarek, 2010, *Peygamberimizin Hayatı ve Daveti*, Risale Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.
- GADBAN, Münir Muhammed, 1982, *Nebevi Hareket Metodu*, (Çev. Tarık Akarsu), Nehir Yayınları, İstanbul, I-IIc.
- GAZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed İbn Muhammed, ?, *İlahi Saadet Mi'zanü'l Amel*, Hisar Yayınları.
- , 2002, *İhyau Ulum'd-Din*, (Çev. Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul, I-IVc.
- GEZGİN, Ali Galip, 1997, *Kur'an'da Ve Türk Devlet Geleneğinde Şûra*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, s. IV, ss.183-207.
- , 1999, *Devlet Yönetiminde Şûra İlkesi ve Osmanlı Devleti'nde Şûrâ*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta, s. VI, [Kuruluşunun 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı], s.79-100.

- GÜLÇÜR**, Musa Kazım, 2013, *Dil ve Düşüncenin İffet*, Dini Hayat, İstanbul Haziran, s. XIX, ss.52-55.
- GÜLER**, Zekeriya, 2013, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde İffet Kavramı*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, Haziran, s. XIX, ss.18-21.
- GÜLLÜ**, İzzet, 2012, *Bir Psikoloji Yıkım Aracı Olan İftira Olgusunun Anatomisi*, http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_9105.htm, Erişim Tarihi 27.05.2017.
- GÜMRÜKÇÜOĞLU**, Süleyman, 2011-2012, *Kur'an'da İletişimin Önemi ve Bunun Önündeki Engeller*, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yalova, c. II, s. III, ss.74-98.
- GÜNAY**, Hacı Mehmet, 2010, *"Şüphe" Maddesi*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXIX, ss.263-265.
- GÜREL**, Ramazan, 2014, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'a Göre "Münafıklık" Kavramı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- GÜVENÇ**, Abdullah, 1964, *İslam'da Yardımlaşmanın İncelikleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c. III, s. V, ss.152-153.
- HAKKI**, Erzurumlu İbrahim, 1974, *Marifetname*, (thk. Turgut Ulusoy), Ahmet Sait Matbaası, İstanbul.
- HALEFULLAH**, Muhammed Ahmet, 1992, *Hz. Muhammed ve Karşıt Güçler*, Birleşik Yayınları, İstanbul.
- HAMİDULLAH**, Muhammed, 1986, *Hz. Peygamberin Büyük Düşmanlarının Psikolojisi*, (Çev. İsmail Yakıt), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Atatürk Üniversitesi Basım Evi, Erzurum, s.VI, ss.211-218.
- , 2003, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ), İmaj İç ve Dış Ticaret, Ankara.
- , 2013, *"Zeyneb bt. Cahş" Maddesi*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XLIV, ss.357-358.
- HANOĞLU**, İsmail, 2014, *İnsan Tabiatı Bağlamında Kimlik ve Kişilik Kavramlarının İrdelenmesi*, Kelam Araştırmaları Dergisi, Karabük, c. XII, s. II, ss.174.
- HASAN**, İbrahim Hasan, 1985, *Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, I-XIVc.
- HAŞİMİ**, M. Ali, ?, *Kur'an'da Resulullah*, (Çev. Nurettin Yıldız), Risale Yayınları, İstanbul.
- , 2007, *Kur'an ve Sünnete Göre Müslüman Şahsiyeti*, (Çev. Ressul Tosun), Risale Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- HATİP**, Abdulaziz, 2007, *Allah'a Tevekkülün Lüzumu Ve Mütevekkilin Alametleri*, Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmi Dergisi, Bişkek, c. I, s. III-IV, ss.37-52.
- HAVVA**, Said, 1989, *El Esas Fi'sSünne Hadislerle İslam Akaidi*, (Çevirenler: M. Ahmet Varol, Orhan Aktepe, Abdurrahim Ali Ural, H. Ahmet Özdemir), Hikmet Neşriyat, İstanbul, I-Vc.

- HEYKEL**, Muhammed Hüseyin, 2000, *Hız. Muhammed'in Hayatı*, (Çev. Vahdettin İnce), Yöneliş Yayınları, İstanbul, I-IIc.
- HİCAZİ**, Muhammed Mahmud, ?, *Furkan Tefsiri*, (Çev. Mehmet Keskin), İlim Yayınları, İstanbul, I-VIc.
- HÖKELEKLİ**, Hayati, 2010, *"Şahsiyet"* Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXVIII, ss.297-298.
- IŞIK**, Ayhan, 2012, *Şer'iyye Sicilleri'nde Cihanşumûl Bir Merhamet Örneği*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, Şubat, s. XV, ss.144-146.
- İBN HANBEL**, Ahmed, 1992, *Müsned-ü Ahmed b. Hanbel*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-VIc.
- İBN HİŞAM**, 1955, *Essiyerü'n-Nebeviyye*, 2. Baskı, y.y.
- İBN KESİR**, Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din İbn Ömer, 1991, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner) Çağrı Yayınları, İstanbul, I-XVIc.
- , 2000, *Büyük İslam Tarihi*, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, I-XV.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, 1992, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, I-IIc.
- İBN MANZÛR**, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed, ?, *Lisanü'l-Arabi'l-Muhit*, İslami İşler, Vakıflar, Davet ve İrşad Bakanlığı, Suudi Arabistan Krallığı, I-XXc.
- İBN'UL-ESİR**, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed eş-Şeybani el-Cezeri, 1986, *İslam Tarihi*, (Çev. M. Beşir Eryarsoy, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Zülfikar Tüccar), Bahar Yayınları, İstanbul, I-XIIc.
- İPEK**, Muammer, 2014, *İslam Kültürü Açısından Çevre-İnsan İlişkisi Üzerine*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. XIV, s. III, ss.227-240.
- İZUTSU**, Toshihiko, 1997, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (Çev. Süleyman Ateş), Pınar Yayınları, İstanbul.
- , 2000, *Kur'an'da Allah ve İnsan* (Trc. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- KALKAN**, Ahmed, 2012, *Nifak Ve Münafık*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul.
- KANDEMİR**, Mehmet Yaşar, 2005, *"Muhammed"* Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXX, ss.423-428.
- KARA**, Mustafa, 2013, *Kur'an'da Adâlet Kavramı Ve Güncel Değeri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, s. XXXIV, ss.137-172.
- KARACOŞKUN**, M. Doğan, 2004, *Dinî İnanç-Dinî Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, c. IV, s. II, ss. 23-36.
- , 2005, *Kur'an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, c. IX, s. I, ss.87-100.

- , 2007, *İbnü'l-Arabî'de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Samsun, c. VII s. II, ss.71-108.
- KARAGÖZ, İsmail, 2001, *Dost Anlamını İfade Eden Kur'an Kavramları Ve Müminlerin Dostları*, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Ekim-Kasım-Aralık, c. XXXVII, s. IV, ss.39-58.
- , 2001, *Kuran'da Sıdk Kavramı Ve Sadık İnsan*, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c. XXXVII, s. I, ss.103-117.
- , 2015, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, III. Baskı, Ankara.
- KARAMAN, Fikret, 2011, *Yardımlaşma, Fedakârlık Veya İsar*, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. CCXLI, ss.35-37.
- KARAMAN, Hayreddin, 1996, *İslam Hukukunda İctihad*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İkinci Basım İstanbul.
- KARAMAN, Hayreddin, vd., 2008, *Kur'ân Yolu* (Türkçe Meal ve Tefsir), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, I-Vc.
- KARASAKAL, Şaban, 2008, *Kur'an'da Dostluk Ahlakı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Van, s. XV, ss.78-112.
- KARLIK, Halil, 1990, *Tevbe ve Tevbeye Olan İhtiyaç*, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c. XXVI, s. II, ss.119-125.
- KARSLI, İbrahim Hilmi, 2011, *Kibir: Psikolojik Bir Hastalık*, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. CCXLI, ss.40-41.
- KASABOĞLU, A. Hamdi, 1965, *Hz. Ömer'in Adaletinden Örnekler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, Ankara, c. IV, s. X-XI, ss.174-175.
- KASAPOĞLU, Abdurrahman, 1997a, *Kur'ân'da Ahlak Psikolojisi*, Yalnızkurt Yayınları, İstanbul.
- , 1997b, *Kur'ân'da İman Psikolojisi*, Yalnızkurt Yayınları, İstanbul.
- , 2003, *Kur'an'ın İffet Anlayışı*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. III, s. III, ss.47-67.
- , 2010, *Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'ân'da "Sadâkat"* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Malatya Bahar, c. I, s. I, ss.119-155.
- , 2011, *Kur'ân'ın Psikolojik Tefsiri*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Malatya, c. II, s. I, ss.1-47.
- , 2012, *Kur'ân'da Adalet Psikolojisi-Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler-*, Hikmet Yurdu, Temmuz- Aralık, c. V, s. X, ss.61-105.
- KATİPOĞLU, Bedri, 2012, *Din Psikolojisi Açısından Kişilik Ve Karakter Analizi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi = The Journal of International Social Research, c. V, s. XXIII, ss.341-348.
- KAYA, Remzi, 1994, *Kur'ân-ı Kerîm'de Dost Kavramı*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, c. VI, s. VI, ss.187-204.
- KAZICI, Ziya, 1973, *İslam, Günah ve Tevbe*, İslam Medeniyeti, c. III, s. XXXIII, ss.9-15.

- KILAVUZ, Ahmet Saim, 1997, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, Ensar Neşriyat, 4. Baskı, İstanbul.
- KILIÇ, Sadık, 1982, *Kur'an'a Göre Nifak*, Furkan Yayınları, İstanbul.
- KILIÇ, Ünal, 2009, *Hz. Peygamber'in Ahlâk'ı ve Güzel Ahlâka Verdiği Önem*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, c. XIII, s. I, ss.79-97.
- KONYALI, Mehmet Vehbi, 1339-1341, *Hulasatü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'an*, Üç Dal Neşriyat, IV. Baskı İstanbul, I-XVIc.
- KÖKSAL, Mehmet Asım, 1981, *Hz. Muhammed (as.) ve İslamiyet*, Şamil Yayınevi, İstanbul.
- , 1993, “*Dârülerkam*”, Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. VIII, ss.520-521.
- KÖYLÜ, Mustafa, 2011, *Kur'an'da Ruh Sağlığı*, On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, s. XXXI, ss.5-37.
- KURT, Hasan, 2012, *Taklidi İmanın Tahkiki İmana Dönüşmesi*, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Gümüşhane, c. I, s. II, ss.1-15.
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed İbn Ebî Bekr İbn Farh, ?, *el Câmî'ul-Ahkâmü'l-Kur'an*, Buruç Yayınları, I-XXc.
- KUŞAT, Ali, 2000, *Psikolojik Bir Olgu Olarak Kendini Aldatma ve Dini İnançla İlişkisi*, Dini Araştırmalar Dergisi, c. III, s. VIII, ss.97-116.
- , 2011, *Bedensel İbadetlere Psikofizyolojik Bir Yaklaşım*, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri, c. II, s. 13, ss.21-36.
- KUTLUER, İlhan, 1995, “*Fesad*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XII, ss.421-422.
- KUTUB, Muhammed, ?, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etüdler*, (Çev. Bekir Karlığa), İşaret Yayınları, Dördüncü Basım, İstanbul.
- KUTUB, Seyyid, ?, *Fîzilâl-il-Kur'an*, (Çev: M. Emin Saraç, İ.H. Şengüler, Bekir Karlığa), Hikmet Yayınları, İstanbul, I-XVIC.
- KÜÇÜK, Raşit, 2007, *İslam Kültüründe Sevgi İçin Kullanılan Kavramlar (Muhabbet, Meveddet, Rahmet ve Merhamet)*, 2006 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, İslam Ahlâkı ve Sevgi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, 2007, ss.73-90.
- MARDİNİ, Souran, 1990, *İslam Kaynaklarına Göre Önemli Dinî-Siyasî Kavramlar: İslam Ümmetinde Şûra*, (Çev. Sıddık Yüksel), On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, s. IV, ss.155-165.
- MARİN (Madrid), Manuela, 2009, *İslam'da Şûrâ ve Endülüs Uygulaması*, (Çev. Mustafa Can), Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. XX, ss.45-169.
- MEVDÛDÎ, Eb'ul-Ala, 1997, *Tefhimü'l Kur'an*, (Çev: Heyet), İnsan Yayınları, İstanbul, I-VIIc.
- MÜSLİM, Ebu Hüseyin İsa b. Muhammed b. İsa, 1955, *Câmiu's-Sahih*, (Thk: M. F. Abdulbâki), Dâru İhyau Arabiyye, Beyrût, I-IIIc.
- NECATİ, M. Osman, 1998, *Kur'an ve Psikoloji*, (Çev. Hayati Aydın), Fecr Yayınevi, Ankara.

- NEDVÎ, Seyyid Süleyman, 1967, *Büyük İslam Tarihi Asrı Saadet Peygamberimizin Tebliğat ve Talimatı*, (Çev. Ali Genceli), Sebilürreşad Neşriyat Bürosu, İstanbul, I-Vc.
- NEDVÎ, Şah Muimüddin Ahmed ve ANSARÎ, Said Sahib, 1963, *Asrı Saadet Peygamberimizin Ashabı*, (Haz. Eşref Edib), Sebilürreşad Neşriyat, Çelikkilt Matbası, İstanbul, I-IIc.
- OHLANDER, Erik S., 2012, "Fear of God (Taqwa) in The Quran: Some Notes on Semantic Shift and Thematic Context" (*Kur'an'da Allah Korkusu (Takva): Semantik Değişiklik ve Tematik Bağlam Üzerine Bazı Açıklamalar*, (Çev. Faruk Özdemir), Journal of Islamic Research, s. XXIII, ss.18-27.
- OKUMUŞ, Ejder, 2002, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- , 2013, *Osmanlılar'da Siyaset Kurumu Olarak Adalet Dairesi*, Din ve Hayat, İstanbul, Haziran, s. XVIII, ss.102-105.
- OKUMUŞ, Fatih, 2011, *Takva Kalbin Eylemi*, Kur'anî Hayat, İstanbul, s. XIX, ss.15-17.
- ORAL, Osman, 2014, *İmanın Sosyal Hayatta Tezâhürleri-Doğruluk, Güzel Ahlak, Sevgi Ve Kardeşlik-*, Bilimname Düşünce Platformu, c. XXVII, s. II, ss.159-175.
- , 2015, *Mâturîdî'de Sabır, Şükür Ve Hikmet İlişkisi*, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi Mütefekkir, Aksaray, c. II, s. IV, ss.343-362.
- ÖNKAL, Ahmet, 1988, "Abdurrahman b. Avf" Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. I, ss.157-158.
- , 1989, "Akabe Biatları" Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. II, ss.211.
- , 2006, "Mustalik" Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXI, ss.360-361.
- ÖZCAN, Hanifi, 2004, *Epistemolojik Açidan İman*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Beşinci Baskı, İstanbul.
- ÖZKÖSE, Kadir, 2009, *Sabrın Sonu Selamettir*, Somuncu Baba/Aylık İlim- Kültür Ve Edebiyat Dergisi, s. CI, ss.20-23.
- ÖZKUYUMCU, Nadir, 2006, "Nadîr" Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c.XXXII, ss.275-276.
- ÖZTUNA, Yılmaz, 1978, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, I-XIVc.
- PEKER, Hüseyin, 2012, *Din Psikolojisi*, (Edit. Hayati Hökelekli), Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi 3. Baskı, Eskişehir.
- PİŞGİN, Yasin, 2014, *Vahiy Ve Karakter İnşası*, Kelam Araştırmaları Dergisi, Karabük, c. XII, s. I, ss.185-222.
- PUSMAZ, Durak, 1999, *Kur'an'da Şükür Kavramı*, Diyanet İlmi Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, c.XXXV, s.III, ss.65-78.

- , 2011, *Kur'ân'da İsar Kavramı*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, s. XXV, ss.77-104.
- RAMAZANOĞLU, Mahmud Sami, 1985, *Bakara Suresi ve Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul.
- RÛMÎ, Mevlana Celaleddin, 2012, *Mesnevi*, (Çev. Adnan Karaismailoğlu), Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, I-VIc.
- SADR, Mehdi, 1996, *Ehl-i Beyt Ahlakı*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- SANCAKLI, Saffet, 2006, *Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsâr (Diğerkâmlık) Kavramına Verdiği Önem*, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, s. XVII, ss.29-56.
- SARICIK, Murat, 2000, *Hz. Peygamber'in Canlılara Şefkat Ve Merhameti*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi III. Kutlu Doğum Sempozyumu, Nisan, Isparta,
- SARIÇAM, İbrahim, 2005, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- SEZİKLİ, Ahmet, 1997, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- SOYSALDI, Mehmet, 2005, *Kur'an'da İftira Kavramı ve Müfterinin Hükmü*, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, c.XLI, s.IV, ss.91-114.
- SOYSALDI, H. Mehmet, 1996, *Kur'ân Semantiği Açısından Takva*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ, s. I, ss.21-42.
- SUCU, Nurgül, 2011, *Bostanzâde Yahyâ Efendi'nin Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Eseri*, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume VI/II Spring, ss.879-906.
- SÜLÜN, Murat, 2011, *Allah'tan Korkacak mıyız? Korkmayacak mıyız?*, Kur'ânî Hayat, İstanbul, s. XIX, ss.18-23.
- ŞAHİNALP, M. Vehbi, 2012, *Kur'an'ın Öngördüğü Dostluk*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şanlıurfa, Temmuz-Aralık, s. XXVIII, ss.63-99.
- ŞANVER, Mehmet, 2001, *Dini Tebliğ Ve Eğitim Açısından Kur'ân'da İnsan Psikolojisi Ve Özellikleri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bursa, c. X, s. I, ss.137-164.
- ŞEN, İbrahim Hakkı, 1981, *Peygamberimizin Tevekkül Anlayışı*, Diyanet Dergisi, Yıllığı Hicret Özel Sayısı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, ss. 173-180.
- ŞENTÜRK, Hâbil, 1985, *İbadetin Mahiyeti Ve Şahsiyet Gelişimindeki Fonksiyonu*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir, s. II, ss.223-229.
- ŞİMŞEK, Mehmet Sait, 1999, *Kur'an Ana Konuları*, Beyan Yayınları, Konya.
- TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, ?, Taberi Tefsiri, (Trc. Mehmet Keskin), Ümit Yayıncılık, İstanbul, I-VIc.
- , 1982, *Tarihi Taberi Tercemesi*, Can Kitabevi, İkinci Baskı, Konya, I-IIIc.
- TEMEL, Ali Rıza, 1978, *İslam Davası ve Münafıklar*, Bahar Yayınları, İstanbul.

- TEZCAN, Tuğrul, 2010, *Sünnet'te İstişare ve Hz. Peygamber'in İstişare Anlayışının Hulefa-i Raşidin'in Hayatına Yansımaları* (İstişare Uygulamaları), Dinî Araştırmalar Dergisi, c. XIII, s. XXXVII, ss.93-122.
- TOPALOĞLU, Bekir, 2002, “*Kerim*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXV, ss.287-288.
- , 2012, “*Tövbe*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XLI, ss.279-283.
- , 2013, “*Zü'l-Celâl ve'l-İkrâm*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XLIV, ss.515.
- TOPTAŞ, Mahmut, 2017, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, I-VIIIc.
- TÖNBÜL, Özgür, 2016, *Şüphe ve Kuşku Kısacında Sanrısız Bozukluk*, http://www.tavsiyeediyorum.com/makale_16195.htm, Erişim Tarihi. 18.06.2017.
- TURGAY, Nurettin, 1999, *Kur'an'da Sosyal Adalet Ve İnsan Hakları*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır, c. I, ss.41-62.
- TÜRCAN, Talip, 2010, “*Şûra*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXIX, ss.230-235.
- ÜNAL, Ali, 1998, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Kırkambar Yayınları, İstanbul.
- ÜNLÜ, Nuri, 1992, *İslam Tarihi*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, I-IIIc.
- YARAN, Rahmi, 2013, *İslam Kültüründe Adalet Anlayışı*, Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi, Şubat, s. XVIII, ss.4-6.
- YARGICI, Atilla, 2007, *Kur'ân'a Göre Şura ve Demokrasi*, Dinî Araştırmalar Dergisi, Ocak-Nisan, c. IX, s. XXVII, ss.171-183.
- YAŞAR, Hüseyin, 2015, *İnsanî Değerlerin Korunmasında Kur'ânî Bir Kavram: Sadakat*, Uluslararası Sempozyum İnsani Değerlerin Yeniden İnşası 19-21 Haziran 2014 Erzurum -Tebliğler-, c. I, ss.433-445.
- YAŞAROĞLU, M. Kamil, 2006, “*Mümin Sûresi*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXI, ss. 558.
- , 2016, *Gönülden Gelen Paylaşım: Bir İyilik Türü Olarak Cömertlik ve İnfak*, İnsanı İyilik Yaşatır, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, ss.96-121.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, 1991, “*Âmentü*” Maddesi, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. III, ss.28-30.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, ?, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Sdş. Nusrettin Boilelli, Emin Işık, İsmail Karaçam, Abdullah Yücel), Azim Dağıtım Ürünleri, İstanbul, I-Xc.
- YILDIRIM, Celal, 1986, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul, I-XIIc.
- YILDIZ, Abdullah, 2000, *Hz. Peygamber ve Gizli Düşmanları Münafıklar*, İz Yayınları, İstanbul.
- , 2006, *Yusuf'un Üç Gömleği*, Pınar Yayınları, İstanbul.

- YILDIZ**, Sakıp, 1964, *Dinimizde Yardımlaşmanın Yeri Ve Önemi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi (Dini, Ahlaki, Edebi, Mesleki Aylık Dergi), Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara, c. III, s. X-XI, ss. 241-242.
- YILMAZ**, Hasan Kamil, 2011, *Şahsiyet/Kişilik İnşası ve Değerler*, Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul, s. CCXLV, ss.4-7.
- , 2016, *İnsan-ı Kamile Giden Yol İyilik ve Cömertlik*, Türkiye Diyanet Vakfı İyilik Dergisi, s. CXX, ss. 4-7.
- YİĞİT**, İsmail, 2007, *“Osman b. Afvan” Maddesi*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XXXIII, ss.438-443.
- , 2011, *“Tebük” Maddesi*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. XL, ss.228-230.
- YURDAGÜR**, Metin, 1988, *“Ahid” Maddesi*, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, c. I, ss.534-535.
- YÜCEDOĞRU**, Tefvik, 2005, *Mukallidin İmanı*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. XIV, s. I, s. 19-40.
- YÜCEL**, İrfan, 1982, *İslam'ın Doğuşu Yüce Peygamberimiz Hz. Muhammed (sa.)'in Hayatı*, Emel Matbaacılık Sanayi, Ankara.
- ZEBÎDÎ**, Seyyid Muhammed Murtaza Hüseyin, 1965, *Tacü'l-arus Mincevahiri'l-Kamus*, (Tahkik: Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Kuveyt Hükümet Matbası, Kuveyt.
- ZUHAYLÎ**, Vehbe, 2005, *Tefsirü'l-Münir*, (Trc. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, H. İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), Risale Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, I-XVc.

ÖZGEÇMİŞ**Adı Soyadı:** Ökkaş ÜZÜMCÜ**Doğum Tarihi:** 02.02.1979**Unvanı:** Yüksek Lisans Öğrencisi**Gsm:** 0 541 619 86 41**E-Posta:** okkasuzumcu@gmail.com**Öğrenim Durumu**

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	İlahiyat	Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	1999-2003
Pedagojik Formasyon	Din Kültürü	Şanlıurfa Harran Üniversitesi Eğitim Fakültesi	2014-2015
Y. Lisans	İlahiyat	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	2012-2018

02.02.1979 yılında Gaziantep'te dünyaya geldi. İlkokuldan sonra 1992-1999 yılları arasında Ömer Özmimar İmam Hatip lisesinde ortaokul ve lise eğitimini tamamladı. 1999 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde eğitim ve öğretime başlayan ÜZÜMCÜ, 2003 yılında dini yükseköğrenimini tamamlayarak mezun oldu. 2005 yılından bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışmaya devam etmektedir.

AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Makale: Emr-i Bi'l-Ma'ruf Ve Nehy-i Ani'l- Münker Açısından Mümin Ve Münafık Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Ocak-Haziran 2018 Sayı: 31.